Київський національний університет імені Тараса Шевченка
географічний факультет
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Центр канадських студій імені Рамона Гнатишина
Канадський Інститут Українських Студій
Центр українсько-канадських студій ім. Петра і Дорис Кулів
Підляський науковий інститут
Міжнародна асоціація україністів
Чеська асоціація україністів
Центральний державний архів громадських об`єднань та україніки
Інститут досліджень діаспори

Міжнародна науково-практична конференція

ЗАКОРДОННЕ УКРАЇНСТВО: ВІД ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ДО ПРОГНОЗУ РОЗВИТКУ

26 квітня 2024 року

Київ – 2024

УДК 94(477-87=161.2)(06)
З-19

Закордонне українство: від дослідження історії до прогнозу розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 квітня 2024 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2024. – 354 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, протокол № 12 від 24 квітня 2024 р.

ISBN 978-617-674-065-0

Збірка матеріалів міжнародної науково-практичної конференції містить його програму та результати студіювань науковців, педагогів, аспірантів і студентів різних регіональних центрів, а також практиків. У публікаціях висвітлюються та аналізуються питання студіювання зарубіжного українства, наукового доробку вітчизняних та зарубіжних діаспорознавців, науки, освіти та просвіти в українському зарубіжжі, мистецтва зарубіжного українства, діаспорознавства в закладах вищої освіти України та зарубіжжя, форм організації зарубіжного українства, культурної та мовної інтеґрації українців в країнах оселення, українського зарубіжжя на автохтонних землях, взаємин Української держави та закордонного українства, іноземного досвіду підтримки своїх зарубіжних краян, еміґрації українців до Европи після лютого 2022 року

© Винниченко І., упорядкування, 2024

Рада конференції:

Бугров *Володимир* – професор, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Петришин *Роман* – професор, ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Балан *Ярослав* – директор Центру українсько-канадських студій ім. Петра і Дорис Кулів Канадського Інституту Українських Студій

Купріянович *Григорій* – директор Підляського наукового інституту

Мозер *Міхаель* – професор, Віденський університет, президент Міжнародної асоціації україністів

Хланьова *Тереза* – PhD, Карлів університет у Празі, Голова Чеської асоціації україністів

Бажан *Ольга* – директорка Центрального державного архіву громадських об`єднань та україніки

Оргкомітет конференції:

Любіцева *Ольга* – професорка, завідувачка катедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка

Сергійчук *Володимир* – професор, завідувач катедри історії світового українства КНУ імені Тараса Шевченка

Макар *Віталій* – професор, завідувач катедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій, директор Центру канадських студій імені Рамона Гнатишина ЧНУ імені Юрія Федьковича

Даниленко *Андрій* – повний професор, Університет «Пейс» (Нью-Йорк), член Управи Наукового Товариства імені Шевченка в Америці

Гаврилюк *Юрій* – заступник директора Підляського наукового інституту

Винниченко *Ігор* – доцент катедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка, директор Інституту досліджень діаспори

Гринюк *Діана* – асистентка катедри країнознавства та туризму КНУ імені Тараса Шевченка, *відповідальна секретарка*

ОГЛАВ

Програма конференції 13

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Студіювання зарубіжного українства: початки, реалії, перспективи

Журжа І.
ІНФОРМАЦІЙНІ ВЕБРЕСУРСИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА УКРАЇНІКИ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ СТУДІЮВАННЯ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА…… 18

Винниченко І., Архипова Л., Тищук І.
ЕМІҐРАЦІЯ З УКРАЇНИ ВІД 1946 РОКУ ДО ПОЧАТКУ 1990-Х: ПРИЧИНИ, ГЕОГРАФІЯ, ОБСЯГИ……. 21

Куліш Н.
РОДИНА СТЕЧИШИН В КОНТЕКСТІ ТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В КАНАДІ…….. 23

Чернега Т.
ДО ПИТАННЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В КАЗАХСТАНІ…… 27

Гілевич І.
БЕРЕСТЕЙЩИНА У НАРОДОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ ЛЬВОВА (20–30-ті роки ХХ ст.)…….. 30

Винниченко І.
ІНСТИТУТ ДОСЛІДЖЕНЬ ДІАСПОРИ: ТРИ ДЕСЯТИЛІТТЯ ДІЯЛЬНОСТИ…… 33

Карабардін А.
ПАРИЗЬКИЙ ТИЖНЕВИК «ТРИЗУБ»: ВІТЧИЗНЯНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМІГРАЦІЙНОГО ВИДАННЯ…… 37

Дрогобицька О.
ПОБУТ ГАЛИЦЬКИХ СЕЛЯН У МЕМУАРНІЙ СПАДЩИНІ ДІАСПОРИ (НА ПРИКЛАДІ СПОГАДІВ М. ЧЕМНОГО «ПОТОПТАНІ МРІЇ»)……... 39

Зінченко В., Кирчата Д.
УКРАЇНЦІ В ЧЕХІЇ: РЕАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА ПРАКТИКА…….. 42

Матвійчук Л., Винниченко І., Ткачук А.
ПРИМУСОВЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ ЛЮДНОСТИ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТИ)……... 45

Науковий доробок вітчизняних та зарубіжних діаспорознавців

Сікорська І.
МУЗИЧНЕ ДІАСПОРОЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-ЗАРУБІЖНИХ МУЗИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ: ІСТОРІЯ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ……... 49

Конджарян І., Винниченко І., Рябчун А.
БАГАТЕ НА ІНФОРМАЦІЮ ДЖЕРЕЛО (КНИГА-АЛЬБОМ «УКРАЇНЦІ В СВІТІ»)… 52

Мазепа О.
ГЕНЕАЛОГІЧНО-ГЕРАЛЬДИЧНІ УСТАНОВИ ДІ-ПІ ПЕРІОДУ…….. 54

Сергійчук В.
ВАЖЛИВЕ СВІДЧЕННЯ З ДІАСПОРИ ПРО БІЙ ПІД КРУТАМИ…..... 57

Закіров М.
УКРАЇНЦІ УРАЛУ І СИБІРУ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ…….. 59

Дзира О.
КОНТРПРОПАГАНДИСТСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ АН УРСР…….. 62

Вакулик І.
ЮРІЙ БОЙКО ПРО УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО……... 65

Солонська Н.
КНИГА УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ДОКУМЕНТ З ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСТВОЦИДУ……. 68

Ткаченко В.
З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИСАНКАРСТВА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ…….. 71

Мага І.
ДОКУМЕНТИ ФУНДАЦІЇ ДЛЯ ДОСЛІДІВ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ Є. КОНОВАЛЬЦЯ ЯК ВИЯВ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДІАСПОРІ…… 74

Кривчун В.
ФУНКЦІЇ ПЕЙЗАЖУ У НАРИСІ «МИРГОРОДСЬКИЙ ЯРМАРОК» ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ…….. 77

Наука, освіта та просвіта в українському зарубіжжі

Шевчук Т.
УКРАЇНЦІ ДІАСПОРИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ АНТРОПОЛОГІЧНИХ ПРОЄКТАХ ХХ СТОЛІТТЯ: АУДІОЗАПИСИ ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА……. 81

Ільїн Л., Винниченко І., Шпарага Т.
ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ: ОСЕРЕДОК НАУКИ ТА ПРОСВІТИ……... 83

Гаврилюк А.
КОБИЗСЬКИЙ ІВАН МИТРОФАНОВИЧ ТА ЙОГО ВНЕСОК У ПЕДАГОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАРУБІЖЖІ (1920-1933 РР.)…….. 86

Потульницький Г.
ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ МАЗЕПИНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ОСОБОВОМУ АРХІВІ ОМЕЛЯНА ПРІЦАКА (1919-2006)…… 89

Локаєнко В., Винниченко І.
З КОГОРТИ ВИДАТНИХ (МАТВІЙ КРУТЕНЬ)…….. 91

Болдирєв О.
УКРАЇНСЬКІ НАУКОВЦІ-ЕМІГРАНТИ В УНІВЕРСИТЕТІ АДМІНІСТРАЦІЇ ДОПОМОГИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ООН…… 94

Хроболова Г.
ДОКУМЕНТИ ПРО ГАРВАРДСЬКИЙ ПРОЄКТ З ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОДУ В КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»……... 97

Мушкетик Л.
ПИТАННЯ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ В СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНЦІВ УГОРЩИНИ….. 100

Дьолог О.
МОВОЗНАВЧІ ПОШУКИ ВИКЛАДАЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ……. 103

Бойко Г.
ВИВЧЕННЯ АБЕТКИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ІНШОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ ЗА НАВЧАЛЬНИМ ПОСІБНИКОМ «МОЇ ДРУЗІ»……. 106

Петрук Н.
УКРАЇНЦІ ЯК ЧАСТИНА ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ЄВРОПИ……. 109

Ріпей М.
ПІДТРИМКА УКРАЇНИ НА ШПАЛЬТАХ ГАЗЕТИ «СВОБОДА» (США)……... 111

Куцов К., Павлишин Л.
СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» У МІЖВОЄННІЙ ПРАЗІ…….. 114

Кліш А., Сиротюк Н.
РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ У КАНАДІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПИСУ «РУСЛАН»…….. 117

Антонюк Т.
СТАНОВЛЕННЯ РІДНОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАРУБІЖЖІ……... 120

Стебельський І.
МОЯ ОСВІТА ТА НАУКА ПРО УКРАЇНУ В КАНАДІ……... 123

Мовчан О.
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОСВІТИ ЗАКОРДОННОГО УКРАЇНСТВА У ХХ СТОЛІТТІ…. 125

Кулешір М.
ВЕРСАТИЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЖОНА ПАНЧУКА…… 127

Сидоренко А.
ДРУГИЙ ЗИМОВИЙ ПОХІД У ПУБЛІКАЦІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ СТОЛІТТЯ…… 130

Мистецтво зарубіжного українства: витоки, становлення, постаті, тенденції

Просалова В.
НА ЕМІҐРАНТСЬКИХ ПЕРЕХРЕСТЯХ: З ІСТОРІЇ ПИСЬМЕННИЦЬКИХ ПСЕВДОНІМІВ…….. 133

Тимків Б.
САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО В ДІЯЛЬНОСТІ ХУДОЖНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ……. 136

Парацій В.
«ВІДКРИТТЯ» МИСТЦЯ ПЕТРА КРАВЧЕНКА В МУЗЕЙНІЙ ЕКСПОЗИЦІЇ…… 139

Бородіца С.
АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС РОМАНІСТИКИ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ: ЖИТТЯ ЯК СЕБЕВИБОРЮВАННЯ…….. 143

Молчко У.
НАРИС «НЕСТОР НИЖАНКІВСЬКИЙ. У ПЯТНАДЦЯТІ РОКОВИНИ СМЕРТИ» РОМАНА КЛИМКЕВИЧА: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ……... 146

Смирнов І., Любіцева О., Гринюк Д.
«ЛЕМКІВСЬКА ВАТРА» ЯК ФОРМА КУЛЬТУРНО-ТУРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА……..…….. 148

Палійчук І.
РЕЦЕПЦІЯ МІНІМАЛІЗМУ В ПРАЦІ «EUROPEAN MINIMALISM: A STUDY OF SIX EUROPEAN COMPOSERS WHO HAVE INCORPORTATED MINIMALIST PRACTICE» АНДРІЯ ЛЕГКОГО……. 152

Юров О.
ПІСНЯ ЗАКОРДОННИХ УКРАЇНЦІВ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК……. 155

Тичініна А.
СВІТ ПРИРОДИ ЯК АНТРОПОЛОГІЧНЕ ДЗЕРКАЛО: ПОЕЗІЯ МАРІЇ РЕВАКОВИЧ.. 158

Діаспорознавство в закладах вищої освіти України та зарубіжжя

Карась Г.
ДІАСПОРОЗНАВСТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ НАУКОВИЙ НАПРЯМ ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА……. 161

Форми організації зарубіжного українства: від шкіл українознавства до кредитових спілок

Вусик-Жильцова Л.
УКРАЇНЦІ В ЛИТВІ: МИНУЛЕ ТА ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ……... 164

Галайчук О.
УКРАЇНСЬКІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЧЕТВЕРТОЇ ХВИЛІ ЕМІГРАЦІЇ…… 172

Горда О.
УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО В ЕСТОНІЇ: ЧИННИКИ ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ……. 175

Гаврилишин П.
БОГДАН ГАВРИЛИШИН – ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ АНТОНОВИЧІВ……. 178

Филипович Г., Филипович Л.
ЦЕРКВА ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА: ДОСВІД І СУЧАСНІ ВИКЛИКИ…… 181

Культурна та мовна інтеґрація українців в країнах оселення

Левицька А.
СТРАТЕГІЇ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ КУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В КРАЇНІ ОСЕЛЕННЯ……... 185

Лисак І.
ПРОЦЕСИ МОВНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ВНАСЛІДОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У КРАЇНАХ З АНГЛОМОВНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ…… 186

Семенова (Поліщук) М.
УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР У РИЗІ – ОСЕРЕДОК УКРАЇНИ В ЛАТВІЇ……. 189

Щербін Л.
ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦЯ У КЛІВЛЕНДІ: ДОСВІД СТЕПАНА КІКТИ (1918–2005)……. 192

Червінська І.
ЕТНОКУЛЬТУРНА СПАДЩИНА РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАРУБІЖЖЯ…... 194

Сирко І.
ОБРАЗИ ПРИРОДИ В ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ ДІАСПОРИ: СТИЛІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ…… 197

Українці зарубіжжя на автохтонних землях: історія, інтеґрація, асиміляція

Стеценко О.
СТАРОДУБЩИНА: ГЛИБИНИ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ АВТОХТОНІВ…… 201

Бурда С.
ІНТЕГРАЦІЙНО-АСИМІЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ЗБЕРЕЖЕННІ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В ХОРВАТІЇ……. 203

Гринюка Б.
ЕМІГРАЦІЯ МЕШКАНЦІВ СЕЛА КОЦЮБИНЦІ ТА ЇХ ІНТЕҐРАЦІЯ В КРАЇНАХ ОСЕЛЕННЯ…… 213

Стафійчук В., Степанчук О.
ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ У СЛОВАЧЧИНІ ТА РУСИНСТВО ЯК ЗАСІБ НОВІТНЬОЇ АСИМІЛЯЦІЇ І ЗАГРОЗА ЦІЛІСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ РУХУ. 216

Брязгунов Ю.
ОПІР І ВОЛЯ ДО ВИЖИВАННЯ УКРАЇНЦІВ ВОРОНЕЖЧИНИ В ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР……... 219

Вівчарик П.
ІРИНА ЗАЯЧКІВСЬКА-ГАВРИЛЮК. НЕВІДОМІ ШТРИХИ ДО ЖИТТЄПИСУ ВІДОМОЇ ЗБАРАЖЧАНКИ……. 226

Українська держава vs Закордонне українство: минуле, сьогодення, майбуття

Пономаревський С., Винниченко І.
УКРАЇНА – УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА: ГУМАНІТАРНА СПІВПРАЦЯ (ПРО ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ СПІВПРАЦІ З УКРАЇНСЬКОЮ ДІАСПОРОЮ)…… 230

Крисаченко В.
КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПОТРЕБИ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВИМІРИ……. 232

Хоменко О.
РОЛЬ ДОСЛІДНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ВИВЧЕННІ ПИТАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ШКІЛЬНИЦТВА ПІД ЧАС ПРАВЛІННЯ УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 Р…….. 235

Любіцева О., Винниченко І., Уліганець С.
ПІДГАЄЧАНИ В НАУКОВОМУ ТА МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРАХ США……... 238

Мазука Л.
РОЛЬ ЗАКОРДОННОГО УКРАЇНСТВА В УТРИМАННІ ІНТЕРЕСУ ДО УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ…… 241

Супронюк О., Антонова В.
УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В РОЗБУДОВІ ДЕРЖАВИ: М.ГАЛИН (1856–1943) – ВІЙСЬКОВИЙ ЛІКАР, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ, ІНТЕЛЕКТУАЛ, УКРАЇНОФІЛ…… 244

Якуб'як А.
ЗАКОРДОННЕ УКРАЇНСТВО У ФОРМУВАННІ ВІЗІЙ УКРАЇНИ МАЙБУТНЬОГО: АКТУАЛЬНІ ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ…… 246

Запотоцький С., Винниченко І., Ільїна О.
ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА «УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА НА ПЕРІОД ДО 2000 РОКУ» ТА ЇЇ ВИКОНАННЯ…….. 248

Гедін М.
НОСТАЛЬГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ……... 253

Горбунова Г.
МИКОЛА ПЛАВ'ЮК – ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ ТА СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (ЗА НОВИМИ НАДХОДЖЕННЯМИ ЦДАГОУ)…… 256

Крупа Т.
РОЗДУМИ ГРОМАДЯНКИ УКРАЇНИ ПРО РОБОТУ ПОСОЛЬСТВА УКРАЇНИ У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН……. 259

Васильчук В.
ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІТЬ.. 262

Костючок П.
ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ: АМЕРИКАНСЬКА НАРОДНА РАДА УГРО-РУСИНІВ…….. 265

Шендеровський В.
ЗБЕРЕЖЕННЯ МОГИЛ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ……. 267

Гуда А.
ВІЙСЬКОВІ ДІАСПОРЯНИ ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА……... 269

Іноземний досвід підтримки своїх зарубіжних краян

Шертвінєнє Н.
ЛИТВА ТА ЇЇ ДІАСПОРА: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ…… 273

Еміґрація українців до Європи після лютого 2022 року: розселення, інтеґрація, наміри

Савчук Т.
СОЦІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ЦЕРКВИ «СЛОВО ВІРИ» У ВАРШАВІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ…….. 277

Саган Г.
ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ДІАСПОРНИХ ГРОМАД ХОРВАТІЇ З ПІДТРИМКИ БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ……. 280

П’ятковська О.
ЕМІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО ЕСТОНІЇ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ДЕМОГРАФІЧНІ ПАРАМЕТРИ ТА ЇХ СПЕЦИФІКА……. 283

Цимбал Т.
УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА КОЛІЗІЇ……. 287

Мацука В.
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОН ЧЕРЕЗ ВІЙНУ…….. 290

Гнатюк В.
ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ У ПОЛЬЩІ ЗА 2022-2023 РР.: ДЕЯКІ ВИСНОВКИ…….. 293

Закірова С.
«ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ» УКРАЇНСЬКОЇ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ ЗА КОРДОН ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 Р……... 296

Чекаленко Л.
СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ УКРАЇНИ, ПОЛЬЩІ І БІЛОРУСІ ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ…….. 298

Тодоров І.
НОВІТНЯ УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В НІМЕЧЧИНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ…... 303

Долінська О.
ПРИБУТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ ДО ПОЛЬЩІ У ПЕРШІ ТИЖНІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ДОПОМОГА ТА ОСНОВНІ АКТОРИ…… 306

Мотрук С.
УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА ЧЕХІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА КРИЗ ХХІ СТ. …… 309

Потапенко І.
УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ БОЛГАРІЇ……. 312

Рендюк Т.
ЕТНО-КУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО УКРАЇНСТВА В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ……... 313

Ключівський Ю.
УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: СТАТИСТИКА, СТАТУС, ДОПОМОГА ТА ЗАХИСТ…… 316

Макар В.
СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ: РОЗСЕЛЕННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ…… 326

Кулагіна-Стадніченко Г.
УКРАЇНЦІ ШВЕЦІЇ ТА ЇХ РЕЛІГІЙНІСТЬ У РЕАЛІЯХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ……. 329

Буличева Т., Гринюк Т., Борисова О.
СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА ТА ВІЙСЬКОВА ДОПОМОГА ЕСТОНІЇ УКРАЇНІ ЯК СВІДЧЕННЯ ПЕРЕМОГИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ВСУПЕРЕЧ ВИКЛИКАМ ВОЄННОГО ЧАСУ…… 331

Катрун Т.
ЕМІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО ЧЕХІЇ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ: ОСНОВНІ РИСИ, ПРОБЛЕМИ, НОВІ МОЖЛИВОСТІ…….. 334

Хільчевська І., Холодько А.
МІГРАЦІЙНИЙ СПІЛЛОВЕР ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИКЛИК ЧИ ШАНС ДЛЯ ЕВРОПИ…… 337

Гаращенко А., Сировець С.
ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ЕМІГРАЦІЇ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ…… 340

Відомості про авторів 344

Програма

міжнародної науково-практичної конференції

ЗАКОРДОННЕ УКРАЇНСТВО: ВІД ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ДО ПРОГНОЗУ РОЗВИТКУ

РЕҐЛАМЕНТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Доповіді на пленарному засіданні – до 15 хвилин

Доповіді на секційному засіданні – до 10 хвилин

10.00 – 11.00 Пленарне засідання

Модерують: **Ігор Винниченко, Діана Гринюк**

10.00-10.15	Карась Ганна (Івано-Франківськ) **ДІАСПОРОЗНАВСТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ НАУКОВИЙ НАПРЯМ ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**
10.15-10.30	Шертвінєнє Наталія (Вільнюс, Литва) **ЛИТВА ТА ЇЇ ДІАСПОРА: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**
10.30-10.45	Шендеровський Василь (Київ) **ЗБЕРЕЖЕННЯ МОГИЛ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ**
10.45-11.00	Чернега Тарас (Астана, Казахстан) **ДО ПИТАННЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В КАЗАХСТАНІ**

11.00 – 19.00 Секційні засідання

11.00-11.10	Дрогобицька Оксана (Івано-Франківськ) **ПОБУТ ГАЛИЦЬКИХ СЕЛЯН У МЕМУАРНІЙ СПАДЩИНІ ДІАСПОРИ (НА ПРИКЛАДІ СПОГАДІВ М. ЧЕМНОГО «ПОТОПТАНІ МРІЇ»)**
11.10-11.20	Бажан Ольга (Київ) **ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА УКРАЇНІКИ: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТУДІЮВАННЯ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА**

Цимбал Тетяна (Кривий Ріг)

11.20-11.30 **УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА КОЛІЗІЇ**

Мотрук Світлана (Київ)

11.30-11.40 **УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА ЧЕХІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА КРИЗ XXI СТ.**

Макар Віталій (Чернівці)

11.40-11.50 **СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ: РОЗСЕЛЕННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ**

Филипович Георгій, Филипович Людмила (Київ)

11.50-12.00 **ЦЕРКВА ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА: ДОСВІД І СУЧАСНІ ВИКЛИКИ**

П'ятковська Оксана (Львів)

12.00-12.10 **ЕМІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО ЕСТОНІЇ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ДЕМОГРАФІЧНІ ПАРАМЕТРИ ТА ЇХ СПЕЦИФІКА**

Ткаченко Віктор (Переяслав)

12.10-12.20 **З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИСАНКАРСТВА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ**

Петрук Наталія (Хмельницький)

12.20-12.30 **УКРАЇНЦІ ЯК ЧАСТИНА ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ЄВРОПИ**

Шевчук Тетяна (Київ)

12.30-12.40 **УКРАЇНЦІ ДІАСПОРИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ АНТРОПОЛОГІЧНИХ ПРОЄКТАХ XX СТОЛІТТЯ: АУДІОЗАПИСИ ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА**

Савчук Тетяна (Запоріжжя)

12.40-12.50 **СОЦІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ЦЕРКВИ «СЛОВО ВІРИ» У ВАРШАВІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Кліш Андрій, Сиротюк Назар (Тернопіль)

12.50-13.00 **РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ У КАНАДІ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ. НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПИСУ «РУСЛАН»**

Бойко Галина (Львів)

13.00-13.10 **ВИВЧЕННЯ АБЕТКИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ІНШОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ ЗА НАВЧАЛЬНИМ ПОСІБНИКОМ «МОЇ ДРУЗІ»**

Солонська Наталія (Київ)

13.10-13.20 **КНИГА УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ДОКУМЕНТ З ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСТВОЦИДУ**

Стеценко Олександра (Київ)

13.20-13.30 **СТАРОДУБЩИНА: ГЛИБИНИ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ АВТОХТОНІВ**

Гринюка Богдан (Золочів)

13.30-13.40 **ЕМІГРАЦІЯ МЕШКАНЦІВ СЕЛА КОЦЮБИНЦІ ТА ЇХ ІНТЕҐРАЦІЯ В КРАЇНАХ ОСЕЛЕННЯ**

Куцов Костянтин, Павлишин Любов (Ужгород)

13.40-13.50 **СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» У МІЖВОЄННІЙ ПРАЗІ**

13.50 – 14.30 Перерва

Мазука Людмила (Київ)

14.30-14.40 **РОЛЬ ЗАКОРДОННОГО УКРАЇНСТВА В УТРИМАННІ ІНТЕРЕСУ ДО УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ**

Стафійчук Валентин, Степанчук Олександр (Київ)

14.40-14.50 **ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ У СЛОВАЧЧИНІ ТА РУСИНСТВО ЯК ЗАСІБ НОВІТНЬОЇ АСИМІЛЯЦІЇ І ЗАГРОЗА ЦІЛІСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ РУХУ**

Гнатюк Володимир (Львів)

14.50-15.00 **ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ У ПОЛЬЩІ ЗА 2022-2023 РР.: ДЕЯКІ ВИСНОВКИ**

Просалова Віра (Донецьк-Вінниця)

15.00-15.10 **НА ЕМІГРАНТСЬКИХ ПЕРЕХРЕСТЯХ: З ІСТОРІЇ ПИСЬМЕННИЦЬКИХ ПСЕВДОНІМІВ**

Гаврилишин Петро (Івано-Франківськ)

15.10-15.20 **БОГДАН ГАВРИЛИШИН – ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ АНТОНОВИЧІВ**

Закіров Марат (Київ)

15.20-15.30 **УКРАЇНЦІ УРАЛУ І СИБІРУ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ**

Дзира Олеся (Київ)

15.30-15.40 **КОНТРПРОПАГАНДИСТСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ АН УРСР**

Хоменко Олена (Київ)

15.40-15.50 **РОЛЬ ДОСЛІДНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ВИВЧЕННІ ПИТАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ШКІЛЬНИЦТВА ПІД ЧАС ПРАВЛІННЯ УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 Р.**

Долінська Ольга (*Львів*)

15.50-16.00 **ПРИБУТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ ДО ПОЛЬЩІ У ПЕРШІ ТИЖНІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ДОПОМОГА ТА ОСНОВНІ АКТОРИ**

Антонюк Тетяна (Київ)

16.00-16.10 **СТАНОВЛЕННЯ РІДНОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАРУБІЖЖІ**

Юров Олександр (Київ)

16.10-16.20 **ПІСНЯ ЗАКОРДОННИХ УКРАЇНЦІВ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК**

Якуб'як Андрій (*Львів*)

16.20-16.30 **ЗАКОРДОННЕ УКРАЇНСТВО У ФОРМУВАННІ ВІЗІЙ УКРАЇНИ МАЙБУТНЬОГО: АКТУАЛЬНІ ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ**

Горбунова Галина (Київ)

16.30-16.40 **МИКОЛА ПЛАВ'ЮК – ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ ТА СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (ЗА НОВИМИ НАДХОДЖЕННЯМИ ЦДАГОУ)**

Вівчарик Петро (Збараж)

16.40-16.50 **ІРИНА ЗАЯЧКІВСЬКА-ГАВРИЛЮК. НЕВІДОМІ ШТРИХИ ДО ЖИТТЄПИСУ ВІДОМОЇ ЗБАРАЖЧАНКИ**

Сергійчук Володимир (Київ)

16.50-17.00 **ВАЖЛИВЕ СВІДЧЕННЯ З ДІАСПОРИ ПРО БІЙ ПІД КРУТАМИ**

Хільчевська Ірина, Холодок Анастасія (Київ)

17.00-17.10 **МІГРАЦІЙНИЙ СПІЛЛОВЕР-ЕФЕКТ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИКЛИК ЧИ ШАНС ДЛЯ ЕВРОПИ**

Гаврилюк Алла (Київ)

17.10-17.20 **КОБИЗСЬКИЙ ІВАН МИТРОФАНОВИЧ ТА ЙОГО ВНЕСОК У ПЕДАГОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАРУБІЖЖІ (1920-1933 РР.)**

Сікорська Ірина (Київ)

17.20-17.30 **МУЗИЧНЕ ДІАСПОРОЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-ЗАРУБІЖНИХ МУЗИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ: ІСТОРІЯ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Костючок Петро (Івано-Франківськ)

17.30-17.40 **ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ: АМЕРИКАНСЬКА НАРОДНА РАДА УГРО-РУСИНІВ**

Мотрук Світлана (Київ)

17.40-17.50 **УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА ЧЕХІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА КРИЗ XXI СТ.**

Тичініна Альона (Чернівці)

17.50-18.00 **СВІТ ПРИРОДИ ЯК АНТРОПОЛОГІЧНЕ ДЗЕРКАЛО: ПОЕЗІЯ МАРІЇ РЕВАКОВИЧ**

Потапенко Ірина (Київ)

18.00-18.10 **УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ БОЛГАРІЇ**

Рендюк Теофіл (Київ)

18.10-18.20 **ЕТНО-КУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО УКРАЇНСТВА В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

Саган Галина (Київ)

18.20-18.30 **ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ДІАСПОРНИХ ГРОМАД ХОРВАТІЇ З ПІДТРИМКИ БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ**

Кривчун Віта (Полтава)

18.30-18.40 **ФУНКЦІЇ ПЕЙЗАЖУ У НАРИСІ «МИРГОРОДСЬКИЙ ЯРМАРОК» ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ**

Мага Ірина (Київ)

18.40-18.50 **ДОКУМЕНТИ ФУНДАЦІЇ ДЛЯ ДОСЛІДІВ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ Є. КОНОВАЛЬЦЯ ЯК ВИЯВ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДІАСПОРІ**

Сидоренко Андрій (Київ)

18.50-19.00 **ДРУГИЙ ЗИМОВИЙ ПОХІД У ПУБЛІКАЦІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ СТОЛІТТЯ**

19.00-19.30 **ДИСКУСІЯ**

19.30 **ЗАВЕРШЕННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ**

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Студіювання зарубіжного українства: початки, реалії, перспективи

Журжа Ірина

ІНФОРМАЦІЙНІ ВЕБРЕСУРСИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА УКРАЇНІКИ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ СТУДІЮВАННЯ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА

На сучасному етапі студіювання історії зарубіжного українства дедалі важливіше місце посідають інформаційні вебресурси, що сприяють оптимізації наукової роботи на усіх етапах діяльності дослідника. Архівні установи України активно долучаються до процесів цифровізації з метою надання користувачам віддаленого доступу до національних архівних інформаційних ресурсів. Так, одним із пріоритетних завдань роботи Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ) є відкритий та універсальний доступ до довідкового апарату та документів Національного архівного фонду України, що зберігаються у фондах ЦДАГОУ. Важлива роль у цьому належить розвитку та розбудові архівних інформаційних вебресурсів, які наповнюються, у тому числі, документами україніки. Основними online-ресурсами ЦДАГОУ на сьогодні є:

- вебсайт (https://tsdahou.archives.gov.ua/)
- вебресурс «E-resource» (https://e.tsdahou.archives.gov.ua/)
- сторінка у соціальній мережі Facebook (https://www.facebook.com/tsdahou.gov.ua).

Офіційний вебсайт ЦДАГОУ, що розпочав свою роботу в червні 2023 року, акумулює та репрезентує значний масив першоджерел за різними напрямами зарубіжної україники. Для полегшення пошуку дослідниками необхідної інформації у рубриці «Довідковий апарат» розміщено оцифровані копії 131 опису 80 фондів україніки. Забезпечення архівом доступу до описів фондів в форматі 24/7 дозволяє здійснювати замовлення потрібних документів в online-режимі.

На вебсайті архіву також функціонує рубрика «Виставкові проєкти», в якій розміщуються документальні виставки на різноманітну тематику, і зокрема

ті, що розповідають про громадські, науково-освітні та культурно-просвітницькі осередки української діаспори (Музей визвольної боротьби України в Празі, Українську господарську академію в Чехословаччині, Українське історично-філологічне товариство в Празі, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова в Празі, Центральний союз українського студентства, Українську молодіжну організацію «Зарево», Союз українок Америки тощо) та про окремих діячів (громадсько-політичного діяча та журналіста Павла Дорожинського, художника та гумориста Едварда Козака, літературознавцю та мовознавицю Наталію Іщук-Пазуняк тощо).

Надзвичайно важливу роль у задоволенні інформаційних потреб користувачів має вебресурс ЦДАГОУ «E-resource» на платформі ARCHIUM. Створений у січні 2020 року, вже у червні 2020 року він функціонував повноцінно, забезпечуючи реалізацію системних завдань інформатизації та автоматизації архівної справи. «E-resource» дає можливість у режимі онлайн ознайомлюватися з довідковим апаратом і цифровими копіями документів Національного архівного фонду, які зберігаються в архіві. У грудні 2021 року з'явилася мобільна версія цього вебресурсу, а в травні 2022 року він став частиною першого Міжархівного пошукового порталу «Єдине вікно доступу до цифрових ресурсів українських архівів» на платформі ARCHIUM.

Особливістю «E-resource» ЦДАГОУ є наявність функції повнотекстового пошуку по довідковому апарату архіву. Одним із перших фондів, описи якого були завантажені на вебресурс, став фонд 269 «Колекція документів "Український музей в Празі" (1925–1948)», що об'єднує документи про діяльність громадських об'єднань і діячів української еміграції у 20–40-і роки XX ст.

Знаковою подією для дослідників-діаспорознавців став старт у жовтні 2023 року online-проєкту «ДІАСПОРА.UA». У рамках цього проєкту на «E-resource» здійснюється завантаження оцифрованих справ фондів ЦДАГОУ, що об'єднують документи, які в різні історичні періоди були вивезені або створені за межами України, але відбивають події історії України і є історико-культурним надбанням всього українства.

Першими було презентовано документи повністю оцифрованого фонду 438 «Громадська організація «Українська національна єдність у Франції (УНЄ)», м. Париж (1949–1971)». Серед них – протоколи засідань Управи організації; програми, резолюції, звіти, постанови, вітальні листи, фото учасників з'їздів УНЄ; листування з різними громадсько-політичними організаціями, товариствами та комісіями; членські книжки, анкети членів УНЄ; свідчення про діяльність філій організації та її навчальних осередків тощо.

Згодом оприлюднено документи повністю оцифрованого фонду 441 «Борщак Ілько (Баршак Ілля Львович, 1892–1959), громадсько-політичний діяч, дипломат, історик», що складається з трьох описів та об'єднує 218 справ. Це документи, що містять відомості біографічного характеру і висвітлюють службову, громадську та наукову діяльність І. Борщака, а також листи, фотографії тощо.

У січні 2024 року проєкт «ДІАСПОРА.UA» поповнено документами з фонду 404 «Колекція творів українських поетів-шістдесятників, зібрана українцями Словаччини (1966–1970)»; фонду 406 «Колекція документів українських діячів, зібрана українцями Словаччини (1902–1974)»: опис 1 «Горбачевський Іван Якович (1854–1942), громадсько-політичний діяч, вчений-хімік, медик», опис 2 «Тищенко Юрій (Георгій) Пилипович (1880–1953), громадський діяч, видавець, публіцист», опис 3 «Ґренджа-Донський Василь Степанович (1897–1974), громадсько-культурний діяч, письменник», опис 4 «Прохода Василь Хомич (1891(1890)–1971), громадсько-політичний діяч, військовий, публіцист», опис 5 «Антонич Богдан-Ігор Васильович (1909–1937), поет, перекладач», опис 6 «Грицай Грицько, громадський діяч, військовий», опис 7 «Мазепа Ісаак Прохорович (1884–1952), політичний і державний діяч, публіцист»; фонду 468 «Колекція документів, зібрана Дорожинським Павлом Миколайовичем (1926–2015), громадсько-політичним діячем, журналістом, редактором»: опис 5 «Документи родини Лащенка Олега Ростиславовича (1914–1998), громадсько-політичного діяча, письменника» та опис 8 «Сулятицький Степан Петрович (1895–1978), громадсько-політичний діяч, військовий». У лютому 2024 року широкому загалу було презентовано документи повністю оцифрованого опису 1 фонду 334 «Гаврилишин Богдан Дмитрович (1926–2016), громадсько-політичний діяч, економіст».

Таким чином, на сьогодні проєкт «ДІАСПОРА.UA» вже охоплює оцифровані та доступні для вивчення дослідниками в online-режимі 423 архівні справи на 20 776 сканкопій, і його наповнення триватиме й надалі.

Ще одним інструментом для популяризації документів ЦДАГОУ з історії зарубіжного українства є сторінка архіву в соціальній мережі Facebook, де систематично подаються інформаційні повідомлення з тематичними добірками до важливих подій та ювілейних дат відомих представників української діаспори (військового і політичного діяча Миколи Капустянського, художника Василя Кричевського, економіста Богдана Гаврилишина, поетеси Наталі Замулко-Дюбуше, організатора спортивного сокільсько-січового руху Івана Боберського, скульптора Михайла Паращука та багатьох інших).

Отже, використання інформаційних вебресурсів є ефективним інструментарієм для проведення досліджень з історії зарубіжної україніки, тому їх подальший розвиток має надважливе значення в реаліях сьогодення та широкі перспективи в майбутньому.

Винниченко Ігор, Архипова Людмила, Тищук Інна

ЕМІҐРАЦІЯ З УКРАЇНИ ВІД 1946 РОКУ ДО ПОЧАТКУ 1990-Х: ПРИЧИНИ, ГЕОГРАФІЯ, ОБСЯГИ

Наприкінці 1991 р. завідувач відділу трудового потенціалу та профорієнтації Інституту економіки АН України С.Пирожков [1] завважив, що число тих, хто виїхав на постійне проживання за межі УССР у 1990 р., було оцінено в 50 тис. осіб. [2] Де-факто того року еміґрувало за кордони колишнього СССР на постійне проживання понад 92 тис. чол. (усі наведені в дописі дані отримано на початку 1990-х у Міністерстві внутрішніх справ України – *авт*.). З цього числа до колишніх соціалістичних країн (головно Польщі, Угорщини та Чехо-Словаччини) – понад 2 тис. осіб, Ізраїлю 87 тис., США – більше 2 тис. (табл. 1).

Таблиця 1.

Еміґрація з України у 1972-1992 роках

Рік	Виїхало, осіб	У тому в:			
		соціалістичні країни	Ізраїль	США	ФРН
1972	9969	1127	6567	297	67
1973	12435	892	8784	326	82
1974	8344	1031	5123	387	216
1975	6784	1000	3881	385	251
1976	8618	1212	5041	409	473
1977	9897	1275	6098	338	378
1978	15856	1391	10599	399	386
1979	22956	1584	20622	230	249
1980	9194	1125	7409	134	277
1981	3824	831	2586	46	132
1982	1841	904	580	33	50
1983	1888	790	568	13	64
1984	1585	714	337	18	46
1985	1440	718	198	10	23
1986	1553	761	267	49	45

1987	6861	1651	3783	203	666
1988	17783	1504	13923	684	915
1989	50096	1391	45710	723	1267
1990	95311	2211	87826	2282	1440
1991	69918	2362	47921	15364	2144
1992	35034	1278	11300	16144	4979
Разом	391187	25716	289123	38474	14150

Уподовж 1958-1971 років на постійне проживання за кордон виїхало (дорослих) 20799 осіб, у тому понад половина (12066) – до соціалістичних країн, до США – 656 чол., до Ізраїлю (протягом 1958-1970 рр.) – 2875 осіб.

В етноструктурі еміґрантів з України, які виїхали уподовж 1970-1982 років, українці становили 9,4%.

Уподовж 1982-1986 років до Ізраїлю еміґрували, у тому, й 47 українців. Загалом з 1946 по 1992 р. до цієї країни на постійне проживання виїхали 369242 громадян України.

С.Пирожков зазначав: «збільшується виїзд за межі республіки на постійне проживання висококваліфікованих робітників, діячів науки, культури та мистецтва» [2]. Завважене стосувалось всіх країн, до яких торували дорогу громадяни України. З-поміж головних причин: криза влади і соціально-політична нестабільність у країні. Виїжджали переважно мешканці великих міст. Зокрема, 1992 року найбільшу частку українських еміґрантів становили кияни – 8994 осіб (у тому виїхали до США – 4631, до Ізраїлю – 2625, до Німеччини – 1375), жителі Одещини – 6085 осіб (у тому до США 3918), Харківщини – 2500 (у тому до США 1210), Дніпропетровщини – 2192 та Донеччини – 1927. Навіть Львівська область, попри високий рівень національної свідомости галичан, не дорахувалась наприкінці 1992 р. 1469 жителів.

Того ж року до країн близького зарубіжжя (колишні соціалістичні) виїхали: до Угорщини – 463 чол., Польщі – 269, ЧСФР – 445, Болгарії – 48, Югославії – 33. Поза те, в Європі колишні українські громадяни збільшили людність Греції (на 181 чол.), Еспанії (44), Швеції (29), Фінляндії (19), Італії (9), Австрії (6), Великобританії (5), Данії (3), Швайцарії та Бельгії (по 2), Португалії, Нідерландів та Кіпру (по 1).

В Азії жителів України прийняли Йорданія (3 чол.), Ліван та Сирія (по 2), Монголія, Туреччина, Шрі-Ланка, Пакистан, Індія, Південна Корея, Лаос та Непал (по 1).

На американських материках колишні українці поповнили населення Канади (192 осіб), Арґентіни (28), Куби (11), Уругваю (4), Нікарагуа (3), Чілі, Колумбії та Еквадору (всі – по 2), Коста-Ріки, Панами, Перу та Гайани (усі – по 1).

Африканський материк також не було обділено увагою громадян України: до Марокко виїхали 4 осіб, Нігерії та Тунісу – по 3, Конго, Беніну, Того – по 2, по одному – до Гамбії, Ефіопії, Зімбабве, Малі, Буркіна-Фасо, Кенії та Мозамбіку.

До Нової Зеландії 1992 р. виїхало 2 чоловік.

У СССР не завжди для виїзду за кордон було достатньо одного бажання. Так, на 1 липня 1984 р. було відмовлено у виїзді до Ізраїлю та Західної Німеччини 4455 українським громадянам (у тому 2181 – по «мотивах» КДБ, 2274 – через незгоду МВС).

До еміґрантів зараховано і тих, хто, виїхавши тимчасово (інколи це був єдиний спосіб попасти за кордон), залишився там на постійне проживання. Зокрема, у 1977 р. такий дозвіл отримали 126 колишніх громадян України, які виїхали тимчасово до соціалістичних країн, та 17, що перебували в капіталістичних. Наступного року ці числа становили, відповідно, 112 та 32 осіб.

У квітні 1993 р. один із авторів серед студентів 3 курсу географічного факультету КНУ імені Тараса Шевченка провів анонімне опитування. На запитання «Чи поїхали б Ви сьогодні на роботу за кордон (якщо б було надано таку можливість)?» ствердно відповіли 30% респондентів, на два інших («Чи плануєте Ви поїхати за кордон на постійне проживання після закінчення вузу?» та «Чи докладатимете Ви зусиль – шукатимете родичів за кордоном, вийдете заміж за іноземця тощо – аби поїхати за кордон?») «так» відповіли 2/3 опитаних. І якщо на 2 та 3 курсах студенти-географи лише планували, то здобувачі освіти четвертого року навчання вже дечого досягли. Йшлось, насамперед, про тимчасову роботу (зазвичай влітку), зароблені від якої гроші дозволяли рік пристойно існувати.

Зазначена інформація – не лише до роздумів, а й до аналітики. Яка має бути під увагою не лише політиків («які думають про майбутні вибори»), а й державників («які думають про майбутні покоління»).

1. Пирожков Сергій Іванович. URL: www.nas.gov.ua/UA/PersonalSite/Pages/Biography.aspx ?PersonID=0000010420 (дата звернення: 10.04.2024)
2. Молодь України. – 1991, 1 листопада.

Куліш Наталія

РОДИНА СТЕЧИШИН В КОНТЕКСТІ ТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В КАНАДІ

Вивчення феномену української діаспори важлива складова розуміння культурної та історичної спадщини України. Впродовж останніх десятиліть вітчизняними та закордонними дослідниками було видрукувано чимало наукових статей, монографій, енциклопедичних довідників, дисертацій, проведено форуми, міжнародні конференції з питань формування української діаспори, її інституційного наповнення, ролі діаспори у збереженні національної ідентичності та культури українців. Зазначені ініціативи, безперечно, мали позитивний вплив на сприйняття українців у світі та водночас розширили уявлення самих українців про цей феномен.

Однак, на нашу думку, нині і надалі залишається чимало "білих плям" пов'язаних з персоніфікацією ключових постатей української діаспори. Багато відомих та знакових імен українців діаспори йдуть у забуття в самій діаспорі та досі невідомі, або маловідомі в Україні. Це імена людей, які своєю подвижницькою працею, ініціативністю, наполегливістю, фанатизмом, безмежною любов'ю до рідної землі заклали міцні основи української діаспори, відігравши важливу роль у її становленні та розвитку, впізнаваності та впливу у світовому політичному та публічному просторі.

З-поміж таких імен заслуговують на пам'ять та гідне визнання родина братів Мирослава, Михайла та Юліяна Стечишин – активних діячів української діаспори в Канаді у першій половині XX століття.

Брати Стечишин походять з багатодітної родини села Глещава, нині Тернопільського району, Тернопільської області, Україна. Хлопці рано втратили батька, це стало однією зі спонук вибудовувати власне життя за межами рідної землі.

Мирослав (Ілько) Стечишин (24.07.1883-18.09.1947). Початкову освіту здобув у рідному селі, продовжив навчання у школі м. Теребовлі, та гімназії м. Бучач, де доєднався до галицького радикального соціалістичного руху [1, с.78]. Навчався у Тернопільській учительській семінарії. Будучи студентом видавав рукописний журнал "Зірка", відомості про зміст журналу стали підставою його виключення зі складу студентів семінарії. Погляди молодого радикала унеможливили подальше навчання в Галичині, тому у пошуках кращої долі, вирішив емігрувати до Канади (1902), згодом США. На чужині зазнав чимало злиднів, працював на важких роботах, зрештою, реалізував власні потуги у видавничій діяльності. В 1909 році став редактором "Робочого Народу" у Вінніпезі, пізніше газети "Новини" в Едмонтоні, "Народної Волі" в Скрентоні США [1, с .80]. В часи національно-визвольних змагань, за підтримки Юліана Бачинського, був секретарем Української Дипломатичної Місії у Вашингтоні. Після їх поразки та закриття місії у 1921 році, повернувся до Вінніпегу та отримав посаду редакто-

ра однієї з найвідоміших тогочасних газет – “Український голос”, очільником якої пробув 25 років [1, с .80].

Мирослава Стечишина вважають одним з ідеологів української національної течії в Канаді, творцем та довголітнім очільником Союзу Українців Самостійників (СУС) [2, с. 3] – однієї з ключових організацій, яка тривалий час представляла українців у діаспорі. Його клич: “самопошана, самодіяльність і самостійність” – визначав ідейне спрямування українського самостійницького руху в Канаді у першій половині ХХ століття [3, с .608]. Політична вага та безастережний авторитет, уможливили його позиціонування як одного з основоположників Комітету Українців Канади.

Був активним суспільним діячем, одним з основоположників та президентом товариства “Взаємної помочі”, членом дирекції Українського Народного Дому у Вінніпезі, членом дирекції Колегії Св. Андрея [1, с .80].

Приймав участь у процесах творення Української Греко-Православної Церкви Канади (УГПЦ), 17 років член її Консисторії.

Пророчими нині видаються його слова: “Росія завсігди була першим ворогом самостійності України. Вона була ворогом України, коли царі в ній панували, вона є ворогом України тепер, коли большевики в ній панують, і вона буде ворогом України, коли панування большевиків скінчиться” [4, с. 16].

Михайло Стечишин (1.03.1888-13.03.1964). Емігрував до Канади у 1905 року. Закінчив учительський семінар у Манітобі, продовжив навчання на правничому факультеті Саскачеванського університету. Під час навчання учителював. Після його завершення університету, впродовж 30 років мав адвокатську практику. У 1949 році призначений першим суддею українського походження в Саскачевані, став першим королівським радником українського походження в Канаді [1, с .82].

Активний учасник суспільного, релігійного та політичного життя українців в Канаді. Один з провідних членів СУС, організаторів УГПЦ, Інституту ім. П. Могили в Саскатуні [3, с .608]. Публіцист, прозаїк автор книг, статей, брошур, віршів та казок для дітей українською мовою.

Вболіваючи за національну справу, заповів власну величезну бібліотеку на користь Колегії Св. Андрея.

Юліян Стечишин (30.06.1895-24.02.1971). Прибув до Канади у 1910 році. Навчався у Брендонській учительській семінарії, після її завершення, деякий час учителював в українських околицях Манітоби та Саскачевану. У 1917-1921 роках – студент Саскачеванського університету. Під час університетських студій проживав в Інституті ім. П. Могили в Саскатуні, де приймав активну участь у студентському житті. Ще в часи студенства виконував обов’язки заступника

ректора Інституту, у 1921 році був обраний ректором. На цій посаді пробув більше 10 років [5, с. 8].

Активний діяч організації Союзу Українців Самостійників, яку очолював у 1940-1942, 1952-1958 рр. З 1958 року довічно почесний голова СУС. Один з організаторів Конгресу Українців Канади, довголітній голова Саскатунського відділу КУК.

Автор брошур, статей, книг в яких обстоював ідеологію українства у Канаді. На особливу увагу заслуговує його "Історія поселення українців в Канаді" [5], (вийшла друком після смерті автора). Юліян Стечишин передбачаючи майбуття українців в Канаді, зауважував, що перед ними лежить велике завдання, знайти відповідний спосіб, відповідне місце і відповідну нагоду, щоб передати знання і свідомість молоді, зберегти мову, культурні вартості, розуміння того, що український народ є причетним до творення всесвітньої культури [6, с. 46].

Мав активну проукраїнську релігійну позицію, разом з братами стояв у витоків творення УГПЦ в Канаді, був секретарем Українського Греко-Православного Братства, впродовж 20 років членом Консисторії УГПЦ.

Вболівав за становище української мови в діаспорі, впродовж шести років викладав її в Саскачеванському університеті. У 1951 році став автором підручника "Граматика Української Мови", для середніх шкіл Канади та США.

Знаковою постаттю в українській діаспорі Канади була Савеля Стечишин (3.08.1903-22.04.2022) – громадська діячка, учителька, редакторка, дружина Юліяна Стечишина. Вона стояла в авангарді твореннння українських жіночих організацій Товариства Могилянок (1923), Жіночого товариства імені Ольги Кобилянської (1923), основоположниця Союзу Українок Канади (1926), Українського музею Канади (1936) [1, с .83]. Авторка нарисів з історії української культури (1984), підручника про мистецькі скарби українських вишивок (1950), книжки про традиційну українську кухню та ін.

Таким чином вищезначені постаті української діаспори стояли у витоків її творення, забезпечили її зростання та розвиток. Тому дослідження їх діяльності має неабиякі перспективи не лише в контексті збереження історичної пам'яті, але й визначення реального місця української діяаспори в процесах творення модерної України.

1. Історія «Українського голосу» в біографіях його основоположників і будівничих. Вінніпег: Фундація І. і Т. Гуменюків, 1995. 99 с.
2. Лазарович П.І. Союз Українців Самостійників і українська визвольна справа. Віннпег, 1951. 32 с.
3. Марунчак М. Г. Біографічний довідник до Історії українців Канади. Вінніпег: Вільна академія наук в Канаді, 1986. 735 с.

4. 4 Стечишин М. Політичні Комбінації. Союз Українців Самостійників в Канаді. Принципи і програма. Вінніпег: Видано заходом головної екзекутиви Союза Українців Самостійників в Канаді, 1928. С.12-20.
5. Стечишин Ю. Історія поселення українців в Канаді. Едмонтон: Видання Союзу Українців Самостійників, 1975. 351 с.
6. Стечишин Ю. Між українцями в Канаді. Саскатун: Видання Союзу Українців Самостійників, 1953. 48 с.

Чернега Тарас

ДО ПИТАННЯ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В КАЗАХСТАНІ

У науковому плані українська діаспора Казахстану, на жаль, дуже мало вивчена. Певною мірою це стосується й усієї Східної української діаспори, що формувалася протягом кількох останніх століть і географічно охоплює терени країн пострадянського простору.

Втім, якщо обсяг різноманітних розвідок (історичних, етнографічних, соціально-демографічних, культурологічних, політологічних тощо), присвячених українцям росії та деяких інших пострадянських країн, нараховує вже досить вагому бібліографію, то кількість наукових праць, предметом досліджень яких стала саме українська діаспора Казахстану, не є великою.

Крім того у дослідницькій літературі по Східній українській діаспорі часом можна спостерігати прикру закономірність: Азійський простір у них, і зокрема Казахстан, – або взагалі не згадуються, як місце розташування українських поселень (як от видання «Зарубіжні українці: Довідник / Ред.: С.Лазебник. – Київ: Україна, 1991»); або, якщо й згадуються, то досить стисло, описово та не завжди достовірно (див.: Кабузан В. Украинцы в мире. Динамика численности и расселения (20-е годы XVIII века – 1989 год). Формирование этнических и политических границ украинского этноса. – М.: Наука, 2006). При цьому ті розвідки, що виходили друком за радянських часів, містять, як правило, певні ідеологічні «нашарування» на шкоду об'єктивному науковому дослідженню.

Ця маловивченість переселенського руху принаймні має дві «біди»: по-перше, не дозволяє скласти об'єктивну картину переселенського руху українців на терени Казахстану, що відбувався протягом XIX-XX століть; а по-друге, спонукає й далі розглядати процес формування української діаспори в Казахстані у контексті загальновизнаної концепції про так звані переселенські «хвилі» української еміграції.

Як відомо, згідно цієї концепції, від кінця XIX ст. і до розпаду СРСР відбулися чотири «міграційні хвилі» українського населення за межі своїх етніч-

них територій, це: 1870-ті рр. – 1914 р.; 1914–1939 рр.; 1945–1991 рр.; 1991– до сьогодення [1, с.483].

Однак, говорячи про українців-переселенців, які заселяли східні від України простори, слід пам'ятати, що їхній міграційний рух (себто перша «хвиля»), в тому числі й на казахські землі, почався набагато раніше.

Так ще в 1843 р. в Російській імперії було впроваджено «Правила» переселення малоземельних селян з європейських губерній на схід – за Урал, до Сибіру та на Азійські терени, що вже тоді офіційно йменувалися в імперських документах як «Азіатская Россія».

За даними різних джерел протягом 1845-1855 рр. на східні землі переселилися за допомогою державного регулювання понад 90 тисяч осіб.

До цієї кількості слід додати ще й тих, хто переселялися самовільно або були втікачами від кріпацької неволі. За підрахунками казахстанських вчених за період 1870-1914 рр. (тобто в межах першої переселенської «хвилі») на територію сучасного Казахстану переселилися близько півтора мільйони(!) селян [2, с.26]. Щонайменше половина з них були українці.

Варто відзначити при цьому, що найбільший приріст українського населення за всю історію переселень українців до Казахстану відбувався на рубежі XIX–XX століть, набувши пікових значень у 1906-1909 рр. – тобто в перших роках Столипінської аграрної реформи.

Українські переселенці до Казахстану осідали переважно на теренах теперішніх Акмолінської, Костанайської, Західно-Казахстанської, Північно-Казахстанської та Східно-Казахстанської областей. Здебільшого це були вихідці з губерній Лівобережної України: Київської, Чернігівської, Полтавської, Харківської, Катеринославської, Таврійської, Херсонської [3, с.6]. В передвоєнні 1910-1913 рр. певна динаміка переселенського руху ще зберігалася, але після початку першої світової війни, й особливо у 1915-1916 рр., цей рух припиняється.

Як бачимо, кінцеві межі першої переселенської «хвилі» співпадають із загальноприйнятою періодизацією. Однак далі часові межі й кількісні характеристики наступних «хвиль» потребують, на нашу думку, нового наукового переосмислення. І ось чому: друга міграційна «хвиля», яка у традиційному уявленні охоплює період між двома світовими війнами (1914–1939рр.), вже не вкладається в цю «дефініцію» й не відбиває – ані хронологічно, ані кількісно – реальної картини переміщення українців у східному від України напрямку.

Ба більше – із «традиційної» періодизації випадають цілі періоди переселенського процесу. Серед них слід вказати такі: 1920-ті – початок 1930-х рр., репресивні й депортаційні переміщення кінця 1930-х рр., військові евакуаційні

переселення 1941-1942 рр. і знов депортаційні переміщення повоєнного періоду – аж до початку 1950-х років.

Крім того, говорячи про історію формування Східної української діаспори, а особливо про казахстанську її складову, не можна не враховувати ще одну – окрему – переселенську «хвилю», пов'язану з освоєнням цілинних і перелогових земель. Вона теж не вкладається в «рамки» поширеної концепції міграційних (переселенських) «хвиль» українського люду. А між тим вже в перші два цілинні роки (1954-1956 рр.) до Казахстану прибуло понад 100 тисяч хлопців і дівчат – молодих трударів, які їхали практично зі всіх регіонів України за «комсомольськими путівками» й «оргнаборами» цілими «ударними трудовими бригадами»[4]. Ця масова «цілинна епопея» (а отже – й переселенська «хвиля») тривала до кінця 1960-х років і за різними підрахунками склала в казахстанській українській діаспорі того часу добру половину її чисельності.

Нарешті, слід зазначити, що й так звана «четверта хвиля» міграції з України, що розпочалася наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр., яку пов'язують із розпадом СРСР і називають «трудовою» – не надто корелюється з казахстанськими реаліями.

Радше сказати, що у 1990-х рр. саме з Казахстану українці починають повертатися назад – в Україну. Так упродовж 1992-1996 рр. із незалежного вже Казахстану на постійне проживання в Україну прибуло понад 66 тисяч осіб [5, с.262]. Ще більша частина етнічних українців у цей же час переселилася до росії, яка вбачалася їм найбільш привабливим у всіх відношеннях місцем проживання й праці.

Таким чином , варто наголосити, що складний процес переселенського руху з українських земель на схід упродовж XIX та XX століть, у тому числі й до Казахстану, був різноплановим за хронологічними рамками, кількісними характеристиками переселенців, їхнім соціальним статусом та іншими особливостями.

Щоправда, в останні роки цій проблематиці починає приділятися належна увага науковців [6, с.55]. Отже, вивчення історії формування української діаспори на теренах Казахстану потребує окремої періодизації й ґрунтовного наукового осмислення.

1. Енциклопедія історії України. Том: «Україна–Українці». Книга 2. – К.: Наукова думка, 2019. – 842 с.
2. Алексеенко Н.В., Алексеенко А.Н. Население Казахстана за 100 лет (1897-1997 гг.). – Усть-Каменогорск, 1999. – 156 с.
3. Макаренко А.Ф. Украинцы. – Алмати: Білім, 1998. – 176 с.
4. Українська діаспора в Казахстані. Сайт: Україна – це ми! URL: https://we.org.ua/demografiya/ukrayinska-diaspora-v-ukrayini/

5. Трощинський В.П., Шевченко А.А. Українці в світі. – Том 15. – Київ: Альтернатива, 1999. – 352 с.
6. Зубик А. Українська діаспора: суспільно-географічне дослідження: монографія. – Львів: ПРОСТІР М, 2019. – 438 с.

Гілевич Ігор

БЕРЕСТЕЙЩИНА У НАРОДОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ ЛЬВОВА (20–30-ті роки ХХ ст.)

В історіографічній літературі досі докладно не було проаналізовано внесок українських етнологів Львова (передовсім зі середовища Етнографічної комісії Наукового товариства імені Шевченка у Львові; далі – ЕК НТШ) у дослідження Полісся України як наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (період найбільшого розквіту ЕК НТШ), так і вже в міжвоєнний період (тоді в силу історичних реалій масштаби всіх напрямів діяльності цього осередку були значно скромнішими); не з'ясовано впливу нових суспільно-політичних реалій та державних кордонів на поліссєзнавчі студії українських вчених Львова. В науковій літературі періоду незалежності України проаналізовані лише окремі аспекти тогочасних поліссєзнавчих досліджень: поліська експедиція Філарета Колесси разом з Казимиром Мошинським у 1932 р. [1, с. 409–431]; етнографічна виставка «Полісся» 1938 р. [2, с. 229]; дослідження Василя Пастущина про с. Дрочево на Берестейщині [3] тощо.

Пропонована розвідка покликана частково заповнити цю прогалину, зокрема з'ясувати місце Берестейщини як частини Українського Полісся у наукових зацікавленнях українських учених Львова (етнологів, етномузикологів, фольклористів, мистецтвознавців) міжвоєнного періоду, виділити та охарактеризувати основні тенденції, наукові народознавчі проекти та результати цих досліджень.

Відомий знавець українців Берестейщини В. Леонюк стверджував, що *"серед загарбаних Польщею українських земель воєводство Поліське за господарчими і культурними показниками, за рівнем освіти і свідомості населення стояло на останньому місці"* [4, с. 26]. Це прекрасно розуміла в той час і польська влада, яка докладала максимум зусиль, щоб унеможливити вплив галицьких українців на українство Берестейщини (передовсім йдеться про т.зв. сокальський кордон) та підготувати ґрунт для полонізації останніх. Прекрасно розуміли це й члени ЕК НТШ, які, реально оцінюючи кардинальну зміну становища Товариства в умовах польського панування, вирішили зосередити власні дослідження на всіх українських етнічних землях тогочасної Польщі, з особливим

оглядом на ті, де був найнижчий рівень національної ідентичності – йшлося про Лемківщину та Полісся (в кордонах міжвоєнної Речі Посполитої воно охоплювало північ Волинського та Поліське (з центом у Бересті) воєводства, а на лівобережжі Західного Бугу його продовженням було Підляшшя в межах Люблінського та Білостоцького воєводств).

Найвідомішим поліссєзнавчим проектом, який реалізовували спільно провідні українські (Ф. Колесса) та польські (К. Мошинський) учені в досліджуваний період, стала музично-етнографічна експедиція у вересні 1932 р. на терени Лунинецького повіту Поліського воєводства. За результатами цих досліджень Ф. Колесса підготував цінну розвідку про народну музику на Поліссі [5]. Натомість публікації великої збірки текстів пісень з нотами перешкодила Друга світова війна. Лише в 1995 р. світ побачив збірник «Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського» [6].

На початку 1930-х років члени ЕК НТШ вперше зробили спробу створити кореспондентську мережу й на теренах тодішніх Волинського та Поліського воєводств. Зокрема в останньому матеріали мали збирати диякон Виличенко зі с. Котре Пружанського повіту, Кость Сошинський та службовець суду Соловій з Берестя [7, с. 39]. Проте більш докладних відомостей про реальні результати їхньої польових досліджень на місцях поки що знайти не вдалося.

Серед галицької інтелігенції в 1930-х роках була поширена практика влаштовувати поїздки (сухопутними та водними шляхами) на Полісся (переважно саме на терени однойменного воєводства, тобто вже на Берестейщину в сучасному розумінні). Дехто з них (напр. Осип Матейко, Ірина Ґурґула та ін.) за результатами цих мандрівок опісля читали публічні лекції, публікував звіти у формі статей чи навіть невеликих брошур, в яких різне місце відведено саме етнографічним матеріалам. Одним із таких мандрівників був і викладач класичної філології у гімназіях Галичини В. Пастущин, який із власної ініціативи в 1938 р. провів кількамісячні стаціонарні дослідження у невеликому поліському с. Дрочево на Берестейщині. Його праця задумувалася як продовження монографічних описів окремих населених пунктів, підготовлених західноукраїнськими вченими у міжвоєнний період [3]. Щоправда цю монографію вдалося опублікувати лише в 2014 р. [8].

Саме Поліссю була присвячена організована весною 1938 р. у приміщенні Культурно-історичного музею НТШ виставка, котру організатори запланували як початок ряду етнографічних виставок за принципом історико-етнографічного районування України. Більшість експонатів репрезентували саме Поліське (Пінськ, Кобрин, Берестя, Камінь-Каширський) та меншою мірою Волинське (Сарни) воєводства. Впродовж 6 березня – 18 квітня 1938 р. низка

українських учених під час спеціальних поліських вечорів прочитала серію лекцій про історію Полісся в княжу добу (Я. Пастернак), поліську народну пісню (Ф. Колесса) (обидві – 8 березня), матеріальну культуру (Р. Гарасимчук та І. Ґурґула; 17 березня), звичаї й вірування (К. Добрянський; 24 березня) поліщуків, Полісся в українській художній літературі (Б. Романенчук; 31 березня) та очах мандрівника (В. Шиприкевич; 5 квітня), етнічний склад населення Полісся (В. Кубійович; 9 квітня), антропологічний тип (І. Раковський; 14 квітня) та говір (І. Зілинський; 18 квітня) поліщуків [9, с. 98–99]. Підготовка та проведення виставки супроводжувалися десятками публікацій на сторінках української періодики краю.

Саме Берестейщина була тією частиною Українського Полісся, де українські етнологи Львова у міжвоєнний період могли проводити найбільше досліджень. Ні до того (передовсім в період найбільш продуктивної діяльності ЕК НТШ наприкінці XIX – на початку XX ст.), ні після того (в повоєнний період чи в часи незалежності України) вони такої можливості вже не мали. Упродовж міжвоєнного періоду (найбільше в 1930-х роках) Львівські професійні народознавці та аматори відводили Берестейщині особливу роль, могли говорити про місцевих автохтонів як українців, показувати спільність їхньої культур та мови з рештою українців. Натомість у повоєнний період в силу нових політичних кордонів (передовсім між УРСР та БРСР) ситуація кардинально змінилася, позаяк вже не можна було в народознавчих працях писати про Берестейщину як про частину українських етнічних земель [10].

1. Довгалюк І. Фоногрфування народної музики в Україні: історія, методологія, тенденції: монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 648 с.
2. Сапеляк О. Про музейну справу НТШ // Народознавчі зошити. 1996. № 4. С. 225–229.
3. Гілевич І. Маловідома праця Василя Пастущина про традиційну культуру поліщуків // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї: наук. зб. Вип. 44. Матеріали Четвертої Всеукраїнської науково-етнографічної конференції, присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича (16–17 квітня 2013 р., м. Луцьк). Луцьк, 2013. С. 123–128.
4. Леонюк В. Словник Берестейщини. Львів, 1996. 360 с.
5. Колесса Ф. Народна музика на Поліссі // Українська музика. Львів, 1939. Ч. І. С. 3–15.
6. Музичний фольклор з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського / упор. С. Грица. Київ: Музична Україна, 1995. 189 с., ноти.
7. Глушко М. Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1898–1940): персональний склад, функції // Глушко М. Народознавчі студії в Науковому товаристві імені Шевченка (1895–2020). Львів, 2022. С. 17–55.
8. Пастущин В. Ю. Дрочево Берестейського району на Поліссі (монографія). Київ, 2014. 126 с.
9. Пастернак Я. Культурно-історичний музей // Хроніка Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Львів, 1939. Ч. 74. С. 95–100.
10. Гілевич І. Традиційна культура автохтонного населення Берестейщини та Пінщини в наукових студіях українських етнологів середини 1940-х – 1980-х рр. // Тези доповідей учас-

ників міжнародної наукової конференції «На пограниччі культур та етносів: взаємоконтакти як спосіб комунікації та еволюції» (7–10 листопада 2018 р., м. Львів–Винники). Львів; Винники, 2018. С. 66–67.

Винниченко Ігор

ІНСТИТУТ ДОСЛІДЖЕНЬ ДІАСПОРИ: ТРИ ДЕСЯТИЛІТТЯ ДІЯЛЬНОСТИ

У травні 1994 р. у Батурині (Чернігівщина) на Зборах Української Всесвітньої Координаційної Ради [1] було створено, а в липні того ж року зареєстровано (Управлінням юстиції Старокиївської райдержадміністрації у м.Київ) громадську неприбуткову організацію – Інститут досліджень діаспори (далі – ІДД).

Метою діяльности інституції, посаду директора якої уподовж 1994-1996 років виконував Богдан Горинь [2], було визначено «організацію та здійснення досліджень закордонного українства та діаспор в Україні задля висвітлення питань їхніх історії та сьогодення; надання українцям зарубіжжя та представникам національних меншин в Україні допомоги в задоволенні їхніх національно-культурних та інформаційних потреб». [3]

Від часу створення ІДД ним «заопікувались» українські зарубіжні інституції – як наукові (УВАН у США, УВАН у Канаді, НТШ в Америці, Канадський Інститут Українських Студій, Інститут дослідів Волині, Український Вільний Університет та ін.), так і громадські та благодійні (Український Братський Союз, Українсько-Американська Координаційна Рада, Фундація імені Івана Багряного, Злучений Українсько-Американський Допомоговий Комітет, Товариство святої Софії, Товариство української культури Кубані та ін.), а також редакції газет та журналів, які надсилали свої часописи до бібліотеки Інституту: «Свобода», «Америка», «Національна трибуна», «Українські вісті», «Мета», «Наш голос», «Ukrainian Weekly» (усі – США), «Гомін України», «Вісник», «Нові дні», «Новий шлях» (усі – Канада), «Хлібороб» (Бразилія), «Українське слово» (Арґентіна), «Наше слово» (Польща), «Вільна думка» та «Церква і життя» (Австралія), «Українська думка» (Великобританія), «Українське слово» (Франція), «Українські новини» (Казахстан), «Християнський голос» (Німеччина), «Украйна пресс» (Болгарія). Свої видання передавали до Інституту й зазначені наукові інституції. Завдяки цьому вже через кілька років бібліотека ІДД нараховувала кілька сотень книг та майже 2 тисячі часописів.

Громадським (неприбутковим) статусом інституції була зумовлена потреба пошуку благодійників, які б уможливлювали її діяльність та виконання статутних завдань. Такими стали як юридичні, так і фізичні особи: акціонерні

товариства «Оболонь» і «Укрсат», ТОВ «Товариство «Світлиця» (директор В.Рожков), Товариство «Україна-Світ» (Голова правління І.Драч), Фундація імені Івана Багряного, Юрій Юрченко, Володимир Гофтанюк, Іван Пуйо, Анатолій Лисий та ін.

Одним із перших проєктів Інституту стало створення фундаментального атласу «Українці в світі (в мапах, текстах, ілюстраціях)». До участи в цій роботі зголосилися українські історики, географи, картографи, етнографи зі США, Канади, Франції, Німеччини, Польщі, Великобританії, України. У 1995 р. віце-прем'єр-міністер України І.Курас доручив кільком міністерствам та відомствам (у тому міністерствам закордонних справ, освіти, культури, внутрішніх справ, у справах національностей та міграції, Національній академії наук України, Службі безпеки України) організаційно сприяти Інституту в підготовці до видання атласу. Відтоді в архівах, бібліотеках, фондах організацій було зібрано чимало матеріалів, а також набрано на комп'ютері (завдяки Українському Братському Союзу та Фундації імені О.Ольжича) значну частину тексту. [5]

Із Головним управлінням архівів України було досягнуто домовленості щодо підготовки до видання серії збірок архівних матеріалів «Українське зарубіжжя: історія в документах».

Інститут був одним із виконавців заходів Національної програми «Закордонне українство» на період до 2005 року [4] та Державної програми співпраці з закордонними українцями на період до 2010 року. [6] Зокрема, на виконання Державної програми 2006 року видано бібліографічний покажчик «Українське зарубіжжя».

ІДД проводились – спільно з державними та громадськими інституціями – «круглі столи», конференції, семінари з питань зарубіжного українства та видавались збірки матеріалів цих заходів [7]. Зокрема, у 2007 та 2008 роках з ініціативи Інституту в Ризі (Латвія) та Таллінні (Естонія) проведено міжнародні науково-практичні конференції. [8] У Києві в 2014, 2020 та 2021 роках – відповідно – конференції «Україна – Естонія: історія, культура, економіка», «Україна – Вірменія: історія, культура, туризм» та «Україна – Литва: історичні, мовно-культурні та туристські паралелі» (останню – на пропозицію литовських співорганізаторів – вирішено зробити регулярною, тож 2023-го відбулась друга за ліком, а на серпень 2024 р. заплановано третю).

Вислід пошукової та аналітичної роботи працівників ІДД – підготовлені та видані довідникові видання з діаспорної тематики (інформаційні каталоги, бібліографічні покажчики та біо-бібліографічні довідники). [9]

Від 1999 р. Інститут проводить міжнародний фестиваль «Нашого цвіту – по всьому світу», заходами якого є конкурси відеофільмів та «мас-медійний»,

конференції, «круглі столи», дарування вітчизняним та закордонним державним і громадським інституціям власних видань тощо. Зокрема, виданий 2004 року довідник «Українські організації в країнах Заходу», який містить лапідарну інформацію про громадські, жіночі, молодіжні, культурно-просвітні, освітянські, наукові, релігійні, бізнесові, спортові та інші інституції наших співвітчизників у понад 30 країнах, було подаровано обласним науковим бібліотекам України, вітчизняним громадським організаціям, а за сприяння МЗС України передано українським науковим, освітнім, громадським та культурно-просвітнім інституціям, редакціям часописів та українським радіопрограмам у майже 50 країнах. [10]

2001 р. журі журналістського конкурсу Фестивалю відзначило дипломами часописи «Український форум» (Київ), «Життя Лебединщини» (Сумська обл.), «Урядовий кур'єр» (Київ), «Свобода» (Парсіппані, США), «Новий шлях» (Торонто, Канада), «Літературна Україна» (Київ), а також журналістів Г.Грищука (Тернопіль, газета «Свобода») П.Парипу (Івано-Франківськ, газета «Галичина»), популяризатора спортивного життя закордонних українців П.Безпалька (Київ) та Василя Томківа (Болтон, Великобританія), в доробку якого велика кількість дописів про Україну та українське зарубіжжя.

На кіноконкурс 2000 р. аматори та професіоналісти зі США, Канади, Литви, Росії, України надіслали 16 відеострічок, з яких 5 були стали лавреатами. Касети з цими фільмами були подаровані 30 українським організаціям в Росії, Естонії, Латвії, Литві, Білорусі, Молдові, Азербайджані, Грузії, Казахстані, Хорватії, Угорщині, Іспанії, Чехії, Австралії (виготовлення частини касет уможливив відомий правник і громадський діяч Юліян Куляс зі США). [11]

У кіноконкурсі Фестивалю 2001 р. участь взяли 8 відеострічок.

Того ж року Головне управління виховної роботи Міністерства оборони України звернулось до організаторів Фестивалю з проханням виготовити тираж касет з фільмами-лавреатами для військових частин. Завдяки коштам, наданим Крайовою Управою Братства Колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії «Галичина» УНА в Канаді, а також Вікторові Роєнку (Канада) кілька десятків касет з цими фільмами були подаровані військовим частинам, що дислокуються на Півдні та Сході України.

У серпні 2001 р. на замовлення Інституту режисер Олексій Науменко фільмував події ІІІ Всесвітнього форуму українців. Передбачалось створити, за сприяння державних та громадських інституцій, відеофільм про цю непересічну подію, касети з яким мали б даруватись українським закордонним громадам, а також освітнім закладам в Україні.

З 2003 року ІДД реалізує гуманітарний проєкт «Місця пам`яти на мапі України». Того ж року було розпочато роботу зі створення альбому-альманаху «Визначні постаті зарубіжного українства», до редакційної ради якого погодились увійти Б.Гаврилишин, В.Брюховецький, І.Дзюба, М.Горинь, І.Драч, О.Мороз, Я.Яцків. [12]

Уподовж 1995-2007 років видано 12 чисел «Вісника Інституту досліджень діаспори», який також дарувався. Зокрема, число 12 (березень 2007 р.) було передано – за сприяння МЗС України – до майже 60 громад зарубіжжя.

У 2006 р. ІДД передав – через неможливість утримувати орендоване приміщення – майже всі придбані (у 1990-х роках) та отримані книги і часописи кільком бібліотекам (у тому науковій бібліотеці імені М.Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка).

У 2013 р. Інститут започаткував – купно з Асоціацією етнічних журналістів Європи Runa Media (курівник В.Чернишук) – гуманітарний проєкт «Україна – Литва: спогади про майбутнє».

1. УВКР. URL: www.uvkr.com.ua (дата звернення: 12.04.2024)
2. https://uk.wikipedia.org/wiki/Горинь_Богдан_Миколайович (дата звернення: 13.04.2024)
3. Винниченко І.І. Інститут досліджень діаспори // Енциклопедія історії України: у 10 т. – К.: Наукова думка, 2005. – Т. 3: Е-Й. – С. 484.
4. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892/2001#Text (дата звернення: 13.04.2024)
5. Винниченко І. Створюється атлас про співвітчизників // Вісник (Вінніпеґ, Канада). – 1995. – Ч. 12; Винниченко І. Атлас нашого народу // Вечірній Київ. – 1996, 23 січня.
6. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344-2018-%D0%BF#Text (дата звернення: 13.04.2024)
7. Українська діаспора та сучасна еміґрація з України: проблеми взаємин: Матеріали “круглого столу”. Київ, 18 травня 2001 р. – К.:Геопринт,2001. – 22 с.; Четверта хвиля еміґрації: регіональні особливості: Матеріали «круглого столу». Київ, 22 серпня 2002 р. – К.: Геопринт, 2002. – 40 с.; Економічна еміґрація з України: причини і наслідки: Матеріали «круглого столу». Київ, 26 квітня 2003 р. – К.: Геопринт, 2003. – 60 с.
8. Україна – Латвія: історія, культура, економіка. Зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (18-21 листопада 2007 р., Рига) – К.: ТОВ “Геопринт”, 2007. – 114 с.; Українці в Естонії: вчора, сьогодні, завтра. Зб. матер. міжнар. наук. конф. (Естонія, Таллінн, 7-8 падолиста 2008 р.) – К.:Геопринт,2008. – 100 с.
9. Зарубіжне українство: Інформаційний каталог. – К., 1997. – 148 с.; Зарубіжне українство.1999: Інформаційний каталог. – К.: Рада, 1999. – 260 с.; Українське зарубіжжя: Бібліографічний покажчик літератури (1900 – грудень 1999 р.) – К., 1999. – 160 с.; Українські організації в країнах Заходу: Інформаційний каталог. – К.: ПЦ «Фоліант», 2004. – 104 с.; Закордонне українство.2003: Інформаційно-бібліографічний покажчик. – К.: Геопринт, 2004. – 150 с.; Закордонні українці: інформаційно-бібліографічний покажчик – К.:Форсал8,2005. – 504 с.; Українське зарубіжжя: Бібліографічний покажчик (1900 – сер-

пень 2006 р.). – К.: Форсал 8, 2006. – 320 с.; Закордонне українство'2011: Інформаційний каталог. – Дніпропетровськ, 2011. – 120 с.
10. Мазорчук В. Про закордонне українство – широкому загалу // Урядовий кур`єр. – 2005, 15 січня; Сучасний стан української діаспори і перспективи співпраці з нею. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11237/ (дата звернення: 15.04.2024); Винниченко І. Фестивальні фільми – українцям Москви // Наше слово (Варшава, Польща). – 2004, 20 червня.
11. Винниченко І. Фестивальні фільми – на телеекрані // Урядовий кур'єр (Київ). – 2000, 15 липня; Винниченко І. Фільми-учасники фестивалю «Нашого цвіту – по всьому світу» – на телеекрані // Свобода (Парсіппані, США). – 2000, 21 липня; Винниченко І. Фестиваль чекає на фільми з діяспори // Америка (Філадельфія, США). – 2000, 7 жовтня; Винниченко І. Названо фільми-лауреати фестивалю «Нашого цвіту – по всьому світу» // Український форум (Київ). – 2000, 21-28 грудня.
12. Мороз О., Винниченко І. Альманах «Визначні постаті зарубіжного українства»: проблеми створення // ІІІ Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу» (Луцьк, 17-19 травня 2006 р.). – Луцьк, 2008. – Т. 3. – С. 165-168; Яцків Я., Винниченко І. Засадничість Альманаху про видатних українців // Народна воля (Скрентон, США). – 2004, 8 січня; Винниченко І. Рішення ради Альманаху // Церква і життя (Мельборн, Австралія). – 2005. - № 3 (24.01-6.02); Винниченко І. Редакційна рада Альманаху відбула робочу нараду // Українська думка (Лондон, Великобританія). – 2004, 12 лютого.

Карабардін Андрій

ПАРИЗЬКИЙ ТИЖНЕВИК «ТРИЗУБ»: ВІТЧИЗНЯНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМІГРАЦІЙНОГО ВИДАННЯ

На сучасному етапі існування України історики, публіцисти, журналісти, працівники архівних установ все більше звертаються до досліджень української еміграційної публіцистики. Цей інтерес обумовлений бажанням відкрити нові аспекти життя українців за кордоном, ретельно проаналізувати історичні події та виявити політичний, культурний та духовний потенціал нації.

Одне з найдовших та найпопулярніших еміграційних видань – тижневик «Тризуб». Заснований Симоном Петлюрою, він був інформаційним органом Уряду Української Народної Республіки в екзилі з 1925 по 1940 рік, виходячи у Парижі (Франція).

Необхідність подальшого дослідження української еміграційної публіцистики, зокрема журналу «Тризуб», стає актуальним у контексті постійного розширення інтересу до історії України та її співвітчизників за кордоном. Особливо важливо розглядати цей аспект у період новітньої історії України, оскільки еміграційна діяльність та видавнича преса відображають складність політичних, культурних та соціальних процесів, що відбувалися на території країни та серед української діаспори.

Журнал «Тризуб» досі не зазнав достатнього дослідження в українській історіографії. Його важливість розуміється не всіма через складнощі, пов'язані з доступом до нього протягом радянського та пострадянського періоду. Крім того, деякі дослідники дивилися на «Тризуб» як на джерело окремих фактів, а не як на об'єкт комплексного аналізу.

Сам журнал «Тризуб» в історіографії не представлений низкою комплексних досліджень істориків, які б висвітлювали тематику та проблематику видання. Єдиною дисертацією на здобуття наукового ступеня кандидата наук є дослідження Аліни Тимошик-Сударикової «Редакційна політика паризького журналу «Тризуб» (1925-1940 рр.)», яка була захищена в 2012 році [1].

Окремі видання, які присвячені аналізу «Тризуба» в українській історіографії можемо розділити умовно на три групи: перша група праць використовувала відомості з журналу задля висвітлення тих чи інших окремих подій в українській історії. Натомість друга група праць висвітлювала «Тризуб» в контексті діяльності Симона Петлюри в його паризький період життя. Третя група досліджувала «Тризуб» в контексті історії української видавничої справи або ж історії української еміграції.

До першої групи праць можна віднести публікації Олександра Мавріна, який робив акценти на висвітленні тижневиком політичного життя Української Народної Республіки в екзилі [2]. Оксана Гриненко у своїх працях дослідила статті Симона Петлюри, які він публікував у тижневику та досліджувала висвітлення часописом судового процесу над вбивцею Симона Петлюри Самуїлом Шварцбардом [3; 4].

Олександр Вовк аналізував та висвітлював відомості про українців, які перебували під радянською владою, що подавалися у часописі [5]. Віктор Голубко прослідкував відомості з тижневика, які стосувалися комуністичного режиму 1930-х років, зокрема процесу над СВУ та Голодомору 1932-1933 років [6]. Слід згадати й про Валерія Власенка, авторству якого належить близько десятка праць за матеріалами «Тризубу», які стосувались різноманітних питань української діаспори [7; 8].

До другої групи праць можна віднести статті та монографії, які стосувалися життя та діяльності Симона Петлюри, зокрема таких авторів як Віктор Савченко, Валерій Солдатенко, Сергій Литвин та інші [9; 10; 11].

До третьої групи можна віднести А. Тимошик-Сударикову, О. Денеку (дисертація «Українська еміграційна преса у Франції 20-30-х років ХХ ст.: становлення, розвиток, проблематика»), О. Богуславського (дисертація «Преса міжвоєнної української еміграції в Європі 1919-1939 рр.: національно-патріотична дискусія») та інших [12].

Варто зазначити, що тижневик «Тризуб», який виступав основним інформаційним органом Української Народної Республіки в екзилі в період з 1925 по 1940 рік, не є достатньо висвітленим в українській історіографії. Подальше дослідження журналу має великий потенціал для розширення нашого розуміння історії України та української еміграції, а також для вивчення її впливу на українське суспільство та культуру.

1. Тимошик-Сударикова А.М. Редакційна політика паризького журналу «Тризуб» (1925-1940 рр.) [Текст]: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. із соц. комунікацій: 27.00.04 – теорія та історія журналістики; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Ін-т журналістики. Київ, 2012. – 20 с.
2. Маврін О. Журнал «Тризуб» у громадському й політичному житті української еміграції у Франції міжвоєнного періоду. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Т. 20. К., 2010. С. 346-356.
3. Гриненко О. Статті Симона Петлюри на сторінках журналу «Тризуб» під псевдонімами.. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. т. 20. К., 2010. С. 357-365
4. Гриненко О.О. Матеріали журналу «Тризуб» про розслідування вбивства С. Петлюри (1926-1928 рр.). *Український історичний журнал*. 2009. №3. С. 34-43
5. Вовк О.В. Часопис української еміграції «Тризуб» як джерело вивчення соціокультурних процесів та повсякдення в Україні під владою більшовиків (1920-ті роки). *Емінак: науковий щоквартальник*. 2019. №2 (26). С. 187-194
6. Голубко В. Комуністичний режим 1930-х років в радянській Україні у висвітленні тижневика «Тризуб». URL: https://bit.ly/3lEBDsh (дата звернення: 02.04.2021)
7. Власенко В. Публікації Дмитра Геродота на сторінках паризького тижневика «Тризуб». URL: https://bit.ly/3lEvdJL (дата звернення: 21.12.2021)
8. Власенко В.М. «Переконаний в тому, що правда вище всього» (Олександр Олесь і паризький тижневик «Тризуб»: листування). *Сумський історико-архівний журнал*. 2009. №VI-VII. С. 79-98
9. Савченко В.А. Симон Петлюра. Харьков: Фолио, 2011. 415 с.
10. Солдатенко В.Ф. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. К.: Світогляд, 2007. 621 с.
11. Литвин С. Симон Петлюра у боротьбі за самостійну Україну. К.: Смолоскип, 2018. 680 с.
12. Тимошик-Сударикова А. М. Паризький журнал «Тризуб» у зарубіжній та українській історіографії. *Наукові записки Інституту журналістики*. – Інститут журналістики, 2011. – С. 55-61.

Дрогобицька Оксана

ПОБУТ ГАЛИЦЬКИХ СЕЛЯН У МЕМУАРНІЙ СПАДЩИНІ ДІАСПОРИ (НА ПРИКЛАДІ СПОГАДІВ М. ЧЕМНОГО «ПОТОПТАНІ МРІЇ»)

Представники української діаспори кінця XIX – 30-х рр. XX ст. залишили багатий мемуарний спадок, без якого важко уявити історію того чи іншого села. Як зазначає Михайло Логаза у передмові до книги «Таке то в нас життя» (1985),

«мемуаристика має велике значення для історика даної доби. В ній бо пізнається не тільки автора, чим і для кого він жив, але теж і передусім пізнається людей його оточення і подій його часу» [1, с.12].

Сучасні дослідники Галичини часто послуговуються історико-мемуарними збірниками на зразок «Альманах Станиславівської землі» [2; 3], «Бучач і Бучаччина» [4], «Городенщина» [5], «Золочівщина: її минуле і сучасне» [6] тощо. Ці книги вміщують нариси, присвячені містам і селам краю, а також спогади, біографії видатних постатей. Окремі дописи мають суто етнографічний характер, тому є цінним джерелом для народознавців. Водночас чимало цікавих спогадів видано діаспорними діячами одноосібно. У них через призму культурно-освітнього, суспільно-політичного та соціально-економічного руху, показано життєвий шлях авторів.

Серед подібних видань вигідно виділяються спогади Михайла Чемного «Потоптані мрії». Автор народився 30 жовтня 1901 р. (за іншою версією в 1899 р.) у с. Хом'яківка Товмачського повіту на Станиславівщині (нині село Тисменицької міської громади Івано-Франківського району Івано-Франківської області). Оскільки через політичні переслідування він емігрував до США у 1924 р., то спогади умовно можна розділити на дві частини. Перша – про село першої третини ХХ ст., друга – про труднощі еміграції та культурне життя української діаспори. З огляду на тему нашого дослідження, найбільший інтерес становить саме перша частина.

Одним із питань, які найчастіше піднімаються у мемуарній спадщині діаспори, є діяльність сільської інтелігенції у Галичині, насамперед священиків і вчителів. Не є винятком і спогади М. Чемного. Зокрема він високо оцінював роботу місцевого пароха о. М. Дурделло, адже той допомагав йому опанувати шкільну програму і позичав книги з власної бібліотеки [7, с. 11]. У спогадах знаходимо інформацію про корчму, яка зазвичай виконувала роль громадської будівлі і водночас слугувала місцем зупинки для подорожніх. Для посилення антиалкогольної пропаганди, парох заснував «Братство тверезості», але вплив цього осередку був мінімальним. Культурно-освітнє життя у селі «ожило» тільки після 1911 р., коли хтось зненацька підпалив будівлю [7, с. 18]. З часом центром громадського життя парафії стала читальня. Саме у ній проходили вистави драматичного гуртка та обговорювалися господарські справи. Там священник виголошував доповіді з історії, пояснював селянам їхні права, основи законодавства, звертав увагу на зловживання з боку представників влади й наголошував на шкідливості алкоголю [7, с. 16, 19].

Поряд з читальнею, роль громадського осередку відігравала і домівка автора. Як підкреслював М. Чемний, «до нашої хати часто сходилися господарі в

мрячні осінні вечори та довгими годинами дискутували про своє незавидне положення. Батько було радив їм одне, або друге та все таки вони відчували свою безрадність, самітність та своє гірке життя. Невеселі й зажурені пізно вночі вони йшли домів, сумно помахуючи своїми сідими головами» [7, с. 41].

Зазвичай у діаспорній літературі чимало уваги приділено родинним, календарним і громадсько-політичним святам, їхній ролі у повсякденному житті селян. На нашу думку, це пов'язано з особистими переживаннями авторів, адже, перебуваючи за кордоном, вони мимоволі з ностальгією згадували різні урочистості у колі родини.

У книзі М. Чемного відображено підготовку мешканців с. Хом'яківка до Великодня, молодіжні ігри та забави на майдані поблизу церкви. Крім цього, автор наводить приклади взаємодопомоги у громаді, які варті наслідування: «… Моя добра мама у великодню суботу посилала мене й мого молодшого брата, або наймичку з плесканкою масла й грудкою сира до убогих хат, щоб і в них не був пісний та сумний Великдень» [7, с. 32]. Так само щедро обдаровували харчами убогих і жебраків під час великодніх забав біля церкви [7, с. 32].

Водночас М. Чемний описав урочисте посвячення полів на Зелені свята, коли у процесії йшли практично усі члени сільської громади: «Похід цей представлявся дуже гарно й велично. Наперед дітвора з дзвінками, далі хрест, за ним в два ряди десять хоругов, священик, за ним хор, складений зі самої молоді, далі майже ціле село, святочно одіте брало участь у поході» [7, с. 34]. Доброю нагодою для спілкування молоді були вечорниці та толоки, які закінчувалися гостиною і танцями [7, с. 16, 36–38]. Позитивний мікроклімат у громаді забезпечували спільні паломництва до монастиря Успіння Матері Божої у с. Погоня на Станиславівщині [7, с. 36].

Особливо детально автор подав весільний обряд, починаючи від «оповідей» у церкві про намір пари вступити у шлюб і завершуючи застіллям [7, с. 29]. Він же наголосив, що всі святкування у селі проходили на високому культурному рівні. Спогади дозволяють відтворити народний одяг, окремі складові традиційного харчування, способи ведення господарства. Однак, як наголошував сам автор, Перша світова війна змінила не тільки одяг дівчат, а й їхню ментальність: «Вони перестали бути тими, якими були їхні матері, а навіть стали погорджувати давньою прекрасною ношею і звичаєм» [7, с. 31].

У «Потоптаних мріях» відображені трагічні сторінки українського народу, зокрема Перша світова війна, становлення Західно-Української Народної Республіки, переслідування з боку польської адміністрації, епідемія тифу тощо. Отож, ці мемуари є цінним джерелом до вивчення не тільки духовної і матеріальної культури галицького села, а й повсякденного життя його мешканців під час до-

леносних історичних подій. Вони також можуть бути використані для детального вивчення проблем української еміграції 20-х – 30-х рр. ХХ ст., а також різних аспектів діяльності представників діаспори у США.

1. Логаза М. Таке то в нас життя: Спогади – промови – есеї – коментарі – вибране про охорону здоров'я. Сиракюзи, Ню-Йорк: Украпринт, 1985. 352 с.
2. Альманах Станиславівськоїземлі. Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. Т. 1 915 с.
3. Альманах Станиславівськоїземлі. Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1985. Т. 2. 900 с.
4. Бучач і Бучаччина: історико-мемуарний збірник. Нью-Йорк – Лондон – Париж – Сидней – Торонто, 1972. 943 с.
5. Городенщина: Історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк – Торонто – Вінніпеґ, 1978. 864 с.
6. Золочівщина: її минуле і сучасне. Нью-Йорк – Торонто – Канберра, 1982. 660 с.
7. Чемний М. Потоптані мрії. Детройт: Накладом автора, 1969. 207 с.

Зінченко Віктор, Кирчата Діана

УКРАЇНЦІ В ЧЕХІЇ: РЕАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА ПРАКТИКА

Впродовж останніх двох століть доля багатьох українців була і залишається тісно пов'язаною з Чехією, країною історично і ментально близькою до нашої, спорідненою в цілому ряді національно-культурних особливостей.

Поза індивідуальними випадками, українці не поселялися громадами в Чехії до 20 століття. У 19 столітті це були студенти, вояки австрійської армії, урядовці і сезонні робітники. Перша українська організація тут була створена студентами у 1902 році.

Чехословаччина, як слов'янська країна, з демократичною формою внутрішнього управління, завжди демонструвала прихильне ставлення до українців.

За інформацією Управління статистики Чеської Республіки, станом на кінець вересня 2021 року дозволи на проживання в країні мають 189 912 громадян України, що становить 29,3% від загального числа іноземців в країні та є найвищим показником. Тисячі українців отримали прихисток в Чехії, у зв'язку з агресією російської федерації. В сучасних обставинах, Чехія демонструє стабільно високий рівень морально-психологічної, політичної, економічної і військової підтримки Україні.

Починаючи з 20-х років минулого століття, в Празі постали високі школи та наукові установи: Український Вільний університет (перенесений з Відня в 1921 році), Український Високий Педагогічний інститут ім. Драгоманова (з 1923 року), Українська студія пластичного мистецтва (заснована в 1992 році), Український інститут Громадознавства, Українське історико-філологічне товариство (з 1923 року), Музей визвольної боротьби України (заснований в 1925

році), Українська гімназія в Чехословаччині (1925-1945 рр.) У 1992 році створено Українську господарську академію в Подєбрадах.

Подією особливого значення стало відкриття в столиці Чехії 23 лютого 2024 року Українського інституту, як зареєстрованого закладу, який має намір прагнути сприяти українському культурному і інтелектуальному багатству та укріплювати чешсько-українську дружбу (документально з програмних документів інституту).

Активним і безпосереднім чином до цього долучився його нинішній директор – Ростислав Прокоп'юк, відомий чеський психолог, фото-художник і громадський діяч.

Першим заходом новоствореного Українського інституту в Празі стала лекція «Російсько-Українська війна: 750 днів викликів та випробувань» Євгена Магди, директора Інституту світової політики, одного із спікерів Форуму Вільних Держав, яка успішно, з великим резонансним ефектом пройшла в Празькій бібліотеці Вацлава Гавела.

Заснування Українського інституту в Празі не випадково пов'язане з іменем Ростислава Прокоп'юка. Саме такій яскравій і невгомонній особистості [3] було під силу зробити таку велику справу. Тяглість історії, естафета поколінь. Вільний Український університет закладений 17 січня 1921 року у Відні, в жовтні цього ж року за підтримки Масарика і уряду Чехословаччини, продовжує свою діяльність в Празі.

Перший ректор університету Колесса каже своїм студентам: «З вогню і з гарищ ви принесли святе Паладіум любові до рідної землі. Бережіть його в своїх серцях». Весною 1945 року університет повертається до Мюнхена. По 79-х роках, за ініціативи Ростислава Прокоп'юка, Український інститут знову відкривається в Празі.

Успішна реалізація Ростислава Прокоп'юка, як українця в Чехії розкривається через пізнання етапів його життя.

1991 рік – приватна медико-психологічна клініка з чеського містечка Табор, яка підшукувала фахівця із залежностей випадково «зловила» обласне радіо Галичини, де у своїй авторській програмі, Ростислав Прокоп'юк, як молодий випускник відділення психології Київського педагогічного інституту розповідав про власний метод блокування від куріння та інших залежностей. Контракт на тиждень переріс в роботу на усе послідуюче життя.

Сьогодні Прокоп'юк зумів не просто знайти свою нішу в конкурентній на Заході сфері, а й завоювати репутацію одного з найкращих психологів Чехії. Клієнтами його фірми «Аура» стали тисячі простих чехів і відомих знаменитостей, представників шоу-бізнесу цієї країни та ряду сусідніх країн Європи.

Ім’я нашого земляка, уродженця села Вербичне, що на Турійщині Волинської області [4], значиться в знаменитій швейцарській енциклопедії: Who is Who, яка щорічно друкує біографії світових знаменитостей.

За результатами своєї діяльності, він двічі занесений в Книгу Рекордів Чехії, як унікальний фахівець, який звільнив від тютюнової залежності понад 6 тисяч затятих курців.

Психотерапевт дає річну гарантію на результат, але лише 10% клієнтів повертаються для повторної терапії. За дивовижні здібності Прокоп’юка називають «шаманом зі Східної Європи», а про свій досвід Ростислав Прокоп’юк написав дві популярні книжки – «Живіть своїм життям»[2] і «Не палити – це просто»[1]

В останній час популяризація його діяльності здійснюється через власне ток-шоу «Зміна реальності»[5], що має чисельну аудиторію на ютуб-каналі. Його гостями стають відомі політики, артисти, співаки, ветерани ЗСУ. В їх числі Петр Главачек, Володимир В’ятрович, Євген Магда, Оксана Муха, Софія Федина, Оксана Стебельська, Сергій Лойко, Зиновій Медюх, Дмитро Лінартович, Оксана Науменко, Анна Головатенко, Файфура Сергій та багато інших.

Коло інтересів Ростислава Прокоп’юка в останні роки реально розширилося. Чехія і Україна його вже знають не лише як психотерапевта, а і як художника та автора серій фото робіт, які успішно популяризуються Посольствами України в Чехії в багатьох країнах Європи (одна з кращих «Тиха Прага» та інші). Проте головним проектом його життя представляється велика волонтерська робота, яку він успішно здійснює, особливо після 2014 року, разом зі своєю дружиною Марічкою Прокоп’юк, відомою в Празі екскурсоводом і громадською діячкою.

Прокоп’юки переїхали до Чехії на початку 90-х, коли українців там майже не було, лише стара, довоєнна і воєнна еміграція. Їхній родині випало бути осередком гуртування співвітчизників. Революція Гідності стала періодом найбільшої активності подружжя. Мітинги, волонтерські ініціативи, проукраїнські заходи, благодійні концерти зірок естради, аукціони збору коштів і медикаментів на підтримку Київського військового шпиталю. Апогеєм стало заснування міжнародного Форуму культурного партнерства, який виводить українців в Чехії на новий організаційний і культурологічний рівень.

1. Прокоп’юк Р. Не палити – це просто. – Прага: Центр здоров’я Аура, 2008. – 88 с.
2. Прокоп’юк Р. Живіть своїм життям. – Прага: Центр здоров’я Аура, 2011. – 152 с.
3. Максименко С. Д. Психогенетичний потенціал особистості. – Київ: видавництво Людмила, 2021. – 684 с.
4. Газета «Волинь». URL: www.volyn.com.ua/ (дата звернення 03.04.2024)
5. www.facebook.com/rostislav.prokopjuk (дата звернення: 05.04.2024)

Матвійчук Людмила, Винниченко Ігор, Ткачук Анатолій

ПРИМУСОВЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ ЛЮДНОСТИ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТИ)

Однією з форм «будівництва» совєтами «світлого майбутнього» було примусове переселення (депортації, заслання та вислання) за межі місць постійного оселення тих, хто «заважав» їм це робити.

Після приєднання до України західних областей на підставі Постанови Ради народних комісарів ссср Ч. 2010 від 5 грудня 1939 р. звідти були депортовані т.зв «осадники». [1] До цієї категорії потрапили і колишні військовики польської армії, багато з яких перебували в совєтських в`язницях і таборах. Місцями їхнього нового оселення та праці стали Кустанайська, Актюбінська, Південно-Казахстанська, Павлодарська і Семипалатинська області Казахської РСР, Башкирська АРСР, Комі АРСР, Марійська АРСР, Якутська АРСР, Алтайський та Красноярський краї, Вологодська, Іркутська, Архангельська, Івановська, Горьковська, Кіровська, Молотовська, Новосибірська, Омська, Челябінська, Чкаловська, Ярославська та Свердловська області. Станом на 13 лютого наступного року число депортованих становило 89062 осіб, у тому з Волинської області – 8858. [2] З-поміж усіх виселених осадників у квітні 1940 р. було й 7811 етнічних українців, у серпні 1941 р. – 13448 чол. [3]

Уподовж 1944 р. з території області було виселено 1178 родин (3582 осіб), у 1945 – 1357 (3857). [4]

Окрему категорію депортованих становили «ухилянти» (від служби в «Червоній армії»). Станом на 25 січня 1946 р. таких мешканців області нараховувалось 1542 чол., з яких 407 були «направлені» в Печорлаг НКВС, а 1135 – до Караганди «в розпорядження Наркомвугілля». [5]

Відповідно до Постанови Ради міністрів ссср Ч. 3214-1050/с від 10 вересня 1947 р. виселенню на спецпоселення за рішенням Особливої наради при МДБ ссср підлягали «родини учасників банд ОУН, пособники учасників ОУН та члени їхніх родин, куркулі-націоналісти та їхні родини». [6] Тож найбільша акція з депортації західноукраїнської людности припадає на жовтень того ж року. Завчасно у кількох містах, у тому в м.Ковель, було створено збірні пункти для прийому родин «націоналістів» та відправлення їх на спецпоселення. За затвердженим 3 жовтня «Планом заходів МВС ссср по перевезенню спецпоселенців із західних областей УРСР» передбачалось виселити 25 тисяч родин (75 тис. осіб). Але невдовзі МДБ ссср збільшило це число до 100 тис. чол. За поданням органів МДБ 15 жовтня ЦК КП(б)У та РМ УРСР ухвалили таємну пос-

танову Ч. ПБ-148/142 «Про порядок використання земель і майна, залишених після виселення родин націоналістів та бандитів». [7]

У жовтні 1947 р. з території області було виселено 2711 родин (9050 осіб). [8] Зокрема, 22 жовтня зі станції Ковель у 104 вагонах було відправлено 4242 осіб, зі станції Чорторийськ у 47 вагонах – 1744 чол., зі станції Луцьк – у 55 вагонах – 1825 чол., зі станції Цумань – у 46 вагонах – 1425 чол. Купно – 9236 осіб. Для всіх депортованих кінцевим місцем призначення було визначено станцію Усяти Томської залізниці. [9]

У довідці про «проведення операції» зазначалось (табл. 1):

Таблиця 1.

Довідка про провереннння операції 21 жовтня 1947 р.
по Волинській області [10]

Район, населений пункт	Підлягало вилученню*		Вилучено під час операції	
	родин	членів	родин	членів
Шацький				
Грабово**	6	24	6	22
Адамчук	3	9	3	9
Свит. Смоляры	8	18	8	18
Купно	17	51	17	49
Головнянський				
Загораны	4	11	4	11
Полапы	4	14	4	14
Голядин	2	3	2	3
Перелипа	7	35	7	36
Гупалы	2	8	2	8
Смол. Смоляры	2	6	2	6
Купно	21	77	21	78
Любомльський				
Коцюры	4	12	3	12
Штунь	4	9	4	9
Радехов	2	8	2	8
Вишнюв	3	13	4	16
Купно	13	42	13	45
Устилузький				
Никитиче	1	3	1	3
Стенжаричи	2	14	2	13
Залужье	4	8	4	8
Выдранка	1	2	1	2

Тросцянка	2	2	2	2
Купно	10	29	10	28
Володимир-Волинський				
Желунув	1	2	1	2
Изув	1	6	1	6
Лудзин	2	9	2	9
Ракитнице	1	4	1	4
Русув	2	5	2	5
Рогожаны	1	2	1	2
Суходолы	3	13	3	13
Купно	11	41	11	41
Іваническький				
Русовиче	3	9	3	9
Тишковичи	1	3	1	3
Крапивщизна	1	3	1	3
Колесць	1	3	1	3
Бискупиче	1	3	1	3
Грибовице	4	8	3	6
Стара Лишня	2	9	2	9
Беличе	4	10	4	10
Купно	17	48	16	46
Купно по області	89	288	88	287

* - так у довідці

** - для уникнення різночитань назви наведено мовою оригіналу

Вони були направлені у вугільну промисловість східних районів ссср: на комбінати «Кузбасуголь», «Челябинсуголь», «Молотовуголь», «Карагандауголь», «Востсибуголь», вугільні підприємства Красноярського краю та в Омську область. [11]

До виселених (на підставі директиви МВС ссср Ч. 97 від 20 квітня 1946 р.) уподовж 1946 та 1947 років за межі України «поліціянтів, власовців та осіб, що служили в німецьких стройових формуваннях» 4216 чол. (станом на 20 травня 1948 р.) потрапили і 76 мешканців Волинської області, у тому в 1946 р. – 60 осіб, наступного року – 16. [12]

Певна кількість мешканців области (етнічних українців) опинилась на території теперішньої Польщі на підставі «Угоди між Тимчасовим урядом національної єдності Республіки Польща та Урядом СРСР про право змінити радянське громадянство польського та єврейського населення, що проживає в ссср, та їх евакуацію до Польщі, і про право змінити польське громадянство російських, українських, білоруських та литовських громадян, які проживають у Польщі, та їх евакуація до СРСР», підписаний у Москві 6 липня 1945 р. Станом на 25 жов-

тня того ж року з території области у 3202 вагонах до Польщі було відправлено 63368 осіб. [14]

У «Довідці про кількість виселених з території УРСР на спецпоселення куркулів та їхніх родин» (станом на 28 січня 1957 р.) йшлось про 671 чол. з Волинської области. [13]

Студіювання тематики «примусового формування» української діаспори важливе не лише з огляду на свою наукову вартість, а й – особливо це актуально тепер, під час тяжких випробувань для Української держави та її люду – необхідності використання її в національно-патріотичному вихованні широкого загалу.

1. У 1920 р. для зміцнення польської присутности на східних кордонах варшавський уряд почав запрошувати до Галичини та Волині т.зв. осадників. Спочатку більшість, особливо на Волині, становили колишні армійці, згодом переважали цивільні. Прибулі отримували великі наділи кращих земель та значні фінансові субсидії. Ті, що вирішили не обробляти землі, займали привілейовані посади сільських поліціянтів, поштових, залізничних працівників і дрібних урядників. До 1938 р. у села Східної Галичини та Волині прибуло 200 тис. поляків і ще 100 тис. – до міст (цит. за: Субтельний О. Україна. Історія. – К., 1991. – С. 372).
2. Винниченко І.І. Україна 1920-1980-х: депортації, заслання, вислання. – К.:Рада,1994. – С. 42.
3. Ibid. – С. 45, 46.
4. Галузевий державний архів МВС України (ГДА МВС України). – Ф. 15, оп. 1, спр. 48, арк. 76.
5. Ibid. – Арк. 65.
6. ГДА МВС України. – Ф. 15, оп. 1, спр. 121, арк. 50; Ярош Б. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30–50-ті роки XX століття. – Луцьк, 1995. – С. 79.
7. ГДА ВС України. – Ф. 15, оп. 1, спр. 51, арк. 1-5.
8. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. – Львів, 1998. – Т. 2. – С. 299-300.
9. ГДА МВС України. – Ф. 15, оп. 1, спр. 51, арк. 176; www.mk-kuzbass.ru/social/2018/12/20/kak-zhivetsya-lyudyam-v-bogom-zabytykh-usyatakh.html (дата звернення: 24.04.2024)
10. Ibid. – Арк. 240-241.
11. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. – Львів, 1993. – Кн. 1. – С. 292.
12. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Колекція документів. Спр. 372. Том 95. Арк. 101; ГДА МВС України. – Ф. 15, оп. 1, спр. 48, арк. 77.
13. ГДА МВС України. – Ф. 54, оп. 1, спр. 4, арк. 121.
14. Ibid. – Ф. 15, оп. 1, спр. 105, арк. 124.

Науковий доробок вітчизняних та зарубіжних діаспорознавців

Сікорська Ірина

МУЗИЧНЕ ДІАСПОРОЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-ЗАРУБІЖНИХ МУЗИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ: ІСТОРІЯ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

Музична діяльність закордонного українства, його взаємини з «материзною», а відтак і їх вивчення завжди знаходились у прямій залежності від історичних обставин. Ще півстоліття тому (за часів СРСР) будь-яка навіть згадка в Україні про наших колишніх співвітчизників (або їхніх нащадків) та їхню професійну активність за кордоном була можливою лише в ключі «критики буржуазних фальсифікаторів і запроданців». «Офіційно дозволені» зв'язки існували за посередництвом Товариства «Україна» – організації неоднозначної, ідеологічно «правильної». Безпосередні ж взаємоконтакти були поодинокими й спорадичними. Зазвичай вони виникали під час закордонних гастролей провідних радянсько-українських колективів (як-от: «Хору Верьовки», «Ансамблю Вірського», Київського оперного театру (трупи та окремих співаків) – хоча й під наглядом «компетентних органів») і «благонадійних» солістів (дворічний анґажемент Анатолія Солов'яненка в Метрополітен-опера був абсолютним винятком) та поодиноких обмінних туристичних поїздок членів Спілки композиторів України: найбільш «довірених» – до «капіталістичних» країн (приміром, Юлія Мейтуса – до Франції), інших (таких було багато) – до країн «соціалістичного табору». Іноді (також як виняток) зав'язувалося листування (нині знаємо про переписку з «діаспорними» українськими співаками й інструменталістами Івана Лисенка, Михайла Головащенка та ін.). Були окремі випадки безпосередніх зустрічей (зокрема, поїздка славетного співака Івана Паторжинського до рідного брата Федора в Париж). Щоправда, українські музикознавці потрапляли в число перелічених «щасливців» значно рідше й змушені були послуговуватись «напівпідпільними» джерелами: книжками, виданими в діаспорі. Зокрема, монографіями «Український театр» Дмитра Антоновича» (Прага, 1920) чи «Українська музика» Антіна Рудницького (Мюнхен, 1954), грамплатівками (пізніше аудіокасетами) тощо, ввезеними в більшості своїй, нелегально.

Звісно, ситуація кардинально змінилася зі здобуттям Україною незалежності (її передвісниками стали фестиваль «Червона рута'1989» у Чернівцях та київський Перший міжнародний фестиваль академічної музики'1990): коли

зникла «залізна завіса», уможливилися безпосередні «горизонтальні» контакти митців, зникла «ідеологічна» складова. Зазначені імпрези вперше «вписали» українську (відповідно, молодіжну й академічну) музику у світовий контекст, сприяли широкому взаємообміну митців України та діаспори. Свою вирішальну роль відіграв стрімкий революційний розвиток засобів інформації та комунікації.

Першим в Україні, хто об'єднав обидва «крила» «внутрішньо українських» і діаспорних здобутків в окремому музично-історичному дискурсі, був учений-енциклопедист, доктор мистецтвознавства, професор, провідний науковий співробітник ІМФЕ Антон Іванович Муха (1928–2008). Ще з 1980-х років він дбайливо збирав окремі факти, буквально «виловлюючи» їх із доступних ЗМІ та усних оповідей, і систематизував спочатку у довідниках [3,4] та Додатках (географічно вони охоплювали 5 континентів та містили понад тисячу імен). Згодом планувалося видати монографію «Українська музика у її взаємозв'язках із культурами світу», проте, через ряд причин, цей задум реалізувався в серії унікальних статей до «Української музичної енциклопедії» («УМЕ») [5] про зарубіжно-українські музичні зв'язки (від австралійсько-українських… – за абеткою). За життя вченого вийшли друком перші 2 томи «УМЕ». Решта матеріалів залишилася в рукописах з вельми нерівноцінним наповненням, тож потребували суттєвого доопрацювання, що й здійснюється по мірі написання наступних томів «УМЕ».

На основі опублікованих і рукописних статей співробітники відділу музикознавства та етномузикології ІМФЕ (із залученням колег з інших установ) продовжили й розвинули напрацювання А. Мухи. Підготовлено до друку колективну монографію, де, в річищі його методології розглянуто двосторонні музичні взаємини в різних аспектах професійної (композиторської, виконавської, педагогічної та ін.) і аматорської діяльності; охоплено жанри академічної, церковної, молодіжної, фольклорної музики, музичні події та активність музичних установ, науково-музикознавчі дослідження й видання тощо.

Матеріал систематизовано в 7-ми розділах за умовно-географічним принципом поступового «віддалення» від України (країни спільного кордону, Західної і Південної Європи, Балтії і Скандинавії, Кавказу, Азії і Сходу, Північної і Південної Америк та Австралії і Нової Зеландії).

Природно, що чільне місце в монографії відведено висвітленню діяльності світової української спільноти та її ролі в розвитку музичної культури. Зібрані в одному корпусі, навіть добре відомі факти набувають нових сенсів та дозволяють зробити певні узагальнення. Звісно, в кожній країні ця діяльність має певну специфіку, обумовлену як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками.

Проте… Так, у країнах «західної» діаспори кожен новий період так чи інакше корелюється з хвилями української еміграції. Натомість у «пострадянських» країнах діє інша – спільна періодизація, синхронна історичним перипетіям, що відбувалися на цих землях.

Водночас, є і спільні риси. Повсюдно представники другого покоління українців, які опинилися на чужині, стають білінгвами, рідною мовою володіють гірше, із сильним акцентом, у третьому покоління відбувається абсолютна мовна асиміляція, в четвертому в більшості «материнська» мова втрачається. Відтак, у галузі музичного мистецтва українська культура поступово звужується до традиційної фольклорно-етнографічної сфери (у певному «законсервованому» вигляді). Українська пісня й танець, обов'язкове володіння бандурою залишаються маркерами національної ідентифікації. В академічній галузі переважна більшість діячів діаспори свого часу отримала освіту та професійне становлення в Україні. Хоча подальше перебування за межами вітчизни суттєво розширило ступінь їхньої професійної реалізації. Це стосується, насамперед виконавців. натомість композиторів спіткала інша доля: відірваність від «джерел» на їхній творчості позначилася негативно. В галузі церковної та молодіжної музики переважає аматорство.

Повномасштабне вторгнення росії в лютому 2022 року спричинило масову еміграцію українського населення. Світова українська спільнота радо прийняла вимушених переселенців до своїх лав. І ця хвиля, в більшості високоосвічена, професійна, немов «свіжа кров» сприяла суттєвій інтенсифікації діаспорного музичного життя на всіх рівнях. Так, трагічні події в Україні несподівано отримали позитивні наслідки в музичній сфері за кордоном, що наочно продемонстровано у відповідних розділах нашої колективної монографії.

Нині музичне діаспорознавство – один із найпопулярніших та найперспективніших напрямів музичної україністики. Підтвердженням тому є дві системні докторські дисертації [1; 2] й безліч окремих статей та, зрештою, і ця конференція. Тож висловлюємо надію, що наша монографія не лише стане суттєвим внеском, але й спонукає нові дослідження.

1. Дутчак В. Г. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя: монографія. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – 488 с.+ 68 іл.
2. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття: монографія. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – 1164 с.
3. Композитори світу в їх зв'язках з Україною. Довідник. – Київ, 2000. – 88 с.
4. Композитори України та української діаспори. Довідник. – Київ: Муз. Україна, 2004. – 352 с.
5. Українська музична енциклопедія. Видання, що продовжується. Т. 1–6. Київ: ІМФЕ, 2004–2023.

Конджарян Інна, Винниченко Ігор, Рябчун Анастасія

БАГАТЕ НА ІНФОРМАЦІЮ ДЖЕРЕЛО (КНИГА-АЛЬБОМ «УКРАЇНЦІ В СВІТІ»)

З-поміж відносно невеликого числа «всеохоплюючих» діаспорознавчих праць вирізняється своїми ілюстративністю, інформацією (відсутньою навіть в наукових та енциклопедичних виданнях) та люксусовим виконанням книга-альбом «Українці в світі». [1]

До читача ця праця прийшла завдяки співпраці знаного громадського діяча українського зарубіжжя, уродженця Тернопілля Петра Кардаша (його ж коштом в Австралії здійснено перше видання) та вітчизняного історика Сергія Кота. [2] Інформацію ж для неї (текстову та ілюстративну) надіслали майже 90 осіб з країн оселення наших співвітчизників, а також різноманітні інституції (релігійні, громадські, бізнесові тощо). До підготовки світлин долучився Михайло Ганицький, тексту – Марія Кардаш, а комп`ютерний набір та верстку здійснили Зіновія і Богдан Рудницькі. [1, с. 421]

Книга-альбом відмінна від наукових праць у класичному розумінні, тож і тематично представлена в ній інформація різної пізнавальної «ваги» та розмірів. Під увагою авторів (розділи) – Всесвітній форум українців (Київ, 1992 рік), «Українська Світова Координаційна Рада» (правильно: Українська Всесвітня Координаційна Рада), Світовий Конгрес Українців, Українська Національна Армія і Дивізія «Галичина», Історія чину святого Василія Великого, Українські кооперативи в світі, Олександр Кошиць, Українські музеї в світі, Українська преса в світі, Об`єднання Демократичної Української Молоді, Спілка Української Молоді, Український пласт у світі, Союз Україно у світі. Також в альбомі міститься лапідарна характеристика країн та регіонів оселення українців (у такій послідовності): Австралія, Австрія, Америка, Аргентина, Бельгія, Бразилія, Великобританія, Венесуела, Голландія, Данія і Скандинавія, Еспанія, Італія і Ватикан, Канада, Німеччина, Параґвай, Польща, Румунія, Франція, Східна діаспора, Чехія і Словакія.

Кожен із цих розділів також «різноваговий», очевидно, з огляду на отриману авторами інформацію. Зокрема, у «Східній діаспорі» (яка «завдячує» своєму мізерному текстовому розмірові тим, що на початку 1990-х про неї можна було віднайти у «відкритих джерелах» лише епізодичну інформацію) йдеться – окрім загального (на 7 сторінках) – лише про Український хор в Москві (як «підрозділ»). Завважене, певне, пояснюється й відсутністю у «Бібліографії» (яка нараховує лише 23 праці, у тому й журнали та календарі) результатів відповідних студій, які з`явились в Україні на початку 1990-х. [3]

Що ж до Канади, то складовими характеристики цієї країни є: Українські фестивалі в Канаді, Українська Православна Церква в Канаді, Пам`ятник жертвам голодомору, Українсько-Канадський дослідчий і документаційний центр, Інститут дослідів Волині, Українські молодечі ансамблі, «Я з тобою, Україно!» (про співачку Г.Колесник-Ратушну), Ансамбль «Веснянка», «Село української культурної спадщини» в провінції Альберта, Йосип Григорович Гошуляк-Могутній (співак), Роман Гнатишин (генерал-губернатор Канади), Український євангельський рух на американському континенті.

Складовими розділу «Америка» (так автори означили Сполучені Штати Америки) є: Український Народний Союз, Короткий огляд історії Української Греко-Католицької Церкви в США, Український Братський Союз, Українці в Детройті, Павло Джуль (медик, президент Світової Федерації Українських Лікарських Товариств), Григорій Китастий (бандурист, керівник капели бандуристів у Детройті, про яку тут же міститься інформація), Українські студії в Гарвардському університеті, Український Народний Дім в Нью-Йорку, Школа кобзарського мистецтва і журнал «Бандура», Маестро Василь Авраменко, Українці в Рочестері (Нью-Йорк), Святкування 1000-ліття християнства в Україні, Українське поселення в Клівленді, Український культурний осередок в Лос-Анджелесі, Флорида – відпочинкова «Мекка».

Альбом, вже було завважено, містить інформацію, відсутню у сучасних багатотомових довідникових виданнях, зокрема, в Енциклопедії історії України, Енциклопедії сучасної України та Великій Українській Енциклопедії. Стосується це, приміром, Інституту дослідів Волині, який активно діяв у Канаді уподовж півстоліття.

У «Післямові» автори завважили: «…Ми не втрачаємо надії на вихід у світ безпосередньо в Україні нового, значно доповненого видання про українців в світі». Прикро, проте це побажання, попри самоочевидну потребу у виданнях такого ґатунку, не реалізовано й до сьогодні…

1. Українці в світі. – К. – Мельборн: Фортуна, 1995. – 423 с.
2. Мазурак Я.І. Кардаш Петро // Енциклопедія сучасної України. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. – Т. 12. URL: https://esu.com.ua/ article-9769 (дата звернення: 18.04.2024); Кот Сергій Іванович. URL: http://resource. history.org.ua/person/0000210 (дата зверення: 18.04.2024)
3. Заставний Ф.Д. Східна українська діаспора. – Львів: Світ, 1992. – 170 с.; Винниченко І. Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис. – Житомир, 1992. – 164 с.; Українці. Східна діаспора: атлас. – К.,1993. – 26 с.; статті в часописові «Українська діаспора»

Мазепа Олександр

ГЕНЕАЛОГІЧНО-ГЕРАЛЬДИЧНІ УСТАНОВИ ДІ-ПІ ПЕРІОДУ

Друга половина 40-х рр. XX ст. ввійшла до історії української історіографії під назвою DP-Period (з англ. Displaced Persons), тобто період переміщених осіб [11, с. 45]. Відносно сприятливі умови перебування в DP-таборах, де згуртувалася значна кількість науковців, уможливлювали продовження інтелектуальної праці. Свідченням цього є створення та діяльність цілої низки українських науково-освітніх та дослідницьких інституцій, установ та товариств в Західній Німеччині в 1945-1949 рр.

Діяльність Української родовідної установи (далі – УРУ) та Інституту родознавства та знаменознавства (далі – ІРЗ) все ще вимагає детального вивчення, незважаючи на те, що окремі аспекти цієї проблематики отримали часткове висвітлення. Серед наукових досліджень, присвячених безпосередньо діяльності УРУ варто відзначити статтю О. Кучерука, в якій на основі знайдених матеріалів в ЦДАВО України було висвітлено головні напрямки діяльності УРУ [3, с. 37-40]. Дослідники О. Ясь та М. Дмитрієнко проаналізували різні аспекти діяльності УРУ, детально розглянули зміст публікацій в часописі "Рід та Знамено", які становлять вагоме значення для української геральдики та генеалогії [1, с. 32-37].

Протягом 1946-1948 рр. в DP-таборах опинилося багато науковців, представників старої міжвоєнної еміграції, вихідців з Наддніпрянської України та Галичини, які зуміли створити УРУ, що стала репрезентантом всіх українських родів на еміграції. В першу чергу, за задумом Є. Архипенка, завдання згуртувати та об'єднати українську громаду покладалися на "Українську Родоводову Організацію", яка б керувала цим процесом та стала представником всіх українських родів на еміграції. Було підготовлено проект створення родовідної установи та окреслено основні засади її діяльності. Згідно початкового проекту, "планувалося поставити в обов'язок, щоб кожна українська родина села чи міста та поодинокі люди вписалися до Української родоводової книги й прийняли видимий знак роду – Родове знамено.

Повідомлення про заснування УРУ було подано в першому випуску часопису "Рід та Знамено" від 1 листопада 1946 року. Детально проаналізувавши положення статуту та головні засади діяльності родовідної установи, відзначимо, що УРУ задумувалася М. Битинським та Є. Архипенком як своєрідна структура, що, крім формальної реєстрації родів, мала б виконувати функцію згур-

тування української нації на основі спільного походження, родової спорідненості, що було надзвичайно актуальним у тогочасних умовах [10, с. 1-7].

Головною метою новоствореної установи було об'єднання українських знаменованих родів. Визначено ряд основних завдань, згідно яких УРУ: "… а) організовує життя українських Знаменованих Родів; б) затягає роди до Української Родовідної Книги; в) затверджує старі знамена на право їх публічного уживання; г) реєструє старі та будує нові знамена для земель, повітів, міст, волостей, сіл та корпоративних об'єднань; д) провадить різного роду досліди в справах українського знаменництва та родівництва" [7, с. 1].

Практична діяльність УРУ протягом 1946-1948 рр. зосереджувалася на виготовленні проектів родових гербів як для самих членів установи, так і членів інших наукових інституцій. М. Битинський, який був фахівцем з геральдики, перебуваючи в таборі Пфорцхайм, склав низку практичних рекомендацій, за якими мали виготовлятись герби для членів УРУ. На основі цих рекомендацій Родовідна Установа оформила і затвердила 20 родових знамен представників старих шляхетських родів [2, с. 10].

Після оформлення і затвердження знамена (герба) для роду, УРУ видавала спеціальне посвідчення, т. зв. свідоцтво, в якому подавались дата затвердження, опис родового знамена та його малюнок [8, арк. 6]. У додатку до свідоцтва могли подаватись пояснення до символіки гербового зображення. Відзначимо, що протягом всього часу функціонування УРУ, М. Битинський виготовив проекти гербів Біланів, Герасимовичів, Демчуків, Нечаїв, Лепких, Косачів, Кохно, Сапіг, Лимаренків, Оглоблиних, Рудницьких, Кульчицьких, Корчак-Городиських, Якса-Биковських, Бачинських, Сенютовичів, Повстенків, Видибід-Руденків, до яких були подані описи та роз'яснення [6, арк. 5].

За короткий час існування УРУ Є. Архипенку вдалося зібрати цінні матеріали до історії представників роду Міхновських, Лівицьких, Токаржевських-Карашевичів, Орликів, Петлюр, Чикаленків та інших [9, арк. 4].

Незважаючи на складні умови функціонування, УРУ стала одним з культурно-наукових осередків української еміграції, оскільки мала в своїй структурі відділи, які займалися науково-дослідницькою та організаційною діяльністю. Йдеться про Інститут родознавства і знаменознавства, який створив в 1947 р. відомий археолог М. Міллер. В Інституті відділом родознавства керував О. Оглоблин.

Часопис "Рід та Знамено" став єдиним друкованим органом ІРЗ, який видавався у Франкфурті-на-Майні протягом 1947-1948 рр. циклостилевим друком. Поява цього видання в значній мірі сприяла розвитку геральдико-генеалогічних досліджень, незважаючи на складні повоєнні умови життя і Ні-

меччині. Серед наукових співробітників УРУ найбільш активними були фахівці геральдики та генеалогії – М. Битинський, М. Міллер, В. Сенютович-Бережний та О. Оглоблин.

Серед важливих напрямів науково-організаційної діяльності УРУ та ІРЗ було проведення наукових з'їздів, конференцій. 11-12 жовтня 1947 р. у таборі Майнц-Кастель вдалося провести з'їзд УРУ, на який прибуло 70 осіб. Доповіді учасників з'їзду були опубліковані у збірнику під назвою "Праці І З'їзду УРУ".

Через складні умови життя в англійській та американських зонах окупації Німеччини та поступовим переселенням більшості науковців до країн Північної Америки, діяльність УРУ пішла на спад [5, арк. 1].

Отже, незважаючи на важкі умови життя в DP-таборах Західної Німеччини, група дослідників та однодумців на чолі з Є. Архипенком створили в 1946 р. Українську родовідну установу. Діяльність цієї інституції розгорнулася в кількох напрямках: пошук та збереження генеалогічних матеріалів, науково-видавнича діяльність. Хоч спільна координація науковців, дослідників допоміжних історичних дисциплін в рамках УРУ та ІРЗ сприяла появі багатьох видавничих проектів, однак повністю реалізувати їх не дозволили складні матеріальні умови та переїзд більшості науковців до США і Канади на поч. 1950-х рр.

1. Дмитрієнко М. Часопис "Рід та Знамено" та його внесок у розвиток української еміграційної історіографії. *Бібліотечний вісник*. Київ, 1997. № 1. С. 32-37.
2. Записки Українського науково-дослідного інституту родознавства та знаменознавства. Майнц-Кастель, 1949. Т. 1. 86 с.
3. Кучерук О. Українська Родовідна Установа (УРУ) та часопис "Рід та Знамено". *Нумізматика і фалеристика*. 2006. № 1 (37). С. 37-40.
4. Лист В. Сенютовича-Бережного до Романа Климкевича. 2 квітня 1964 року. Архів Українського історичного товариства (архів Р. Климкевича). Ф.1. Оп. 9. Спр. 34. Арк. 2.
5. Лист Р. Климкевича до В. Сенютовича-Бережного щодо відвідин архіва Є. П. Архипенка в 1963 році. 10 грудня 1964 року. Архів Українського історичного товариства (архів Р. Климкевича). Ф.1. Оп. 15. Спр. 64. Арк. 1.
6. Лист М. Битинського до Є. Архипенка. 11 грудня 1947 р. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищих органів влади та управління України). Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 2112. 54 арк.
7. Родовідна справа. Рід та Знамено. Франкфурт-на-Майні, 1947. Зшиток 2. С. 2-4.
8. Рід та Знамено. Ч.1. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 269. Оп. 2. Спр. 47. 30 арк.
9. Рід та Знамено. Ч.2. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищих органів влади та управління України). Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 2114. 157 арк.
10. Статут Української Родовідної Установи. *Рід та Знамено*. Франкфурт-на-Майні, 1947. Зшиток 1. С. 1-7.
11. Wynar L. The Ukrainian Scholarship in Exile: The DP Period, 1945-1952 // *Ethnic Forum*. Kent, Ohio, 1988. Vol. 8. № 1. P. 40-72.

Сергійчук Володимир

ВАЖЛИВЕ СВІДЧЕННЯ З ДІАСПОРИ ПРО БІЙ ПІД КРУТАМИ

Героїчний здвиг української молоді під Крутами в січні 1918 року в умовах незалежної України продовжує доповнюватися все новими й новими фактами й подробицями. Вони віднаходяться не тільки в колись таємних радянських архівах чи пожовклих від часу газетних повідомленнях. Можна їх виявити випадково і в особових фондах окремих діячів української політичної еміграції, котрі змушені були покинути рідну землю. До таких знахідок можна віднести і невідомі досі спомини про бій під Крутами, які зберігаються в особовому фонді визначного державного діяча періоду Української революції 1917 – 1921 років Панаса Феденка в Слов'янській бібліотеці в Празі (фонд: T – FED, 23).

Серед значного масиву документів, представлених там, особливу увагу привертає його листування зі Степаном Матвієнком, українцем з Бессарабії, котрий на початку 1920-х років працював в Українській господарській академії в Подєбрадах (Чехо-Словаччина). На прохання Панаса Феденка Степан Матвієнко як учасник бою під Крутами в 1929 році поділився своїми спогадами про цю історичну подію. Однак, вони так і не були надруковані. Можливо через приписку автора: «Мене колись покійний Евген Харлампович Чикаленко дуже просив ніколи про мої враження з Крутів не писати, бо вони лиш шкідливі укр. справі».

Тож ці спомини й справді залишилися лежати невідомими в архіві Панаса Феденка аж до виявлення їх автором цих рядків у січні 2024 року. І потреба в їхній публікації виявилася затребуваною не тільки з огляду на відзначення чергової річниці вікопомного бою під Крутами – виникла необхідність доповнити статтю Юрія Юзича «Ті, що вижили», опубліковану в збірнику «Наше слово». Про це пише кандидат історичних наук Віталій Скальський у своєму дослідженні «Крутянець з Кишинева» (www.istpravda.com.ua/columns/2023/06/23/162834).

Зокрема, в рукописі, що зберігається в Празі, уточнюється, що збори київської молоді, на яких було ухвалено рішення створити Студентський курінь, відбувалися в Університеті Св. Володимира, за спогадом Степана Матвієнка, ймовірно це сталося в аудиторії XII.

Більш розлого оповідається і щодо настроїв, котрі панували на тому зібранні. Якщо раніше розповідь про це Матвієнко подавав досить скупо **(«**Послухав промови, подивився на запальних однолітків та й записався собі»), то в рукописному варіанті інформації подається більше: «Було по обіді. Збори були скликані через оповіщення, в которих говорилося про з’ясування становища

студентства відносно тодішньої політичної сітуації. Хто головував, не пам'ятаю, ніби здається, що пан Шарий. Секретарем була панночка.

Переважала зелена молодь, учні гімназіяльні та підготовчих курсів при Укр. універс. Нас, студ. рос. високих шкіл, було обмаль: 2 – 3 політехніка, 2 – 3 комерсанта, 5 – 6 з Володиміра.

Промови були патріотично запальні. Самі красні промовляли дівчата, й мені здається, що найзапальніша була Марченко Галя, с. р., (але може вже путаю).

Ціна ціх усіх промов-фактозій була 0 (зеро).

Мені на долю випала гірка місія критика.

Треба сказати, що до того я був яко доброволець на війні й був вже 2-чи ранений й знав її будні досить докладно. До війни я був скаут (потішний), був бунчужний (фельдфебель) серед цілої реалки. Був вибраний на смотр до Петербургу й між вибраними був чотарем 8-го одеського потішного зводного полку 1911 році й держав рапорт цареві. Це кажу до того, аби зазначити, що стройову та уставну службу знав напам'ять й був добрим гімнастом.

От же я собі дозволив виступити з критикою, - річ, як знаєте, невдячна, навіть небезпечна. Говорив про неприправленість, про недісціплінованість, про те, що інтелігенти надто швидко деморалізуються в дієвих арміях. Й дістав бурю у відповідь: провокатор, куплений й таке подібне – й нічого инчого не залишалося моїй молодій амбіції, як заявити, що при усьому мому критичному відношенню я таки піду, а чи піде бодай половина, бодай 1/10 ціх ура-патріотів».

Крім того, в рукописі Степана Матвієнка уточнюється, що «записували в Центральній Раді. На другий день було 4–5 до мене записаних й запис йшов тугіше, ніж запальні промови».

У доповнення до тих матеріалів, які автор цих рядків двічі упорядковував у спеціальних збірниках «Героїка трагедії Крут» (Київ, 2004, 2008), спомини Степана Матвієнка подають невідому досі обставину щодо взяття студентами в полон ворога: «Впіймали одного «язика», ідейного ком. робітника з Петербургу. Нового нічого він не міг сказати для нас. Ми знали, де вони й знали, хто вони – стихійна банда товаришів, але це зробило цілу епопею. Він був рядовик, але його допитували, як генерала й він, сараку, не годен був дати вдовольняючих відповідів й його розстріляли».

У виявлених споминах Степана Матвієнка наголошується, що трагедія сталася через нездатність командування оцінити реалії бою під Крутами. Скажімо, коли воно вирішило відступати, то про це «студентам не було кому сказати. Бачучи втечу, частина, що була ближча до стації, - добігла й собі до ешело-

ну. Ті ж, що були на лівому крилі, не знали, що сталося й що робити, й пішли й собі, знов таки купкою на двірець. Там, де до бою був штаб. Вони й здибалися голова в голову з матроснею, що якраз добігала до двірця, підбадьорена втечею нашою. Вони й перебили 28 студентів».

Звичайно, прикро читати і про події після Крутянського бою: «Ешелон наш постояв зо два дні на путі нашому з півдня, здається мені, що у Ніжині. Були усе безкраї діспути, а штаб й день, й ніч засідав у вагоні. Нас було дуже мало, а ешелон був великий, навантажений амуніцією та зброєю.

На Київі товарнім стояли ми у вагонах, поруч з нами їздили від нічів'я гайдамаки Ковенка...».

Як бачимо, що Степан Матвієнко досить критично оцінює дії тодішньої влади, яка не спромоглася організувати захист України від червоної московської агресії. Справді, хіба не вина Центральної Ради в тому, що вона під тиском Володимира Винниченка змусила піти у відставку свого військового міністра Симона Петлюру, після чого організовані ним перші українські збройні відділи розійшлися ділити землю на заклики більшовиків, які почували себе дуже вільно в Україні.

У той же час, коли сьогодні наш одвічний ворог з москви відкрито заявляє про свою мету – знищити нас як націю й державу, маємо пам'ятати про героїку трагедії Крут. Саме тому спогади Степана Матвієнка треба серйозно аналізувати: вони не шкідливі для української справи, навпаки врахування власних прорахунків – це запорука нашої майбутньої перемоги!

Закіров Марат

УКРАЇНЦІ УРАЛУ І СИБІРУ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

Вирішальним чинником активізації вивчення історії української діаспори Уралу і Сибіру стало проголошення незалежності України. Поряд із традиційним дослідженням міграцій населення активізуються дослідження українськими вченими етнокультурних процесів у середовищі національних меншин. Зокрема, у роботі Т. Крамарчук висвітлюються проблеми існування української національної меншини в іноетнічному середовищі Башкортостану [1]. Картину успішного впровадження політики коренізації серед українського населення Російської Федерації у 1920-х роках репрезентує у своїй роботі О. Сушко [2]. Комплексне дослідження історії та сьогодення українців Уралу та Сибіру представлене у роботі М. Закірова [3]. Дослідник висвітлює процес формування ук-

раїнської діаспори Уралу та Сибіру, роль українців у заселенні та освоєнні краю, аналізує процес самоорганізації найчисельнішої української меншини на пострадянському просторі у 1990-х – першій половині 2000-х років.

Зміни в агротехнічній культурі українських переселенців у XIX-на початку XX ст. та господарсько-побутовий міжетнічний обмін висвітлює В. Шандра [4]. Авторка зазначає, що українці в Сибіру серед перших стали використовувати фабричні плуги, молотарки, жниварки та віялки. Активне використання техніки українцями спонукало розвиток старожильських господарств. Переселенці запозичали нові для себе сорти та види сільськогосподарських культур.

Прикладом цілеспрямованого дослідження державної переселенської політики Російської імперії є робота А. Овдіна [5]. Автор зазначає, що, незважаючи на численні проблеми, уряду П. Столипіна вдалося вирішити важливе геополітичне завдання та суттєво збільшити слов'янське населення азіатської частини країни, що мало стратегічні наслідки для світової історії.

Процеси формування української діаспори Росії у другій половині XIX – початку XX століття вивчає Ю. Подрєз [6]. Автор зазначає, що міграція українців у складі козацьких загонів за Урал фіксувалися вже у XVI столітті. Активне освоєння Сибіру і Далекого Сходу українськими переселенцями починається після спорудження Транссибірської залізниці. Значна частина переселенців осідала на півдні Західного Сибіру, де сформувався так званий Сірий Клин. Дослідник зазначає, що поряд із землеробством українці активно розвивали існуючі промисли й відкривали нові, що прискорювало розвиток виробничої культури Сибіру та Далекого Сходу.

Масштаби та динаміку виходу переселенців з різних губерній України у пореформений період розвитку капіталізму в Російській імперії досліджують В. Грузін і О. Криськов [7]. У роботі аналізуються кількісні та якісні параметри міграції селян Волинської, Київської та Подільської губерній у другій половині XIX століття на схід та стримуючі фактори, що впливали на масштаби переселень.

Наслідки переселень селян Київської губернії у роки Столипінської аграрної реформи аналізує З. Священко [8]. Попри складнощі більшості переселенців вдавалося прижитися на новому місці та налагодити господарство. У праці доведено, що у результаті активної селянської колонізації Сибіру українцями відбулося суттєве розширення посівних площ та зростання товарного виробництва зерна та молочної продукції у Зауралліі та Сибіру.

Вдалу спробу розширити проблематику досліджень міграцій українського населення у 1860-1917 роках зробив Д. Розовик [9]. Автор акцентує увагу на взаємодії переселенців із місцевим населенням. Дослідник дійшов висновку, що

українці, які активно створювали національні культурно-просвітницькі центри з метою збереження власної мови та культури, одночасно сприяли піднесенню культурно-освітнього рівня місцевого населення.

Праці О. Розовик [10; 11] відрізняються детальним аналізом процесу підготовки організованого переселення українських селян до Сибіру в 1920–30-х роках. Проведення переселенцями масштабних меліоративних робіт, широке застосування українськими селянами передових агротехнічних прийомів збагатило регіон новими культурами і сприяло інтенсифікації виробництва.

Поряд із природними асиміляційними процесами суттєвий негативний вплив на еволюцію ідентичності українського населення має політика РФ щодо діяльності національно-культурних організацій. На основі аналізу матеріалів Всеросійських переписів населення 2002 та 2010 років О. Зубик [12]. констатує зниження чисельності українців у Російській Федерації на 34,54 %.

У аналітичній доповіді Л. Мазуки [13] зафіксовано, що з початку 2010-х років зростає тиск на українські національні товариства, що згодом перетворюється на відкриті гоніння українських національно-культурних об'єднань і створення підконтрольних владі маріонеткових організацій. Історія та сучасність українців Уралу та Сибіру, незважаючи на тривалий час вивчення міграцій населення за межі України та накопичений значний масив різнопланових праць, зберігає значний дослідницький потенціал. Спробу заповнення прогалини досліджень історіографії української діаспори Уралу та Сибіру зробили М. Закіров і С. Закірова [14]. У статті в журналі Школи мов і лінгвістики Мельбурнського університету (Австралія) автори аналізують праці українських та зарубіжних дослідників 1991–2010-х років, присвячених вивченню історії формування та етнокультурного розвитку української діаспори Уралу та Сибіру. Комплексні дослідження висвітлюють історію українського населення регіону, його роль у освоєнні краю, аналізують національну політику та взаємодію з місцевим населенням, з'ясовують вклад українців у культурний розвиток регіону і процеси створення та діяльності національно-культурних центрів.

1. Крамарчук Т. Українська діаспора Республіки Башкортостан: історія формування та особливості існування в іноетнічному середовищі: дис. … канд. іст. наук, Черкаси, 2000.
2. Сушко О. Проблема функціонування української діаспори Російської Федерації у 20-х–30-х рр. XX століття у вітчизняній історіографії. *Краєзнавство.* 2001. №1-4. С. 126–131.
3. Закіров М. Урало-Сибірський регіон Російської Федерації в умовах трансформації суспільства: участь українського населення: дис. … канд. іст. наук. Луганськ, 2006.
4. Шандра В. Переселення українських селяндо Сибіру у 1861–1917: чинники та наслідки. *Проблеми історії України XIX – початку XX століття*. 2011. №19. С. 228–242.
5. Овдін О. Державне регулювання міграційного руху з України до Сибіру, Середньої Азії та Далекого Сходу на початку XX століття. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. №1. С. 12–19.

6. Подрєз Ю. В. Формування та розвиток української діаспори Росії в другій половині XIX – на початку XX століття. *Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія».* 2014. Вип. 50. С. 21–26.
7. Грузін В., Криськов А. Селянські переселення з губерній правобережної України до Сибіру в другій половині XIX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Сер. Історія*. 2016. №1(4). С. 37–41.
8. Священко З. Переселення селян Київської губернії до Сибіру в роки Столипінської аграрної реформи. *Східноєвропейський історичний вісник.* 2017. №3. С. 53–59. doi: https://doi.org/ 10.24919/2519-058x.3.101057
9. Розовик Д. Міграція Українського населення на Поволжя, Урал і Сибір у 1860–1917 рр. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченко. Історія.* 2011. №107. С. 38–41.
10. Розовик О. Господарське освоєння земель Сибіру, Казахстану і Далекого Сходу переселенцями з УССР у 1920–1930-х роках. *Гілея: науковий вісник.* 2015. №95. С. 64–68.
11. Розовик О. Природно-кліматичні умови території поселення українських переселенців у Всесоюзному колонізаційному фонді. *Гілея: науковий вісник.* 2015. №96. С. 100–103.
12. Зубик А. Динаміка чисельності та етномовні процеси в українській діаспорі Російської Федерації за переписом населення 2002 та 2010 рр. *Економічна та соціальна географія. Наукові записки.* 2017. №1. С. 74-85.
13. Мазука Л. І. Українська держава та світове українство: актуальні питання, потенціал і перспективи взаємодії. К. 2013. 32 с.
14. Zakirov M., Zakirova S. Украинская диаспора Урала и Сибири: научная преемственность и новые аспекты исследований в постсоветский період. *Australian Slavonic and East European Studies (ASEES) Journal*. 2022. Vol 36. С. 33–73 1,5 д.а. URL: https://arts.unimelb.edu.au/ __data/assets/pdf_file/0012/4385784/ASEES-36.pdf

Дзира Олеся

КОНТРПРОПАГАНДИСТСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ АН УРСР

У 1968 р. за рішенням директивних органів було дозволено комплектувати Центральну наукову бібліотеку Академії наук УРСР (далі – ЦНБ АН УРСР) виданнями зарубіжної україніки, що були виокремлені та зберігались у спецфонді. Надходили вони до ЦНБ шляхом валютної передплати («подписки») через всесоюзне зовнішньоторговельне об'єднання «Міжнародна книга» чи від ряду інших зарубіжних партнерів по обміну. Встановлення безпосередніх зв'язків з діаспорними організаціями заборонялось [1, арк. 27–28]. Це рішення ознаменувало новий етап у роботі відділу спеціального зберігання. З надходженням діаспорної літератури у бібліотеці з'являються читачі, що замовляли її переважно з метою написання контрпропагандистських досліджень.

У тому ж році для забезпечення контрпропагандистської діяльності в Інституті історії АН УРСР відкривається відділ зарубіжної історіографії. На нашу

думку, ці дві події були безсумнівно пов'язані між собою й ознаменували посилення контрпропагандистських досліджень у країні.

До 1969 р. завідувачем згаданого відділу був П. М. Калениченко, з 1969 по 1978 р. – Р. Г. Симоненко, з 1978 по 1989 р. – І. С. Хміль. З 1973 р. відділ входив у сектор проблем розвинутого соціалістичного суспільства. У 1978 р. після ліквідації секторів у структурі Інституту його перейменували на відділ зарубіжної історіографії та проблем ідеологічної боротьби [2, с. 21–22, 670].

Саме згаданий відділ в кінці 60-х та 70-х роках ХХ ст. займався систематичним комплектуванням спецфонду, оскільки його працівники замовляли потрібну для роботи літературу, а бібліотека здійснювала її передплату. Всього було одержано близько 800 видань, якими «історики-контрпропагандисти» могли користуватися лише у відділі спеціального зберігання [3, с. 13].

Відділ зарубіжної історіографії Інституту історії АН УРСР з метою вести «ідеологічну війну з імперіалізмом» видавав для службового користування «Зарубіжні видання про Україну: науково-реферативний бюлетень». Журнал публікувався чотири рази на рік. Його перший номер побачив світ незадовго після заснування відділу. Останній відомий нам випуск за 1977 рік під номером 4 [5].

Подальшу долю видання можуть прояснити лише колишні співробітники відділу, оскільки досліджень у цьому напрямку ще не було проведено. Відповідальним редактором серії був А. Д. Скаба, відповідальним секретарем – М. М. Варварцев, заступником відповідального редактора – П. М. Калениченко, редакторами – С. М. Пархомчук, Р. Г. Симоненко, А. М. Шлепаков. У різні роки редакторами були М. Ф. Котляр, М. Д. Поляничко, П. С. Сохань, І. С. Хміль, М. М. Соломатін; у 1970 р. заступником відповідального редактора призначили Р. Г. Симоненка. У 1973 р. відповідальним редактором став А. Г. Шевелєв. Дописувачі бюлетеня ставили перед собою такі завдання: аналізувати зміст та основні напрями «антирадянських ідеологічних диверсій», сприяти посиленню контрпропагандистських дій, викриттю «підступної діяльності імперіалістичних ідеологів, брудної писанини українських буржуазних націоналістів» [4, с. 5].

У бюлетені реферувались книги й окремі статті із зарубіжних періодичних видань, що висвітлювали історію, культуру, економіку та світогляд українців на батьківщині та в еміграції, здійснювались огляди діяльності зарубіжних дослідницьких центрів, які займались радянознавством, робився акцент саме на українознавчих студіях.

Журнал мав свою структуру, яка складалась з рубрик «статті», «огляди та рецензії», «замітки». У деяких випусках їх назви могли звучати інакше, але

зміст залишався тим самим. Час від часу з'являлась рубрика бібліографічного характеру – «Нові видання закордоном».

Значний сегмент складали статті на історичну тематику, присвячені дослідженням західної історіографії історії України, зокрема оцінці діаспорними науковцями суспільно-політичного, нормативно-правового, економічного, культурного та морально-етичного становища в УРСР. Публікувались політологічні дослідження, що протиставляли марксизм-ленінізм «буржуазним» політичним ідеологіям. Загалом усі статті базувались на протиставленні так би мовити радянського та західного способу життя. Це не стосувалась лише заміток та статей інформаційного характеру, що повідомляли про «ворожу» діяльність українських еміграційних осередків та центрів радянознавства. Фальсифікаторський характер мали рецензії на провідні діаспорні видання, а також оцінки діаспорними історіографами доробку радянських науковців. Авторів періодичного видання цікавили всі напрями діяльності діаспорних українців і знакові події у їхньому житті. У позитивному ключі згадувались лише так звані «прогресивні» організації, що поширювали комуністичну ідеологію серед закордонного українства. Час від часу приділялась увага зарубіжній бібліографії. Ряд статей у збірнику містить цінний фактаж для подальших діаспорознавчих досліджень, оскільки дехто з його дописувачів проводив і справді скрупульозну пошукову роботу.

До найпопулярніших напрямів історичних досліджень у збірнику належали питання єдиної руської народності княжих часів, возз'єднання України з Росією за Б. Хмельницького, Другої світової війни, руху ОУН-УПА, радянської історії.

Авторами цих розвідок були активні читачі спецфонду. Вони були фахівцями головним чином з історичних наук, а також філологічних, юридичних, економічних. Серед них: Р. Г. Симоненко, Ю. І. Римаренко, М. Ф. Котляр, Б. А. Садурський, В. Л. Микитась, Л. А. Демиденко, М. М. Варварцев, Н. І. Червінкіна-Корольова, Г. І. Ігнатенко, О. М. Дзюба, М. І. Павленко, О. В. Спицька, В. М. Рябоконь, В. Б. Євтух, В. М. Ткаченко, О. В. Картунов, Л. В. Руденко, В. П. Трощинський та інші.

Серед дописувачів журналу були видатні вчені, які творили справжню науку. Варто згадати таких фахівців у галузі історії, як О. М. Апанович, В. Б. Євтух, М. Ф. Котляр, М. І. Павленко, В. П. Трощинський.

З кінця 1960-х років фонд спеціального зберігання Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського перетворився на головне сховище зарубіжної україніки та заборонених видань у СРСР, що стали джерелом для контрпропагандистських досліджень при Інституті історії АН УРСР. Здійснювались вони

спеціально створеним у ці роки відділом зарубіжної історіографії, який займався й безпосереднім комплектуванням спецфонду шляхом замовлень необхідних для досліджень співробітників видань. Результати цих досліджень публікувались у журналі «Зарубіжні видання про Україну: науково-реферативний бюлетень», що виходив чотири рази на рік і був призначений для службового користування. Автори статей доводили «фальсифікаторський» характер наукових робіт діаспорних учених, спрямованих на розхитування політичного становища в СРСР. Вони змальовували радянську дійсність та історію за визначеним комуністичною партією шаблоном задля збереження та посилення тоталітарного режиму.

1. Переписка ЦК Коммунистической партии Украины и Президиумом АН УССР по научным и методическим вопросам, 29 января – 15 октября 1969 г. *Архів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* Оп. 1. Спр. 1406. 76 арк.
2. Рубльов О. С., Юркова О. В. Інститут історії України НАН України: віхи історії (1936–2006). *Інститут історії України НАН України 1936–2006* / ред. кол.: В. А. Смолій (голова), В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін. Київ : Інститут історії України НАН України, 2006. С. 5–35.
3. Супронюк О. Зарубіжна україніка: проблеми вивчення. *Бібліотечний вісник*. 1997. № 2. С. 12–15.
4. Від редколегії. *Зарубіжні видання про Україну*. 1968. № 1–2. С. 3–5.
5. До нас дійшли не всі випуски згаданого журналу. Можливо частина з них зберігається у приватних колекціях

Вакулик Ірина

ЮРІЙ БОЙКО ПРО УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО

У цій розвідці йдеться про геніальні за своєю суттю роботи Юрія Бойка, який належить до покоління, чий фізичний апогей збігся з апогеєм тоталітаризму. Ю. Бойко-Блохін – професор, який був запрошений у 1962 році викладати історію слов'янських літератур у одному із найстарших університетів, Мюнхенському Людвіга-Максиміліана, а через три роки обраний ректором Українського вільного університету, першого навчального закладу української міграції за кордоном. Відомий славіст, який спеціалізувався в історії української літератури.

Надзвичайно виразно за стилем і манерою оповіді звучать наукові розвідки про українське письменство, серед яких чільне місце посідають імена Тараса Шевченка, Лесі Українки, Володимира Винниченка, Миколи Хвильового та інших представників української літературної еліти.

Про універсальність Шевченкового генія, про його літературну культуру, мистецьку вартість його поезії в оцінці вітчизняних та зарубіжних дослідників, про джерельну базу творчості – це ті острівці-акценти, на яких зосереджує увагу літературознавець. Шевченко набирає нового звучання, тому що Ю. Бойко розглядав його творчість на тлі західноєвропейської літератури – у європейському контексті, порівнюючи з Данте, Сервантесом, Мольєром, які були виразниками національності духовної цілости, із творами Байрона та працями Міцкевича, що презентували дух незламности для своїх країн. «Г. Шпект дуже справедливо окреслив феноменальну роль Шевченка: український поет так могутньо і всебічно виразив своєю творчістю духовність українців, ідеали й прагнення, він в такій мірі став символом своєї країни, як Гомер був для всієї Еллади, а Вергілій для Римської імперії». На думку автора, у Шевченка була власна символізація. Його Оксана – то вияв мистецької досконалості в бажанні справедливою і вичерпно розкрити трагізм покритки [1, с. 63]. Грецька «симфонія космосу» по-особливому виокремилась у Шевченка, котрий поруч із Гете, якого називали веймарським мудрецем, підніс покритку до вершини небесної чистоти [1, с. 67; 2]. Проаналізувавши праці Б. Ауербах, які з'явилися у 1839 в Німеччині, а також на основі повістей Ж. Санд на теми із селянського життя, які були написані незадовго до революції 1848, Ю. Бойко зазначав, що Шевченко був першим у світовій літературі видатним письменником, що без ідеалізації і без відрази докладно став змальовувати селянина його різних життєвих ситуаціях і у всьому багатстві його психічних переживань.

Кінець XIX-початок XX століть різко поставив перед українською літературою питання про модернізм, про ставлення до нього і про запровадження його в українській літературній практиці.

У статті «Естетичні погляди Лесі Українки та її стильові шукання», що є фрагментом із монографії «Леся Українка», йдеться про те, що у 1891 Леся вперше використала новий термін «неоромантизм», неодноразово говорила про нові естетичні тенденції у світовій культурі, що привертали її увагу, вказала джерело цього напрямку – Францію. Це було сказано тоді, коли ця стильова тенденція ще не набула собі прав загальновизнаної течії.

«Це є активне заперечення натуралізму, відкидання матеріалістичної обумовленості явищ у літературі, волюнтаризм; звернення до індивідуального людини, яке виявлялося в докладному аналізі психічних станів, у відтворенні настроїв, у настроєвости загального тону художнього твору. В неї ліризм панує у неї не тільки в його власній сфері, ліричній поезії, але переноситься з виразною силою на поеми, на драматичні поеми і драматичні етюди; звернення до одуховленої історії, до міфу, екзотики, але особливо до біблійної теми, до

Еллади й Риму, включення елементів імпресіоністичної техніки у засоби свого поетичного зображення» [1, с. 149]. «Вона немовби роздвоюється у ліриці. Делікатний малюнок відтінків душевних переживань нагадує складний, дрібно деталізований зразок мережива; жіноча душевна ніжність висловлюється нібито шепотом» [1, с. 154]. Виразним знаком неоромантики Ю. Бойко вважає ремінісценції, пов'язані з міфом про Прометея, які з'являються у творчості Л. Українки кілька разів.

Із переписки з А. Кримським знаходимо цікаву характеристику поетеси: «Життя ламало тільки обстановку навколо мене (ну, і кості мої, як траплялось), а вдача моя, виробившись дуже рано, ніколи не мінялась, та все навряд чи зміниться. Я людина елястично-уперта (таких багато між жіноцтвом), скептична розумом, фанатична почуттям, до того ж давно засвоїла собі «трагічний світогляд» [1, с. 155]. На думку Лесі Українки, інтуїція дає змогу пізнати глибину речей, таємний світ, невидимий пересічній людині (поезія «Часто кажуть»). Інтуїтивне пізнання може бути не певним, але, пізнання не раз приносить із собою геніальне передбачення: «Сама Леся Українка відкривала українське будуще в «Касандрі» і в «Камінному господарі» [1, с. 179].

У статті про В. Винниченка «Драма «Між двох сил» як відображення української національної революції» Ю. Бойко зазначає: «Мені здається, що п'єса «Між двох сил» є найвищою точкою духовно-мистецьких змагань Винниченка, так як його участь у складанні 4-го Універсалу є зенітом у його політичному рості… « Між двох сил» є річчю єдиною, що так повнокровно, так динамічно зображує події великих днів відновлення української самостійної держави та напружену трагіку боротьби за неї. Бо драма Винниченка реалістична, а разом із тим і психологічна, з нотками символіки навіть» [1, с. 205].

А ось рядки, геніальні, на нашу думку, щодо української пореволюційної прози, основоположником якої вважають М. Хвильового. «Скільки думок і емоцій будить це ім'я! Романтик, лірик, що оспівував красу запашних українських степів, відчув трагічну велич нашої історії, позначеної безкраїми рядами сумних могил («Шведська могила» – символ його творчості; екзальтований мрійник, – він вірив у величне майбутнє Батьківщини). Заради цього майбутнього ставав сміливо на нерівний бій проти червоних круків більшовизму, що шматували живе тіло України. Комуністом він був номінально. Фактично – перетворився в найзапеклішого ворога комунізму, на блудних синів нації, служив чужим богам. Та дійсність витверезила його і показала йому справжній шлях до майбутнього України. Багато користувався ультрачервоною фразеологією, здебільшого свідомо використовував її як захисний колір, але це в його останньому періоді літературної публіцистичної діяльності було лише щеплення на здо-

ровому, соковитому зерні націоналізму» [1, с. 255]. Щодо російської культури – стверджував, що слід відмовитись від неї. Тільки в такому разі не буде місця для рабського наслідування, а буде свідоме творення власних духовних скарбів: «наша основна вимога – це уміти думати і почувати, – писав Хвильовий, – в нашу епоху великих заворушень, великих «дерзаній» і великих польотів ми інакше не мислимо художника. Тому ми й тягнемо його до… Європи, тому і ми закликаємо його вбити в собі віковий епігонізм» [1, с. 255].

1. Бойко Ю. Вибрані праці. – К.: Медекол, 1992. – 384 с.
2. Гузар І. Шевченко і Гете (до 250-ліття з дня народження Гете та 185-ліття з дня народження Шевченка). – Торонто,1999. – 212 с.

Солонська Наталія

КНИГА УКРАЇНСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ДОКУМЕНТ З ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСТВОЦИДУ

Об`єктом дослідження є історія України, а предметом – боротьба та протистояння українства проти свого національного винищення російською імперською системою впродовж століть.

Новизна пропонованого наукового дослідження полягає в тому, що ми підходимо до заявленої проблеми з позицій її вивчення через призму забороненої за радянських часів виданої за кордоном представниками української діаспори книги, яку розглядаємо як історичний документ і факт історії, як літопис подій [1].

За концепцією історичного джерелознавства, «документами визнаються лише ті джерела, що мають мовне ототожнення (тобто, тільки письмові)» [2]. Документ є матеріальним носієм (речовий об’єкт) соціальної інформації Рідкісна книга української діаспори є документальним джерелом наукової інформації [2]. Л.А.Дубровіна вказує на процес поширення поняття “документ” на поняття “книга”, “архівний документ” [3].

Історіографія проблеми винищення українства, загарбання російською системою влади всіх часів української історії доволі велика. Цій теми присвячено значний науковий доробок. Однак відчутна частина з цього масиву інформації до сьогодні залишається не тільки маловідомою сучасному суспільству, а й зовсім невідомою. Йдеться про праці-попередження, авторами яких є українські зарубіжні дослідники і які зберігаються тільки в поодиноких примірниках у найбільших бібліотеках країни й, на жаль, попри заклики фахівців до влади України, не перевидаються. Ці присвячені кривавому режиму деструкції сусідньої країни роботи, хоча багато з яких написано, понад десятиліття тому (50–70 ро-

ків), не втратили актуальності й донині. Крім того, вони свідчать про те, що українська діаспора завжди була подумки зі своєю історичною батьківщиною, була і є частиною своєї нації.

Українствоцид (вбивство українського народу) – об`єкт міждисциплінарних досліджень. Українствоцид – дамоклів меч нашої історії. Це – лінгвоцид упродовж століть, ліквідація Запорозької Січі, недотримання Москвою угод 1654 р., українсько-московська війна 1917–1919 рр.; голодомор 1933–1932 рр., післявоєнний голод 1946–1947 рр.; знищення страждальців, примусово вигнаними гітлерівцями на роботи до Німеччини після повернення в СРСР; концтабори, розчавлення радянськими танками жінок із дітьми, які вийшли на захист своїх чоловіків-політв`язнів, Біломорсько-Балтійський канал імені Сталіна, устелений тілами сотень тисяч українців, опанування цілинних земель (розпорошення української нації, виховання в підсумку манкуртів), при цьому еміграція етнічно чужого населення до України); нищення православної української церкви й т. д.

Зазіхання Росії на українські землі, на історію давньої країни, що мала багату культуру, почалися від часів Київської Русі, із завойовницького походу 1169 р. Андрія Боголюбського, по суті, московського Герострата, ідеологія якого залишилася незмінною для його послідовників-співвітчизників на століття: захопити, спалити, перебити беззахисне мирне населення, піддати його тортурам, обікрасти, а спустошену вистраждану чужу територію вважати своєю. В XXI ст. ганебної «Геростратової слави» зазнала сучасна РФ, назва якої, так само, як і мешканця Ефеса, що спалив храм Артеміди в 356 р. до н. е., у століттях буде пов`язаний тільки з антигуманізмом, агресією, деструкцією, розоренням, жадобою.

Ще в 1947 р. в українській діаспорі наголошували: “Україні ніколи не було й не буде по дорозі з москалями; <…> найбільшим ворогом України була, є і буде Москва, як довго тільки буде існувати на світі, і то без уваги на те, який буде внутрішній режим у Москві, такою була Москва князів Боголюбських та Іванів Лютих, також була Москва царів Романових, такою була московська демократія в часі після революції 1917 року і перед приходом до влади більшовиків, також є більшовицька Москва за влади Леніна і по його смерти за влади Сталіна і такою залишається <…>” [4, с. 12].

Наведемо кілька прикладів книг-документів історії з проблеми українствоциду, що став передумовою російсько-української війни 2014–2024 рр.: зірвана московщиною Переяславська угода [Мезько-Оглоблин О.П. Переяславський договір 1654 / ред. Л. Винар ; Укр. іст. т-во, Нац. ун-т "Острозька академія". Нью-Йорк [та ін.] : Вид. ОА, 2003. (Серія "Оглоблиніяна"; т. 2); перша україн-

ське-більшовицька війна (грудень; 1917 – березень 1918) (Українсько-московська війна 1920 року в документах / Укр. наук. ін-т. Варшава, 1933 . (Праці ; Т. 15) (Серія іст. ; Кн. 2); Давний Р. Війна з Московщиною / Р. Давний // Давний Р. Про Січових Стрільців. Відень: Чорногора, 1921. (Нар. б-ка "Чорногори" ; ч. 4). – С. 20–27); друга українсько-більшовицька війна (листопад 1918 – грудень 1919 рр.) (Мазепинець І. Правда про наше минуле : що її затаювали большевики в історіях СССР і УРСР. – Рівне ; Київ ; Волинь, 1942. (Б-ка "Антикомуніста". Ч. 1)); четверта світова. Інформаційно-психологічна війна [Мірчук П. Трагічна перемога (Проект зі збереження видавничої спадщини української еміграції). Торонто: Ліга визволення України, 1954).

Сучасними українськими науковцями ставиться руба проблема: новітня російсько-українська війна, п'ята російсько-українська війна. ; ;Українське зарубіжжя формулює гостру тему трохи інакше: Старух Я. Боротьба з Москвою (1941); Стецько Я. Чи можлива перемога над Росією без світової війни? // Стецько Я. Твори. Ч. 1. Українська визвольна концепція. Мюнхен: Вид-ня Орг-ції укр. націоналістів, 1987. С. 344–355].

Українствоцид – це штучний голод 1932–33 р., що відбито, наприклад, в таких книгах: Макогон П. Свідок : спогад про голод 33 року. Witness: memoirs of the famine of 1933 in Ukraine. Торонто, 1983; Вербицький М. Найбільший злочин Кремля. Запляновий штучний голод в Україні 1932–1933 років / Дем. об'єднання бувших репресованих українців Совєтами. Лондон: [б. в.], 1952; Марунчак М. Нація в боротьбі за своє існування, 1932 і 1933 в Україні і діяспорі. Вінніпег: УВАН в Канаді й т. д. «Катастрофа на Україні 1933 року була не функцією і наслідком загальносовєтського соціально-політичного процесу змін укладу життя і взаємовідносин людей, а функцією і наслідком спеціяльного національно-політичного курсу Москви у відношенні до України, лише при нагоді й на тлі того загальносовєтського процесу» [5, с. 14].

Війна російської імперії, спрямована на знищення українського слова, – мовна політика російських імперіалістів, більшовиків щодо української мови: Чапленко В. Ще про національно-мовну політику більшовиків // Нові дні. 1957. Ч. 87. С. 14–18; Лінгвоцид української мови (Хронологія). URL: http://thule.primordial.org.ua/lingvocide.htm; Торба Я. Лінгвоцид (мововбивство) через заборону мови чужою державою. URL: http://samlib.ru/t/torba_j_w/zaboroni.shtml; Рудницький Я. До проблеми мововбивства (лінгвоциду) // Зб. наук. пр. на пошану Є. Вертипороха, 1972. С. 95–100; на ліквідацію православної церкви – Коструба Т. Як Москва нищила українську церкву. 2-ге вид. Торонто: Добра книжка, 1961. (Вибр. тв. / Т. Коструба ; т. 4) тощо.

Порушена проблема потребує великого монографічного дослідження і підготовки, можливо, навіть кількох бібліографічних покажчиків, видання яких дозволяють забезпечити фонди найбільших бібліотек України.

1. Солонська Н. Спомини українських іммігрантів до Канади як книга-літопис вітчизняної історії // Вісн. Кн. палати України. 2019. № 11. С. 41–47.
2. Кулешов С. Г. Про значення поняття «документ» // Бібл. вісн. Київ, 1995. № 1. С. 1–4.
3. Дубровіна Л. А. Рукописна книга як об'єкт національного бібліографічного репертуару України в контексті поняття "писемна пам'ятка" та її автора" // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Київ. 1999. Вип. 2. С. 141–154.
4. Україна й Московщина. За що ми боремося? [Б. м.], 1947. 12 с.
5. Гришко В. Москва сльозам не вірить. Трагедія України 1933 року з перспективи 30-річчя (1933–1963). Нью-Йорк: Вид-ня ДОБРУС`у в США, 1963. 67 с.

Ткаченко Віктор

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИСАНКАРСТВА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Упродовж кінця XIX – початку XXI ст. писанка виконувала важливу об'єднавчу функцію у контексті збереження української ідентичності закордоном, у міжнародних зв'язках. Водночас у зазначений період інформація, статті та праці про українське писанкарство регулярно друкувалися вченими, науковцями української діаспори у різноманітних періодичних виданнях, монографіях, альбомах тощо. Варто зазначити, що на відміну від колишнього СРСР, розвідки про писанки друкувалися тут постійно. Певна частина таких студій була оприлюднена англійською мовою, що сприяло популяризації писанки серед іншомовного населення, а відтак зацікавлення українською народною культурою.

Зокрема, в джерелознавчому комплексі виділяються монографічні дослідження О. Кольберга, С. Удзєли, Ф. Крчека, Ю. Тарновича, О. Воропая, С. Килимника, в яких, окрім висвітлення тем ремесел та промислів, звичаїв та обрядів, приділено увагу в окремих розділах і писанкам. Серед усіх робіт виділяються праці П. Марковича та О. Соломченка, в яких розглядається писанкарство окремих етнографічних районів проживання українців. В останній роботі виділено розділ, у якому висвітлюється писанкарство діаспори. Фундаментальністю відзначається й монографічне дослідження писанок українців Словаччини, що побачило світ у 1972 році, автором якого є П. Маркович.

Чималий внесок у вивчення писанкарського промислу в українській діаспорі, окрім вище зазначених авторів, зробили Т. Осадча, О. Онищук, М. Зєлик, Д. Пожоджук, М. Селівачов та ін. В їхніх напрацюваннях розповідається не тільки про розвиток народного мистецтва, а й про збереження традицій, діяльність окремих майстрів-писанкарів тощо.

Значною за обсягом групою джерел, є матеріали, надруковані в періодичних виданнях. Серед закордонних вирізняються журнали «Жіночий світ», «Гуцульщина», «Віра й культура», «Літопис Волині» та ін. Зокрема, Центральною управою Організації Українок в Канаді, упродовж багатьох років видавався журнал «Жіночий світ». У ньому періодично друкувалися матеріали про українські писанки, а також їх ілюстративні зображення. Так, у номері за квітень 1950 року були надруковані англомовні статті «An easter custom thats older than easter», «Ukrainian Easter» та «Ukrainian Easter Eggs»» [1, с. 6-9; 8]. Також у ньому було подано матеріал за відомою роботою В. Щербаківського – «Українські писанки та їх походження» [10, с. 25]. Про писанкове мистецтво у Канаді у 50-х рр. XX ст. йдеться у статті писанкарки М. Юзик [11, с. 4–5]. Цікавим є матеріал, у якому пояснюється значення писанкових символів, що їх використовувала сама майстриня. Тут же, від редакції журналу, надруковано біографічні дані про М. Юзик та відомості щодо писанок, які виготовляла писанкарка. У журналі «Жіночий світ» (№ 4, 1954 р.) надруковано статтю О. Г. «Дещо про писанки», в якій автор описує, що таке писанка, що вона символізує, які орнаментальні мотиви використовуються для її оздоблення, зокрема, – рослинний, тваринний, побутовий та геометричний орнаменти. Далі автор досліджує значення мотивів, їхнє походження, колірну гаму та техніку оздоблення писанок Галичини, відповідно до цього виділяє їх територіальну приналежність [6, с. 4–5]. Окрім цієї статті, у номері вміщено оповідання, вірші та привітання із Воскресінням Христовим й малюнками писанок.

Серед видань західної української діаспори вирізняється журнал «Гуцульщина». Так, в одному з номерів за 1995 рік, подано чотири чорно-білі ілюстрації гуцульських писанок: «бесаги», «церковця» та ін. [4]. У замітці В. Ткаченка, що надрукована в цьому ж журналі, йдеться про заслуженого майстра народної творчості, визначного майстра вишивки і писанкарства Д. Пожоджука та вміщено його фото [7, с. 34–35]. У вибірці з літературного твору Л. Храпливої «У темряві»» подано фрагмент про писанки. У творі показано роки після ІІ Світової війни, коли в Карпатах діяли загони ОУН, і про те, як молода дівчина до Великодня готувала писанки. Це – радянський період історії України. За зв'язок з українськими націоналістами її було вбито, оселю спалено, а писанки розбито. Таким чином радянська влада розправлялася зі свідомими українцями [9, с. 2–5].

Окремо слід звернути увагу й на групу ілюстративних джерел, тобто на альбоми, що були видані закордоном, авторами яких є З. Елиїв, Ака Перейма, О. Лятуринська. Адже саме наявність таких матеріалів та збереженість традицій

розпису писанок, орнаментації за межами України дає можливість пізнання своєрідності культури.

Щодо альбому, автором якого є Зенон Елиїв, виданому в 1994 році, то це є одне з найбільших кольорових видань українських писанок. Тут розміщено 1200 репродукцій писанок, що походять з різних історико-етнографічних та адміністративних одиниць України [3].

У 1995 році львівська дослідниця С. Гвоздевич у часописі «Народознавчі зошити» надрукувала рецензію на дане видання [2, с. 245–246]. Зокрема, авторка відзначає, що в альбомі вдало систематизовано зібраний матеріал, та «дає можливість краще засвоїти матеріали, зрозуміти локальні особливості писанок різних етнографічних регіонів України…Наукову цінність альбому посилюють додатки…». Проте дослідниця робить зауваження, вказуючи, що в альбомі «не використана одна з найбільших і найдавніших колекцій, яка зібрана у Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України» [2, с. 246].

Публікуючи відповідні дослідження, закордонні вчені зробили свій унікальний внесок у збереження та поширення відомостей про українське писанкарство. Серед закордонних видань варто зазначити публікацію цілої низки українознавчих енциклопедій, які у 1990-х роках перевидані в Україні. Авторами статей про писанки були відомі вчені, як то: Д. Горняткевич, Є. Онацький та ін. Зокрема, це – нью-йоркське видання 1949 року «Енциклопедія українознавства», «Українська мала енциклопедія» (Буенос-Айрес, 1963 р.); «A Concise Encyclopedia Toronto (Canada)» (Toronto, 1963); «Україна: Енциклопедія для молоді» (Нью-Джерсі, 1971 р.) [8].

Загалом, закордонні дослідники писанки здійснювали значну науково-пошукову роботу в архівах і бібліотеках, вивчали музейні колекції у різних країнах світу Адже відомо, що зокрема в Канаді та США перебувають неопубліковані рукописи відомих дослідників писанок, у музеях зберігаються одні з найбільших колекцій українських писанок як минулого, так і сьогодення.

Проаналізувавши закордонні видання, можна констатувати, що географія міжнародних публікацій вражає. У різні періоди праці друкувалися в Канаді, США, Польщі, Німеччині та інших країнах світу. Відомості про поширення української писанки, мистецтво розпису маємо з Англії, Австралії, Аргентини, Франції, Італії. Наявна інформація потребує ретельного вивчення та узагальнення.

1. An easter custom thats older than easter. *Жіночий світ.* Канада, 1950. № 4. С. 6–9.
2. Гвоздевич С. [Рец.] : Двадцять кіп писанок. *Народознавчі зошити.* 1995. № 4. С. 245–246.
3. Елиїв З. Двадцять кіп писанок: Великий альбом українських писанок. Рочестер, Нью-Йорк, МСМХСІУ [1994]. 31 с.

4. *Гуцульщина.* Рік XI. Торонто. Квітень 1995. Ч. 39. 40 с.
5. *Гуцульщина.* Рік XII. Торонто, квітень 1996. Ч. 43. С. 2–5.
6. О. Г. Дещо про писанки. *Жіночий світ.* № 4. Канада, 1954. С. 4–5.
7. Ткаченко В. Поки мовить Україна. *Гуцульщина.* Рік XIV. Торонто, січень 1998. Ч. 50. С. 34–35.
8. Ткаченко В. Феномен українського писанкарства кінця XIX – початку XXI століття (історіографічний і джерелознавчий зріз). Київ: Міленіум, 2020. 430 с.
9. Храплива Л. Писанки. Із збірки нарисів «У темряві», вид-во Миколи Денисюк, Чикаго, 1959.
10. Щербаківський В. Українські писанки та їх походження. *Жіночий світ.* Канада, 1952. № 4. С. 25.
11. Юзик М. Писанкове мистецтво в Канаді. *Жіночий світ.* (Канада), 1952. № 4. С. 4–5.

Мага Ірина

ДОКУМЕНТИ ФУНДАЦІЇ ДЛЯ ДОСЛІДІВ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ Є. КОНОВАЛЬЦЯ ЯК ВИЯВ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДІАСПОРІ

Наприкінці 1950-х – початку 1960-х рр. в діаспорі працювало близько 40 професійних істориків. Своєрідними об'єднавчими центрами української історіографії довгий час були УВАН і НТШ. Після переміщення значної частини наукових сил з країн Західної Європи в США і Канаду з'являється група істориків, які засновують Українське історичне товариство та його друкований орган – журнал «Український історик» з відділами в Європі, Австралії та інших країнах. У ці ж роки, починає свою роботу «Фундація для дослідів життя та діяльності полковника Євгена Коновальця» (далі – Фундація).

Попри свою багаторічну діяльність, історія та історіографія цієї організації досі залишаються малодослідженими. Між тим, Фундація стала важливим науковим та об'єднавчим центром трьох гілок Організації українських націоналістів (далі – ОУН): «мельниківців», «бандерівців» і т. зв. «двійкарів», а її фундаментальне видання «Євген Коновалець та його доба» [1] – яскравим здобутком української історичної думки в діаспорі, яка збагатила джерельну та історіографічну базу історії українського національно-визвольного руху першої третини XX ст. та сприяла поширенню наукових знань про видатного українця та борця за незалежність України – Є. Коновальця (1891–1938).

Ідея створення збірника спогадів про Є. Коновальця виникла у 1958 р. під час відзначення 20-х роковин його загибелі. У 1959 р. члени підготовчої комісії: Д. Андрієвський, Я. Бенцаль, Я. Маковецький, Р. Дебрицький, М. Борис дійшли висновку, що видання пам'ятної книги потребує значних зусиль і часу. Передбачалось грунтовне вивчення архівних джерел і літератури, підготовки хронології подій життєпису Є. Коновальця на тлі національно-політичної ситуації в Україні і світі. Вони запропоновали створити спеціальну Фундацію. На думку

Я. Бенцаля, її основне завдання полягало у зведенні пам'ятника Коновальцеві у формі монографії його життя, на тлі епохи [2, спр.3, арк.1].

Важливим джерелом вивчення історії та наукових здобутків Фундації є окремий архівний фонд «Фундація для дослідів життя та діяльності полковника Євгена Коновальця (1959–1978)») [2], який зберігається в Центральному державному архіві громадських об'єднань та україніки. Тут акумульовані установчі документи Фундації (статут та його редакції, протоколи загальних зборів, керівних органів за 1961-1973 рр., звіти тощо); списки членів Фундації, керівних органів; документи зібрані Фундацією про Є. Коновальця: варіанти статей, листи до/від авторів статей, листи О. Коновалець, заклики, запрошення, подяки, інформації, тексти виступів на студійних конференціях та заходах з нагоди річниць смерті Є. Коновальця; вирізки з газет та окремі числа зарубіжної української періодики. За кількістю збережених документів найбільше таких, що розкривають багаторічний фінансово-організаційний процес підготовки до видання величної праці-збірника «Євген Коновалець та його доба», а також відзначення українцями в діаспорі трагічних дат смерті Є. Коновальця.

З архівних документів стає відомо, що одними з перших членами фундації стали організації: ОУН, ЗЧ ОУН, ПР ОУН за кордоном, ЦУ ОДВУ (США), Закордонне представництво Української Визвольної Ради, Українська служба (Мюнхен), УНЄ (Франція), Об'єднання українців у ВБ (Лондон), ГУ СУБ (Лондон), відділи СУБ в Бредфорді, Манчестері, Ноттінгемі, Олдгемі, Українська видавнича спілка (Лондон), КУ СУМ (Лондон), Організація українок Канади, КЕ УНО (Торонто, Канада), Українська стрілецька громада (Канада), Ліга визволення України (Канада), Українсько-Бразильський Клуб, Тов-во «Відродження» (Аргентина), Промислово-Торгівельна Спілка «ФАМ» (Аргентина), а також А. Мельник і Ст. Кобилянський (Бразилія) [2, спр.1, арк.3-4]. Згодом їх кількість збільшувалась.

Підсумком 3-річної роботи підготовчої комісії стали Установчі збори Фундації (далі – Збори), що відбулись 12. 05.1961 р. у Мюнхені в приміщенні Центрального представництва української еміграції в Німеччині [2, спр.1, арк.5]. Відповідно до Статуту Товариства, затвердженого цими Зборами, Фундацію було створено для об'єктивного дослідження життя і діяльності полковника Є. Коновальця, наукового опрацювання зібраних матеріалів та їх подальшого видання, а також вивчення українського революційного руху [2, спр.2, арк.9; спр.3, арк.1]. У рамках Фундації мали працювати 3 Комісії (Секції), головною серед яких була «Дослідна Комісія» [2, спр.1, арк.6]. Тоді ж Збори обрали керівні органи: Головну Управу під керівництвом Ю. Бойка та Контрольну комісію (працювала в різному складі до 1976 р.) на чолі з почесним Головою Зборів А. Мельником [2, спр.1, арк.9].

У 1963 р. Фундація створила науково-редакційну комісію (далі – Коміся), до якої увійшли Ю. Бойко (голова), Г. Васькович і М. Борис (редактор). У березні 1963 р. Комісія розіслала «Інформації і побажання до шановних авторів збірника». У документі зазначається, що збірник носить науково-дослідний характер, а тому має відповідати принципам об'єктивності і неупередженості, що є основою для всебічного висвітлення історії життя та діяльності Є. Коновальця. Пропонувалась структура збірника (5 розділів, 2 підрозділи). Наголошувалося, що матеріал, поданий до Комісії має бути підготовлений на високому науковому рівні як з позицій форми і стилю (мови), так і змісту, тобто грунтуватись тільки на перевірених джерелах. Підкреслювалось, що «абсолютно виключається пропагандисько-ґлорифікаційний підхід і стиль» [2, спр.20, арк.2.].

Саме тоді з'являється і майбутня назва збірника «Євген Коновалець та його доба. Збірник статей, спогадів, документів». Комісія не обмежувала авторів у обсязі статей та обіцяла виплату гонорарів «за тарифом наукових праць» [2, спр.20, арк.3]. Усю роботу планувалося провести протягом року. Проте, пройшло ще десятиліття, перш ніж світ побачив результати наукової діяльності Фундації.

У наступні роки змінився склад науково-редакційної комісії, відбулось кілька наукових/студійних конференцій Фундації, на яких заслуховувались відібрані для збірника праці і таким чином проходили апробацію [2, спр.5, арк.8]. Схвалені матеріали підлягали літературному редагуванню, доповнювались ретельно відібраними світлинами, науковими коментарями [2, спр.3, арк.36.]. Значна увага приділялась репрезентативності книги для справляння позитивного враження на самого прискіпливого читача.

Нагромаджений Фундацією джерельний матеріал було творчо осмислено і розподілено за 8 розділами. За своїм тематико-видовим складом це спомини, доповіді, історичні і/або джерелознавчі розробки та 4 раніше не відомі листи Є. Коновальця. Вони наочно доповнені 252 ілюстраціями і світлинами. Важливе місце відведено довідковому апарату у вигляді 2-х покажчиків: іменного на 1949 позицій та географічного – 659 назв об'єктів.

Остаточний варіант збірника побачив світ у 1974 р. У передньому слові, її головний редактор Ю. Бойко зазначає, що збірник «Євген Коновалець та його доба» – це своєрідний наріжний камінь для подальших дослідів постаті Є. Коновальця. У 2021 р., з нагоди 130-річчя від дня народження Є. Коновальця, вийшло друге видання цієї книги. Її упорядники на підставі українських архівних джерел доповнили тексти фаховими коментарями, доопрацювали довідковий апарат та виправили окремі фактографічні неточні.

У 1967 р. у своєму зверненні до членів товариства, його Голова Ю. Бойко зазначив, що підготовлений Фундацією Збірник належить до групи таких фундаментальних здобутків, значення яких відчуватимуться в наступних десятиліт-

тях та стане підставою для піднесення нашої [української] політичної культури [2, спр.5, арк.8]. Ці слова виявились пророчими, адже наукова робота Фундації і досі залишається малодослідженою, а її актуальність і унікальність полягає в тому, що не просто біографічне і/або просопографічне дослідження, а безцінний документальний скарб та джерело вивчення історії України 1920-х–1930-х рр.

1. Євген Коновалець та його доба, Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця, 1974, 1019 с.
2. ЦДАГОУ, ф. 433 «Фундація для дослідів життя та діяльності полковника Євгена Коновальця (1959-1978)», 21 справа.

Кривчун Віта

ФУНКЦІЇ ПЕЙЗАЖУ У НАРИСІ «МИРГОРОДСЬКИЙ ЯРМАРОК» ОЛЕНИ ЗВИЧАЙНОЇ

Пейзаж – це один із важливих компонентів образної системи художнього твору, який посідає важливе місце у дослідженнях з літературознавства. У літературі, як і в малярстві, пейзаж виконує найрізноманітніші функції – романтичну, символістську, реалістичну, імпресіоністську, експресіоністську, модерністську. Ю. Ковалів виокремлює пейзажі статичні й динамічні, а за тематикою розрізняє пейзаж: сільський, степовий, гірський тощо. За стильовими ознаками пейзажі класифікують на міфічні, пантеїстичні, суб'єктивно пережиті, об'єктивно фіксовані [4, с. 195]. У літературознавстві для характеристики пейзажних елементів у творі використовують таку термінологію: пейзажні описи, пейзажні картини, пейзажні топоси, пейзажні штрихи, психологічні та епічні пейзажні паралелі, пейзажні деталі тощо [2, с. 282].

Кожен письменник оригінально використовує цей позасюжетний елемент, який відіграє важливу роль у моделюванні індивідуального стилю митця та відображує його художній світ. Однією із письменниць, у художній мові якої пейзаж виконує різноманітні образно-художні функції, є Олена Звичайна – одна з тисяч жертв сталінських репресій 1930-х років, якій пощастило вижити в добу терору.

Постать Олени Звичайної досі залишається маловідомою в українській літературі. Вона репрезентує другу хвилю української еміграції, свою літературну діяльність розпочала за кордоном. У 1953 році письменниця надрукувала нарис «Миргородський ярмарок» відразу у двох виданнях – у Канаді й у Німеччині. А у листопаді 2015 року за сприяння Національного університету «Острозька академія» відбулася презентація перевиданої книги «Миргородський ярмарок».

Заголовок до свого твору письменниця обрала свідомо, щоб асоціативно наблизити читача до гоголівського «Сорочинського ярмарку», романтичний сюжет якого репрезентує гармонійний український світ, сповнений життєлюбства й оптимізму. Зовсім інший сюжет відкривається у нарисі Олени Звичайної, де розгортаються моторошні історії голодного існування українського селянства у 1932–1933 роках. Авторка свідомо побудувала цей твір як історичну й художню антитезу до «Сорочинського ярмарку» Миколи Гоголя.

Аналізуючи «Миргородський ярмарок» Олени Звичайної, можна виділити низку функцій пейзажних елементів, які відіграють важливу роль у створенні картини світу у творі.

Пейзаж як елемент хронотопу (окреслення місцевості, де відбуваються сюжетні події). Нарис «Миргородський ярмарок» був написаний Оленою Звичайною з нагоди двадцятої річниці роковин Голодомору в Україні, який письменниця пережила на власному досвіді. Авторка цілком свідомо акцентує увагу читача на датах – 1833 і 1933 роки, аби показати ту соціальну прірву, в якій опинилася Україна за доби більшовизму, а також у примітках зазначає, що у творі зображені достовірні факти і збережені імена персонажів, а один із синів Михайла Самодина мешкає в США. Свою реалістичну оповідь авторка розгортає у конкретно визначеному місті – Миргороді, а не в умовно-абстрактному локусі.

Пейзаж як форма психологізму (його різновиди: *пейзаж-паралель, пейзаж-проекція, характеротворчий пейзаж*).

Пейзаж-паралель ми бачимо у зіставленні двох ярмарків: гоголівського, що відбувся століття тому, і сучасного для письменниці, тобто 1933 року. Олена Звичайна згадує, що за часів Гоголя ярмарок був багатолюдним, різноголосим, тепер: «Той гомін – дивний, незвичайний! Він – виключно людський…» [3, с. 11]. Авторка зображує дві групи персонажів: покупців і продавців. Серед продавців ми бачимо знесилених від голоду селян, які продають сімейні цінності – небаченої краси вишиті сорочки, рушники, скатертини тощо. І бачимо покупців – «курортників», які весело та жваво вимінюють у голодних селян родинні реліквії за шматок хліба.

На відміну від М. Гоголя, в якого світ природи був єдиним зі світом людським, письменниця-емігрантка різко протиставляє два світи, два соціальні табори – «курортників», які насолоджуються життям, і селян, котрі гинуть від штучного голоду. Авторка зображує інший ярмарок: «Селяни похмуромовчазні, повільні, мляві, ба зовсім нерухомі; курортники балакучі, гомінкі й заклопотано-метушливі» [3, с. 12]. Контрастно зображує письменниця і одяг героїв: «Селяни в рештках колишнього одягу… Курортники – в чистих літніх ко-

стюмах і сукнях» [3, с. 12]. Якщо у Гоголя «Сорочинський ярмарок» є символом веселощів та свята, то у нарисі Олени Звичайної ярмарок – символ наруги і смерті, знищення українського селянства. Розкішна природа, мальовничі краєвиди Миргородщини різко контрастують із пекельним животінням зацькованих селян.

Пейзаж-проекцію письменниця використовує, щоб підкреслити атмосферу та настрій твору, відображуючи внутрішній стан героїв, їх психологію. Головний герой «Миргородського ярмарку», селянин Михайло Самодин, хоче обміняти столітню плахту своєї дружини на хлібину, аби врятувати голодну родину від страшної смерті. Авторка через життєпис Михайла Самодина презентує історичну довідку про тогочасну дійсність, цим розкриваючи перед читачем психологічні реалії внутрішнього стану селян-хліборобів, «розкуркулених ворогів колективізації», доведених до фізичного та морального виснаження.

Характеротворчий пейзаж у художньому творі – це використання опису оточуючого середовища для відтворення характеру або внутрішнього стану персонажів. Цей прийом дозволив авторці передати не лише розкішну красу природи, але і її вплив на персонажів, їхні емоції, думки та внутрішні переживання: «Неба прозора блакить і сонце яскраве й пестливе, як мати! З невблаганною суворістю непідкупного судді воно показує всіх і все, як на історичному кінофільмі…» [3, с. 22].

Пейзаж як форма присутності автора (розкриття непрямої оцінки подій та персонажів). У творах, де є такий тип пейзажу, автор передає свої погляди не тільки на події, що відбуваються у творі, на природу, людей, але й на соціально важливі явища. Олена Звичайна вдається до прямого діалогу з М. Гоголем з метою сатиричного викриття нелюдської сутності сталінської тоталітарної держави, яка свідомо нищить мільйони українських селян, грабуючи їх і прирікаючи на страшну смерть.

Пейзаж як елемент сюжетно-композиційної організації твору (пейзажні замальовки становлять невід'ємну частину розповіді).

У нарисі «Миргородський ярмарок» ми бачимо алюзії на дві пейзажні замальовки «Сорочинського ярмарку»: на початку твору авторка майстерно створює картину спекотного літнього дня: «Сліпучо-ясний, молодий, сонцем просякнутий день…» [3, с. 11], що типологічно нагадує початок гоголівського «Сорочинського ярмарку»: «Який чарівний, який розкішний літній день… Які млосно гарячі ті години, коли полудень сяє серед тиші й спеки…» [1, с. 37]. А наприкінці твору письменниця описує миргородську ясну місячну ніч, яка є протилежністю картині нічного краєвиду у Гоголя: «Спиніться! Вслухайтеся в солодку симфонію миргородської ночі! <…> Тоді стогін і зойки враз стануть чіткішими

<…>. А якщо захочете, то й на власні очі побачите, де саме і як умирають на диво повні селяни-обідранці. Десь у кущах, на самій межі забороненої санаторійної зони, десь на піщанім бережку Хорол-річки… Ні лікаря, ні свічок, ні священика…» [3, с. 37].

Отже, у нарисі «Миргородський ярмарок» Олени Звичайної пейзаж відіграє важливу ідейну роль, є засобом характеротворення та емоційного впливу автора на читача, перед яким розкривається безмежна картина людського горя українського селянства, знищеного сталінським Голодомором.

1. Гоголь М. В. Зібрання творів: у 7 т. / упоряд. П. В. Михед ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наук. думка, 2008. Т. 1 : Вечори на хуторі біля Диканьки. 256 с.
2. Жижченко Л. Поетика пейзажу: роль та функції в художньому творі. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2016. Вип. 3. 287 с.
3. Звичайна О. Миргородський ярмарок. Мюнхен: Накладом Ліги Українських Політичних В'язнів, 1953. 46 с.
4. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.

Наука, освіта та просвіта в українському зарубіжжі

Шевчук Тетяна

УКРАЇНЦІ ДІАСПОРИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ АНТРОПОЛОГІЧНИХ ПРОЄКТАХ XX СТОЛІТТЯ: АУДІОЗАПИСИ ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА

1914 р. з ініціативи віденського антрополога Рудольфа Пеха (Rudolf Pöch, 1870–1921) розпочалося масштабне дослідження усного мовлення військовополонених з Російської імперії часів Першої світової війни. До участі в цьому проєкті був запрошений український діалектолог Іван Артемович Панькевич (1887–1958). Упродовж 1915–1916 рр. він записував з допомогою фонографа зразки «живої бесіди у формі оповідання» від військовополонених українців у таборі м. Фрайштадт та в гарнізонному госпіталі Відня. До цього часу І. Панькевич навчався у Львівському, згодом Віденському університеті (1909–1912 рр.), здобувши ступінь доктора філософії. У Відні І. Панькевич здобув ґрунтовний лінгвістичний вишкіл у таких відомих мовознавців, як Пауль Кречмер, Вацлав Вондрак та Олаф Брох. Згідно з тогочасними вимогами, фіксуючи особливості говірок полонених українців, діалектолог транслітерував тексти латиницею, інколи дублюючи їх кирилицею. Аудіозаписи, здійснені І. Панькевичем та його колегами, поповнили Архів фонограм Австрійської академії наук, але увійшли до наукового обігу лише через сто років після закінчення Першої світової війни: 2018 р. у Відні презентували два аудіо CD й один CD-ROM буклети, над якими працювали вчені багатьох країн, зокрема й України. Для розшифрування текстів, записаних від українських військовополонених, запросили співробітницю Інституту української мови НАН України Лілію Москаленко. Згодом дослідниця оприлюднила свої спостереження щодо особливостей усного мовлення полонених українців, однак не зазначила, що аналізовані тексти є власне фольклорними [1]. На таку особливість записів звернула увагу Брітта Ланге, котра упродовж 2008–2010 рр. брала участь у дослідницькому проєкті «Голоси в'язнів» Інституту соціальної антропології Австрійської академії наук. У розвідці «Етнографія в таборах для військовополонених: Рудольф Пех і Роберт Бляйхштайнер» Б. Ланге згадала про труднощі з вибором інформантів, спричинені вимогою попередньо записати текст, а тоді вже зачитати його перед фонографом. Таку вимогу висунув до інформантів Р. Пех: «Спочатку запишіть текст самостійно, а потім, після репетиції, прочитайте його перед апаратом» [2, с. 73]. Тому й не дивно, що перевагу надавали письменним військо-

вополоненим. Інформантами І. Панькевича були уродженці різних губерній тогочасної Російської імперії: Київської, Чернігівської, Харківської. Серед них – селяни, робітники та вчитель початкової школи, від яких діалектолог записував анекдоти, казки, оповіді про сновидіння та ритуали календарного циклу. Інформантом І. Панькевича був, зокрема, й онук Тараса Шевченка Федір Шевченко з с. Керелівка Звенигородського пов. Київської губ., котрий розказав анекдот про свого відомого родича. Оповідання, записане від робітника Івана Івченка з с. Грушівка Борзнянського пов. Чернігівської губ., ілюструє процес творення прислів'я «Багатому чорт діти колише, а бідному то й няньки нема» [3]. Серед зафіксованих оповідань немає автобіографічних наративів, а текст під назвою «Історія про війну» є міфологізованою розповіддю про воїнів часів Козаччини (вони «процвітають, як мак», вкривають поле, «як ворониня»). Робітник Іван Марченко із с. Боровеньки Старобільського пов. Харківської губ. оповідає про карбіж, прікріплений до козацького пояса, «щоб кожен знав свою сотню». В «Історії про перший день Петрівського посту» селянин Онисим Каліщук із с. Тадіївки Сквирського пов. Київської губ. розказав про локальний жіночий обряд під назвою «брикси». Прикметно, що сюжети казок, зафіксованих І. Панькевичем у таборі м. Фрайштадт, знаходимо у відомому покажчику Ганса-Йорга Утера: «Лисиця краде рибу з воза» – ATU I (The Theft of Fish), «Дідусь-школяр» – ATU 1644 (The Early Pupil), «Чоловік витягає із верші чорта» – ATU 1149 (Bluff: Children Desire Tiger's Flesh) та ін. [4].

У житті І. Панькевича було два європейських міста, пов'язаних з антропологічним проєктом із вивчення усного мовлення військовополонених: це Відень, де його було започатковано, і Прага, куди потрапив рукопис діалектолога, з якого довідуємося про особливості його діяльності у таборі Фрайштадта (зараз зберігається у Літературному музеї столиці Чехії, у фонді І. Панькевича). Про його існування я довідалася зі статті словацького фольклориста Миколи Мушинки [5]. Життєва дорога І. Панькевича до Праги знову ж пролягала через Відень: «Після окупації Закарпатської України в березні 1939 року І. Панькевичу вдалося виїхати до Відня, а звідти до Братислави. У серпні 1939 року переїхав до Праги» [6, с. 28]. Рукопис під назвою «Фонографічні записи східних українських говорів. З табора полонених у Фрайштадті біля Лінцу в Австрії в 1915–1916 рр.» є чернеткою діалектолога, чотири перших його сторінки написані німецькою мовою – це короткі відомості про організацію записів у таборі, а далі, згідно з номерами воскових фонографічних пластин, подано тексти фольклорної прози українською мовою. Кожен з цих текстів заслуговує на окрему розвідку, адже засвідчує особливості фольклорного репертуару українців на початку XX ст.

1. Москаленко Л. Полинь, голос, в Україну (за матеріалами фонозаписів українських військовополонених часів Першої світової війни в Австрії). *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ. IX Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики* / *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht, München 1-4 November, 2018*. München 2018. S. 122–135.
2. Lange B. Ethnografie in Kriegsgefangenenlagern: Rudolf Pöch und Robert Bleichsteiner. Völkerkunde zur NS-Zeit aus Wien (1938–1945). Institutionen, Biographien und Praktiken in Netzwerken. Band 1. Andre Gingrich und Peter Rohrbacher (Hg.). Publikationen Universität Wien. 2021. S. 63–84.
3. Івченко Іван. CD 2: 19. Liebl Christian – Lechleitner Gerda – Remmer Ulla (eds.). Recordings from Prisoner-of-War Camps, World War I Russian – Ukrainian Recordings / Reihe: Tondocumente aus dem Phonogrammarchiv, Band: Series 17/3 / Reihe: Gesamtausgabe der Historischen Bestande 1899–1950, Band: 17 13 / Reine: OEAW PHA CD, Band: 43/Verlag: VOAW . 2018.
4. Uther H.-J. The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Helsinki, 2004. Part I–III.
5. Мушинка М. Іван Панькевич – співзасновник товариства «Просвіта» на Закарпатській Україні. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. прць.* Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2010. Вип. 19. С. 577–582.
6. Хобзей Н. В. Життєві та наукові стежки Івана Панькевича (До 130-річчя від дня народження). *Лінгвістика: зб наук. пр*. / За ред. проф. К. Д. Глуховцевої. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2017. № 2 (37). С. 24–32.

Ільїн Леонід, Винниченко Ігор, Шпарага Тетяна

ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ: ОСЕРЕДОК НАУКИ ТА ПРОСВІТИ

26 листопада 1949 р. у будівлі Колеґії св. Андрія (м.Вінніпеґ, Канада) вихідцями з Волині (головно колишніми військовиками УПА) було засновано Товариство «Волинь». Ініціатором його створення був інженер Максим Бойко [1]. Наступного року було створено філії Товариства у США та Канаді.

Товариство ж «дало основи» для створення 1951 року Інституту дослідів Волині (ІДВ), ідею про який подав д-р Юрій Мулик-Луцик. ІДВ став «правонаступником» Товариства дослідників Волині (1900-1920 рр.) – одного з перших регіональних краєзнавчих товариств на Правобережній Україні, а також найбільшого центру вивчення природи, господарства, історії, культури та етнографії. [2]

На початку майже вся праця виконувалася безплатно. «Це дає підстави стверджувати, що жертовність та витривалість були тією запорукою, що товариство і інститут не підупали, а навпаки – розвивались і збільшували видавничу діяльність, як одна спільнодіюча установа» [1]. Початкові фінансові засоби ІДВ складалися лише з благодійних пожертв. Збірки на видавничий фонд здійснювали вихідці з Волині, які замешкали в Канаді, США, Австралії, Німеччині, Ве-

ликобританії та ін. країнах. Згодом надходження були з продажу книжок. Також фінансову допомогу Інститут отримував від Фундації ім. Т.Шевченка на видання кількатомової праці митрополита Іларіона (проф. Івана Огієнка) «Етимологічно-семантичний словник української мови».

У 1955 р. в ІДВ було 34 членів – наукових співробітників, 37 – членів-кореспондентів і 20 уповноважених співпрацівників у різних країнах, де мешкали волиняни.

Наукове Товариство ім.Т.Шевченка у Франції запросило Інститут до співпраці у підготовці матеріалів для словникової Енциклопедії українознавства. Зокрема, гасла з волинської тематики опрацьовували Ю.Мулик-Луцик, Арсен Шумовський, К.Церкевич, Сергій Кротюк та ін. [1]

Почесним Головою Товариства «Волинь» та Інституту був митрополит Никанор Абрамович [3], Головами – М.Подворняк, Ю.Мулик-Луцик, Арсен Шумовський [4] та Михайло Боровський. [5] Членами першої Управи Інституту стали відомі науковці-гуманітарії А.Шумовський, Максим Бойко, Богдан Дзівак та Юрій Перферович.

Від початку діяльности ІДВ брав участь (купно з Товариством) як в виданні книг [6], так і свого офіційного друкованого органу – «Літопису Волині», перше число якого з`явилось 1953 року (усього в Канаді). Його метою було задекларовано «зібрати і зберегти від знищення ті матеріали про Волинь, які ще збереглися в нас, а які на наших землях нищаться, науково і об'єктивно висвітлювати питання, що торкаються Волині, об'єднати земляків, помагати їм морально і матеріально». Видання публікувало праці з історії, філології та природничих наук. [7] Зміст виданих у Канаді чисел «Літопису» його редактор Анатолій Кудрик класифікував так: «історія Волині, визвольні війни нашого народу, Українська Повстанська Армія, причини до історії, німецька окупація, совєтська окупація, релігійне життя Волині, культура і побут Волині, література Волині (поезія, проза, історія літератури, бібліографія Волині), преса, філятелістика і нумізматика, спогади, біографії видатних волинян, молода Волинь, волиняни у світі і чужинці на Волині, волинські організації, документи й довідники, відозви, заклики і листування редакції». [1]

За п'ятдесят років функціонування Інституту дослідів Волині у Канаді видано 20 томів «Літопису» та понад 90 окремих праць волинезнавчої тематики, у тому наукова спадщина митрополита Іларіона (проф. І.Огієнка), усі найвидатніші художні твори волинянина Уласа Самчука, чимало праць д-ра Степана Ярмуся, а також 22 блоків поштових марок та велика кількість поштівок волинезнавчої тематики тощо [7; 8]

Свою діяльність Товариство «Волинь» та Інститут дослідів Волині припинили – головно через поважний вік своїх членів – на початку 2000-х. У діаспорі завважили, що волиняни на матірній землі можуть «самі писати й досліджувати свою історію». Тож науковий заклад тоді ж відновив свою діяльність як відділення історичного факультету Волинського університету. А бібліотеці цього закладу вищої освіти було передано (зокрема 1996 р. – під час візиту до університету Голови ІДВ Сергія Радчука) велику кількість праць Товариства та Інституту. [8]

1. Українці в світі. – К. – Мельборн: Фортуна, 1995. – С. 231.
2. Тарногурська К.А.Товариство дослідників Волині: діяльність та напрями дослідження (1900–1920 рр.). URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/2540/1/ТОВАРИСТВО_ДОСЛІДНИКІВ_ВОЛИНІ.pdf; Кострица М. Товариство дослідників Волині крізь призму ХХ століття // Краєзнавство. – 2000. – № 1−2. – С. 26.
3. Гуцал П., Кострица М. Абрамович Никанор Никандрович // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. – Тернопіль: ВДК «Збруч», 2004. – Т. 1: А-Й. – С. 18.
4. Шумовський Т. Арсен Шумовський (1887-1967) як інженер, громадянин і людина // Дубно і світ. – Дубно, 2000. – С. 25-27; Бойко М. Культурна праця волинян у Північній Америці. – Блумінґтон, 1978. – С. 178-179; Іванис В. Св. пам. інж. Арсена Шумовського // Українські вісті (Новий Ульм). – 1968, 14 січня; Українські інженери в світі // Вісті українських інженерів (Нью-Йорк). – 1957. – Ч. 2. – С. 36-37; М.Б. Св. пам. інж. Арсен Шумовський // Літопис Волині (Вінніпег). – 1967. – Ч. 9. – С. 73-74.
5. Рудка Б.В. Боровський Михайло Леонтійович // Енциклопедія сучасної України. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень. – 2004. – Т. 3: Біо - Бя. – С. 354-355.
6. Українець І. За Україну: Драма. – Вінніпег, 1951. – 68с.; Волинь у боротьбі за волю України. Ч. 1. Загальні відомості про Волинь. Кн. 1. – Вінніпег: Вол. вид. фонд, 1952. – 55 с.; Яремко М. Православіє і світова рада церков. – Вінніпег, 1956. – 72с.; Іларіон (Митрополит). Князь Костянтин Острозький і його культурна праця. – Вінніпег, 1958. – 216 с.; Хміль І. Гомін Полісся: Поезії. – Вінніпег, 1960. – 256 с.; Іларіон (митрополит). Митрополит Мученик Арсеній Мацієвич. – Вінніпег, 1964. – 280 с.; Гірняк К., Чуйко О. Фронт української революції: (причинок до історії збройної боротьби Волині). – Торонто: Волинь, 1979. – 45 с.; Горохович А. Поетика Лесі Українки і її афоризми. – Вінніпег, 1980. – 146 с.; Андрей (архієпископ). Від Єрусалиму починаючи: Православіє, Римо-католицтво, протестанство. – 2-е вид. – Вінніпег: Волинь, 1980. – 94 с.; Гай-Головко О. Українські письменники в Канаді: Літературно-критичні нариси. Т. 1. – Вінніпег: Волинь, 1980. – 91 с.; Маценко П. Українські канти. – Вінніпег: Волинь, 1981. – 22 с.; Юриняк А. Літературні жанри малої форми. – Вінніпег: Волинь, 1981. – 118 с.; Gerus-Tarnawecka I.I. East Slavic Cyrillica in Canadian repositories: Cyrillic manuscripts and early printed books. – Winnipeg: Society of Volyn, 1981. – 186 p.; Самчук У. Втеча від себе: Роман. – Вінніпег: Волинь, 1982. – 430 с.; Gray R. Escape to freedom. – Winnireg: Publ. by Soc. of Volyn, 1985. – 83 p.; Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник. Від найдавніших часів до 1914 року). Т. 1. – Вінніпег: Волинь, 1984. – 600 с., Т. 2. – Вінніпег: Волинь, 1986. – 579 с.; Пастернак Є. Нарис історії Холмщини і Підляшшя. 2-ге вид. – Вінніпег-Торонто, 1989. – 466 с.; Ярмусь С. В країні моїх батьків: Рефлексії з відвідин України. – Вінніпег, 1991. – 175 с. та ін. Купно було видано понад 60 книжок, 22 блоків ювілейних марок, а також поштівки.
7. У 2001 р. право на друк передано Волинському національному університету імені Лесі Українки. Відтоді виходить українською мовою двічі на рік; наклад 100 примірників. Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузі істори-

чних, політичних наук та публічного управління (спеціальності 032 «Історія та археологія», 052 «Політологія», 281 «Публічне управління та адміністрування»). Розповсюджується в Україні, США та Канаді. Основна тематика – історія, культура, природа, історичні постаті та населені пункти Волині й Волинського Полісся [http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/about; http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys /home (дата звернення: 24.04.2024)]
8. Жижара Р. Канадський інститут переїхав на Волинь. URL: https://gazeta.ua/articles/lviv-newspaper/_kanadskij-institut-pereyihav-na-volin/147219 (дата звернення: 20.04.2024); Видання Інституту дослідів Волині. URL: https://web.archive.org/web/20090205080623/http://library.vdu.edu.ua/ukr/c03/ (дата звернення: 20.04.2024)

Гаврилюк Алла

КОБИЗСЬКИЙ ІВАН МИТРОФАНОВИЧ ТА ЙОГО ВНЕСОК У ПЕДАГОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАРУБІЖЖІ (1920-1933 РР.)

Постать, про яку говоритимемо, належить до числа маловідомих та малодосліджених, але знакових серед когорти освітян та науковців, які своєю активною громадянською, патріотичною та просвітницькою діяльністю здійснили вагомий внесок у розвиток науки, освіти, педагогіки в українському зарубіжжі у 1920-1933 рр. І хоча у цьому короткому науковому дописі будемо обмежуватися цими хронологічними рамками, важливо закцентувати увагу на ключові віхи формування ціннісних орієнтирів майбутнього професора.

Мова йтиме про Кобизського Івана Митрофановича – мого земляка, який народився у м. Кролевці Чернігівської губернії (нині Сумщина) 1 січня 1891 р. у сім'ї дяка. Соціальний стан батьків визначив і напрямок здобуття освітньої підготовки: навчання у Новгород-Сіверській духовній школі (1901-1905); Чернігівській духовній семінарії (1905-1911), а згодом на історико-філологічному факультеті Варшавського університету (1911-1915) з правом одержання ступеня кандидата історико-філологічних наук по представленню дисертації.

Поетапна багаторівнена освіта вказує на здатність молодого Івана до успішного навчання, наполегливу зацікавленість громадсько-політичним життям, що викристалізувало його активну україноцентичну позицію, яка плекалася і втілювалася у часи Першої світової війни, Української Народної Республіки та згодом на еміграції у Чехословаччині. Тому одразу після закінчення Варшавського університету Іван Кобизський вступає до 1-го Костянтинівського військового училища (Київ, 09.1915 – 01.01.1916 рр.) та кулеметні курси, по завершенню яких, був відряджений до офіцерської Стрілкової школи в Оранієнбаум [1, с. 324-325].

Надзвичайно важливою місією для Івана Кобизського, у процесі набуття військового досвіду, було бажання плекати український дух серед вояків. Йому вдається сформувати 1-шу українську сотню «Максима» та стати її командиром і вже у липні 1917 р. воювати на Південно-Західному фронті у складі 1-го українського козацького імені гетьмана Богдана Хмельницького полку Української Народної Республіки [1, с. 325].

Погіршення стану здоров'я, викликане захворюванням на тиф, змусило сотника Армії Української Народної Республіки повернутися на Чернігівщину і включитися в активну педагогічну та просвітницьку діяльність після закінчення в Києві курсів українознавства для вчителів середніх шкіл. Прибувши до Чернігова, Іван Кобизський бере участь у археологічній комісії, читає лекції на курсах для дорослих, стає секретарем Чернігівської вчительської спілки, студіює шевченківський відділ Чернігівського музею ім. В. В. Тарновського та ін..

Як бачимо, у цей період життя знову-ж таки різновекторна діяльність Івана Кобизського концентрується на культурно-просвітницькій та освітянській справах. Тому у свої 28 років Іван Митрофанович вже був загартованим у боях вояком та затребуваним фахівцем української мови, літератури та історії, красномовним лектором та дослідником. Проте захоплення Чернігова денікінською армію (жовтень 1919 р.) кардинально змінило його подальше життя: примусова мобілізація, а згодом інтернування поляками до різних таборів показує іншу грань особистості Кобизського – він стає наставником для дітей-сиріт і неухильно дбає про їх здоров'я, освіту, виховання, патріотичні переконання та подальший розвиток.

Аналізуючи поодинокі наукові, архівні, краєзнавчі та інші інформаційні матеріали, що висвітлюють цей період життя досліджуваної особи, варто наголосити на відсутності комплексних та узагальнених наукових розвідок, які б розкривали високий рівень виховної, освітньої та просвітницької діяльності Івана Митрофановича Кобизського в українському зарубіжжі у 1920-1933 рр.

Разом із тим, у ряді автобіографічних довідок («Curriculum vitae») зустрічаємо детальний опис вражаючого переліку напрямів діяльності, які він виконував, перебуваючи за межами України: табір Стрілково, починаючи з березня 2020 р. (дбає про відокремлення українців від інших утриманців і читає лекції з української мови і літератури для старшин та козаків запасових військ та урядовців); табір Ланцут, починаючи з липня 1920 р. (начальник лекторського відділення культурно-просвітницького куреня, вчитель таборової гімназії); табір у Александрові, дата не зазначається (займається просвітницькою роботою серед старшин та урядовців 3-ї та старшин 4-ї дивізії); табір Щипйорно, починаючи з

липня 1922 р. (викладач української мови та релігії на курсах серед нешкільників, а також учнів Школи Українських пластунів) [2, арк. 4– 5].

Варто зауважити, що згаданий освітній осередок мав «найбільше заслуги і опіки у вихованні і навчанні дітей, головно сиріт українських емігрантів, в якій навчали не лише загально-освітніх предметів, а й усіляким ремеслам: шевства, кравецтва, столярства, оправи книжок тощо» [3, с.9]. Водночас, існування Школи Українських пластунів було не зовсім тривким, адже почали прослідковуватися натиски полонізації й відправлення вихованців до польських притулків. Ба більше, поляки спряли приїздам більшовицьких репатріаційних комісій, які вивозили дітей до Совітів [3, с.10].

Отже, порятунок українських дітей став неминучим. Тому 18 грудня 1923 р. 29-ть вихованців школи спільно з наставниками Іваном Кобизським та Марком Хлюром виїжджають до Праги, де починають навчатися у складі групи українських матуральних курсів Українського Громадського Комітету. У березні 1924 р. Школа Українських пластунів чисельно зросла й перейшла під опіку Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова як нова структура – Українська реальна реформована гімназія [3, с.10]. Від 1925 р. і до останніх днів життя Іван Митрофанович був професором української мови в гімназії. У 1927-1928 рр. – виконував обов’язки директора, а з 1930 по 1933 рр. – директор закладу. Вихованці, за спогадами, характеризували його як «людину доволі замкненої натури й строгої дисципліни, що було причиною доволі холодного ставлення учнів до свого довгорічного директора» [3, с.217-218].

Професору Кобизському вдалося стати наслідувачем головних ціннісних орієнтирів установи як зразкової школи при Українському педагогічному інституту ім. М. Драгоманова: збереження життя та здоров’я вихованців, більшість із яких були сиротами; плекання українських традицій та наскрізного українського духу; використання у освітній діяльності вимог новітньої педагогіки і дидактики; активне позашкільне виховання (організація екскурсій, походи на вистави, скаутські табори тощо); запровадження методик психологічних тестів для кращого розпізнавання здібностей вихованців та ін.. На окрему увагу заслуговують практики запрошення студентів інституту до відвідування лекцій та занять професорів гімназії, що дозволило підготувати нове покоління педагогів-новаторів, здатних до наукової дискусії та роботи з молоддю.

Водночас, життя Івана Митрофановича обірвалося на 42-му році життя, не дозволивши реалізувати ще багато планів і задумів, але заливши помітний слід у педагогічно-просвітницькій діяльності часів Української Народної Республіки та в українському зарубіжжі 1920-1933 рр.

1.Коваль Р., Моренець В. «Подєбрадський полк» Армії УНР. Кн. 1. Серія «Видатні українці». Кн.5. Київ, Історичний клуб «Холодний Яр». «Український пріоритет», 2015. 382 с.
2.ЦДАВО України. Ф. 3972, оп.1, спр. 264.
3. Українська гімназія в Чехії. Альманах Української Гімназії в Празі – Ржевницях – Морджанах. Видання кол.учнів УРРГ – АРГ, Мюнхен, 1975. 295 с.

Потульницький Георгій

ОГЛЯД ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ МАЗЕПИНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ОСОБОВОМУ АРХІВІ ОМЕЛЯНА ПРІЦАКА (1919-2006)

Зважаючи на різноманітність та багатогранність наукових інтересів видатного вченого Омеляна Пріцака (1919-2006), цілком зрозуміло, що в його особовому архіві зібрані матеріали та документи з багатьох періодів української історії. Не оминув О. Пріцак і XVIII ст., зокрема таку його цікаву сторінку, як історія мазепинської еміграції. Перш за все мова йде про життя та діяльність українського еміграційного гетьмана Пилипа Орлика (1672-1742) та його сина Григорія (1702-1759). Дані матеріали були зібрані науковцем наприкінці 1980-х років, коли він ініціював факсимільну публікацію «Діаріуша подрожного» П. Орлика в рамках видавничої серії «Гарвардська бібліотека давнього українського письменства» Українського наукового інституту Гарвардського університету. Документи з історії мазепинської еміграції можна умовно поділити на дві групи: а) матеріали приватного архіву українського еміграційного дослідника Ілька Борщака (1892-1959); б) копії документів з різних архівних установ, виготовлені на замовлення О. Пріцака.

Обидві групи документів потрапили до рук О. Пріцака під час його перебування в Парижі в серпні – вересні 1988 р. Матеріали приватного архіву І. Борщака О. Пріцакові передав український науковець Аркадій Жуковський (1922-2014), який був розпорядником архіву І. Борщака після його смерті. Постать та діяльність П. Орлика були одним з об’єктів дослідницького зацікавлення І. Борщака, адже він присвятив більшу частину свого життя дослідженню «Щоденника» гетьмана, над виданням якого і працював О. Пріцак.

Левову частку матеріалів І. Борщака [1] становить україномовний переклад «Діаріуша» (гетьман вів щоденник польською мовою), а саме 99 звичайних зошитів із різною кількістю аркушів (від 6 до 68). Українською мовою був перекладений не весь щоденник: частини, написані французькою та латинською мовами (переважно це листи), залишилися без перекладу. Необхідно зазначити, що текст написаний досить розбірливим почерком на відміну від самого оригіналу та його факсиміле, здійсненого Українським науковим інститутом Гарва-

рдського університету. При цьому слід зазначити, що лише 10 з 99 зошитів написані власне рукою І. Борщака, тоді як інші – невстановленою особою.

До першої групи документів також увійшли рукописні та машинописні копії документів, зроблені І. Борщаком під час роботи в архівах Західної Європи, насамперед Франції. Серед них можна виділити листування П. Орлика зі шведським та польським монархами, кримським ханом, турецьким візиром, молдавським господарем за 1710-1720 рр. Сюди ж відносяться такі документи, як лист Г. Орлика та уривки з трьох листів французького посла в Константинополі маркіза де Вільньова (1674-1744) до кардинала де Флері (1653-1743) – першого міністра Франції в 1726-1743 роках, а також інструкція короля Людовіка XV (1710-1774) щодо особи П. Орлика, в якій французький монарх висловлював щире занепокоєння долею гетьмана [2, арк. 2-13]. Необхідно зазначити, що дані документи потребують ретельної перевірки, враховуючи той факт, що І. Борщак іноді свідомо приховував справжні назви джерел, архівів, бібліотек, фондів, з яких черпав відомості [3, с. 8]. Не кажучи вже про те, що низка науковців, зокрема і сам О. Пріцак, скаржилися на те, що вони не могли віднайти документи, на які той посилався [4, с. 473].

Під час свого перебування в Парижі О. Пріцак не обмежився роботою з архівом І. Борщака. Зокрема, за сприяння вже згадуваного А. Жуковського він дослідив та зробив копії документів з Архіву Міністерства закордонних справ Франції, а також із замку Дентевіль, який свого часу належав родині Г. Орлика. Картки замовлень та запити на копіювання документів з паризького архіву О. Пріцака дають можливість простежити, які матеріали Орликів зберігаються у Франції [5].

Саме фотокопії та ксерокопії документів з Архіву Міністерства закордонних справ та в меншій мірі із замку Дентевіль склали другу групу матеріалів мазепинської еміграції. Вона включає чотири окремих справи обсягом близько 800 аркушів, що хронологічно охоплюють період з 1711 по 1771 рр. [6]. Більшість документів цієї групи в тій чи іншій мірі мають відношення до життя та політичної діяльності сина П. Орлика – Григорія, який з кінця 1720-х рр. до своєї смерті в 1759 р. перебував на французькій службі. Написані вони переважно французькою мовою, але зустрічається також польська та латинська мови.

Матеріали цієї групи можна умовно поділити на дві підгрупи: особисті документи Г. Орлика та документи, що стосуються його дипломатичної діяльності. Зокрема, до першої підгрупи увійшли генеалогічне дерево та родовід Орликів, свідоцтво про хрещення, королівські укази про присвоєння чинів та державних нагород, зокрема указ Людовіка XV про присвоєння Г. Орлику в 1748 р.

чину фельдмаршала та указ шведського короля Адольфа-Фрідріха I (1751-1771) про присвоєння Ордену меча в 1751 р.

Другу підгрупу складають документи, що безпосередньо мають відношення до дипломатичної діяльності Г. Орлика. Мова йде про меморандуми та проєкти до високопосадовців Франції, інструкції та депеші, отримані від Міністерства закордонних справ, листи від посла в Константинополі тощо. Всі вони пов'язані з подіями, що відбувалися протягом 1720-1750-х рр. в Північно-Східній Європі, зокрема на території Шведського королівства, Речі Посполитої, Оттоманської Порти та Кримського Ханату. Необхідно звернути увагу на те, що в цих документах постійно зустрічаються такі поняття, як «нація козаків», «козаки», «Україна» тощо [7, арк. 63, 222], [8, арк. 14, 19]. При цьому не тільки в листах самого Г. Орлика, а й в кореспонденції та інструкціях французьких урядовців.

Документи, зібрані в особовому архіві О. Пріцака, дають змогу науковцям дослідити та висвітлити події, в контексті яких протікала діяльність сподвижників гетьмана І. Мазепи (1639-1709) в еміграції, розкрити багатогранність їх дій у справі інтеграції українського чинника до системи міжнародної європейської політики перед французькими, шведськими, польським, турецькими, кримськими та іншими політичними діячами епохи, зокрема роль та місце Пилипа і Григорія Орликів у боротьбі з експансіоністськими прагненнями Російської імперії.

1. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Наукова бібліотека. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1610-1711.
2. НаУКМА. Наукова бібліотека. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1720. – 17 арк.
3. Борщак І. Мазепа. Орлик. Войнаровський. Історичні есе. – Львів, 1991. – 256 с.
4. Pritsak O. The First Constitution of Ukraine (5 April 1710) // Harvard Ukrainian Studies. – 1998. – Vol. 41. – Pp. 471-496.
5. НаУКМА. Наукова бібліотека. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1569. – 61 арк.
6. НаУКМА. Наукова бібліотека. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1566-1568, 1582.
7. НаУКМА. Наукова бібліотека. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1566. – 224 арк.
8. НаУКМА. Наукова бібліотека. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 1567. – 228 арк.

Локаєнко Валерія, Винниченко Ігор

З КОГОРТИ ВИДАТНИХ (МАТВІЙ КРУТЕНЬ)

З-поміж великої кількости українців, які поза межами матірної землі уславили себе і Батьківщину в царині медицини визначними здобутками [1], не загубилось (проте й до сьогодні є малознаним на батьківщині) ім`я уродженця Чернігова Матвія Крутня (1737-1770). Його родина належала до заможних та шанованих верств людности. Батько, Самсон Крутень, виконував посаду бурмі-

стра, тож мав високий соціальний статус та значний вплив у місті. У 1732 р. С.Крутень згадується в ревізії Чернігівського полку як один із 18 «можних міщан». Ймовірно, що родина Крутенів мала давні козацькі традиції. Одним із предків Матвія міг бути Ясько Крутень, який у 1698 р. виконував посаду сотника Чернігівської Полкової сотні. [2]

Освіту М.Крутень здобував у Києво-Могилянській академії. [3] Згодом – у Київській духовній Академії, звідки 1757 р. перейшов учнем до Петербурзького генерального госпіталю. Там йому 27 січня 1758 р. було присвоєно звання підлікаря. А 30 січня наступного року він отримав звання лікаря та був направлений на роботу до того ж самого госпіталю [4].

У 1760 р. М.Крутень, під час Семирічної війни, супроводжував російських рекрутів, відправлених до Данцига й одержав звання штаб-лікаря, після чого був призначений полковим лікарем у Тенгінському піхотному полку – піхотній військовій частині російської імператорської армії.

1761 року склав іспит у Медичній канцелярії та разом з ще дев`ятьма українцями (Ів.Пешковським, Ів.Ласкевичем, С.Митрофановим, Й.Тимківським, Х.Тихорським, П.Погорецьким, Ол.Сидоровичем, К.Ягельським і Ст.Фіалковським) одержав дозвіл на продовження навчання за кордоном – у Лейденському університеті в Нідерландах, де його було зараховано 12 вересня того ж року на медичний факультет. [5]

У цьому навчальному закладі 1765 р. він захистив дисертацію «Медичний виклад про травлення» (Specimen medicum inauguralis de manducatione) та здобув ступінь доктора медицини.

«Медичний виклад про травлення» – одна з перших українських праць із фізіології. У ній М.Крутень докладно описав будову порожнини рота та першим помітив нервову регуляцію слиновиділення – за 100 років до появи вчення про рефлекси І.Сєченова та І.Павлова. Сучасники Крутня – вчені вважали, що слина потрапляє до рота внаслідок механічного витискання з залоз під час жування. Українець же на підставі проведених дослідів помітив, що цей механізм не працює: «з досвіду кожному відомо, що коли голодній, здоровій людині дати їжу, то вона відразу відчуває, що у неї набухають не лише залози, але і щоки, виникає якесь подразнення, і відразу ж дуже швидко багато слини витікає до рота, навіть тоді, коли щелепи ще не рухаються».

Далі український вчений завважує, що по мірі насичення людини їжею, кількість слини помітно зменшується, проте: «коли у цей час дати іншу страву, яка смачніша за першу, тоді з поворотом апетиту слина знову починає заповнювати рот, хоч щелепи залишаються у спокої».

Тож М.Крутень був першим, хто помітив нервову регуляцію слиновиділення і був «прабатьком» знаменитого вчення Павлова про рефлекси. [6]

Це побічно свідчить, що на початку XVIII ст. українська медицина стояла на досить високому рівні порівняно з московською, де вона тільки зароджувалась. Варто зазначити, що саме українські лікарі, разом з німцями та іншими іноземцями, були творцями російської медицини. [7, с. 16]

1767 р. М.Крутень повернувся в Україну, розпочав лікарську практику. У цей час захворів невідомою недугою, і тому лише через рік (7 лютого 1768 р.) тримав у медичній Колегії іспит на право практики. Успішно склавши іспит у Медичній колегії в Санкт-Петербурзі, отримав призначення головного лікаря в корпусі генерала Петра Оліца, що діяв у Волощині проти османського війська. Через погіршення здоров`я невдовзі повернувся до Санкт-Петербурга в адміралтейський шпиталь. У цей час разом з Д.Самойловичем М.Крутень заснував першу в російській імперії жіночу венерологічну лікарню і був її керівником.

Близько 1769 р. написав перший в російській імперії посібник з військової медицини – «Примѣчаніе о болѣзняхъ въ арміи случающихся». Таким чином майже на 25 років випередив іншого видатного українського лікаря – Юхима Білопольського, якого вважають засновником російської військової медицини. Проте праця М.Крутня не була опублікована.

1770 року закінчився земний шлях науковця і практика (через тривалу хворобу). У деяких джерелах зазначається, що він загинув при ліквідації чуми під час російсько-турецької війни (1768-1774 рр.) разом з іншими вихідцями з України [7, с. 25].

Належне пошанування видатних співвітчизників – ознака цивілізованости держави. Чекає на це і чернігівець Матвій Крутень.

1. Мікробіолог Олександр Імшенецький (1905-1976; росія), психолог Степан Балей (1885-1952; Польща), рентгенолог Олексій Богаєвський (1890-1959; Німеччина), лікар і громадсько-політичний діяч Мирослав Сіменович (1885-1967; США), терапевт Прохор Чаруківський (1790-1842; росія), президент Американської асоціації клінічних хіміків Володимир-Євген Гординський (1915-1994), завідувач лабораторії в Інституті ім. Пастера (Париж) Олександр Безредка (1870-1940), терапевт Максим Кончаловський (1875-1942; росія), патологоанатом Микола Сисак (1890-?; росія), фармаколог Степан Закривидорога (1905-1981; Корея, Монголія), медик, економіст, громадсько-політичний діяч Сергій Подолинський (1850-1891; Швайцарія, Австрія, Великобританія, Франція), епідеміолог Опанас Шафонський (1740-1811; росія), акушер-гінеколог, хірург Олександр Іванович Крупський (1875-1943; росія) та ін. // Календар медичних дат 2020. – Житомир, 2020. - С. 41-63.
2. Кривошея В.В. Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія / Український інститут національної пам’яті. – К.: Стилос, 2010. – С. 38.
3. Києво-Могилянська академія в іменах XVII-XVIII ст.: енциклопедичне видання. – К.: ВД «КМ Академія», 2001. – С. 244; Плющ В. Медична освіта в Україні // Матеріяли до історії української медицини. Том 1. – Нью-Йорк – Мюнхен, 1970. – С. 16.

4. Крутень, Матвей Самсонович // Русский биографический словарь. – Т. 9: Кнаппе – Кюхельбекер. – Санкт-Петербург: тип. Гл. упр. уделов, 1903. – С. 464.
5. Андреев А.Ю. Русские студенты в немецких университетах XVIII – первой половины XIX века. – М.: Знак, 2005. – С. 209, 378.
6. Плющ В. Нариси з історії української медичної науки та освіти т. 1: від початків української державности до 19 ст. – Мюнхен: Українська Вільна Академія Наук в Німеччині, 1970. – С. 109; «БРАМА МУДРОСТІ И УЧЕНОСТІ» URL: https://exlibris.org.ua/hetman/r3-p2.html (дата звернення: 24.04.2024)
7. Воєнно-польова терапія: підручник. («Бібліотека військового лікаря»). – К.: СІ ІД Чалчинська І.В., 2017. – 620 с.

Болдирєв Олексій

УКРАЇНСЬКІ НАУКОВЦІ-ЕМІГРАНТИ В УНІВЕРСИТЕТІ АДМІНІСТРАЦІЇ ДОПОМОГИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ООН

Освітні установи страждають під час війни, а біженці потрапляють в умови, де продовження освіти ускладнене. Після російського вторгнення 2022 року Україну залишили сотні тисяч дітей шкільного віку, а також десятки тисяч студентів. Усі вони намагаються адаптуватися до нових умов.

Під час Другої світової війни молоді українці на території Німеччини намагалися врятуватися від репатріації на радянську територію, і разом з тим продовжити чи розпочати навчання в університеті, де здобути професію, потрібну для виживання в новому світі. Адміністрація допомоги та відновлення ООН (АДВООН, ЮНРРА, UNRRA) одразу після закінчення Другої світової війни створила в Мюнхені міжнародний університет для переміщених осіб (DP – displaced person, «ді-пі»). В українських джерелах мало згадок діяльності цього університету, а наявні пов’язані з властиво українськими закладами, куди перейшли студенти після його закриття – Українського вільного університету [1] та Українського технічно-господарського інституту [2]. Натомість, європейські дослідники приділили йому деяку увагу, вивчаючи національний склад та міжнаціональні відносини в університеті [3][4]. Вони відзначають, що попри коротку історію існування, Університет АДВООН був прикладом прогресивного підходу до вищої освіти, який використали пізніші заклади на кшталт Вільного університету Берліна чи Європейського університету Віадріна в Франкфурті [5: 199]. Також досить детальний опис діяльності університету залишив український біолог Борис Балінський, який був його професором [6]. Метою цієї доповіді є узагальнення інформації про українців в Університеті АДВООН, зокрема науковців.

З літа 1945 року в Мюнхені на території Німецького музею науки і техніки було відкрито курси для переміщених студентів. Оскільки впродовж 1945

року більшість переміщених осіб вдалося репатріювати з Німеччини, окупаційні адміністрації не сильно переймалися освітою біженців. Однак уже восени стало ясно, що кілька сотень тисяч біженців зареєструвалися як особи без громадянства та опираються репатріації, зокрема мешканці СРСР, балтійських держав, інших країн Східної Європи. Ініціативна група молодих науковців і викладачів звернулася до американської окупаційної адміністрації та АДВООН за допомогою в організації університету. 16 лютого 1946 року в Мюнхені урочисто відкрився Університет АДВООН. На чолі університету стояв сенат, що складався з усіх професорів. Ректором був росіянин Олександр Мітінський, пізніше під тиском СРСР замінений на словенця Отмара Піркмаєра [3: 196]. Університет було закрито у січні 1947 року [4].

Українці складали відносну більшість серед студентів, близько третини. Так, у літньому семестрі 1946 року їх було 649 проти 1459 представників інших національних груп (348 поляків, 297 литовців, 233 росіянина, 210 латвійців, 134 євреї, 122 білоруси, 115 естонців). Одним з лідерів Студентського союзу Університету УНРРА був Ігор Суховерський, уродженець Чернівців. Першим президентом студентської ради був обраний Сухенко, якого втім невдовзі звинуватили в членстві в СС [4]. На медичному факультеті навчалася Зоря Ясінчук-Ґріффо, відома американська дослідниця українського походження у галузі фізіології легень.

За даними дослідниці Анни Голян більшість викладачів університету складали росіяни (31%) та українці (23%), зокрема росіяни посідали 10 з 27 професорських посад [4]. Утім деякі науковці з України, імовірно, записалися росіянами чи поляками, зокрема Борис Балінський, Костянтин Яцута, Федір Вербицький чи Георгій (Юрій) Бризицький, тому реальна частка вихідців з України може бути більшою. Серед українських викладачів були Євген Вертипорох, Зіновій Храпливий, Петро Шидловський, Борис Рудик, Валентина Радзимовська.

Деякі дані про викладання в Університету АДВООН можна знайти в архіві УТГІ. Згідно з копією залікової книжки Елеонори Вежбицької [7], яка навчалася на медичному факультеті Університету УНРРА, курси вели такі викладачі:

- Доктор Гольдштейн, вступ до медицини
- Професор Новіков, зоологія, зоологія зі спадковістю
- Професор Бризицький, ботаніка
- Професор Храпливий, фізика
- Асистент Тьєрі, англійська мова
- Професор Яцута, анатомія

- Професор Балінський, загальна гістологія
- Професор Вертипорох, неогранічна хімія

Таким чином, з 8 викладачів принаймні 5 походили з України: Ю. Бризицький, З. Храпливий, К. Яцута, Б. Балінський, Є. Вертипорох.

Окремої уваги заслуговує Юрій або Георгій Костянтинович, також Джордж Бризицький. Він народився 1901 року в Миколаєві. Під час Української революції емігрував до Чехословаччини, де навчався у Брно та Братиславі. В Словацькому університеті 1941 року захистив докторську дисертацію. З 1946 року викладав ботаніку в Університеті АДВООН, а потім в УТГІ, де 1949-1950 років виконував обов'язки декана фармацевтичного факультету. У 1950 році емігрував до США, де в 1954-1960 працював у Єльському університеті, а з 1960 і до смерті 1968 року – в Гарвардському університеті. Автор наукових праць з систематики квіткових рослин. Його американський біограф згадує його володіння багатьма мовами, зокрема російською, польською, чеською, хорватською, але не українською. Утім, викладання в УТГІ було здебільшого українською[8].

Борис Балінський також працював з двома асистентами, які походили з Києва. Федір Вербицький-молодший був сином професора клініки медичного факультету Київського університету Федора Васильовича Вербицького. Вербицькі емігрували з України 1920 року та оселилися в Югославії, а Вербицький-старший був обраний деканом медичного факультету Університету АДВООН. У Києві Вербицький-молодший навчався в українській Гімназії Науменка. Іншою асистенткою була Сильвія Миколаївна Каарепуу-Жемчужнікова, яка за словами Балінського була асистенткою у професора гістології Київського медичного інституту Семена Шахова.

У своїх спогадах Борис Балінський описав студентів Університету АДВООН як найбільш старанних з тих, що він бачив за свою довгу викладацьку кар'єру (1930-1973). Частина студентів після закриття університету вступила до німецьких університетів, де мала успіхи в навчанні [6]. Потрібні подальші дослідження для вияснення доль українських викладачів і студентів Університету АДВООН.

1. Різничок, С. (2010). Історія заснування та діяльність Фармацевтичного факультету Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені (1947—1952) як наступника фармацевтичного факультету медико-природничих фахових курсів у Львові (1942—1944) // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна, (26)
2. Кокош, А. (2022). Проблема таборів діпі у повоєнній Баварії: український і польський досвід // Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects. Riga, Latvia : 360 с.
3. *Łaptos, J.* (2018) "Humanitaryzm i polityka. *Pomoc UNRRA* dla Polski i polskich uchodźców w latach 1944-1947" С. 191-200

4. Holian, A. (2008). Displacement and the Post-war Reconstruction of Education: Displaced Persons at the UNRRA University of Munich, 1945–1948 // Contemporary European History, 17(2), 167-195.
5. Bschorr, N. (2008). "Wir wollten alle so gerne lernen ..." Die UNRRA-Universität im DP-Camp Deutsches Museum in München //*Jahrbuch für Antisemitismusforschung, 17*, 269-296
6. Balinsky B.I. (2009) Boris Balinsky Memoirs. Global Print, 2009
7. Науковий архів Наукової бібліотеки НУ «Києво-Могилянська академія». Фонд 11, опис 3, справа 303
8. William L. Stern. (1968) George Konstantin Brizicky, a Personal Evaluation // Taxon, 17 (6), 661-662

Хроболова Ганна

ДОКУМЕНТИ ПРО ГАРВАРДСЬКИЙ ПРОЄКТ З ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОДУ В КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

У 1980 році, у зв'язку з наближенням 50-річчя роковин Голодомору Український науковий інститут Гарвардського університету (далі УНІГУ) започаткував *The Harvard Famine Project* – науковий проєкт для дослідження голоду 1932-1933 років. Цей проєкт став можливим лише завдяки пожертвам української діаспори, що надавав Фонд катедр українознавства (далі ФКУ). Ця ініціатива перетворила незнану сторінку історії, що майже не ставала предметом наукових досліджень, на відому багатьом американцям та європейцям катастрофу, а також предметом активної уваги й для науковців-радянознавців [1].

Для реалізації проєкту директор УНІГУ, професор Гарвардського університету Омелян Пріцак запросив молодого історика Джеймса Мейса, який незадовго до цього захистив дисертацію на тему «Національний комунізм у Радянській Україні 1919–1933 рр.» й здобув науковий ступінь доктора філософії. Метою проєкту було також залучення вже відомого науковця до написання історичної праці, яка мала привернути увагу науковців та широкої громадськості. Автором такої праці погодився стати британський історик Роберт Конквест – визнаний експерт з теми Великого терору та депортації народів.

Після тридцяти років з моменту початку проєкту особові бібліотечно-архівні колекції Джеймса Мейса та Омеляна Пріцака опинилися в Україні, ба більше, в одній установі – Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (далі НаУКМА).

Книжково-архівна колекція Джеймса Мейса надходила до бібліотеки НаУКМА протягом 2005-2010 років від Наталі Дзюбенко-Мейс на виконання заповіту її чоловіка. Після переїзду до України, Джеймс Мейс став частиною спільноти НаУКМА, він був свідком відродження навчального закладу та сам

зробив чимало для організації закладу та навчання, працюючи професором політології. Його книжкова колекція нараховує понад 2700 назв видань, архів дослідника впорядковано у понад 1000 архівних справ (Фонд №7 Наукового архіву Наукової бібліотеки НаУКМА). Наталя Дзюбенко-Мейс продовжує поповнювати книжкову колекцію.

Бібліотека, архів та колекція предметів мистецтва Омеляна Пріцака надійшли до НаУКМА зі США у 2007 році, спонукаючи створення Меморіального кабінета-бібліотеки Омеляна Пріцака, де цілісно зберігаються усі складові його колекції, включаючи понад 20 тисяч примірників видань та багатий особовий архів, що охоплюють документи, які відображають усі періоди життя вченого й усі етапи його дослідницької, науково-організаційної, викладацької та громадської діяльності (Фонд №11 Наукового архіву Наукової бібліотеки НаУКМА) [2].

Гарвардський проєкт Джеймс Мейс втілював з 1981 року до моменту, коли він переїхав з Кембриджа до Вашингтона для подальшої роботи в Комісії Конгресу США з вивчення Голоду, яку він назвав безпосередньою наступницею проєкту вивчення Голоду в УНІГУ [3]. У 1986 році, коли Мейс вже залишив Гарвард, сталася кульмінаційна подія проєкту – вийшла книга Роберта Конквеста «Жнива скорботи: радянська колективізація і голодомор» (англ. The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine), у підготовці якої він брав активну участь. Того ж року вийшла ще одна значима публікація — каталог виставки про Голодомор у меморіальній бібліотеці Вайденера у Гарварді, який готували Оксана Процик, Джеймс Мей та Леонід Герець. Отже, попри неоголошене завершення проєкту, його результати продовжували цікавити академічну спільноту та медіа: виходили рецензії. огляди, переклади.

Усі документи, що накопичилися у двох особових архівах, пов'язаних з *The Harvard Famine Project* можна розділити на дві умовні категорії: перша включає матеріали, що були оприлюднені під час втілення самого проєкту, такі як наукові публікації Дж. Мейса, публікації у ЗМІ щодо заходів за його участі, малотиражні повідомлення для прихильників УНІГУ та ФКУ. Друга категорія включає матеріали робочого та приватного характеру, переважно листування, які сьогодні є неопублікованими джерелами для вивчення наукових проєктів, співфінансованих українською діаспорою.

У 1986 році обіжник ФКУ вчергове нагадував мету проєкту: «Поширення у вільному світі зацікавлення Великим Голодом шляхом дослідів та публікацій нової наукової літератури про Голод; освідомлювати не-українські середовища – наукові, літературні, мистецькі й політичні документацією про українську трагедію; усвідомити й збагнути значення подій українського Голоду в кон-

тексті нашого власного понад тисячолітнього історичного минулого». Втілення цих завдань вдалося завдяки коштам “жертвенних громадян”, які профінансували проєкт напередодні 50-річчя скорботної дати. За інформацією самого ФКУ матеріальна база проєкту складалася з приблизно 200 тисяч доларів [4]. Подібні інформаційні листи до друзів УНІГУ та обіжники ФКУ, що містили дані про проєкт, збереглися в архіві та бібліотеці Омеляна Пріцака. А в архіві Джеймса Мейса зберігається добірка періодичних видань та вирізок, які містять його коментарі, інтерв’ю або повідомлення про заходи за його участі в українських часописах. Другий та третій рік роботи Мейса у Гарварді були особливо насиченими подіями, що були присвячені або включали його виступи на тему Голоду 1933 року. Передноворічний гарвардський вісник на 1982 рік сповіщав, що за два останні місяці року Джеймс Мейс перетнув континент, аби промовляти на заході країни у 5-ти містах Сполучених Штатів та канадському Торонто. Також влітку 1982 року він взяв участь у Міжнародній конференції про Голокост та геноцид в Ізраїлі. Пізніше у своєму резюме Мейс наведе список публікацій та виступів за період його роботи у Гарварді, що свідчить про його високу активність: протягом 1981-1983 років він промовляв на понад 20 заходах з теми українського Голоду [5]. Роки потому за таку активність у Фонді катедр українознавства його згадають як “апостола” нашого Голокосту”.

Листування та матеріали періодичних видань в архіві Джеймса Мейса також розкривають епізоди про полеміку навколо проєкту, які виникали, як не дивно, саме в середовищі діаспори.

Також Джеймс Мейс зберіг копії листів, які він відправляв Роберту Конвесту до Інституту Гувера у Каліфорнії, де Конквест працював з 1981 року, та відповіді на них: всього понад 20 листів, що охоплюють 1981-1983 роки й дещо відкривають лаштунки підготовки монографії. Джеймс Мейс виконував роль асистента, аналізував доступні джерела, укладав бібліографію, опрацьовував публікації українською мовою та надсилав огляди Конвесту (фонд №7, справа №131). Джеймс Мейс мав наміри підготувати й власну монографію, присвячену Голодомору, про що свідчить збережений план-проспект (фонд №7, справа №29). Чи ці наміри втратили актуальність власне через залучення до проєкту Конквеста, залишається питанням, яке потребує детальніших досліджень.

Очевидно, що документи адміністративного характеру щодо проєкту збереглися також в архіві УНІГУ й вже передані на зберігання до архіву Гарвардського університету. Проте такі документи не були виділені в окремий фонд, тому ми не можемо оцінити їх обсяг та репрезентативність на основі наявних каталожних записів бібліотеки Гарвардського університету. Й оскільки доступ до цих документів ще не відкрито [5], документи про Гарвардський проєкт з

дослідження Голоду у складі колекцій Джеймса Мейса та Омеляна Пріцака, переданих в Україну й вже відкритих для дослідників, є винятково значущим і поки що неоціненим джерелом.

1. Sysyn Frank. Thirty Years of Research on the Holodomor: A Balance Sheet. East/West: Journal of Ukrainian Studies. Vol. 2 (2015). - No. 1. - P. 3-16.; Його ж: The Ukrainian Famine of 1932–33: The Role of the Ukrainian Diaspora in Research and Public Discussion. Levron Chorbajian and George Shirinian (Eds.). - Studies in Comparative Genocide. New York and London, 1999. - Pp. 182–215.
2. Меморіальна бібліотека Джеймса Мейса в НаУКМА: путівник НаУКМА, Наукова бібліотека. - Київ: НаУКМА, 2019. - 507 с.; Див. також огляд колекцій на сайті бібліотеки НаУКМА: https://library.ukma.edu.ua/kolektsii
3. Науковий архів НаУКМА. - Фонд №7 «Джеймс Мейс». - Оп. 1. Справа 59. - Арк. 1: Комунікат УНІГУ від 15 травня 1981 р.; HURI community bids farewell to Mace, y'Edynak. -The Ukrainian Weekly. - February 16, 1986. - P. 5.
4. Науковий архів НаУКМА. - Фонд №10 «Омелян Пріцак». - Оп. 1. - Справа 1259. - Арк. 168: Обіжний листок ФКУ, літо 1990 року.
5. Науковий архів НаУКМА. - Фонд №7 «Джеймс Мейс». - Оп. 1. - Справа 80. - Арк. 9- 10.
6. За інформацією Ольги Алексич, бібліотекара-архівіста фонду ім. Петра Яцика в УНІГУ.

Мушкетик Леся

ПИТАННЯ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ В СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНЦІВ УГОРЩИНИ

Українці Угорщини в останні десятиліття зорганізувалися в активну спільноту, яка зберігає свою ідентичність, дбає про збереження власної культури, освіти, релігійних уподобань.

1991 року у країні було створено об'єднання українців-русинів. Зі вступом у дію Закону про нацменшини в Угорщині від 1993 року українці та русини дістали право утворювати окремі організації, тож нині існують два об'єднання нацменшин. За даними перепису 2011 року в Угорщині проживає 5633 українця (0,07 % від усього населення Угорщини, шоста за чисельністю нацменшина), які переселилися сюди впродовж останніх 200 років. Українську мову визнало рідною 3 384 особи. Було створено Державне самоврядування (ДСУУ) та місцеві самоврядування, а також Товариство української культури Угорщини (ТУКУ), регіональні та інші товариства (Культурне товариство українців області Чонґрад, Товариство української сім'ї та молоді «Нова Хвиля», «Товариство української культури «Дніпро» та ін.). Українцям Угорщини надано офіс в одному з центральних районів Будапешта, який є одночасно Центром української культури та освіти із конференц-залою, Бібліотекою імені Маркіяна Шашкевича, кімнатами для редакції часопису, недільної школи та ін.

До останнього часу в Угорщині діяли лише недільні українські школи, а у вересні 2023 р. у Будапешті на базі початкової школи ім. Марії Варди відбулося відкриття Національної школи української мови імені Лесі Українки (дуальний тип навчання), де по суботах діти української національності навчаються та покращують знання рідної мови та країни під егідою українського національного самоврядування. Крім Будапешта навчання триває також у місті Ніредьгаза у північно-східній Угорщині, загалом 92 учні. Водночас продовжує функціонувати вже традиційна Українська недільна школа (Будапешт, Ніредьгаза, Сеґед та ін.), самоврядування зініціювало також упровадження уроків української мови як факультативної в одній з угорських гімназій Будапешта. Важливу роль у житті місцевих українців відіграє церква, при Українському духовно-освітньому центрі кардинала Любомира Гузара було створено осередок Рідна школа, де по суботах навчають учнів з 1 по 11 класи. Предметами є українська мова і література, історія України, основи християнської віри, «я досліджую світ» і «я у світі», основи здоров'я, українське прикладне мистецтво, вокал, хореографія, скаутський рух. А ще тут триває підготовка до Першої Сповіді та Євхаристії. Важливим складником системи виховання є патріотизм. В Угорщині щороку облаштовують літні табори для української молоді. Українська громада надає велику підтримку українським біженцям, організовує різні антивоєнні заходи тощо, серед них культурного спрямування.

Понад півстоліття існує кафедра української філології при Інституті славістики Будапештського університету (завідувачка В. Лебович), де 2008 року акредитовано спеціальність «українська мова та література». Раніше подібні центри фугкціонували в університетах міст Дебрецен, Сеґед, відновлено кафедру української філології в Ніредьгазькому університеті (завідувачка В. Штефуца). Від 2018 по 2023 рік тут відбулося три міжнародні конференції під загальною назвою «Україністика в Угорщині та поза її межами».

Для збереження ідентичності, так само як утримання і передачі національної культури потрібні інституції – церква і школа, родина, фольклорна група, партія, радіо, телевізор, газети тощо. Громада має право на гарантований час у трансльованих ЗМІ (радіо, телебачення) та можливість публікацій у друкованих ЗМІ Угорщини. Є можливість перегляду інтернет-телебачення Ukrtv.hu. Один раз на тиждень звучать україномовні передачі на Угорському радіо MP4 (30 хвилин), по п'ятницях телеканал «Дунай» транслює програму нацменшин «Рондо». Українці видають «Календар українців Угорщини», журнали «Громада», «Український вісник», у яких значне місце відведено українській культурі. ТУКУ було створено жіночий хор «Берегиня», молодіжний танцювальний колектив «Веселка». Важливе місце у культурному житті української громади займає

драматичний гурток, який, починаючи від 2003 року, перетворився на Український національний театр, його вистави відбуваються на сценах угорських театрів («Наталка-Полтавка», «Матір-наймичка», «Бой-жінку», «Украдене щастя», «За двома зайцями»).

Щороку ДСУУ організовує і проводить близько п'ятдесяти заходів для мешканців Угорщини, це виставки, концерти, перегляди українських кінофільмів, літературні вечори і зустрічі, конкурси, конференції і майстер-класи. 20 лютого 1998 року покладено початок проведення Днів української культури в Угорщині і встановлено меморіальну дошку на честь виходу альманаху «Русалка Дністровая» у королівській друкарні у Буді. Крім цього важливими подіями стало увіковічення пам'яті видатних українців та історичних дат (Тараса Шевченка, Григорія Сковороди, Лесі Українки) Українська громада доклала значних зусиль до визнання Угорським Парламентом (постанова від 2003 р.) Голодомору 1932–1933 рр. в Україні злочином, геноцидом, встановлено пам'ятники його жертвам у Будапешті, Сеґеді, Ніредьгазі. 2004 року вийшла книга Я. Хортяні «Прихована правда: статті, матеріали, документи», 2018 року за сприяння української громади перекладено і опубліковано угорською мовою книгу О. Волі про Голодомор «Завірюха» (Hóvihar).

Масовим святом українці вважають Шевченківські дні**,** які традиційно проводять не тільки в Будапешті, а й у Сеґеді, Комаромі, Мішкольці, Варпалоті та інших містах Угорщини, де існують українські самоврядування. Організовують літературно-музичні вечори з нагоди ювілеїв видатних українських письменників і поетів – Лесі Українки, Михайла Драгоманова, Івана Франка та ін. Важливу ідентифікаційну роль у житті української діаспори Угорщини відіграє українська народна культура і зокрема фольклор, який є важливим складником культурно-інформаційної діяльності української діаспори Угорщини і може презентуватися у наш час у межах різних гуртів, фестивалів, концертів тощо, тобто у вторинній формі, це явище ми називаємо фольклоризмом. Відбуваються святкування Різдва, Пасхи, інших національних та народних свят, флешмоби вишиванки, конкурси писанкарства тощо.

Розлогі статистичні дані про українців у сучасній та історичній Угорщини знаходимо в дослідженнях угорських учених країни [7, с. 327–361; 8, 256–1267; 9]. Огляди життя і культурної, освітньої, видавничої діяльності українців подано на сайті [3; 4], у працях українських дослідників, діячів О. Годованської, Ю. Бізілі, В. Плоскіни та ін. [1, с.338–349; 2, с.1132–1138; 5].

Отже, можемо констатувати, що в умовах життя діаспори, коли мова у певному сенсі перестає бути визначальною, культурні форми стають одним із ключових символів ідентифікації українства, як на зовнішньому, естетичному,

так і на внутрішньому, духовному рівнях. Українська діаспора в Угорщині нині проводить активну діяльність, в якій чимале місце займає освітянський, літературний, мистецький складники, народознавство та фольклорна культура, що нині виявляється у різних формах фольклоризму, які можна спостерігати у час проведення свят, виступів танцювальних та пісенних колективів тощо. Чималу роль у цьому відіграють державне та місцеві самоврядування, культурні товариства, які систематично видають українські часописи, календарі, книги, дбають про наповнення теле- та радіопрограм, спеціального сайту українців в Угорщині. Велику увагу приділяють питанням освіти – відкрито першу українську школу, вихованню молодшої генерації українців, важливим складником якого є патріотизм. Значною є роль церковних традицій, зосібна відзначення головних греко-католицьких свят.

1. Бідзіля Ю. Журнал «Громада» (Будапешт) як популяризатор українства в Угорщині. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2014. Вип.4. С. 338–349.
2. Годованська О. Українська діаспора в Угорщині: виклики XXI ст. *Народознавчі зошити*. 2012. № 6 (108). С. 1132–1138.
3. Інформація сайту Українців Угорщини. URL: www.ukrajinci.hu (дата звернення: 23.10.2023)
4. Інформація сайту «Громада». Часопис Товариства української культури Угорщини. URL: www.hromada.hu.URL: http://www.hromada.hu (дата звернення: 23.10.2023)
5. Плоскіна В. Український діяспорний рух в Угорщині. URL: www.ukraina.org/ugraina/ugorshina/articles/1911.html (дата звернення: 23.10.2023)
6. Paladi-Kovacs A. Ukrán szorványok a 18–19. században a mai Magyarország északkeleti részén. *Népi Kultura – Népi Tarsadalom*. 1973. VII. P. 327–361
7. Tóth Á., Vékás J. A magyarországi nemzetiségek létszámváltozása 2001 és 2011 között. *Statisztikai Szemle*. 2013. 91. évf. 12. sz. P. 256–1267.
8. Ukrán állampolgárok Magyarországon / szerk. Kincses Á. Budapest, 2011. 239 p.

Дьолог Ольга

МОВОЗНАВЧІ ПОШУКИ ВИКЛАДАЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

Початок повномасштабної фази російсько-української війни 2022 року та спричинена ним нова хвиля української еміграції за кордон реактуалізувала увагу до попередніх хвиль української еміграції. Однією з таких хвиль, що відіграє особливу роль в українській історії, є еміграція 20-х років XX століття.

Чехословаччина тоді стала одним із центрів української еміграції. Серед українських інституцій, які розпочинають свою роботу в ті часи завдяки державному фінансуванню у Чехословаччині, велику роль відіграє Українська госпо-

дарська академія в Подєбрадах. Діяльність цього навчального закладу належить до визначних сторінок історії вищої освіти української еміграції [1].

Про створення, діяльність, досягнення Української господарської академії в Подєбрадах писали численні дослідники (С. Віднянський, М. Добриловський, С. Наріжний, О. Песчаний, В. Очеретяний, О. Уткін та інші). Тривають дослідження життя й діяльності окремих засновників, працівників та випускників академії.

На жаль, мало дослідженою галуззю залишається викладацька діяльність професорів академії, хоча вона заслуговує особливої уваги. Якщо наукова робота представлена у вигляді численних надрукованих статей і монографій, з яким можна ознайомитися, то методичні розробки переважно так і залишилися в стінах академії.

Під час роботи над цією розвідкою ми використовували документи, що збереглися в архіві Полабського музею в Подебрадах. На жаль, цей архів ще не упорядкований. Але документи, що в ньому є, дозволяють говорити про велику методичну роботу викладачів.

Новоствореній академії необхідно було методичне забезпечення: підручники, методичні посібники, навчальні програми тощо. Викладачі повинні були самостійно створити цю базу. Підручники, практикуми, збірники завдань, посібники, навчальні програми, екзаменаційні білети, завдання для лабораторних робіт, які зберігаються сьогодні в архіві в Подєбрадах, часто написані викладачами від руки.

Серед профільних навчальних дисциплін у навчальні плани всіх факультетів входили і мовні дисципліни. Так, студенти обов'язково вивчали чеську мову: 2 лекційні години щотижня протягом першого та другого семестрів. Для викладання чеської мови запрошувались чеські викладачі.

Українська письменниця, літературознавиця, педагог, громадська діячка, одна з засновниць українського руху фемінізму Софія Русова викладала в академії французьку мову. Для цього написала підручник «Курс французької мови» (1923 р.), який містив численні тексти, вправи, граматичний матеріал.

Обов'язковою навчальною дисципліною була й українська мова, яку вивчали протягом першого (2 лекційні години щотижня) та другого (1 лекційна година щотижня) семестрів. Курс закінчувався іспитом. Протягом 1922-1927 рр. викладав її Модест Левицький, лікар, філолог, письменник, культурний діяч, дипломат, автор «Української граматики для самонавчання» (1918 р.). Працюючи в академії, він пише методичний посібник «Конспект з теорії письменства» (1923 р.), де серед інших підіймає питання засміченності мовлення студен-

тів з Наддніпрянщини «московізмами» (так автор називає русизми) і засмічення мовлення студентів з Галичини полонізмами.

З точки зору дослідження цікавим є підручник «Українська мова (курс лекцій)» К. Чайківської, що зберігся в архіві Подєбрадського музею [2]. Це друковане видання, що складається з кількох частин-лекцій (на жаль, точну кількість з'ясувати не вдається через стан книги). Після кожної лекції подано завдання за висвітленим матеріалом та вправи на його закріплення.

Привертає увагу мовознавча термінологія, яку вживає К. Чайківська. Наприклад:

- якісні, присвійні та *матеріальні прикметники* (сучасний термін – *відносні прикметники*);
- *шелесні звуки* (сучасний термін – *шиплячі звуки*);
- *приростки* (сучасний термін – *префікси*);
- *наросток* (сучасний термін – *суфікс*);
- *випад звуків* (сучасний термін – *спрощення*);
- *зложені слова* (сучасний термін – *складні слова*);
- *тихі* і дзвінкі звуки (сучасний термін – *глухі звуки*).

Серед назв членів речення знаходимо підмет і присудок, що відповідає сучасним термінам. Другорядні (у підручнику – *побічні*) члени речення мають назви, відмінні від сучасних. Наприклад;

- *іменникове пояснення (предмет)* – додаток;
- *прислівникове пояснення (означення)* – обставина;
- *прикметникове пояснення (придаток)* – означення.

Про неусталеність тогочасної мовознавчої термінології свідчить той факт, що авторка вживає і термін *голосівки*, і термін *самозвуки*, і термін *голосні звуки*; водночас на позначення *приголосних звуків* вживається лише один термін. Або в підручнику бачимо вживання і терміна *середній рід*, і терміна *ніякий рід* в однаковому значенні.

Говорячи про українську абетку, К. Чайківська докладно пише про 32 великі і 33 малі букви, про відсутність у новому правописі букв *ы, ъ, ѳ*; зазначає, що замість старого *ы* треба писати *и*; пояснює особливості вживання м'якого знака. Водночас у авторки відсутня інформація про апостроф. Не вживає його К. Чайківська і в тексті (наприклад, пише *змякшуючі звуки, мяка відміна, пять, девять, словянська мова,* а не *зм'якшуючі звуки, м'яка відміна, п'ять, дев'ять, слов'янська мова*).

Відсутність апострофа в текстах підручника можна було б пояснити обмеженими технічними можливостями друкарської машинки. Проте відсутність

інформації про цей знак і в теоретичному матеріалі підручника свідчить про свідоме невживання апострофа авторкою.

Апостоф у цей час активно вживають в українській мові: слова з апострофом у «Правописному словнику» Г. Голоскевича, у «Російсько-українському словику» О. Ізюмова, у «Словарі української мови» Б. Грінченка.

Проте в роботах викладачів Української господарської академії в Подєбрадах спостерігаємо невизначеність щодо написання слів з апосторофом:

- Б. Лисянський «Курс лєкцій по фізиці» (1923): *від'ємний, з'явище, з'являється, м'який, з'окрема*, але *пламя*;
- В. Тимошенко «Вчення про світове господарство» (1923): *з'єднуючи, у зв'язку, об'єднуються, з'являтися,* але *сімья, звязки, звязаний*;
- В. Чередіїв «Ботаніка» (1922): *з'являється, об'єкт, з'ясувалося, м'який, луб'яні, зв'язувати, роз'єднуватися, об'єднання, скам'янілості, кип'ячий*.

Викладачі академії зіткнулися з проблемою неусталеності тогочасної української фахової термінології: кожен використовував ті терміни, які йому здавалися кращими. У зв'язку з цим академія розпочала роботу над створенням єдиної фахової термінології. Але використання загальновживаної лексики залишилось неуонормованим.

У представленій розвідці показано вживання лінгвістичної термінології та розбіжності в орфографії в методичній літературі, авторами якої є викладачі Української господарської академії в Подєбрадах, на прикладі вживання апострофа. Розбіжності пристутні і в інших випадках. Таким чином, підручники і посібники викладачів Української господарської академії дають можливість проаналізувати етапи становлення української літературної мови, а отже, ця література потребує подальшого лінгвістичного дослідження.

1. Пеленська О. Україна поза Україною. Енциклопединий словник мистецького, культурного і громадського життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1919–1939). – Прага: Національна бібліотека Чеської Республіки, 2019. – 332 с.
2. Чайківська К. Українська мова (курс лекцій). – Подєбради: УТГІ, 1936.

Бойко Галина

ВИВЧЕННЯ АБЕТКИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ІНШОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ ЗА НАВЧАЛЬНИМ ПОСІБНИКОМ «МОЇ ДРУЗІ»

Українська мова в Україні призначена виконувати різноманітні державницькі функції: забезпечити консолідацію, єдність і вільний культурний розви-

ток українського народу, стояти на сторожі збереження його ідентичності та здорового духовного і ментального розвитку. З огляду на це українська нація і держава мають забезпечувати відродження і захист української мови, якісну розбудову українського мовного простору.

Вивчення української мови починається, власне, з абетки і щирої розмови між мамою чи татом із дитиною рідною мовою. Навчання абетки – це не нудна тяглість, а веселе та захоплююче знайомство із українською мовою. Успішно вивчений алфавіт дозволяє швидко орієнтуватися у словниках та вказівниках, які будуються за алфавітним принципом, розуміти абревіатуру та впевнено називати своє ім'я по буквах.

Спеціальним дослідженням доведено, що раннє шкільне навчання будь-якої іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування є ефективним інструментом стимуляції пізнання, розкриття творчого потенціалу особистості учня і посилення гуманізації початкової освіти. Методична наука має вагомий потенціал досліджень проблеми вивчення іноземної мови взагалі (І. Кочан, О. Антонів, Д. Мазурик, О. Палінська, О. Туркевич, І. Зозуля).

Проте часто виникає запитання: у якому віці учням найкраще розпочинати вивчати іноземну мову? Дослідивши це питання, виявилося що варто розпочинати вивчати говоріння ще змалечку. «Критичний період для вивчення мови може різнитись. Адже мова – це ціла низка навичок. Граматику, наприклад, ми можемо засвоювати і в дорослому віці. Вважається, що перший найкращий час для вивчення мови – це період від народження до 3 років. Наступний – між 4-7 роками», – Патриція Кетрін Кул, професорка мовлення та слуху та співдиректорка Інституту навчання та наук про мозок у Вашингтонському університеті) [Кул, 2019: 8].

Якщо є намір навчити дитину іноземної мови на рівні рідної, то найприйнятніша методика – просте, невимушене спілкування у ігровій формі. «Діти найкраще навчаються, коли вони вмотивовані, заохочені та мають подолати певний виклик», – каже директорка відділу раннього розвитку філіалу British Council у Мадриді Кетерін Стюарт для онлайн-курсу English in Early Childhood. Експерти курсу роблять акцент на тому, що головна діяльність маленьких дітей – гра. Тому вивчення іноземної має проходити саме так. Це стосується вивчення будь-якої мови, якщо ми говоримо про маленьких дітей. На ігрову подачу варто звернути увагу, коли ви обираєте курси, дитячий садок з англомовним нахилом чи вчителя.

Фахівці та учителі з-за кордону радять розпочинати вивчення абетки різними шляхами та у різні вікові періоди. Галина Барляк / Halina Barlyak [Барляк, 2018: 1] (вчитель початкових класів суботньої школи в Італії) застановляє:

«Вчити букви та читати краще або до початку навчання в 1 класі або через рік. Спішити не варто. Дітям цікаво бути учнями, але важливо, щоб охота не зникла відразу. Не секрет, що більшість дітей вчить українську не за власним бажанням. А от вчитися писати можна спробувати різними шляхами. Це питання – індивідуальне. Можна одночасно з вивчення букв – класично як в українській школі в Україні, можна після вивчення всієї абетки, бо для наших дітей найважливіше – це розвиток мовлення. Коли діти вміють складати з букв слова, а тут в нагоді стане розрізна абетка, вони із великим задоволенням навчаться і писати. Існує третій варіант. Найкращі результати показують 8–9 річні діти. В них є власний досвід з італійської школи, тобто механізм складання та читання слів, написання їх буквами. Вони вже достатньо дорослі, щоб зрозуміти мотивацію. Дитячі амбіції, жага лідерства творять чудеса. Але питання усного мовлення завжди залишається актуальним» [Барляк, 2018: 1].

Навчальний посібник (абетка) з української мови для дітей за кордоном «Мої друзі» (авторка Бойко Галина) призначений для вивчення української мови на початковому рівні (згідно зі «Стандартизованими вимогами до рівнів володіння українською мовою як іноземною A1-C2», схваленими рішенням колегії Міністерства освіти і науки України (протокол від 22.05.2018 № 5/1-7), рівень А1): А1 – Початковий рівень, який засвідчує часткове ознайомлення зі структурою і системою української мови та можливість простого, короткого і тематично обмеженого спілкування в прогнозованих повсякденних ситуаціях.

Посібник «Мої друзі» – це навчальний комплекс, до якого входять: 1. «Мої друзі». Навчальна книга. Робочий зошит, частина 1 (А-М); 2. «Мої друзі». Навчальна книга. Робочий зошит, частина 2 (Н-Я) та 3. «Мої друзі». Допомога вчителеві, онлайн.

Призначення посібника – допомогти дітям (віком 4-6 років) ознайомитися з українською абеткою, зрозуміти і закріпити набуті навички усного та писемного мовлення, вивчити нові граматичні моделі, а також полегшити вимову дитиною кожної літери та наблизити її до власне української, загалом посприяти розвиткові учня як грамотної, різнобічно обізнаної особистості.

Методологічним підґрунтям для розробки навчального посібника з української мови були: 1. Підручники з польської, англійської, німецької, та французької як другої мови, яку вивчають українці у садочках та початкових класах середньої школи. 2. Навчальні сайти онлайн-курси та відео з вивчення української мови як рідної. 3. Відеоуроки та курси вивчення італійської, англійської, польської, французької та ін. мов. 4. Відвідання занять із вивчення англійської мови дітьми від 4-6 і 6-8 років у садочках, школах та на спеціалізованих курсах.

Навчальний посібник «Мої друзі» складається з 17 тем та містить 34 уроки. На кожну літеру розроблений окремий урок у порядку абетки. Кожен урок розпочинається короткою інформацією для вчителя: 1. Тема уроку. 2. Визначення рівня. 3. Пропонована літера. 4. Важливі слова. 5. Ситуативний словник. 6. Завдання уроку (лексико-граматичний компонент). 7. Вправи для елементів письма, слухання, повторення, говоріння і вивчення літер.

Пізнавати навчальний посібник пропоную разом із цікавими героями хлопчиком Андрієм, дівчинкою Юлією та їхніми улюбленцями – левом Левком та роботом Мудриком). «Мої друзі» – це цікава пригода у країну української абетки, пісень, казок та мультфільмів, де кожна дитина зуміє відкрити для себе захопливий світ літер, звуків та нових слів. Вона навчиться грати у нові ігри, розгадувати цікаві лабіринти та загадки. Зможе відчути і порівняти мову мами і тата, збагатиться і стане впевненішою.

Сподіваємося, абетка дасть змогу дітям не лише покращити знання української мови, а й відкриє щось нове і невідоме про Україну, допоможе краще пізнати нашу країну і полюбити її.

Для кращого ознайомлення з посібником рекомендуємо поцікавитися також іншими освітні проекти Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка»: https://miok.lviv.ua

1. Кочан І. М., 2022: https://lnu.edu.ua/iryna-kochan-ukrainska-mova-zasluhovuie-na-te-shchob-ii-prestyzh-sered-inshykh-mov-buv-vysokyy-i-velychnyy/
2. Мазурик Д. В. Українська мова для іноземців. Крок за кроком. – Львів : Фоліо. 2017. 288 с.
3. Палінська О., Туркевич О. Крок-1 (рівень А1–А2). Українська мова як іноземна: книга для студента. – Львів : Артос. 2011, 2014. 100 с.
4. Українська мова для студентів-іноземців підготовчого відділення. Розмовно-фонетичний курс. Навчальний посібник. – Вінниця: ВНТУ, 2005. 237 с.
5. Кул П. К., 2019: https://life.pravda.com.ua/society/2019/03/5/235865/
6. Стюарт К., 2024: www.futurelearn.com/experttracks/english-early-childhood
7. Барляк Г.: www.facebook.com/mova.ellisiv
8. Винницька О. Лицем до дитини. Особистісно-орієнтоване навчання в початковій школі. Посібник для професійного розвитку вчителя. – Львів. : Літопис, 2005. 272 с.
9. Круківська І. Робота з країнознавчим матеріалом як фактор розвиваючого навчання / І. Круківська // *Іноземні мови*. 1999. № 1. С. 7– 9.

Петрук Наталія

УКРАЇНЦІ ЯК ЧАСТИНА ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ ЄВРОПИ

Аналізуючи історичний досвід перебування українців у Європі в різні часи й інтеграцію української спільноти з європейською культурою, дослідницьку увагу слід звернути на період, коли в Європі поширювалися ренесансні ідеї й

відбувалося піднесення всіх сторін освітнього та інтелектуального життя. Йдеться про XV-XVI століття, про час, коли українські гуманісти та інтелектуали були невід'ємною частиною духовного простору Європи, носіями європейської системи цінностей і притаманного європейцям стилю життя.

Починаючи з другої половини XV століття, в руській частині Великого князівства Литовського, вже існувала в сучасному розумінні інтелігенція досить високого рівня освіченості [2, с.142]. Українська, як і західноєвропейська інтелігенція, активно включалася в процес формування єдиного культурно-освітнього простору Європи. Помітними постатями загальноєвропейського масштабу були в цей час вихідці з руських земель - представники освіченої верхівки, філософи, вчені, літератори, студенти і професори університетів. Особливий злет активності українських інтелектуалів та культурних діячів припадає на час поширення ренесансно-гуманістичних ідей в Європі. Наукова й педагогічна діяльність видатних представників української культури несла на собі відбиток європейської освіченості та високого рівня знань (античної літератури, латини, багатьох європейських мов).

Тісні контакти української інтелектуальної еліти із західноєвропейською були помітними, вже починаючи з XIV ст., коли в Європі з'явилися перші студенти з України [1]. Немало українців здобували освіту в провідних європейських університетах Праги, Кракова, Болоньї, Падуї, в паризькій Сорбонні. Отримавши там хорошу освіту, вони займали університетські кафедри, писали наукові та філософські твори, які ставали надбанням як української, так і європейської (переважно польської) культур. Згодом, завершивши навчання в європейських університетах, їх випускники засвоювали і продовжували в себе на Батьківщині кращі традиції західноєвропейської освіти та культури. Вони творили латиномовну літературу, поширювали гуманістичні ідеї, але при цьому добре пам'ятали свою землю, де народилися, й ідентифікували себе з Руссю, Рутенією, Роксоланією, тобто з Україною (С. Оріховський-Роксолан, Іван Туробінський-Рутенець, Павло Кросненський-Русин, Георгій Тичинський-Рутенець, Григорій Чуй-Самборський-Рутенець).

Вже в XV ст. вихідці з руських земель відігравали помітну роль у культурному, освітньому, суспільно-політичному житті Європи. Яскравим прикладом цього є життя та діяльність Юрія Дрогобича (Котермака), який навчався в Ягеллонському університеті в Кракові, отримав ступінь бакалавра вільних мистецтв краківської «промоції», був доктором мистецтв і медицини, а згодом став ректором Болонського університету. В Краківському університеті навчався (а також і викладав) Лукаш з Нового Міста. Протягом свого життя він підтримував тісні зв'язки з Краківським культурним та інтелектуальним середовищем і

очевидно відвідував гуманістичний гурток, який зібрав навколо себе ще один виходець з України – Павло Русин із Кросна (Кросненський). Павло Русин навчався в Краківському та Грейфсвальдському університетах, викладав у Краківському та Віденському університетах античну літературу, що було важливою ознакою його гуманістичної діяльності. Це цілком відповідало духу ренесансної культури. Найвизначнішим мислителем середини XVI ст., був Станіслав Оріховський-Роксолан. Він активно спілкувався з багатьма визначними представниками європейської культури – від Італії до Німеччини. Тісні зв'язки пов'язували його з духовною та інтелектуальною елітою Польщі, що сповідувала гуманістичні та реформаційні ідеї. Як гуманіст і мислитель, С. Оріховський стояв біля витоків української інтелектуальної традиції, орієнтованої на діалог з Європою.

Місцем, де в кінці XVI ст.. навчалася молодь як з польських, так і з українських земель, була Замойська академія, організатором якої був князь Ян Замойський. Тут навчалися видатні в майбутньому українські релігійні та культурні діячі, професори Києво-Могилянської академії – Касіян Сакович, Ісайя Трохимович-Козловський, Сильвестр Косів, Йосиф Кононович-Горбацький.

Загалом життя та діяльність багатьох представників української культури XV-XVI ст. є яскравим прикладом органічного входження української спільноти до загальноєвропейського культурно-освітнього простору. Це підтверджує той факт, що Україна і українська культура розвивалися в координатах європейського життя. А міжособистісні контакти та зв'язки українців з європейською інтелектуальною та освітньою спільнотою сприяли залученню української людини до надбань європейської культури.

1. Микитьсь В. Давньоукраїнські студенти і професори. Київ: Абрис, 1996.
2. Попович М. Нарис з історії української культури. Київ: АрТек, 2001.

Ріпей Марія

ПІДТРИМКА УКРАЇНИ НА ШПАЛЬТАХ ГАЗЕТИ «СВОБОДА» (США)

Вплив засобів масової інформації на формування суспільної свідомості в наш час надзвичайно великий, «якісна преса, преса думок… стала життєво важливим чинником сучасного життя…» [1, с. 847]. Під час російсько-української війни перед ними стоїть особливе завдання – інформувати про лихоліття війни, розв'язаної путінським режимом проти суверенної України.

Увагу всього світу до України привертають публікації газети «Свобода» – першої української газети у США (заснована 1893 року). Її гасло – «Пам'ятаймо

про Україну!» [2]. Це видання є осередком культурного та суспільно-політичного життя української діаспори. Зі «Свободою» співпрацювали такі відомі українські журналісти, письменники і громадсько-політичні діячі, як В. Гнатюк, Б. Лепкий, М. Лозинський, М. Павлик, І. Франко та ін.

Газета «Свобода» на своїх шпальтах висвітлює події в Україні та у діаспорі, присвячені суспільно-політичним, економічним, національним процесам тощо. Зокрема, значну увагу було зосереджено таким темам, як Українська революція 1917–1921 років, Голодомор 1932–1933 років, сталінський терор, дисидентський рух та ін. [3]. Завдяки активній діяльності української діаспори та українським часописам «не вдалося замовчати й приховати від світової громадськості відомості про трагічні події в Україні» [4]. Українська еміграційна преса як важлива складова загальної історії української преси «вчила добру, закликала до єдності, турбувалась про український народ, підтримувала його національно-визвольний рух» [5].

Від початку повномасштабної війни росії проти України на шпальтах «Свободи» ця тема стала ключовою. У кожному номері газета подає публікації у рубриках «Україна за тиждень» і «Події в Україні». Зокрема, у числах за 4 березня – 3 червня 2022 року (періоду перших важких 100 днів повномасштабної війни росії проти України) з усіх 443 публікацій про російсько-українську війну йдеться у 380 матеріалах (86% від загальної кількості публікацій цього періоду). Зауважимо, що в заголовках цих публікацій 91 раз наведено слово «Україна» (близько 24% від усіх публікацій про російсько-українську війну). Це свідчить про важливість порушеної теми.

За досліджуваний період простежили такі три головні тематичні блоки публікацій про російсько-українську війну:

– підтримка України у боротьбі з ворогом (близько 24% від усіх публікацій про російсько-українську війну);

– згуртованість і відважна боротьба українського народу (понад 12% від усіх публікацій про російсько-українську війну);

– віра у Перемогу (понад 6% від усіх матеріалів про російсько-українську війну) [6].

Підтримка України у боротьбі з ворогом є одною з головних тем. Ця тема яскраво відображається в таких публікаціях: «Зупинімо російське вторгнення в Україну!»; «„Свята Софія“ кличе до пожертв» (4 березня); «Закордонні українці підтримують Україну»; «Фльорида підтримує Україну» (11 березня); «США нададуть Україні 13.6 млрд дол.»; «НАТО має надати винищувачі, зібрала понад 20 млн дол.» (18 березня); «Світовий конґрес Українців зібрав майже 25

млн дол. Благодійний концерт „Разом з Україною“» (25 березня); «Не будьте байдужими! Акція „Серце до серця”» (8 квітня) та ін.

Тема згуртованості і відважної боротьби українського народу яскраво відображається у таких публікаціях: «Війна об’єднала Україну» (4 березня); «Україна в огні» (11 березня); «Народна війна» (18 березня); «Усі ми – патріоти рідного народу» (25 березня); «Заради української перемоги»; «Назавжди позбутися меншовартісности!» (8 квітня) та ін.

Газета «Свобода» пише, що «війна зробила нас однією єдиною непереможною нацією!» («Нові дорожні знаки». 4 березня); «Російська армія може спалювати та обстрілювати міста України, але дух нації не вбити… Чи не вперше за всю новітню історію усі українці об’єдналися проти одного зовнішнього ворога» («Війна об’єднала Україну». 4 березня); «Так не підкорятися і так умирати, як умирають українці, можуть люди лише високого ґатунку… ми маємо за собою довгу і славну історію національно-визвольної боротьби, але ще ніколи українці не ставали до битви за життя і свободу в такому єдиному пориві, як у ці історичні дні, ще ніколи московська орда не натрапляла на таку непробивну стіну патріотизму, не сподіваючись, що українці уміють не лише героїчно умирати, але й блискуче, на подив усього світу, перемагати» («Україна в огні». 11 березня); «…Міста, села – в руїні. Народ молиться і бореться. Наш народ – це герої» («До друзів нашого народу». 25 березня); «Немає кайданів, які зможуть скувати наш вільний дух. Немає окупанта, який зможе прижитися на нашій вільній землі. Немає загарбника, який зможе панувати над нашим вільним народом» («Володимир Зеленський привітав українців». 13 травня).

Віра у Перемогу України яскраво відображається у таких публікаціях: «Навала орди віщує її загибель» (15 квітня); «Україна була, є і завжди буде; Україна воскресне! Ми переможці над смертю!» (22 квітня). Газета «Свобода» пише, що «війна закінчиться поразкою ворога, а Україна залишиться у єдності, набутій у час випробувань» («Війна об’єднала Україну». 4 березня); «Україна переможе, адже після найтемнішої ночі настане світанок, який дарує надію і стане точкою відліку нової України – квітучої, сильної, незламної, а головне – вільної» («Сподіваємося на вашу допомогу». 4 березня); ‘ 3°!!! . /«…Ми віримо в нашу перемогу, ми не сумніваємося в ній. Ми вже думаємо про наше майбутнє, яке безумовно продемонструє ще більшу єдність українців із різних куточків Земної кулі» («Хочемо для історії зафіксувати роботу громад задля перемоги». 1 квітня); «„Бо тільки той життя достойний і свободи, хто кожен день іде за них на бій“. Україна переможе – такою є Божа воля!» («Україна воскресне!». 22 квітня); «…ніщо не зможе здолати Україну… світло переможе темряву, добро переможе зло, життя переможе смерть, а отже, неодмінно переможе Украї-

на!» («Президент Зеленський привітав українців із Великоднем». 29 квітня); «…ми – вільні люди… ми ведемо війну й нікому не віддамо ані клаптика своєї землі… ми боремося за… перемогу. Шлях до неї важкий, але ми не сумніваємося, що переможемо… Ми б'ємося за свободу для своїх дітей, а отже, переможемо» («Володимир Зеленський привітав українців». 13 травня).

Отже, публікації газети «Свобода» наповнені підтримкою України і великою вірою у Перемогу Українського Народу.

1. Жугай В. Висвітлення російсько-української війни 2022 року у ЗМІ. *«Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)»*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса, 2022. Т. 1. URL: https://hdl.handle.net/11300/20038.
2. Газета «Свобода» – найстаріше українське періодичне видання в США. URL: https://tsdazu.archives.gov.ua/archives/10057
3. Свобода - газета, США. *Енциклопедія історії України*. URL: http://resource.history.org.ua/
4. Городняк Я. Публікації про Голодомор на сторінках газети «Свобода» у 1932 р. як джерело інформування української діаспори. *Сторінки історії.* 2019. № 49. URL: https://doi.org/10.20535/2307-5244.49.2019.189536
5. Хімяк О. Українська преса на Американському континенті (кінець XIX–початок XX ст.). *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2012. Вип. 24. С. 27–31. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/12
6. Ріпей М. 100 днів війни в Україні на шпальтах газети «Свобода» (США). *Media i Społeczeństwo.* 2022. Vol. 17 (2). S. 101–107. URL: https://mediaispoleczenstwo.ubb.edu.pl

Куцов Костянтин, Павлишин Любов

СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» У МІЖВОЄННІЙ ПРАЗІ

Діяльність товариства «Просвіта» на теренах демократичної міжвоєнної Чехословаччини розпочалося з українських етнічних земель, які входили до складу республіки, а саме з – Підкарпатської Русі, територія якої (з певними корективами) практично відповідала території сучасної Закарпатської області України. Ще 8 травня 1920 р. в Ужгороді місцевою народовецькою (проукраїнською) інтелігенцією за участі емігрантів з Галичини та Наддніпрянської України було створено т-во «Просвіта», що незабаром поширило свою діяльність на всю територію Підкарпатської Русі, а відтак й на окремі міста за межами краю. На даний час діяльність ужгородської «Просвіти» в достатній мірі висвітлена в історіографії; цьому питанню, зокрема, присвячено кілька монографічних досліджень [5; 6]. Разом з тим географія згаданих публікацій обмежується територією сучасного Закарпаття й частково – нинішньої Словаччини, тоді як діяльність товариства на чеських історичних землях дотепер лишається майже неви-

світленою. Зокрема, це стосується підрозділу «Просвіти» у Празі, становлення якого розпочалося наприкінці 1920-х рр., і який офіційно функціонував впродовж 1934-1939 рр.

Основною джерельною базою даного дослідження служать документи з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Національного архіву Чеської республіки (NA ČR), а також матеріали тогочасних періодичних видань.

Фактичні зв'язки ужгородської «Просвіти» із підкарпато-українським земляцтвом у Празі розпочалися на початку 1920-х рр., завдяки слухачам тамтешніх вищих навчальних закладів, об'єднаним у «Союзі соціальної помочи для Підкарпатських Руських студентів» (заснов. 1921 р., з 1927 р. – «Союз Підкарпатських Руських студентів», з 1939 р. – «Союз Карпато-Українських Студентів»; далі по тексту – «Союз»). З часу заснування «Союзу» ужгородська «Просвіта» офіційно вважалася правонаступником його майна (в разі ліквідації «Союзу»; від 1921 р. «союзівці» брали активну участь у зборі пожертв на побудову Народного Дому «Просвіти» в Ужгороді, а на початку 1922 р. 15 з них централізовано вступили до лав ужгородського товариства [4, с. 149]. Не зважаючи на це, більш плідну співпрацю із просвітянами тоді розвинути не вдалося, оскільки сам «Союз» в організаційному плані ще був надто слабким.

Початком офіційного поширення діяльності ужгородської «Просвіти» на Прагу слід вважати 6 листопада 1929 р. Саме того дня з ініціативи «союзівців» при празькому т-ві «Робітнича громада» (об'єднувало робітників-українців з Підкарпатської Русі та Сх. Словаччини) був створений «відділ Просвіти», який очолив тодішній голова «Союзу» Юрій-Августин Шерегій (в майбутньому відомий режисер і театральний діяч). Невдовзі відділом спільно із «Союзом» для робітництва були організовані 3-місячні підготовчі курси для складання іспитів горожанської (неповної середньої) школи [11, арк. 31].

Восени 1931 р. у Празі розпочалося створення повноцінного підрозділу «Просвіти». Після узгодження намірів із керівництвом централі товариства в Ужгороді установчі збори празької читальні було призначено на 15 листопада 1931 р. До участі у них офіційно були запрошені члени «Союзу», а також українські студенти-емігранти з товариства «Українська Академічна Громада у Празі» [14, арк. 2, 29, 49-50, 55]. На цьому ж етапі був випрацюваний статут підрозділу, який підписали 10 «союзівців» й кілька українських емігрантів, які проживали у Празі [12, арк. 1-6]. Однак провести установчі збори тоді так і не вдалося. У листі від 20 листопада 1931 р. керівники «Союзу» інформували правління «Просвіти» в Ужгороді: *«Установчі загальні збори чит. Просвіти ... не*

відбулися тому, що Поліція повідомила нас, що централя мусить написати до Пражськоі поліції о позволення заложити читальню». Також у листі відзначалося, що у Празі *«много осіб бажає собі заложення читальні»* [14, арк. 68]. Юридичні формальності тоді, певно, так і не були полагоджені, тому справа створення підрозділу на кілька років зупинилася.

Офіційно установчі збори читальні т-ва «Просвіта» у Празі відбулися 9 червня 1934 р., її очолив тодішній голова «Союзу» Степан Росоха. 10 лютого 1935 р. підрозділ було реорганізовано у філію, що дало можливість розширити сферу її діяльності [7, арк. 125]. У короткий час читальня/філія акумулювала на собі увесь позитивний досвід попередньої співпраці «Союзу» та «Робітничої громади». Вже у перший рік існування при ній були створені хор, театральний та спортивний гуртки, бібліотека (на 1936 р. – 800 томів); щороку проводилися курси для складання іспитів *«за горожанську школу»*, організовувалися лекції, святкові вечори, літературно-наукові дискусії, вечірки, реферати тощо; спільно з іншими українськими товариствами брала участь в організації урочистостей до Дня української державності, Шевченківських днів та ін. Станом на 1937 р. підрозділ нараховував 298 членів: підкарпато-українських студентів, робітників і гімназистів-старшокласників, українських емігрантів з Праги та навколишньої місцевості [7, арк. 225; 8, арк. 48-49, 66-68; 10, арк.10-12]. Включно до 1939 р. більшість посад у керівництві філії обіймали члени «Союзу», а її безпосередніми керівниками у цей період були студенти-українці із Підкарпатської Русі: Петро Бедей (1935-36 рр.) [2, с. 52], Степан Росоха (1936-38 рр.) [8, арк. 70; 13, арк. 14], Андрій Бора (1938-39 рр.) [3], Антон Романець (1939 р.) [9, арк. 6]. Разом з тим діяльність підрозділу супроводжувалося рядом суттєвих проблем. Першою була несвоєчасна сплата членських внесків. Другою й більш значною – неприязні стосунки всередині активу, а саме періодичні конфлікти, які виникали між підкарпатськими українцями та емігрантами [8, арк. 36-37]. Вони тривали до фактичного припинення діяльності підрозділу восени 1939 р. [1].

Отже становлення та діяльність товариства «Просвіта» у міжвоєнній Празі було прямим продовженням організаційних процесів, які на початку 1920-х рр. відбулися у Підкарпатській Русі (Закарпатті). Головну роль у заснуванні та організаційному розвитку празького підрозділу «Просвіти» відіграли підкарпато-українські студенти, які згуртували навколо себе робітників-українців із Закарпаття та Сх. Словаччини та налагодили співпрацю з українською еміграцією. Попри те, що діяльність празького підрозділу «Просвіти» супроводжувався суттєвим протистоянням між підкарпатськими українцями та емігрантами, він впродовж 1930-х рр. проводив помітну просвітницьку роботу та сприяв активізації українського руху у столиці Чехословаччини.

1. Бедей П. В обороні правди. *Пробоєм* [Прага]. 1939. № 10. С. 97.
2. Біляниneць Ю. Філія Т-ва «Просвіта» в Празі. *Пробоєм*. 1935. № 3-4. С. 51-52.
3. Загальні збори філії Т-ва «Просвіта» в Празі. *Свобода*. 1938. 7 черв. С. 4.
4. Куцов, К.О., 2021. Громадська діяльність карпатоукраїнських студентів у міжвоєнній Чехословаччині (1920-1939 рр.): кваліфікаційна робота… доктора філософії. Ужгород, 2021. 321 с. URL: www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/34072 (дата звернення: 31.03.2023).
5. Стряпко І. Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття. Ужгород, 2012. 328 с.
6. Федака П. Нарис історії Товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України (1920-1939). Ужгород, 1991. 52 с.
7. ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 2. 242 арк.
8. ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 3. 273 арк.
9. ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 4. 86 арк.
10. ЦДАВО України. Ф. 4366. Оп. 1. Спр. 16. 18 арк.
11. ЦДАГО України. Ф. 269. Спр. 896 . 62 арк.
12. NA ČR. F. 820. Kart. 16. Počet listů: 1-12.
13. NA ČR. F. 820. Kart. 16. Počet listů: 12a-14.
14. NA ČR. F. 820. Kart. 43. Inv. č. 268-2. Počet listů: 1-136.

Кліш Андрій, Сиротюк Назар

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ У КАНАДІ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ. НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПИСУ «РУСЛАН»

Суспільно-християнська течія, друкованим органом якої був часопис «Руслан», намагалася допомагати в духовному плані українським емігрантам у Канаді. «Руслан» на своїх сторінках часто звертався до теми релігійного життя в діаспорі, протестував проти спроб денаціоналізації українських іммігрантів. Особливо гостро течію турбували антикатолицькі настрої серед частини українських громад Канаді, викликані зловживаннями римо-католицького кліру та москвофільською пропагандою.

Особлива увага приділяється проблемам, з якими стикалися нові мешканці при переїзді до Канади, зокрема, необхідності зберігати власну ідентичність та не піддаватися впливу інших етнічних груп або релігійних конфесій. Важливість збереження віри, культури та традицій в новому середовищі підкреслюється дописувачем часопису як ключовий аспект успішної адаптації [1, с. 2].

Зазначається на потребі в духовному керівництві для українських еміґрантів в Канаді, особливо в контексті прибуття православних місіонерів і переселенців духоборців [2, с. 2].

У часописі подавалася інформація, що переселенці жили без належної духовної опіки через відсутність достатньої кількості священиків. Це призводило до того, що багато людей не мали можливості практикувати релігійні обряди.

Окрім того, поселенці розселялися на значній території, що ускладнювало комунікацію та здійснення релігійних обрядів.

Як наслідок, деякі переселенці втрачали зв'язок з релігійними традиціями та практиками через віддаленість від церков та відсутність відповідної духовної підтримки. Наявність різних релігійних спільнот ускладнювала ситуацію та призводило до конфліктів [3, с. 1–2].

Зокрема, у часописі згадується т.зв. схизма, що призвела до розколу серед переселенців. Внаслідок цього перейшли до православного обряду більш як 80 родин греко-католиків та декілька римо-католицьких.

Створення нових церков та відмова визнавати єпископа французького походження свідчить про глибокий поділ та недовіру серед переселенців. Вони віддали церкву православним, вважаючи, що така дія буде кращою альтернативою, ніж визнання французького єпископа.

Багато переселенців висловлювали недовіру до представників інших конфесій та відмовляються визнавати їх авторитетність. Це свідчить про глибокий розкол у спільноті та низький рівень взаєморозуміння [3, с. 1–2].

У часописі розглядається робота отця Василя Жолдака як візитатора у Канаді, який намагався залучити українців до релігійно-культурної спільноти. Він підтримував українців у Канаді, які стикалися з втратою своєї національної ідентичності та релігійними викликами. Отець Жолдак закликав громаду допомогти у збереженні української культурної спадщини серед українців у Канаді, оскільки він спостерігав загрозу втрати національної ідентичності серед молодшого покоління [4, с. 3].

У часописі відображається складність релігійного та соціального ландшафту серед українських еміґрантів у Канаді та занепокоєння щодо маніпуляцій та конфліктів, які ставали на заваді спільнотному життю.

У часописі значну увагу приділено подальшому розколу між грекокатоликами та православними. Це призводило до того, що деякі релігійні лідери використовували релігійну ідентичність з політичною метою.

У «Руслані» зазначалося на напруженості між різними релігійними групами, такими як православні і католики, інколи призводячи до конфліктів, які вимагали навіть втручання поліції [5, с. 1–2].

Ще однією проблемою була відсутність релігійних споруд, що призводило до складнощів у практикуванні релігії та збереженні традицій. Побудові нових церков ускладнювало складне фінансове становище переселенців.

Зазначається, що в Канаді відсутня духовна опіка для української громади, що могло призвести до втрати релігійної ідентичності та розладу у спільноті. Наголошує на необхідності негайної організації для вирішення проблеми

церковної анархії. Дописувач зазначав, що це питання вимагало уваги та спільних зусиль всієї громади. Окрім того, автор закликав до негайного надання української громаді в Канаді своїх власних священиків, які б були патріотично налаштовані і бажали працювати для свого народу [6, с. 1–2].

Висловлюється невдоволення латинізацією та контролем Римської церкви над українським духовенством, що не сприяло збереженню ідентичності.

Слід зазначити, що митрополит А. Шептицький надіслав спеціальну місію до Канади, яка мала завдання, спрямовані на розвиток та підтримку української громади. Основною метою місії було залучення українців до церковної та культурної спільноти, а також забезпечення духовних потреб української громади в Канаді [7, с. 1–2].

У часописі пропонувалося створення релігійного центру – побудови велику церкви в Вінніпезі, яка б відображала велич та значущість цього міста. Також запропоновано створити філії цієї церкви в околицях, де проживали українці [8, с. 1–2].

Описуючи роботу місіонерів у Канаді та США, дописувач часопису підкреслював їх важливість у будівництві та розвитку церков, а також у наданні духовної підтримки іммігрантам. Зазначається на важливості місійної роботи та допомоги іммігрантам у наданні підтримки щодо соціальної адаптації в новій країні. Місіонери не лише надавали притулок, а й займалися просвітою та допомагали з інтеграцією українців в нове середовище [9, с. 1].

Таким чином, досліджуючи публікації часопису «Руслан», спостерігаємо значний вплив релігійного фактору на соціальний, культурний та релігійний контекст життя української громади. Перше, що слід відзначити - це активна роль українського духовенства в збереженні та підтримці національної ідентичності та культурних традицій серед емігрантської громади. Ще одним важливим аспектом є роль духовенства у забезпеченні духовного та морального піднесення емігрантської громади. Через місійну роботу священики сприяли формуванню стійких моральних цінностей та вихованню українських емігрантів в дусі християнських принципів. Крім того, духовенство відігравало важливу роль у підтримці соціального порядку та укладу серед української громади в Канаді. Попри те, ми також спостерігаємо ті проблеми, з якими стикнулися переселенці – зокрема і у своєму релігійному житті.

Після прибуття до Канади, українські емігранти зіштовхувалися з іншими християнськими конфесіями, які домінували в цій країні, такими як римсько-католицька та протестантська церкви. Це вимагало від них адаптації до нових релігійних обрядів, традицій та поглядів. У перший період свого перебування в Канаді, українські емігранти стикалися з відсутністю українських храмів та ду-

ховенства. Це ускладнювало здійснення релігійних обрядів та обговорення релігійних питань. Українські емігранти також могли стикатися з міжконфесійними конфліктами, особливо при спробах збереження своєї релігійної ідентичності у контексті домінування інших християнських конфесій.

1. Кілька слів про рускі кольонії в Канадї. Руслан. Ч. 185. 19 (31) серпня 1899. С. 2.
2. Руска місия для Канади. *Руслан*. Ч. 190. 25 серпня (6 вересня) 1899. С. 2.
3. Церковні справи в Канаді. *Руслан.* Ч. 197. 31 серпня (13 вересня)1901. С. 1–2.
4. О. Василь Жолдак. *Руслан*. Ч. 156. 14 (27) липня 1902. С. 3.
5. Церковні справи в Канаді. *Руслан.* Ч. 198. 1(14) вересня) 1901. С. 1–2.
6. Церковні справи в Канаді. *Руслан.* Ч. 199. 2(15) вересня) 1901. С. 1–2.
7. Для канадийской України. *Руслан*. Ч. 180. 13 (26) серпня 1902. С. 1–2.
8. Для канадийской України. *Руслан*. Ч. 182. 15 (28) серпня 1902. С. 1–2.
9. Для канадийской України. *Руслан*. Ч. 257. 15 (28.) падолиста 1902. С. 1.

Антонюк Тетяна

СТАНОВЛЕННЯ РІДНОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАРУБІЖЖІ

Досвід організації і діяльності в Галичині з 1881 р. «Руського Товариства Педагогічного» (РТП) (з 1910 р. фонд «Рідна Школа», з 1912 р. Українське Педагогічне Товариство (УПТ), з 1926 р. «Рідна Школа – Українське Педагогічне Товариство») переконав освітніх діячів, що без україномовного шкільництва не можливий духовний та матеріальний розвиток української молоді в умовах еміграції та діаспори [2]. Якщо в умовах Галичини українські провідники вважали школу джерелом і вихідною точкою для перетворення української етнографічної маси в новочасну націю, то в умовах діаспори рідна школа була чинником збереження української ідентичності, затримання процесу асиміляції та забезпечення поступової інтеграції українців в суспільства, в яких їм доводилося жити і, водночас, бути готовими підтримувати можливими засобами відродження держави Україна. Ідея національного виховання об’єднала всіх українців у світі, спонукала до матеріальної підтримки освітніх потреб і вчила наших людей далеко від рідної землі покладатися на власні сили.

Поза материком українській спільноті вдалося організувати педагогічні установи, які забезпечували упродовж десятиріч ідейний і практичний зміст та методичний рівень українському шкільництву, давали основи збереження молодим поколінням діаспори своєї української національності. У 1905 р. 1-й з’їзд українського вчительства у Вінніпезі (Канада) визначив напрямки розбудови українського шкільництва і спонукав всіх, причетних до виховання молоді (науковці, педагоги, культурні діячі, духовенство різних конфесій, громадські організації), наполегливо працювати над заснуванням шкіл для українських дітей

і молоді. У 1949 р. було засноване Об'єднання українських педагогів Канади (ОУПК), яке за 20 років розбудувало міцні підвалини під існування української спільноти не лише в Канаді, а й стало прикладом для інших діаспорних центрів світу. Українські педагоги наполегливо поширювали шкільну мережу в Канаді, поглиблюючи зміст навчання в рідних школах і даючи молоді нагоду ґрунтовніше знайомитись з українознавчими дисциплінами, впроваджуючи у шкільну систему курси українознавства [1, с. 5–8].

Історія ОУПК розкриває процеси в шкільництві і вихованні молодого покоління в цій країні та поширення цього цінного досвіду на всі діаспорні центри. ОУПК – професійна учительська організація, яка привела аж до утворення Світового конгресу вільних українців (СКВУ) [1, с. 3].

ОУПК розгорнуло активну діяльність в багатьох напрямках. У 1954 р. ОУПК почало видавати педагогічний журнал для вчителів «Учительське Слово» під редакцією Василя Луцева. Згодом журнал змінював назву на «Рідна Школа» і «Життя і Школа» [1, с. 9, 11, 13].

Видавничий відділ ОУПК запланував дати вчителям найновіші матеріали, потрібні у їх щоденній праці. Крім програм навчання і виховання, ОУПК видало методичну літературу, порадники для вчителів і учнів, ініціювало урочисті щорічні святкування роковин Шевченка всіма рідними школами та курсами українознавства, а для підготовки їх програми видавало циклостильні матеріяли, опрацьовані Романом Завадовичем, Марією Кінасевич, Олександрою Копач та іншими вчителями. Налагодило видання підручників як результат праці підручникової комісії [1, с. 14, 15].

У 1958 р. ОУПК висунуло перед Центральним Комітетом Українців Канади (КУК) ідею створення Товариства «Рідна Школа» в Канаді за зразком товариства в Галичині, щоб поширити рідношкільну ідею на всю українську спільноту в Канаді. Проте канадське шкільництво не толерувало в той час централізації і цю ідею вдалося реалізувати лише через 10 років [1, с. 30].

На 3-тій педагогічній конференції ОУПК 1958 р. у співпраці із Шкільною Радою Українського Конгресового Комітету Америки (УККА) було створено Комісію Української Виховної Системи (УВС). Упродовж 8-річної діяльності Комісії УВС, яку очолювали голова і секретар ОУПК, у Торонто відбулося 5 педагогічних конференцій ОУПК, які розглядали питання української культури, українського довкілля, українських молодіжних організацій, виховних дій українських жіночих організацій, українського шкільництва.

У 1961 р. у результаті 6-тої педагогічної конференції в Торонто було створено організаційну комісію для впорядкування правописної практики. Ця комісія опублікувала в пресі сім матеріалів про хід своїх праць і підготувала

потрібний матеріал для українських наукових установ, де йшлося про потреби одного правопису, а також оприлюднювалися рецензії академічного правопису з 1929 р., написані Ярославом Рудницьким і Олександром Горбачем. Комісія розмножила ці матеріали і розіслала всім мовознавцям у вільному світі для ознайомлення.

ОУПК і окремі рідні школи постійно зверталися до шкільної влади Канади з проханнями про підтримку рідних шкіл. Прохання надати для українських рідних шкіл державні чи приватні шкільні будинки на вечірнє і суботнє навчання були здебільшого задоволені. Рідні школи самі оплачували своїх учителів. У 1964 р. відділи ОУПК внесли до Комісії Двокультурності звернення, в яких висловлювали свої погляди на справи бікультуризму і на шкільні справи в Канаді [1, с. 32, 33, 34].

У Торонто був створений спеціальний комітет для рідношкільних справ у Канаді під назвою Шкільна Рада, який підпорядковувався Культурно-Освітній Раді та фінансувався КУК. Рада діяла з допомогою 12 комісій, проте брак фондів не дозволяв розгорнути діяльність комісій на повну силу. Шкільна Комісія Культурно-Освітньої Ради КУК клопоталася впровадженням повновартісного рідного шкільництва, яке становило б виховно-освітню базу для виховання підростаючих українських поколінь.

У 1967 р. ОУПК ініціювала створення Світової Ради Українського Дошкілля, яку очолила Кекилія Паліїв, тогочасна голова ОУПК. На Світовій Виховно-Освітній Сесії (СВОС) під час Світового Конгресу вільних Українців (СКВУ) у листопаді 1967 р. в Нью-Йорку, в якій взяло участь понад 300 делегатів і гостей, було обрано окрему програмову комісію, яку очолив Мирослав Семчишин. ОУПК закликало до співпраці визначних професорів-науковців, педагогів і культурознавців усіх конфесій старшого й молодшого покоління. Спільними зусиллями вдалося розробити нові програми навчання та виховний ідеал українця у вільному світі і побудувати власну українську виховну систему, тим самим затримати асиміляційний процес, зберегти українську ідентичність та акцентувати на інтеграції українців у нові суспільства. Було створено тимчасову Координаційну Виховно-Освітню Раду (КВОР) разом із організаційним секретаріатом. Сесія також затвердила остаточний текст Української Виховної Системи у діаспорі. [1, с. 29, 35 ; 2].

На виховно-освітній конференції 9-го Конгресу, в якій взяло участь сто п’ять осіб, створено Крайовий Центр Українських Шкільних Рад (КЦУШР) для координування виховно-освітньої дії Шкільних Рад у дусі виховного ідеалу, схваленого на СКВУ. Ця конференція дала також можливість представникам ОУПК (К. Паліїв, З. Зелений) підготувати нараду представників усіх українсь-

ких установ, причетних до виховання, і створити 22 листопада 1968 р. Координаційну Виховно-Освітню Раду Канади [1, с. 31].

Активна діяльність ОУПК забезпечила злагоджений розвиток виховно-освітніх справ не тільки в Канаді, але в цілій діаспорі. Українці діаспори, вихо-вані в рідних школах, забезпечили дієвий зв'язок з материковою Україною, під-тримку процесів відродження Української держави та допомогу в нинішній си-туації війни з Росією.

1. Зелений З. Праця українських педагогів у Канаді (У 20-річчя ОУПК): Присвячено незабутній Кекилії Паліїв, співтворцеві виховного ідеалу і української виховної системи в діяспорі. – [б. м.]: Об'єднання Українських педагогів Канади, 1969. – 47 с.
2. Винницька І. Про Світову Координаційну Виховно-Освітню Раду – СКВОР. URL: https://newpathway.ca/про-світову-координаційну-виховно-ос/ (дата звернення 7.04.2024)
3. Ясінчук Л. 50 літ Рідної Школи 1881–1931. – Львів: Рідна Школа, [б. р.]. – 271 с.

Стебельський Ігор

МОЯ ОСВІТА ТА НАУКА ПРО УКРАЇНУ В КАНАДІ

Підставову освіту та науку про Україну я одержав від батьків та опісля на курсах українознавства. Мій батько Богдан, син учителя та учасника визволь-них змагань, закінчив Академію Мистецтв у Кракові та історію мистецтва на Ягайлонському університеті (1934-9), був співробітником музею «Бойківщина» у Самборі, учасником експедиції Кубійовича на Лемківщину де вів порівняльні студії культури; дружив з Антоном Княжинським (автором «Дух нації: соціоло-гічно-етнопсихологічна студія») та дискутував з Дмитром Донцовим та Юрієм Липою для оформлення свого світогляду. Моя мама, Аріядна, дочка інжинера Арсена Шумовського та учительки Анни з дому Селецьких, також закінчила мистецькі студії у Кракові, творила пісні та поезію. Підчас німецької окупації учителювали. Перед наступом Червоної Армії подалися з дітьми (мені тоді бу-ло 5, а сестрі ледве 1, на захід; у 1945 р опинились в таборах переміщених осіб; батьки занимались просвітою та мистецтвом; я ходив до української школи, а сестра в садочку.

Весною 1949 р. наша родина прибула до Канади на фарму 45 км від Ван-куверу. Мені було 9, моїй сестрі 5. За рік доривочних заробітків, мої батьки до-бились постійної праці: батько на залізниці, а мама - у шпиталі. Ми перебра-лись до Нью-Вестмінстер, ближче праці та української громади у Ванкувері (у 1951 р. 11,000 із 531,000 всього населення). Були іміґранти, які просили своїх дітей говорити виключно англійською, щоб швидше самим навчитися; за два роки їх діти забули українську мову. Мої родичі настоювали говорити вдома

виключно рідною мовою і читати українську літературу. Таким чином ми нашу мову захоронили а відтак плекали освіту та науку про Україну.

У Ванкувері, мій батько познайомився з Михайлом Гуцуляком (Д-ром географії). Вони започаткували у 1954 р. Курси Українознавства. Після видруку статті мого батька про виховання молоді в діаспорі -«Битва, якої програти не можна» - видавництво «Гомін України» запросило його до співпраці у редакції.

У 1956 ми переїхали до Торонто (в окрузі Йорк у 1951р. із 1.1 мільйон було 30,000 укураїнців), де батько редагував «Літературно-мистецьку сторінку» (його одинока платна праця). Він співорганізував Українську Спілку Образотворчих Мистців, здобув докторат філософії (1959), зорганізував та очолив (з 1965) асоціацію діячів української культури (АДУК), редагував їх збірник «Естафета», ввійшов в управу Наукового Товариства ім. Шевченка в Канаді (НТШ-К), а з 1973 р. Голова та редактор збірників НТШ-К, голова Ради для справ культури Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ). Головне - присвятив багато культурно-виховним справам Спілки Української Молоді (СУМ): головний виховник або комендант таборів СУМ, уложив «Правильник юнацтва СУМ» (1961) та «Правильник дружин СУМ» (1967).

В Торонто вже були Курси Українознавства ім. Григорія Сковороди (започатковані у 1952 р. Олександрою Копач та іншими діячами Прасту). З початку було 6 учнів; згодом прибуло більше. Предмети навчання включали мову, літературу, історію та релігію.

Для підготовки молодих виховників СУМ батько зорганізував і очолив Курси Українознавства ім. Ю. Липи (1956). Долучилися учителі маґістри Василь Волицький, Тадій Залеський, Іван Кузів, Орест Павлів, Ярослав Чумак та о. Мар'ян Цурковський. Мама ставила драми Лесі Українки, в яких ми грали ролі. Предмети навчання (культура, література, історія, географія, філософія, релігія) мали світоглядово-виховний характер. В початковій клясі було 15 студентів: сумівці, пластуни та члени інших українських організацій.

Мої однокласники були першими абітурієнтами у 1961 р. Деякі з них стали провідними суспільно-політичними діячами: Юрій Шимко та Марійка Шкамбара; Павло Ґрод теж був учнем мого батька.

Після мого здобуття бакалавра (1962) та підчас праці над маґістеркою географії в Торонтському університеті, мене попросили і я вчив, на Курсах Українознавства ім. Ю. Липи, курс Географія України (1992-3). Одружився у 1963 р. і виїхав до Сіетл на докторат (1967) з географії та совєтології у Вашинґтонськму університеті.

Після стажування, я дістав працю викладати географію (1968) на університеті у Віндзор (в окрузі Ессекс, у 1971 р. 340,000, з них 6,500 українців), рід-

ному місті моєї дружини. Тут виросли мої діти з допомогою її батьків; не так як в інших родинах, в нас панувала українська мова. Долучився до громадської праці: був головний виховник СУМ, де мої діти учашчали суботнью школу; пізніше з двома іншими родинами СУМ возили наших дітей на вищі класи «Рідної Школи» до Детройту (у окрузі Вейн, у 1980 р., 33,700 із 4.4 мільйонів); був член Ради Українознавчих Студій для введення 9 українознавчих предметів на Віндсорськім університеті до ступеня бакалавра та навчання української мови у середній школі міста Віндсор (1971-9). На жаль, наші успіхи у Віндсор були тимчасовими; молодь виїхала, попит зменшився, так що курси української мови та літератури на університеті та мови у середній школі перестали діяти.

На підставі моїх наукових розшуків я писав статті та викладав географію на Виндзорськім університеті (1968-2005) на 5 тем, та про Україну в контексті економічної або політичної географії СРСР а після 1991 р. про геоекономічні та геополітичні проблеми України. Також писав і брав участь в конференціях, між іншими, на українознавчі теми в Америці, Європі та Австралії, а після 1991 р. в Україні. Був членом редакційних колегій журналів «Український історик» (з 1985 р.) та «Історія української географії» (з 2010 р.). Служив редактором книжки *Ukrainians in Windsor and Essex County* (1995), гасел про Україну в 3-томному географічному довіднику *The Columbia Gazetteer of the World* (1998), редактором або автором географічних гасел в *Encyclopedia of Ukraine* (1988-93) а після 2005 на *Internet Encyclopedia of Ukraine*.

Мовчан Олена

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ОСВІТИ ЗАКОРДОННОГО УКРАЇНСТВА У ХХ СТОЛІТТІ

Система освіти українського зарубіжжя має понад столітню історію. Важливість створення шкіл, українськими емігрантами, свідчить про усвідомлення нашими співвітчизниками необхідності освіти для майбутніх поколінь та її значення для збереження етнічної самосвідомості. Історія розвитку шкіл та українських навчальних закладів у діаспорі підтверджує, що незважаючи на труднощі, з якими стикалися українські поселенці у різних країнах, вони завжди розуміли важливість розвитку української освіти ще з часів початку еміграції. Свідченням цього є створення мережі шкіл та вищих навчальних закладів різного рівня, які були започатковані вже у перші місяці перебування українців у нових місцях оселища на різних континентах світу.

Перші заклади освіти українських емігрантів стали з'являтися після Першої світової війни у країнах Європи, зокрема Польщі та Чехії. Розвиток системи освіти вважався одним з пріоритетних напрямів, що підтверджується створенням та успішною діяльністю різноманітних освітніх установ, курсів, шкіл, гімназій і навіть університетів. Школи різних типів функціонували майже у всіх таборах для переселенців. Наприклад, у місті Каліші була відкрита гімназія імені Тараса Шевченка, а в Ланцеті у 1921 році розпочала роботу табірна українська гімназія. У тому ж році виник перший український Народний університет, де викладали видатні професори, такі як: І. Фещенко-Чопівський, В. Біднов, М. Чайковський, Л. Бачинський та інші [1].

У цьому контексті варто згадати про створення Українського Вільного Університету (далі – УВУ) у Празі, який виник з урахуванням потреб української еміграції та моделювався за взірцем західноєвропейських університетів, але був національно спрямований. Ректор УВУ, професор Олександр Колеса, підкреслював, що присутність Українського Вільного Університету у Празі підкреслює важливість культури українського народу перед іншими народами [2].

Також була створена та ефективно функціонувала система освіти на різних рівнях – початкова, середня, вища – разом з курсами для підвищення кваліфікації педагогів. Ця система продовжила своє існування й після війни, коли була значна еміграція, яка і діє до цього дня. Сучасна українська освіта за кордоном представлена розвиненою мережею навчальних закладів в західних та східних діаспорах. Окрім загальноосвітніх шкіл, система також включає в себе визначені українознавчі програми у провідних вищих навчальних закладах, розроблені навчальні плани та підручники для українознавчих предметів, а також власну систему підготовки та підвищення кваліфікації вчителів [1].

Українська освіта за кордоном – це динамічний організм, який піддається впливам та змінам, що обумовлені різними економічними, політичними та культурними чинниками, зокрема трансформаційними та асиміляційними процесами, які відбуваються в українських громадах. Навіть у країнах з довготривалою традицією української освіти, таких як США та Канада, спостерігаємо помітний спад інтересу до української освіти, що може призвести до зменшення чисельності учнів, змін у навчальних програмах та навіть закриття цілих навчальних закладів.

Протягом періоду незалежності України виникла нова проблема - четверта хвиля еміграції, що призвела до відтоку значної кількості інтелектуальних ресурсів з країни. Однак, цей процес також має позитивний вплив на українські громади та освітні заклади за кордоном. Аналіз, проведений Олегом Воловиним, президентом Informed Decisions Inc. (США), показує, що приплив емігран-

тів зміцнює українську спільноту за кордоном та призводить до оновлення шкіл українознавства завдяки введенню нових методик викладання [1].

Сьогодні в українському зарубіжжі виділяють кілька типів українських шкіл. Міністерство освіти і науки України (далі – МОН) створило базу даних українознавчих закладів за кордоном, поділивши їх на 5 категорій: школи з українськомовним навчанням; заклади, де вивчаються українознавчі предмети; загальноосвітні школи з українською мовою викладання; навчальні заклади з факультативним вивченням української мови; недільні та суботні школи, а також дитячі дошкільні заклади з україномовними групами.

Відділ координації вітчизняних та зарубіжних центрів українознавства Науково-дослідного інституту українознавства МОН України провів моніторинг серед української діаспори різних країн. Учасники анкетування представляли українські громади Молдови, США, Канади, Казахстану, Польщі, Чехії, Австралії, Африки, Іспанії, Латвії. Результати показали, що діти наших співвітчизників навчаються в школах з українознавчими предметами (історія України, українська мова та література), недільних школах та українських університетах, що свідчить про високий рівень національної освіти та позитивні впливи українського шкільництва. Також було відзначено, що школи сприяють збереженню національної ідентичності, зокрема через навчання української мови, виховання патріотів та поглиблене знайомство з національною культурою. Однак, є проблема у збереженні етнічної самосвідомості, оскільки більшість дітей не часто читають українські видання та не відвідують українські освітні заклади [1].

Отже, освіта відіграє ключову роль у збереженні етнічної ідентичності українських громад у світі. Створення та розвиток українських шкіл за кордоном свідчить про відданість українських емігрантів збереженню культурного спадку. Ця система освіти успішно функціонувала й розвивалася протягом багатьох десятиліть. Українська освіта за кордоном представлена різноманітними формами, включаючи школи та вищі навчальні заклади. Проте існують виклики, такі як зменшення інтересу молоді до української освіти та зміни в навчальних програмах, які потребують уваги та стратегічного планування. Загалом, українська освіта за кордоном відіграє важливу роль у збереженні культурної спадщини та підтримці української громади у світі.

1. Ключковська І. Освіта українського зарубіжжя. Сучасний стан та перспективи. URL: https://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1170
2. Наріжний С. Українська еміграція. – Прага, 1942. – С. 336.

Кулешір Марія

ВЕРСАТИЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЖОНА ПАНЧУКА

Ця розвідка присвячена постаті Джона Панчука – американського юриста українського походження, чия багатогранна діяльність безперечно заслуговує уваги та викликає повагу і захоплення. Крім блискучої юридичної кар'єри, Джон Панчук був задіяний у політичній сфері, здійснював значну гуманітарну діяльність, громадську діяльність, а також написав цікаві праці з україністики, зокрема шевченкознавства.

Джон Панчук народився 4 квітня 1904 року в сім'ї українських імігрантів, які переїхали на американський континент під час першої імміграційної хвилі, в канадській провінції Манітоба, в громаді Ґардентон, що у сільській місцевості Стюартберн, приблизно за дев'ять кілометрів (шість миль) на північ від канадсько-американського кордону. Фактично родина мешкала на фронтирі. Тому не дивно, що незабаром, а саме у 1916 році, родина перемістилася до найбільшого міста Детройт у північному штаті Мічиґан у США. Після закінчення школи у Детройті Джон вступив до Мічиґанського університету. У 1926 році юнак здобув ступінь бакалавра мистецтв, у 1928 – отримав магістерський ступінь з права. У 1929 році, тобто через рік після успішного завершення навчання в Мічиґанському університеті, Джон Панчук отримав американське громадянство. Того ж таки 1929 року він розпочав приватну юридичну практику в Детройті. У 1937 році його було призначено помічником генерального прокурора штату. Через чотири роки у 1941 він очолив юридичний відділ Федерального агентства з надзвичайних ситуацій. У 1950 він став секретарем ради директорів цієї компанії. У 1953 році компанія перемістилася до міста Бетл-Крік, тому Панчук переїхав туди. У 1969 Панчук вийшов на пенсію. На той час він був не лише секретарем, а також ще й генеральним радником агентства. У Бетл-Кріку він жив аж до своєї кончини 05.11.1981 і там він похований [1].

Якщо вести мову про політичну діяльність Джона Панчука, то слід зазначити, що він був активним членом Демократичної партії, працював у партійному центральному комітеті штату і громадського комітету округу Калгун на підтримку Кеннеді. Панчук був делегатом Національного з'їзду Демократичної партії 1960 року, на якому було висунуто кандидатуру Джона Ф. Кеннеді на пост президента США. В доступі є світлина, на якій Джон Панчук зазнімкований у товаристві президента Дж. Ф. Кеннеді та двох інших політиків.

Про лідерські здібності та спроможності Джона Панчука, а також його високу громадську свідомість та активність свідчить те, що він був задіяний в різних організаціях, зокрема був президентом таких як Українська молодіжна ліга Північної Америки, Українська федерація Мічиґану, Українсько-американський фонд допомоги жертвам війни, Об'єднаний українсько-американський фонд допомоги. Джон Панчук відомий своєю значною допома-

гою українським післявоєнним імігрантам у США. На Міжнародній конференції з проблем поселення переміщених осіб у Женеві у 1948 році він був представником Державного департаменту США.

Гуманітарна діяльність Джона Панчука розпочалася, коли після ІІ Світової війни за вказівкою губернатора Ґ. Меннена Вільямса він очолив Мічиганську комісію у справах переміщених осіб та біженців. За час його перебування на цій посаді завдяки його сприянню тисячі переміщених осіб та біженців, які постраждали внаслідок війни, отримали житло.

Гуманітарна діяльність займала особливе місце в житті Джона Панчука. Одним із яскравих свідчень його ефективних дій спрямованих на допомогу переміщеним особам у післявоєнній Європі є лист українки Лариси Приходько, яка разом зі своїм чоловіком Василем Приходьком шукала спосіб виїхати до США з Німеччини, де вони перебували в таборі для переміщених осіб у Буцбаху. Згідно з положеннями, прописаними в Акті щодо переміщених осіб від 1948 року (Displaced Persons Act of 1948), переміщені особи мали знайти спонсора у США. Це було нелегке завдання і вимагало часу. Лариса та Василь Приходько шукали спонсора багато місяців, проте безуспішно. Нарешті їм вдалося зв’язатися з Джоном Панчуком як президентом Мічиґанського філіалу Об’єднаного українсько-американського фонду допомоги. Цей та інші американські фонди надавали значну допомогу переміщеним особам таких національностей як українці, поляки та литовці, сприяючи їхньому переїзду до США. Лист Лариси Приходько датований 5 серпня 1949 року. Вона пише Джонові Панчуку щирі слова вдячності за його дієву допомогу в тому, що вони отримали візи для переїзду до США. Жінка також повідомляє йому, що переїзд з Буцбаха до Бремена призначено на 16 серпня. У Бремені був табір для переміщених осіб під назвою Ґрон. Переміщені особи тимчасово короткочасно мешкали в ньому, по тому вирушали до розташованого неподалік портового міста Бремергафен. Звідти, вже на спеціально зафрахтованих суднах, вони діставалися до США. Група імігрантів, серед яких були Приходьки, подорожували на борту воєнного корабля «Генерал Мюір». В Детройті чоловік та жінка стали працювати в Університеті Вейна. Лариса стала ад’юнкт-викладачем славістики, а Василь – професором біології. До того ж Приходьки брали активну участь в громадському житті української спільноти в Мічиґані. Продуктивна діяльність Об’єднаного українсько-американського фонду допомоги відображена у статистичних даних, згідно з якими станом на 1952 рік завдяки сприянню фонду близько тридцяти трьох тисяч українців – переміщених осіб – імігрували та облаштувалися в США, а ще п’ятдесят тисяч українців переміщених осіб отримали

допомогу з імміграцією та облаштуванням у Канаді, Австралії та кількох країнах Південної Америки [2].

Важливе місце у житті Панчука посідало зацікавлення східноєвропейськими студіями, зокрема україністикою, та всім, що пов'язано з Україною – батьківщиною його батьків та предків. Він багато писав та виступав з доповідями та промовами з україністики. Цікавив його також український фольклор.

Напрацювання Джона Панчука в сфері шевченкознавства репрезентовані книгою «Shevchenko's Testament. Annotated Commentaries», українською мовою – «Шевченковий «Заповіт». Коментарі з анотаціями», яка вийшла у видавництві «Svoboda Press» Джерсі Сіті – Нью Йорк Сіті у 1965 році. У присваті зазначено: «Dedicated to the memory of the late Luke Myshuha, LL. D., editor-in-chief of the Ukrainian daily "Svoboda", a scholar and a patriot whose generosity made possible the publication of this book», що українською мовою можна перекласти так: «Присвячується пам'яті покійного Луки Мишуги, доктора права, головного редактора щоденної української газети «Свобода», вченого та патріота, чия щедрість уможливила опублікування цієї книги». В останньому розділі книги подано вибрані англомовні переклади «Заповіту», і серед них – переклад, який здійснив Джон Панчук. У передмові та подяках Джон Панчук розповідає, кому він завдячує своє щире зацікавлення творчістю Шевченка, що привело його до створення перекладу «Заповіту» та написання книги про цей вірш та творчість і постать Кобзаря. Розділи книги висвітлюють різні аспекти, які так чи так знайшли втілення в тексті «Заповіту» [3].

Отже, Джон Панчук все своє життя працював на благо людей та суспільства. Його діяльність широка, змістовна, ґрунтовна, результативна. Його сприяння українцям, його інтерес до україністики свідчить про те, що він завжди пам'ятав про своє коріння, що його родинна історія була джерелом його сили та рушієм його непересічних досягнень.

1. John Panchuk Papers, 1913–1981. URL: https://findingaids.lib.umich.edu/catalog/umich-bhl-85346
2. Letter from Larissa Prychodko to John Panchuk. URL: https://perspectives.ushmm.org/item/letter-from-larissa-prychodko-to-john-panchuk
3. Panchuk J. (1965). Shevchenko's Testament. Jersey City. Svoboda Press. 147 p.

Сидоренко Андрій

ДРУГИЙ ЗИМОВИЙ ПОХІД У ПУБЛІКАЦІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ XX СТОЛІТТЯ

Українська військова еміграція Армії УНР у міжвоєнний період ХХ століття займалася не лише фаховою вишкільною підготовкою, але й широкою культурно-просвітньою та науковою діяльністю, котра в першу чергу мала на меті ґрунтовно проаналізувати добу Національно-визвольних змагань 1917-1921 років. У своїх військово-теоретичних та мемуарно-публіцистичних працях колишні вояки розглядали питання розбудови української державності та війська у вказаний період, перебіг бойових дій і т.д.

Зокрема, значна частка публікацій була присвячена Другому Зимовому походу Армії УНР, котрий відбувся у жовтні-листопаді 1921 року під командуванням генерал-хорунжого Юрія Тютюнника та став, фактично, завершальним етапом Національно-визвольних змагань. Так, питання планування та проведення Другого Зимового походу широко висвітлював підполковник Іван Ремболович у мемуарній статті «Рейд 1921 року». Зокрема, він підкреслював, що підготовка до повстання проводилася у таємниці від польської адміністрації (українські вояки та старшини, що перебували в Калішському таборі для інтернованих, переміщалися в прикордонні області під приводом лісорубних робіт і вже там формували так звану Київську повстанську дивізію), а велику роль у процесі відігравав особисто Юрій Тютюнник, котрий обіцяв учасникам даної операції, що повстання на теренах України набуде всезагального національного характеру та навіть планував захоплення військової і цивільної влади на звільнених від більшовиків територіях [1, с. 156-157]. У той же час, підполковник Рембolович критикував генерал-хорунжого Юрія Тютюнника за неефективні дії під час боїв біля с. Малі Миньки та фактичне дезертирство з поля бою [1, с. 167-168].

Детальний аналіз Другого Зимового походу здійснив сотник Олександр Шпилинський у публікації «Базар (1921 р. – 1931 р.)». Він визначав, що для реалізації завдань походу командуванням Армії УНР було створено так звану Повстанчу Армію, і характеризував кожну її частину – Волинську, Подільську та Бессарабську групи. Розглядаючи бойовий шлях Волинської групи, сотник Шпилинський наголошував, що вона була найбільш ефективною з усіх трьох, проте через відсутність достатньої кількості кінноти та неузгодженість дій із Відділом Окремого Призначення (Подільська група) це формування зазнало розгрому біля с. Малі Миньки [2, с. 127-134]. Оцінюючи організаційну роботу генерал-хорунжого Юрія Тютюнника, Олександр Шпилинський підкреслював, що рішення командуючого створити велику армію з розгалуженою структурою було помилковим, адже ускладнювало маневреність і динаміку просування сил. На думку сотника, Зимовий похід був би успішним, якби основний кістяк укра-

їнських сил складала не повноцінна армія, а низка невеликих бойових загонів із гарною маневреністю та мобільністю [2, с. 114-122].

Ґенезу Другого Зимового походу детально висвітлював полковник Юрій Отмарштайн, котрий під час вказаних подій 1921 року був начальником штабу Повстанської армії. У своїй публікації «До історії повстанчого рейду ген. хор. Ю. Тютюника в листопаді 1921 р.» він, зокрема, виправдовував дії командування повстанців біля с. Малі Миньки та зазначав, що відступ Юрія Тютюнника був не дезертирством, а стався внаслідок хаосу, оскільки повстанська піхота через потужний удар більшовицької кінноти була змушена відійти до лісу. Характерно, що попри розгром і трагедію під Базаром полковник Отмарштайн загалом позитивно оцінював Другий Зимовий похід та стверджував, що цей похід продемонстрував продовження збройної боротьби за державність, підсилив національні прагнення українців на теренах, окупованих більшовиками, та навіть частково зумів призупинити збирання продподатку [3, с. 19-20].

Проблематики Другого Зимового походу торкався у статті «До рейду 1921 року» сотник Петро Ващенко. Підкреслюючи, що організаційна робота для проведення цієї операції розпочалася ще навесні 1921 року, він зазначав, що основною проблемою діяльності Повстанчого Штабу стало проникнення до його складу низки більшовицьких агентів, унаслідок чого багато повстанських осередків на українських теренах було ліквідовано, а сам похід занадто запізнився у часі [4, с. 135-137].

Таким чином, перелічені представники української військової еміграції Армії УНР у своїх працях детально розглядали організацію та перебіг Другого Зимового походу, висвітлювали особисту участь генерал-хорунжого Юрія Тютюнника у цих подіях. Аналізуючи помилки, котрі призвели до розгрому повстанців, автори, тим не менш, відводили Другому Зимовому походу важливу роль у продовженні збройної боротьби за українську державність.

1. Ремболович І. Рейд 1921 року. *За державність. Матеріяли до історії війська українського.* Збірник 3. Каліш, Українське воєнно-історичне товариство. 1932. С.156-171.
2. Шпилинський О. Базар (1921 р. – 1931 р.). *За державність. Матеріяли до історії війська українського.* Збірник 3. Каліш, Українське воєнно-історичне товариство. 1932. С.109-134.
3. Отмарштайн Ю. До історії повстанчого рейду ген. хор. Ю. Тютюника в листопаді 1921 р. (Частина ІІ). *Літопис Червоної Калини*. Число 7-8. 1930. С. 17-20.
4. Ващенко П. До рейду 1921 року. *За державність. Матеріяли до історії війська українського.* Збірник 3. Каліш, Українське воєнно-історичне товариство. 1932. С.135-139.

Мистецтво зарубіжного українства: витоки, становлення, постаті, тенденції

Просалова Віра

НА ЕМІҐРАНТСЬКИХ ПЕРЕХРЕСТЯХ: З ІСТОРІЇ ПИСЬМЕННИЦЬКИХ ПСЕВДОНІМІВ

Для письменника-еміґранта літературний псевдонім – це надійний спосіб уникнення переслідувань, зрештою, необхідність, зумовлена потребою приховати своє справжнє ім'я, походження, щоб, з одного боку, не нашкодити рідним, які лишилися в Україні, а з іншого – аби уникнути примусової репатріації, коли в повоєнний час на переміщених осіб полювали різні комісії і траплялися випадки таємничого зникнення людей просто із таборів.

У цій студії звернемо увагу на виникнення та функції письменницьких псевдонімів, які дозволили експатріантам утаємничити свої прізвища та родинні корені, що могли б їм ускладнити життя, адже еміґрантське середовище було досить строкатим як щодо походження, так і суспільно-політичної орієнтації. Тим більше, що радянська влада виявляла пильну увагу до національно свідомих осіб, особливо тих, хто розвінчував радянський «рай». Згадаймо хоча б чільного діяча Центральної Ради, поета, перекладача, публіциста Максима Славинського, заарештованого в 1945 році радянськими спецслужбами у Празі.

Нерідко літературні імена поставали маркерами української ідентичності, були виявом національного кредо. Літературознавець Володимир Дорошенко, як і Михайло Драгоманов, обрав, наприклад, псевдонім Українець, а відомий драматург Єлисей Карпенко – Карпенко-Український, Є.А.Український.

Псевдоніми виникали за місцем народження чи тимчасового перебування літераторів. Так, скажімо, письменник, літературознавець, критик, мемуарист, історик, журналіст Григорій Костюк, який народився на Поділлі, взяв псевдонім Борис Подоляк; уродженець Полтавщини, письменник, перекладач, громадський діяч Василь Королів обрав для автопрезентації псевдонім В.Диканський, що виник від назви легендарного села Диканька; уродженець Поділля, письменник, літературознавець, маляр Богдан Лепкий актуалізував літературними іменами кілька дорогих йому населених пунктів: село Жуків – Федір Жуківський, село Кругулець – Федір Кругулецький, містечко Бережани – Б.Бережанський; поетеса, маляр, скульптор Оксана Лятуринська, яка народилася в селі Вишнівець на Волині, підписувала свої твори як Роксана Вишневецька, а поет, драматург, літературознавець, критик Павло Савчук – як

П.Буковинець. Українці хотіли хоча б у пам'яті зберегти свій «Єрусалим у більшовицькому полоні», як образно охарактеризував цю тенденцію Сергій Домазар, тому охоче актуалізували «рідні топонімічні псевдоніми: Подоляк, Волиняк, Хорольський, Личаківський, Кошелівець, Лиман, двоє Десняків, двоє Полтав, Дніпряк, Дніпровський, Смотрич, Керч, Ворскло» [1, с.551]. Ідентичність літературних імен зумовлена розрізненістю окремих ланок українського літературного процесу в еміґрації, «фрагментарністю і неповнотою осмислення літературних явищ діаспори» [2, с. 4].

Численні спроби приховати відомості про себе були зумовлені тим, що чимало письменників стали жертвами радянського «правосуддя». Василь Гришко, Григорій Костюк, Петро Волиняк, Василь Сокіл, Іван Багряний, Юрій Лавріненко, Микола Лазорський, Михайло Орест (рідний брат Миколи Зерова), Василь Гайворонський, Олександра Костюк, Віталій Юрченко (Юрій Карась-Галинський), Яр Славутич (Григорій Жученко), Іван Майстренко, Семен Підгайний, Леонід Лиман, Олекса Запорізький, Степан Гаєцький, Василь Чапленко, Костянтин Туркало – це далеко не повний перелік тих, хто зазнав репресій в Україні. «Тисячі засланців-в'язнів рубали ліс, обстругували кору, складали на сани, возили... Виснажені каторжною працею, обідрані й голодні ледве ступали по глибокому снігу. Робили уповільнено, від безсилля падали, вставали і мляво підрубували шаршаву кору сосен. Це були "штрафні" в'язні, що не могли виконати звірячого "уроку". Їх голодних і холодних лишили тут під вартою докінчувати... Може й закінчать, а може й ні... Більш того, ні... Адже треба кожному в'язню зрубати за добу 25 товстих сосен, застругати кору, обрубати віті і скласти на сани. Важка, каторжна праця під канчуком і багнетом чекіста...» [3, с. 237]. Так описав своє ув'язнення Микола Лазорський, підписавши ці спогади псевдонімом Карельський, щоб акцентувати місце тортур.

В очікуванні рішень репатріаційних комісій літератори ретельно приховували все, що було пов'язано з попереднім періодом життя: документи, походження, родинні зв'язки, час і місце народження. Уродженець села Вовківці Сумської області Леонід Полтава, наприклад, вигадав версію про свій шведський родовід, адже ще в дитинстві бачив у рідному краї могили похованих шведів і тому взяв собі як оберіг прізвище Єнсен; переслідуваний очільник літературної організації «Забой» (1929-1933) Василь Гайворонський попросив секретарку бурґомістра змінити кілька літер у прізвищі й так несподівано для багатьох став Гайдарівським, а це допомогло його родині, що лишилася в Костянтинівці, уникнути переслідувань; засуджений до розстрілу Сергій Давиденко, автор роману «Замок над Водаєм», узяв прізвище померлого від тифу побрати-

ма Домазара. Ці факти підтверджують винахідливість наших земляків, прагнення адаптуватися до нового оточення.

Щоб уникнути небезпеки, письменники-емігранти вражали зливою вигаданих імен: письменник, літературознавець, мовознавець Василь Чапля приховувався під такими псевдонімами та криптонімами, як В. Гірчак, В.Світайло, В. Ватрослав, В. Кириленко, В. Кубанець, В. Недолюбень, Ґедзь, Вс, Вч, ВЧ-о; поет, прозаїк, фейлетоніст, публіцист Роман Купчинський – Мусій Гак, Чіпка Галант, Галактіон Чіпка, Доля Мирон, Мирон-Доля, Роман К., Харко, Учасник, Зиз, Рома, Р.К., Г.Ч., М.Д., Т.С. та ін.; Василь Королів – В. Диканський, Старий Василь, Подорожний, П. Щур, Хуторянин Старий, В. Дикий, Amator, В.Д., П-ий та ін.; звинувачений у причетності до СВУ літературознавець Петро Одарченко – Петро Василенко, Каленик, П. Макаренко, П.О., Петро Оксаненко, П. Римаренко, П. Козаченко, П.В., П. Заярський.

Потребу замаскувати минуле гостро відчули супутниці «ворогів народу»: дружина Михайла Івченка – Людмила Коваленко, Олена Звичайна (Олена Дельгівська, у шлюбі – Джуль), сестри Лесі Українки – Ольга Косач-Кривинюк та Ізидора Косач-Борисова, дружина Сергія Пилипенка – Тетяна Кардиналовська, Марія Цуканова (дівоче прізвище – Скоромна), Оксана Мельничук (грузинка за походженням Маріне Галінадзе, дружина репресованого завідувача кафедри української мови і літератури Харківського університету А.Панчука), Катерина Перелісна (Катерина Глянько, у шлюбі – Попова). Ольга Мак, наприклад, залишила спогади «З часів єжовщини», надавши слово своєму заарештованому чоловіку Олександру, якого наділила власним псевдонімом Мак, отже, повідавши достовірну історію устами вигаданого наратора.

Необхідність конспірації відчували і діти репресованих батьків, у пам’яті яких закарбувалася розправа над рідними. Тавро «ворога народу» позбавляло їх можливості здобути освіту. Як донька репресованого майбутній літературознавець Любов Дражевська (псевдонім – Любов Слобожанка) двічі була виключена з інституту. Діти «ворогів народу» були взяті на облік і виселені з таких міст, як Москва, Ленінград, Київ, Мінськ, Тбілісі, приморських і прикордонних міст, нерідко позбавлені житла. Їх відправляли на «перевиховання» у табори, причому обов’язково в інші регіони країни, щоб позбавити будь-яких контактів із рідними. Тому ті з них, кому вдалося виїхати, були надто обережними у спілкуванні, нерідко уникали розмов про батьків, як, скажімо, Леонід Лиман чи Віра Боднарук, або творили міфічну біографію, як, наприклад, Емма Андієвська, яка змінила прізвище свого вітчима, ставши таким чином Андієвською.

Численну групу емігрантів з числа дітей репресованих представляють син драматурга Миколи Куліша, автор спогадів «Слово про будинок “Слово”» –

Володимир Куліш, доньки Сергія Пилипенка – Ася Гумецька та Міртала Бентов, донька Михайла Драй-Хмари – Оксана Ашер, донька Михайла Івченка та Людмили Коваленко – Леся Івченко, українська письменниця та акторка Діма (Діамара Ходимчук), Харитон Довгалюк, Віктор Свобода, Леонід Лиман, Зоя Когут, Уляна Любович, Йосип Строцький, Борис Олександрів, Петро Горбань, Петро Полтавець (Василенко), Степан Горлач, Леонід Полтава, Микола Вірний, Петро Косенко, Галина В'юн (дівоче прізвище – Гришко) та багато інших.

Викладені спостереження не претендують ні на повноту охоплення псевдонімії письменників-еміґрантів, ні на жорстку систематику. Це одна з початкових спроб наукового осмислення походження та функцій літературних імен українських письменників, які творчо реалізували себе поза Україною.

1. Качуровський І. Проза Олекси Ізарського. *Променисті сильвети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки*. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 551- 564.
2. Просалова В.А. Українського літературного цвіту – по всьому світу… *Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості*/ упоряд. В.А. Просалової. Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. С. 3–5.
3. Карельський М. Дзенькіт сокири. Зі спогадів в'язня. *Новий обрій.* Мельборн, 1999.Ч. 11. С. 237-238.

Тимків Богдан

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО В ДІЯЛЬНОСТІ ХУДОЖНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Діаспоральні дослідження (*diaspora studies*) в останні десятиліття стали одним із найпоширеніших наукових напрямів у світовому культурознавстві та мистецтвознавстві.

Актуальність цих досліджень зумовлена не лише зростанням потреб представників різних етнічних груп і діаспор у збереженні свого мистецтва, але й прагненням до його розвитку, формування в ньому стійкості та одночасно можливостей трансформації та здійснення продуктивного міжкультурного діалогу.

Потужним інструментом конструювання та підтримки діаспоральної ідентичності було і залишається мистецтво – особливо це характерно для української культури з її традиційним сакральноцентризмом.

Процес масової міграції до інших країн набув масового характеру на зламі XIX-XX ст. Традиційно історію української еміграції поділяють на чотири хвилі: перша – трудова еміграція – з останньої чверті XIX ст. до початку Першої світової війни; друга – політична – період між двома світовими війнами; третя – інтелектуальна – період після Другої світової війни до середини 1950-х

рр.; четверта – економічна – від 1980-тих рр. до сьогодення. Такий поділ є досить умовним. У сучасний період зростання чисельності українців за кордоном зумовлено передусім українською трудовою міграцію, яка є результатом негативних явищ у економіці України, а з 2014 р. – ще й військовою агресією Росії на Донбасі й анексією Криму та з 2022 року повномасштабною війною.

Дмитро Степовик акцентуючи увагу на трьох хвилях трудової еміграції та паралельному розвитку іконотворчості в діаспорі, зазначає, що перші дві (після Першої світової війни та міжвоєнний період) мали невелику кількість мистців, у творчості яких, ще не до кінця були вироблені стильові й іконографічні нюанси. Після третьої хвилі еміграції формується ціла українська діаспорна плеяда художників-іконописців [1, с.131-132]. Яскравими представниками нової української ікони в діаспорі були Петро Холодний Молодший, Святослав Гординський, Ювеналій Мокрицький, Христина Дохват, Микола Бідняк та багато інших.

За весь період перебування на чужині українська діаспора зберегла та розвинула кращі традиції і риси національного мистецтва України, збагативши таким чином й світову культуру. Вивчення творчих надбань мистців української діаспори дає можливість ознайомитися із сакральним мистецтвом, розвиток якого був штучно перерваний в радянській Україні.

Ціла когорта мистців та учених діаспори, зокрема П.Андрусів, С.Гординський, Д.Горняткевич,І.Кейван, П.Мегик у багатьох своїх працях розкрили роль українського мистця в збереженні та розвитку різних видів мистецтва, особливо, сакрального.

Відомості про діаспорних мистців та їх здобутки черпаємо з матеріалів «Енциклопедіх українознавства», книги Г.Прокопчука «Українські мистці в Німеччині», І.Мірчука «Історія української культури», «Мистецтво країнської діаспори. Повернуті імена» за ред. О.Федорука, І.Кейвана «Українські мистці поза Батьківщиною», фундаментальній праці Б.Тимківа «Мистецтво України та діаспори: дереворізьба сакральна й ужиткова» та інших.

Формування української мистецької діаспори припадає на початок ХХ століття. Саме тоді С. Левицька, О. Архипенко та інші заявили про себе на теренах Франції та Німеччини, активно включившись у процес творення європейської культури і репрезентуючи українське мистецтво в найбільших культурних центрах Заходу.

Другий потік української мистецької еміграції припадає на 20-30 рр. З Парижем пов’язана творча діяльність українських художників А.Сологуба, О.Мазурика. Саме пензлю О.Мазурика належать численні ікони, виконані для іконостасу церкви св. Володимира на бульварі Сен-Жермен у Парижі.

У міжвоєнний період у Празі працювала ціла когорта українських митців, серед яких: Віктор Цимбал, Роберт Лісовський, Микола Бутович. Тут навчались також Петро Холодний Молодший, Степан Колядинський, Євген Норман. Довгий час працювали і творили Іван Кулець, Михайло Бринський, Іван Мозолевський, Василь Хмелюк, Онуфрій Пастернак та ще багато мистців.

Нова хвиля еміграції українських мистців до країн Західної Європи, Північної й Південної Америки, Австралії спостерігається в 40-70 рр. ХХ ст.

На еміграцію прибули як вже сформовані мистці, які продовжували вдосконалювати свою майстерність, так і початківці.

На чужині вони створювали своєрідні мистецькі шедеври в яких відображалися надбання світової культури, різноманітність стилів, напрямів, тенденцій і водночас зберігаючи кращі традиції національної культури, створеної впродовж тисячолітньої історії України.

Так, світове визнання здобув Святослав Гординський (1906-1993) – видатний мистецтвознавець, маляр, поет, перекладач поезії з англійської, французької, німецької, італійської та польської мов. Брав активну участь у мистецькому житті України й української діаспори.

Найвідомішими працями С. Гординського в галузі мистецтвознавства є монографії «Українська ікона 12-18 ст.», «Олександр Архипенко», «Віктор Цимбал», «Галина Мазепа» та низка інших. Окрім мистецтвознавчої діяльності мистець вславився і своїми іконописними творами, серед яких найбільш відомим став розпис інтер'єру собору св. Софії в Римі, виконаний мозаїчною технікою. Мистець розробив систему розписів, подібну в основних композиційних вузлах до системи мозаїк Софії Київської («Христос Вседержитель» у підкупольному просторі, «Причастя апостолів» в центральній апсиді), але додав кілька біблійних сюжетів («Сотворення Всесвіту», «Нагірна проповідь») та сцен з історії Української Церкви раннього періоду («Володимир Великий», «Княгиня Ольга», «Ярослав Мудрий», «Володимир Мономах», «Данило Паломник», «Нестор Літописець» та інші). Повністю завершено оздоблення собору мозаїками до свята 1000-ліття християнізації Київської Русі (1988) [2, с. 59].

Значний внесок у розвиток українського іконопису вніс Михайло Мороз, уродженець м. Києва. У 1988 році відбулася перша персональна виставка ікон мистця в Українському вільному університеті (м. Мюнхен). Найвідомішими творами сакрального мистецтва мистця є «Нерукотворний образ», «Хрещення в Йордані», «Святий Володимир» тощо.

Своїм творчим доробком в іконописі виокремлюється відома діаспорна мисткиня Христина Дохват. Найбльш відомою в Україні є її Вишгородська ікона Богоматері. Творчий доробок художниці налічує декілька сотень ікон, прое-

ктів іконостасів, стінописів для українських храмів діаспори. У створенні ікон Христина Дохват зберігає вірність іконографії виробленій у Візантії та Київській Русі [3, с. 273].

Творчість всіх вищезгаданих мистців широко відома у діаспорі, проте залишається мало вивченою в Україні.

За весь період творчості в еміграції українські мистці плідно розвивали ті жанри національного мистецтва, які були заборонені на теренах радянської України. Це, насамперед, іконопис, іконостасне різьблення, мозаїка, фрески, вітражі тощо, які були пов'язані з церковним мистецтвом.

Творча праця діаспорних мистців у новому культурному середовищі не була асимілюванням в західну культуру, яке передбачало втрату національних ознак, а окремою українською течією в мистецькому світовому процесі, що духовно збагачувала й світову культуру. Саме завдяки їхній кропіткій праці, збереженими і збагаченими залишились кращі надбанння українського мистецтва та культури в цілому.

Здобутки діаспорних мистців становлять потужний пласт художньої самосвідомості українців, є безцінним надбанням національної культури тісно пов'язаним з історією, звичаями та традиціями нашого народу. Вони не розгубили по світах те, що створювалось упродовж століть, не розчинилися в культурах інших націй, а гідно репрезентували духовні й мистецькі скарби свого народу на чужині, водночас ставши невід'ємною частиною світової культури. Їх мистецькі твори зберігаються у відомих всьому світу музеях та приватних колекціях.

Перспективними дослідженнями сучасності є висвітлення творчості художників сакрального мистецтва, які емігрували за кордон з 2014-2022 років і продовжують свою діяльність на чужині.

1. Степовик Д. Нова українська ікона XX і початку XXI ст. Традиційна іконографія та нова стилістика. Жовква: Місіонер, 2012. С. 17.
2. Тимків Б. Мистецтво України та діаспори: дереворізьба сакральна й ужиткова. 2-е вид., переробл. і доповнене. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2012. 316 с., 584 іл.
3. Степовик Д. Сучасна українська ікона: з іконотворчості Христини Дохват: Альбом. Київ: Мистецтво, 2005. 304 с.

Параційй Володимир

«ВІДКРИТТЯ» МИСТЦЯ ПЕТРА КРАВЧЕНКА В МУЗЕЙНІЙ ЕКСПОЗИЦІЇ

Меморіальна спадщина, сконцентрована в музеї, є надзвичайно цінним і показовим «історіозуючим» (згідно смислотворення Люсьєна Февра) докумен-

том. У ній зосереджена інформація про конкретну людину-творця, про її життєві віхи, захоплення, навіть – внутрішній світ. Власне через неї і пізнається особистість. Тому, беззаперечним для нас є твердження: «Меморіальні пам'ятки – це найрізноманітніші й найчисленніші предмети; їх комплектують за принципом зв'язку з тією або іншою видатною особою і використовують у меморіальних, історичних, художніх, краєзнавчих та інших музеях» [6, с. 151]. Такими безумовно пропам'ятними – меморіальними – музейними предметами є й результати творчої праці відомої особистості, особливо – особистості-мистця.

У залі Другої світової війни Бережанського краєзнавчого музею [1] (Тернопільщина) експонується підбірка начерків-рисунків портретів лідерів українського національного руху (виконаних в єдиній творчій манері), а саме: Романа Шухевича, Степана Бандери, Симона Петлюри, Євгена Коновальця (рис. 1).

Їх появі в музеї передувала доволі цікава історія. Родичі бережанського лікаря Ярослава Корбила передали з Австралії чотири вищеназвані малюнки (папір, олівець). Мистецькі роботи подаровано Бережанському краєзнавчому музеї як творіння невідомого художника. Було лише зрозуміло, що це один з мистців української діаспори в Австралії. Але портрети видавалися цікавими (власне – високомистецькими), історично значимими; такі, що органічно вписувалися в музейну експозицію Другої світової війни. Так вони й експонувалися.

Але сталася очікувана подія, яка призвела до неочікуваних (проте приємних) результатів: 21 червня 2017 року, на честь 25-річчя встановлення дипломатичних відносин між Австралією і Україною (а також відзначення 70-річчя поселення українців в Австралії) у Києві відкрилася художня виставка «Художники-Амбасадори. Українська Австраліана». Вона була спільним проєктом Посольства Австралії в Україні, Музею української діаспори (м. Київ), а також Бережанського краєзнавчого музею. Адже в нашому місті народився відомий художник української діаспори Володимир Савчак, значна кількість мистецьких робіт якого експонується та зберігається в фондах місцевого краєзнавчого музею.

На виставці у Києві вперше було представлено понад 60 творів живопису та графіки шести українсько-австралійських художників з колекцій київського Музею української діаспори та Бережанського краєзнавчого музею. Серед них власне творіння Володимира Савчака, а також Тимофія Мессака, Петра Кравченко, Степана Хвилі, Леоніда Денисенко, сучасної австралійської художниці українського походження Світлани Солдатової.

І, серед експонованих робіт одного з мистецьких корифеїв української діаспори в Австралії Петра Кравченко, головний зберігач фондів Бережанського краєзнавчого музею (нині – директор) Наталія Бойко відзначила схожість його

живописного стилю з нашими музейними портретами. Далі було спілкування із сином уже покійного мистця Павлом – особистістю, яка продовжує мистецьку славу свого батька та очолює Спілку українських образотворчих митців Австралії [4, с. 87]. І підтвердилося: портрети, експоновані в Бережанському краєзнавчому музеї – це творіння відомого художника та громадського діяча української діаспори в Австралії Петра Кравченка (рис. 2). Коротко про нього.

Рис. 1

Рис. 2

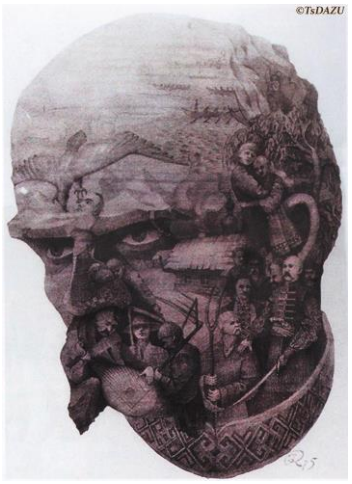

Рис. 3

Петро Кравченко народився 21 червня 1921 р. в Києві. У 1940 р. закінчив Київську художню школу ім. Т. Шевченка. Під час Другої світової війни перебував на її фронтах, потрапивши до німецького полону. Добре розуміючи небезпеку від повернення додому, залишається в Німеччині, де працює художником-декоратором. А в 1949 році переїжджає до Австралії. Тут, після закінчення дворічного контракту (свого роду зобов'язання відпрацювати на фізично важких роботах) продовжував свою професійну освіту, закінчив Інститут комерційного мистецтва та Школу телевізійного вишколу. По завершенні навчання 20 років працював дизайнером спеціальних ефектів при костюмерному відділі у Державній телевізійній студії (СН-2).

Тут, після закінчення дворічного контракту (свого роду зобов'язання відпрацювати на фізично важких роботах) продовжував свою професійну освіту, закінчив Інститут комерційного мистецтва та Школу телевізійного вишколу. По завершенні навчання 20 років працював дизайнером спеціальних ефектів при костюмерному відділі у Державній телевізійній студії (СН-2).

Багато малював особисто, активно включився в українське громадське життя «зеленого» континенту. Так, у 1967 р. став одним із засновників Спілки українських образотворчих митців Австралії, виконував у ній обов'язки секретаря. А в 1975 також був одним із засновників Фундації Українських Студій

Австралії та її постійним членом; упродовж 1991-1998 рр. належав до Дирекції цієї установи.

Петро Кравченко експонував свої твори на виставках у Лідкомбі, Волонґонґу, Сіднеї, Аделаїді, Мельбурні (усе – Австралія). У 1992 відбулася персональна виставка художника, де було показано 65 робіт. І в тому ж році експонувався із своїми трьома роботами («На Івана Купайла», «Переяславська Рада», «Княгиня Ольга») на виставці «Єдність» в Києві. Одна робота – «Думи мої» (портрет Т. Шевченка) була подарована та експонується у Національному музеї Тараса Шевченка (а її рисунок – в бібліотеці Центрального державного архіву зарубіжної українки (рис. 3).

У 1994 р. Петра Кравченко прийнято в почесні члени Національної спілки художників України; а в 1997 р. – влаштована його персональна виставка («Ноша України крізь віки») у Музеї історії міста Києва, присвячена ІІ Всесвітньому форуму українців.

У 1996 р. П. Кравченко влаштує в Києві виставку, присвячену 150-річчю з дня народження М. Миклухо-Маклая; також був ініціатором випуску ювілейної поштової марки. А в 1998 році, завдяки його старанням, «Укрпошта» видала поштову марку, присвячену 50-літтю українського поселення в Австралії. У 2000 р. налагодив приїзд делегації Київської міської Ради для нав'язання культурних стосунків між містами Київ і Сідней та привезення пам’ятника Т. Шевченка в подарунок українцям Сіднею від України

Петро Кравченко – почесний член Міжнародного Благодійного Фонду «Духовна Спадщина» (Київ), акредитований кореспондент газети «Вільна Думка»; нагороджений грамотами та медалями від Союзу Українських Організацій Австралії, Спілки Визволення України, Міжнародного Благодійного Фонду «Духовна спадщина» та Похвальними грамотами Української Автокефальної Православної Церкви, Української громади Сіднею [2, с. 274; 3, с. 5; 4, с. 83-87; 5, с. 225]

Загалом – це була справді значима особистість (творча, «громадська»), яка заслуговує нині на увагу та пам’ять. Тому з радістю, зрозумілою музейникам, ще раз акцентуємо: в експозиції Бережанського краєзнавчого музею презентуються для широкого загалу портрети українських історичних діячів (державницьких лідерів, національних провідників) роботи визначного українського мистця (який зумів за життя творчо поєднати Україну та Австралію) – Петра Кравченка. Усвідомлення цього посилює не лише пізнавально-емоційну чи інформаційну суть тематичної музейної експозиції, але й надає її історичної (а, через особистість мистці – і меморіальної) значимості.

1. Бережанський краєзнавчий музей. Експозиційні матеріали.

2. Винниченко І. Кравченко Петро Митрофанович. *Енциклопедія історії України у 10 томах*. Київ, 2009. Т. 5.
3. Кравченко П. Ноша України крізь віки. Київ, 1999.
4. Лексіна Г. Петро Кравченко. Київ – Сідней. *Антиквар*. Київ, 2017. № 9-10.
5. Українці Австралії. Енциклопедичний Довідник. Сідней, 2001.
6. Уривалкін О. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. Київ, 2006.

Бородіца Світлана

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС РОМАНІСТИКИ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ: ЖИТТЯ ЯК СЕБЕВИБОРЮВАННЯ

Творчість Теодосія (Тодося) Осьмачки періоду еміграції – помітна сторінка в українській літературі середини XX століття. Феномен Осьмачки-письменника визначають його самобутня творча постать і неповторна самосвідомість. Він гідно репрезентував українське письменство на світовому рівні. У складний час культурного відродження письменник творив український роман, заґрунтований в екзистенційну парадигму та автобіографічний дискурс.

Окреслюючи творчу індивідуальність автора, зазначимо: образ митця надзвичайно складний. Його життя в епоху тоталітаризму було драматичним, що й зумовило психотип митця – самітника і відлюдника. Драматизм існування напівбожевільного Тодося Осьмачки ускладнився трагедією еміграційного періоду. Фанатичні чесність і правдолюбство викликали злість і ненависть до нього, як з боку радянської влади, так і недоброзичливців із письменницького цеху. Відтак поступово Тодось Осьмачка перетворився на інтроверта, спрямованого всередину себе, а не до навколишнього світу. Пережиті в Лук'янівській в'язниці та Кирилівській психлікарні враження сублімовані в його великій прозі – романах «План до двору» та «Ротонда душогубців». Головна в них – тема викриття і засудження сталінського режиму, зокрема, атмосфери страху, безправ'я, брехні, які сам пережив. Суворі випробування, передусім відчай і безвихідь, психологічно зламали Тодося Осьмачку. Сьогодні він – одна з найтрагічніших постатей в українській літературі XX століття, «поет на грані геніальності» (за Євгеном Маланюком).

Творчий доробок письменника-емігранта об'єктивно тривалий час залишався поза увагою українських науковців. Фактом наукового осмислення його прозового доробку стало видане 1969 року англійською мовою компаративне дослідження М. Овчаренко, де зіставлено прозу М. Гоголя й Т. Осьмачки. У дев'яності роки минулого століття з'явилися студії «"Танцююча зірка" Тодося Осьмачки» Н. Зборовської та «Тодось Осьмачка (життя і творчість)» М. Скорського. В українському літературознавстві виділяємо авторитетні роз-

відки Ю. Лавріненка, М. Слабошпицького, М. Моклиці, В. Барчан, Н. Колошук, С. Чернюк та ін. Зазначимо, що творчість, зокрема романістика Тодося Осьмачки, потребує реінтерпретації, щоб позбутися тенденційності та довести оригінальність творчого методу митця.

Важливо, що, зосередившись навколо проблеми національної ідентичності, письменник на перший план виводив внутрішній світ невлаштованої в соціумі людини, її індивідуальні переживання; утверджував національний психотип персонажа – сильну особистість, яку не скорила тоталітарна система і котра презентувала українство у світі. Поділяємо думку літературознавців, що модернізм у романах Т. Осьмачки зумовлений, з одного боку, необхідністю національного самозбереження в умовах еміграції, а з іншого, – прагненням інтегрувати українську літературу в європейський культурний простір.

Вже у повісті «Старший боярин» автор змоделював особистісний бунт головного персонажа (Гордій Лундик) проти репресивної системи. На нього він спроектував автобіографічну історію, спрямовану на самоусвідомлення та осмислення історичної дійсності. Такий задум пізніше був розгорнутий у романах «План до двору» і «Ротонда душогубців».

«План до двору» – експресіоністський роман з символістськими елементами. Його складне стильове оформлення зумовлене головною ідеєю твору: викрити і засудити тоталітаризм за загибель українського селянства. Цьому сприяють апокаліптичний хронотоп та демонологічна символіка, в результаті чого роман прочитуємо як фантасмагорію, бо раціонально пояснити більшовицькі злочини проти України неможливо. Так, історія Івана Нерадька, чий образ є автобіографічною проекцією, заґрунтована в конструктивно-деструктивний бунт головного персонажа проти більшовицького насилля. Світовідчуття Івана Нерадька, Лукіяна Кошелика, Євгена і Софії Шиянів, тітки Лепестини, Мархви Кужелівни, попри страх переслідування й почуття приреченості, не позбавлене гуманізму, жертовності, взаємодопомоги. Насильство – наскрізна метафора на позначення більшовиків (голови колгоспу Єшки Хахлова та районного комісара Єрмили Тюріна). Відтак національно-визвольна боротьба українців проти тоталітарного режиму трансформована автором у символічну боротьбу світла з темрявою. Проти останньої чинить опір націєтворче буття.

У романі «План до двору» Тодось Осьмачка змоделював національний тип особистості. Головний персонаж Іван Нерадько втілив типові риси національного характеру українців (індивідуалізм, емоційність, кордоцентризм, поетичність, антеїзм, прагнення волі та ін.). Актуалізувавши у творі бінарні опозиції українське-радянське, своє-чуже, вірність-зрада, гуманність-ненависть, справедливість-підступність, письменник правдиво відтворив національну душу укра-

їнців крізь призму загальнолюдських начал. Бо формування світогляду самого автора відбувалося в складних умовах українського культурно-національного буття першої половини ХХ століття.

Роман «Ротонда душогубців» став символічною проекцією кризового душевного стану Тодося Осьмачки. Це дозволяє окреслити його жанровий різновид як психоавтобіографічний роман. У ньому зосереджено основну увагу на образі людини (Іван Брус), скаліченої деструктивним більшовизмом на догоду сталіну; на національних травмах, яких зазнає особистість у ситуації тотального переслідування; на внутрішніх переживаннях українського інтелігента в агресивному до нього ідеологічному соціумі. Колективізація, голод, нищення всього українського загострено реалістично зображені автором крізь призму екзистенціалізму, зокрема символіки «червоного дияволізму». У панорамній картині трагічного світу українського села на зламі 20-30-х років ХХ століття Тодось Осьмачка художньо трансформував біблійний мотив руїни. Усі спроби персонажів врятуватися і помститися зазнали поразки (Іван Брус, симулюючи божевілля, по-справжньому психічно захворів, Олена Антонівна покінчила життя самогубством (сімнадцятий розділ «Хоч у москві служи, а хоч в землі лежи»)). На жаль, Тодось Осьмачка не бачив виходу для України з тоталітарного пекла і більшовицької темноти. Персонажі, зневірившись, залишаються самотніми. При цій фантасмагоричності змальованих страшних подій, коли психологічне напруження досягло апогею, читач вражений силою духу персонажів, котрі чи в божевільній агонії, чи утвердившись в думці про самогубство, не втрачають людської гідності, а отже, не здаються морально, не тратять волі до боротьби.

Отже, як доводить проза автора, Тодось Осьмачка залишився «найбільш безкомпромісним супроти окупанта» (Ю. Лавріненко) серед українських письменників ХХ століття. Його психоавтобіографічні романи «План до двору» і «Ротонда душогубців», розкриваючи причини і наслідки душевної кризи, виразно засвідчили, що українська проза за жанрово-стильовою своєрідністю не лише продовжила кращі традиції 1920-х років, а й досягла нового естетичного рівня.

1. Осьмачка Т. Автобіографія. *Березіль*. 1995.№5-6. С. 19-20.
2. Осьмачка Т. Думки, що виникли під час писання книжки «Ротонда душогубців». *Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст*.: у 3 кн. Київ: Рось, 1994. Кн. 2. С. 114-115.
3. Осьмачка Т. Поезії. Повісті: Старший боярин. Ротонда душогубців / уклад. А. Я. Бельдій. Київ: Наукова думка, 2002. 422 с. (Б-ка школяра).
4. Осьмачка Т. Старший боярин; План до двору: романи / підгот. текстів, передм. С. Пінчука. Київ: Український письменник, 1998. 240 с.

Молчко Уляна

НАРИС «НЕСТОР НИЖАНКІВСЬКИЙ. У ПЯТНАДЦЯТІ РОКОВИНИ СМЕРТИ» РОМАНА КЛИМКЕВИЧА: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Інтернет простір відкриває сьогодні все більше можливостей для дослідження публіцистичної творчості яскравих представників української діаспори. До них належить журналіст, письменник, перекладач, військовий Роман Климкевич (1920–1993), який в 1950 році емігрував до США. Він є автором численних творів, зокрема це «…розвідки і статті на геральдичні теми, вірші й оповідання, переклади, збірки поезій "Вітри з далечіні"» [1, 1044]. Здобувши правничу освіту в Львівському університеті, митець паралельно навчався у Вищому музичному інституті імені Миколи Лисенка. Викладачем фортепіано був видатний композитор, піаніст-концертмейстер, педагог, музичний-критик, суспільно-громадський діяч Нестор Нижанківський (1893–1940). Своєму улюбленому вчителю Р. Климкевич присвятив нарис «Нестор Нижанківський. В пятнадцяті роковини смерти» [2, 276–281; 3, 22–25], що вийшов друком в двох числах журналу «Київ» (Філадельфія) у 1955–1956 роках.

Поглибленому вивченню життєтворчості корифеїв українського культурологічного простору початку XX століття в Східній Галичині сьогодні сприяє мемуарна публіцистика. Зазначений спогадовий матеріал Р. Климкевича «Нестор Нижанківський. В пятнадцяті роковини смерти» вияскравлює маловідомі сторінки з біографії одного з відомих фундаторів національного мистецтва.

Володіючи неперсічним письменницьким хистом, Р. Климкевич публікує розлогий пресодрук, літературні особливості якого надають йому жанрових ознак нарису. Цей журналістський різновид належить до художньо-публіцистичних моделей відображення світового простору. Відомий теоретик пресознавства Володимир Здоровега відзначає, що нарис є «…найпоширеніший художньо-публіцистичний жанр, у якому досліджуються реальні життєві явища через людські долі та характеристики з метою впливу на соціальну практику, формування особистості, її орієнтації у системі соціально-політичних і духовних цінностей» [4, 245]. Власне ці риси простежуються у мемуарному творі Р. Климкевича про Н. Нижанківського.

Для всебічного висвітлення постаті Н. Нижанківського автор обирає чотиричастинну композиційну побудову. Назва кожного розділу пресодруку відповідає важливим віхам з життя і творчості українського композитора, а саме

«В пяднадцяті роковини смерти», «З минулого в майбутнє», «Життьовий шлях», «Творчість і спадщина».

Оцінюючи значення мистецької діяльності з позицій п'ятнадцятилітнього відтинку часу після смерті композитора, Р. Климкевич розпочинає пресодрук з оцінки значення його творчості як для національної культури, так і для європейської. Він пише: «Нестор Нижанківський <…> був одною з найпомітніших постатей в українському музичному життю 20–40 років нашого століття. Його музична творчість була досить многогранна й багата, але велика її частина пропала, може, назавжди. Її знищили большевики в перших днях свого наїзду в Прагу» [2, 276]. Автор аналізує стильові особливості музичної спадщини зазначаючи, що «…Нижанківський – неоромантик, його твори сповнені поривань до суб'єктивного, мрійного й далекого, з них пробивається емоційна снага й лірична безпосередність» [2, 277].

Другий розділ знайомить читача з родинною атмосферою, у якій формувався музичний талант майбутнього композитора, зокрема підкреслює вплив батька, о. О. Нижанківського. Автор насичує цю частину нарису розлогим оглядом наслідда будителів української музики, а саме Д. Бортнянського, М. Березовського, А. Веделя, М. Лисенка, М. Леонтовича, О. Кошиця, С. Людкевича, Д. Січинського, Ф. Колесси. Вивчення Н. Нижанківським їх творчості створило ґрунт для кристалізації його музичного світогляду.

Третя частина в лінійній послідовності репрезентує сторінки біографії митця. Автор відзначає його глибокий освітній рівень, здобутий у Львівському університеті, Вищому музичному інституті імені Миколи Лисенка, Віденській музичній академії, Віденському університеті, Празькій музичній академії, що дав йому змогу розвинути у Львові всесторонню діяльність на соціокультурологічній ниві. Пройшовши військовий шлях добровольця Української Галицької Армії, Н. Нижанківський «…уважав себе націоналістом і постулятам націоналістичної ідеології старався служити, не зважаючи на слабке здоров'я, усіма силам, не тільки як митець і громадянин, але й як учитель і виховник» [2, 280].

У заключному розділі нарису публіцист відзначає творчі здобутки митця у всіх музичних царинах: камерно-вокальній, фортепіанній, камерно-інструментальній, хоровій, опрацюванні народних пісень, театральній. «Композитор (Н. Нижанківський – У. М.) бачив своє завдання не тільки в близькості до народної творчости, але й в обнові духовости великої минувшини української музики <…> при цьому він наскрізь новітній композитор і навіть пробоєвик нових течій в українській музиці» [3, 23], – зазначає Р. Климкевич.

Загалом, публіцистичний нарис діяча української діаспори насичений унікальним спогадовим матеріалом, який вияскравлює мистецький портрет

композитора Н. Нижанківського. Пресодрук Р. Климкевича є вартісним джерелознавчим документом, котрий варто впроваджувати в культурологічно-музикознавчий обіг.

1. Климкевич Роман. *Енциклопедія Українознавства. Словникова частина* / головний редактор Володимир Кубійович. Львів, 1994. Т. 3. С. 1044.
2. Климкевич Р. Нестор Нижанківський. *Київ*. 1955. Ч. 6. С. 276–281.
3. Климкевич Р. Нестор Нижанківський. *Київ*. 1956. Ч. 1. С. 22–25.
4. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: підручник. Львів: ПАІС, 2004. 268 с.

Смирнов Ігор, Любіцева Ольга, Гринюк Діана

«ЛЕМКІВСЬКА ВАТРА» ЯК ФОРМА КУЛЬТУРНО-ТУРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА

« Треба би нам треба стільця широкого
Жеби ся нам зійшла родина до нього…»

Такі пісні у «лемківській мові» звучать під час Міжнародного етнографічного фестивалю «Лемківська ватра», який щорічно (від 1982 р.) відбувається у містечку Ждиня (Zdynia) у Малопольськім воєводстві Польші. Ватра – це слово, яке означає «вогнище» на цілій дузі Карпатських гір: від польських «гуралів» (на північному заході Великих Карпат) до жителів Південної Румунії (на південному заході), зрозуміло включаючи і Українські Карпати (займають Схід системи Карпатських гір). Отже нині Карпатські гори, що знаходяться у Східній Європі, поділені між країнами-сусідами Україною, Польщею, Румунією, Словаччиною. Населення Карпат, хоча і належить нині до різних країн з різними мовами і культурами, зберігає історичні традиції давніх часів. Зокрема це відноситься до лемків – найзахіднішої етнічної групи українського народу, яка розселена по обох схилах Західних Карпат від річок Боржави, Ужа і Солинки з р.Сяном на сході до Попраду з Дунайцем на заході. Про це наголошує «Етнічний довідник. Етнічні меншини в Україні» [1].

Назва «лемки» ймовірно походить від прислівника «лем», який лемки вживають замість «лише», «тільки». Лемки визнають свою приналежність до Київської Русі й найдовше зберегли подекуди на Лемківщині давні означення «руський», «руснак», «русин». Назва «українець», яка виникла у XII ст. і поширилася на українських землях, проникла у найвіддаленіші на заході закутки із значним запізненням. Через те, що Лемківщина розташована в трикутнику серед поляків, словаків, угорців, лемки впродовж вікової історії зазнавали помітних впливів з їхнього боку (йдеться, насамперед, про мову і культуру). Лемківська говірка, однак, зберегла всі ознаки української мови, за винятком наголосу,

який тут завжди ставиться на першому складі (словацький вплив). Свої хати лемки будували вздовж річок, фасадом до дороги. Типовими для східної та центральної Лемківщини були довгі споруди, де під одним дахом містилися житлова та господарська частини (хата, сіни, комора, стайня, боїще). На західній Лемківщині через брак житньої соломи житлові та господарські споруди вкривали гонтами. Однак у різних повітах хати будували по-різному. Цінними пам'ятками народної монументальної архітектури Лемківщини є дерев'яні зрубно-каркасні конструкції, передільні і трьох-банні церкви. Досить поширеним було до середини XIX ст. позасадибне будівництво: кошари («буди») для випасу худоби і овець, стаєнки на літній час за селами, на пасовищах. Заслуговують на увагу малі архітектурні форми культового характеру – каплички та придорожні хрести, а також іконопис невідомих лемківських майстрів XV-XVII ст. Багатими є родинні звичаї і традиції на Лемківщині: своєрідні і водночас подібні до давньоруських і загальноукраїнських. Ліричні, побутові, весільні пісні лемків збирали і опрацьовували українські композитори. Головним заняттям лемків було землеробство та випас худоби. Основні сільськогосподарські культури: картопля, овес, ячмінь, жито. Лемки займалися також дрібним промислом, виробляли з дерева різні предмети побуту (ложки, мисники, діжки, кошики, вози, сопілки тощо), які продавали на ярмарках. Важкі матеріально-побутові умови, національний і соціальний притиск спонукали лемків до пошуку притулку й заробітку в інших країнах. Напередодні Першої світової війни та після закінчення Другої лемки масово емігрували до США, Канади, Австралії, Аргентини, Югославії. Трагічні сторінки історії лемків (1944-1947 рр.) пов'язані з брутальним виселенням з Польщі до УРСР та на західні і північні землі Польщі (акція «Вісла»). В еміграції лемки об'єднуються у товариства. У Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Києві створені товариства «Лемківщина». У США засновано Організацію оборони Лемківщини, Фундацію дослідження Лемківщини, Всесвітню федерацію лемків, у Канаді – Об'єднання лемків, у Польщі – Об'єднання лемків Польщі тощо. За даними «Етнічного довідника» [1, с.74-75] усіх лемків у світі нараховується приблизно 1 млн осіб, з них закарпатських лемків (лемаків) близько 200 тис., лемків- переселенців з Польщі у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Дніпропетровській, Одеській, Харківській та ін. областях України 230-250 тис., у Польщі -100 тис., у Словаччині – 120 тис., у країнах бувшої Югославії – 60 тис., у США і Канаді – 200 тис., в Аргентині і країнах Західної Європи – 40 тис. осіб.

Одним з найактивніших товариств лемків за межами України є Об'єднання лемків Польщі, яке, представляє українське населення в Республіці Польщі, сприяє зміцненню добросусідських і партнерських відносин між на-

шими країнами та веде активну діяльність з метою збереження автентичності та самобутності лемківської культури, тим самим сприяючи збереженню україномовного простору. Як зазначалося на початку статті, це товариство проводить щорічний фестиваль лемківської культури під назвою «Лемківська ватра» у містечку Ждиня (Zdynia) у Малопольському воєводстві з 1982 р. Засновником цього фестивалю і організатором перших десяти Ватр був відомий лемківський поет, культурний діяч Володислав Ґрабан. Отже, нинішнього року це буде XLII (42-га) за ліком «Лемківська ватра». Традиційно цей фестиваль лемківської культури з польського боку вітає президент Польщі, з українського – президент України.

За горами і за лісами – так старші люди зачинали свої оповістки, свої історії. Перші Ватри були зустрічами *Лемковини,* тобто зустрічами поколінь, родин і друзів. З самого початку вони були у форматі фестивалю і являли собою нагоду з'єднатися при спільній пісні довкола того, що є близьке серцю кожного *лемка*. «Лемківська ватра» мандрувала Лемківщиною: спочатку вона відбулася у с.Чарна (1983, 1984 рр.), потім у с.Ганчова (1985 р.), потім у с.Бортне (1986-1989 рр.). Так поступово «Лемківська ватра» з неформальних зустрічей перетворилася у Свято лемківської культури і така метаморфоза була результатом сумлінної та багаторічної праці багатьох людей. Від 1990 р. «Лемківську ватру» щорічно у липні організує Об'єднання лемків у с.Ждиня, яке є невеликим селом – одним з багатьох лемківських сіл у рідних для лемків Бескидах (Польських Карпатах). Нині це село перетворилося у туристичний магніт, який щорічно на три дні притягує до себе лемків (і не тільки) з цілого світу. Під фестиваль початково була виділена територія площею 2,5 га, де споруджено амфітеатр, сцену, гастрономічно-санітарну інфраструктуру, відкрито невеликий музей, нині фестивальний ареал охоплює 9,5 га. Крім важливої ролі Ватри для репрезентації інтересів лемківської громади, розпорошеної по території Польщі, України та цілого світу, фестиваль став платформою діалогу між трьома державами – Польщею, Україною та Словаччиною. Присутність на Святі лемківської культури політиків, представників державної адміністрації, лідерів лемківсько-українського суспільства має позитивний вплив на формування добросусідських відносин між нашими народами. Традиційно гостями фестивалю є лідери лемківських організацій з Польщі та діаспори з України, Канади, США, Німеччини, Словаччини, Сербії, Хорватії. Також фестиваль відвідували науковці та митці з Польщі та України, зокрема українські та польські письменники Юрій Андрухович, Анджей Стасюк, Лідія Штефанівська, Павел Лауфер, Станіслав Лубєнські, Павел Смоленські, Бартломей Курась, Мартін Поллак.

«Лемківська ватра» нині перетворилася у потужну туристичну подію у Польщі, яка приваблює багатьох туристів з України, які мають лемківське (і не тільки) походження. Програма її проведення відгукується на актуальні політичні події в Україні, зокрема на російсько-українську війну. Так, програма XXXIX (39-ї) Лемківської ватри, що відбулася 16-18 липня 2021 р., передбачала: урочисте запалення Ватри в Ждині з головним концертом та лемківським диско; вшанування пам'яті жертв акції «Вісла», урочисте привітання гостей, простір слова (авторські і тематичні зустрічі); покладення квітів біля пам'ятників Єпіфанія Дровняка в Криниці, Богдана Ігоря Антонича в Новиці, жертв німецького і комуністичного терорів в Усті Руській та Ждині, покази та виставки народної майстерності та ремесла з пригощанням традиційними лемківськими стравами; а на сам кінець – Греко-католицьку та Православну Божественні Літургії [3]. Програма 40-ї «Лемківської ватри» (22-24.07.2022 р.) в Ждині окрім традиційного урочистого запалення Ватри, включала спеціальний концерт під назвою «Ватра» солідарна з Україною» за участю творчих колективів та солістів з Польщі, Словаччини та України (зокрема з України вокальний дует «Мальви» з солістками Вікторією Думою та Мартою Іващишин), нічний концерт за участю фольк- та рок-груп з Польщі та України (група Go_A, Київ), головний концерт за участю ансамблю пісні і танцю «Лемковина» (Львів), вокальних тріо «Герда» (Івано-Франківськ) та «Дивоцвіт» (Зимна Вода), ансамблю пісні і танцю Львівського університету «Черемош»; концерт дитячих і молодіжних ансамблів за участю українських колективів з Івано-Франківська та Львова [4]. У 2023 р. захід «Лемківська ватра» проведений під гаслом «лише вона має значення: земля наших предків, ватра, лемкині, музика» (рис.1). У перший день фестивалю, 14 липня, о 18:30 (за варшавським часом) відбувся концерт «Ватра солідарна з Україною» [5].

Рис.1. Відкриття Міжнародного етнографічного фестивалю "Лемківська ватра" [5]

Отже, Міжнародний етнографічний фестиваль лемківської культури «Лемківська ватра» у Ждині (Польща) являє собою неординарну туристичну подію, яка може привабити не тільки українських лемків але й широке коло українських туристів, для яких буде цікаво познайомитись з цим фестивалем, як подією із збереження автентичності та самобутності лемківської культури, як частини україномовного простору. Надана інформація рекомендується до уваги українських туроператорів для організації спецтурів для українських творчих колективів на фестиваль «Лемківська ватра» у с.Ждиня (Польща), а також турів загальної спрямованості для туристів з України, яких цікавлять особливості лемківської культурно-історичної спадщини, як найбільш західної етнічної групи української нації, та заходи з її збереження в умовах лемківської спільноти у Республіці Польща, з відповідною маркетингово-рекламною підтримкою, у т.ч. цифровому форматі.

1. Етнічний довідник. Довідкове видання у трьох частинах. Частина ІІ. Етнічні меншини в Україні. К.: Вид-во «Фенікс», 1996. 172 с.
2. XXXV Lemkowska Watra. Dziennik Kijowski. 2017. Nr 15 (550). S.3.
3. 39 Лемківська Ватра у Ждині. URL: https://krakow.mfa.gov.ua/news/39-lemkivska-vatra-u-zhdini.
4. 40 Лемківска Ватра в Ждині 22-24.07.2022. URL: https://watrazdynia.pl/uk.
5. Ждиня: у Польщі розпочалася 41-ша Лемківська Ватра. URL: www.polskieradio.pl

Палійчук Ірина

РЕЦЕПЦІЯ МІНІМАЛІЗМУ В ПРАЦІ «EUROPEAN MINIMALISM: A STUDY OF SIX EUROPEAN COMPOSERS WHO HAVE INCORPORTATED MINIMALIST PRACTICE» АНДРІЯ ЛЕГКОГО

Музичний мінімалізм як напрям художньої культури другої половини XX ст. знайшов висвітлення як у зарубіжному, так і в українському музикознавстві. Серед вчених, які звернулись до дослідження цього стильового явища в музиці – Д. Андросова, К. Байєр, Д. Варбертон, К. Генн, І. Двужильна, П. Епстейн, А. Кром, О. Кушнірук, В. Мертенс, К. Поттер, О. Сєрова, І. Стоянова, О. Токун, П. Хамель, Т. Чередніченко, Р. Шварц та ін.

Поміж останніх праць слід виокремити наукову розробку «European Minimalism: A Study Of Six European Composers Who Have Incorporated Minimalist Practice» Андрія Легкого – композитора, одного з родоначальників релятивного мінімалізму в Сполучених Штатах Америки, автора понад 30 творів, викладача композиції Хартфордського університету (США), координатора музичних дисциплін при департаменті освіти в Нью-Йорку, музичного дирек-

тора Римо-католицької церкви в Торш-Лі, штат Нью-Джерсі (США), лауреата міжнародних конкурсів.

Науковцем визначено композиційні техніки та прийоми, які заклали підґрунтя для формування мінімалізму. Це, зокрема, остинато, що використовується в музичній практиці ще з епохи Середньовіччя (Г. Дюфаї «Gloria ad Modum Tubae»). Із сучасних технік – серіалізм, подібно до якого мінімалістична музика використовує «клітини», в яких кількість нот може змінюватись залежно від задуму композитора. Автор підкреслює, що вони повторюються декілька раз, що також регулюється задумом композитора Також А. Легкий виокремлює прийом повторення, який також широко використовувався в музичній практиці попередніх стильових епох: творчості А. Вівальді, Л. Бетховена [3, с. 3–4].

Поміж нових технік, які своєю появою завдячують мінімалізму, автор відзначає додавання або віднімання одного або декілька тонів від «клітини», що створює ритмічне розмаїття, поліритмічний ефект; пульсацію музичного матеріалу, який у процесі частого повторення також можна вважати прийомом мінімалізму; метаморфозу – поступову зміну патерну, яка триває упродовж усього музичного твору, причому трансформація музики стає майже непомітною для слухача, виникає «ефект калейдоскопу» (визначення А. Легкого), а також нашарування, що передбачає накладання двох або більше різних у ритмічних та мелодичних параметрах музичних структур [3, с. 5–7].

Для аналітичної характеристики науковцем обрано найяскравіші приклади мінімалістичної музики. Це, зокрема, «Fratres» – композиція естонського композитора А. Пярта, створена у 1977 р. у стилі «містичного мінімалізму» (А. Легкий). Оригінальна партитура цього твору не має фіксованого інструментарію, що, з однієї сторони, вносить нові ідеї в музику, з іншої – апелює до естетики Середньовіччя, коли твори не містили інформації, для яких інструментів вони призначені. Такі ж приклади свободи комбінацій інструментів, за словами автора, часто зустрічаються й у творчості американських композиторів-мінімалістів – Canon (1957) or Fugue in A (1957), Raga Sundara (2002) Ла Монте Янга; In C, Cantos Desiertos Террі Райлі, Piano Phase, Violin Phase Стіва Райха [3, с. 10].

Також у своєму дослідженні А. Легкий виокремлює твори «Hoketus» (1977) та «Workers' Union» (1975) одного з найцікавіших європейських композиторів XX–XXI ст. Луї Андріссена. Так, в основі першого опусу лежить композиційна техніка гокетування, притаманна музичному мистецтву Ars Nova, яку автор адаптував до цього твору [3, с. 14].

«Workers' Union» написаний для будь-якої комбінації інструментів, характеризується розмаїттям стильових ознак, провідною з яких є мінімалізм. Його

іманентними ознаками є використання прийомів «додавання» та «віднімання», аугментації та димінуції, а також «невизначеності», притаманній творчості Джона Кейджа [3, с. 15–17].

Окрему увагу зосереджено на творах Miserere та Op. 53 «Lerchen Music» (1984) видатного польського композитора XX ст. Генрика Ґорецького. Музична мова та інші засоби виразності першої із названих композицій пов'язані з релігійним текстом. Мелодика, мінімалістична за формою, своєю ґенезою апелює до середньовічної монодії і не підлягає структурним змінам [3, с. 18–20].

У «Lerchen Music» автор використовує такі мінімалістичні прийоми, як повторення простих мотивів, поступову зміну фактури та гармонії, створення ритмічних «візерунків» на основі повторення коротких ритмічних фраз. А. Легкий відзначає, що для композиторського стилю Г. Ґорецького є створення медитативного та гіпнотичного ефекту [3, с. 20].

Одним із яскравих представників стилю «сакрального» (А. Легкий) мінімалізму є Джон Тавенер – один із визначних західноєвропейських композиторів XX ст. Так, твір «Song of The Angel» автора науковець визначає як «ідеальною версією мінімалізму як в американському, так і європейському розумінні» [3, с. 24]. Композиція повністю повторюється без жодних змін у фактурі, які б порушували основні принципи мінімалізму.

Також А. Легкий акцентує увагу на творчості Макса Ріхтера та Мортона Фельдмана – найвидатніших композиторів-мінімалістів нашого часу, які органічно поєднують композиційні техніки та стилі різних епох із власним трактуванням мінімалістичної тенденції [3, с. 26].

У своїй науковій розробці автор відзначає композиторський стиль польського композитора (народився у 1932 р. у м. Львові) Войцеха Кілара – першого композитора-мінімаліста Східної Європи, який поєднує у собі американські та європейські тенденції мінімалізму, що робить його музику унікальною.

У висновках А. Легкий констатує, що мінімалізм, як значний художній напрям, виник у 1960–70-х роках у музичній культурі США, зазнав значного поширення завдяки творчості Стіва Райха, Філіпа Ґласса і Террі Райлі, і в європейській музиці. Такі композитори, як Арво Пярт, Луїс Андріссен, Генрик Ґурецький, Джон Тавенер, Войцех Кілар виробили свій, оригінальний стиль у мінімалітисчній музиці. Він містить емоційну глибину та насиченість, які не завжди притаманні американській мінімалістичній музиці.

Отже, наукова розробка «European Minimalism: A Study Of Six European Composers Who Have Incorporated Minimalist Practice» Андрія Легкого містить ґрунтовний матеріал, стосовний особливостей побутування мінімалізму в європейській музичній культурі. Слід відзначити компаративний аспект пропонова-

ної праці – автор порівнює творчість європейських та американських авторів-мінімалістів, відзначаючи спільні та відмінні її риси. Пропонована наукова розробка ґрунтується на практичному досвіді автора, оскільки А. Легкий є відомим композитором-мінімалістом сучасності, який активно працює у цьому стильовому явищі музичної культури. Яскравим підтвердженням вище сказаного є один із останніх творів А. Легкого – «New York in a whirlwind» (music minimalism), відтак потребує детального аналізу композиторської творчості автора.

1. Муха А. І. Легкий Андрій Іванович. *Композитори України та української діаспори: довідник*. К.: Музична Україна, 2004. С. 174.
2. Полєк В. Т. Легкий Андрій Іванович. *Енциклопедія Сучасної України.* URL: https://esu.com.ua/article-54038
3. Andriy Lehki European Minimalism: A Study Of Six European Composers Who Have Incorporated Minimalist Practice . University of Hartford Hartt School. 4/2/2023. 36 p.

Юров Олександр

ПІСНЯ ЗАКОРДОННИХ УКРАЇНЦІВ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК

Історія виникнення «Пісні закордонних українців» сягає в 2007 рік, коли я під час дипломатичної служби в Посольстві України в Латвійській Республіці познайомився з Костем Оверченком – поетом, перекладачем і громадським активістом, українцем родом з Кіровоградщини. В той час Кость Гаврилович працював у міській бібліотеці міста Єлгава і брав активну участь в суспільному житті української громади Латвії. Мене притягала сила духу і талант цієї людини, яка з честю пройшла важкі випробування під час війни з фашистами – він тричі втікав з полону з сумнозвісного концтабору Саласпілс під Ригою, поки не пробився до місцевого партизанського загону і пройшов з ними бойовий шлях до кінця війни. Після війни Кость Оверченко залишився жити і працювати в Єлгаві, там одружився, створив родину і продовжував розвивати захоплення дитячих років – написання віршів. У віці 87 років Кость Гаврилович мав світлий розум, пам`ять і любов до етнічної Батьківщини, а також майстерно володів поетичним словом і українсько-латиським перекладом. З під пера Костя Оверченка вийшло багато творів присвячених Україні та латвійській землі і він вже був визнаним в Україні та Латвії майстром поетичного слова. Кость Гаврилович подарував мені збірку творів під назвою «Я родом звідти, де Дніпро тече…», я відкрив цю книжечку і серед інших творів побачив вірш, який своєю силою любові до України і лаконічністю виразу думки вразив мене з перших рядків «Є наді мною чисте небо, є береги Дніпра круті. А більшого мені й не треба нічого

іншого в житті». Цей твір, а також деякі інші вірші Оверченка мені одразу сподобалися. Я відчув їх мелодичну суголосність з моїм музичним вподобанням і запропонував Кость Гавриловичу започаткувати творчу співпрацю з метою створення пісенних творів на його слова. Кость Оверченко з вдячністю прийняв мою пропозицію і в результаті невдовзі в рамках нашої співдружності було створено низку пісень, які склали основу мистецького проєкту «Рок-проєкт «Київ-Рига» і вийшли до компакт-диску з такою ж назвою. Цьому проєкту присвячено низку публікацій, у т.ч. [1; 2]. Провідним твором проєкту стала пісня «Україні», в основу якої покладено згаданий мною вище вірш. Концертна прем`єра цього твору у виконанні О.Новікової успішно відбулася 7 червня 2008 року в латвійському місті Даугавпілс на Вселатвійському святі мистецтв українців Латвії «Червона калина». Концертна прем`єра твору в Україні відбулася 16 грудня 2008 року в Києві у виконанні М.Барановської і В.Касяна в МЗС України на урочистому засіданні Національної комісії з питань закордонних українців. Учасник цього засідання Михайло Горинь, коли почув цей твір висловився так: „в цій пісні – любов, туга, гордість, віра та надія, в ній - душа закордонних українців". Ці слова М.Гориня, власне і обумовили сьогоднішню назву твору «Пісня закордонних українців» [3].

З початком повномасштабної агресії РФ проти України, яка примусила багато наших співвітчизників покинути довоєнні місця проживання і знаходитись зараз по всьому світу, пісня набуває особливого символічного значення, користується популярністю і лунає під час зустрічей українців за кордоном. На сьогодні існує кілька демонстраційних версій запису цього твору і наразі продовжується робота з аранжувальниками та виконавцями для максимально виразного донесення духу пісні до слухачів. Важливо зазначити, що Костю Оверченко відведено почесне місце у книзі «Українського цвіту по всьому світу» (2008), яка містить 90 нарисів про життя і творчість визначних представників української культури за межами України із 24 країн світу. Пішов з життя Кость Гаврилович у віці 97 років, 30 жовтня 2017, похований в м. Єлгава (Латвія).

Рис. 1. К.Оверченко та О.Юров. Посольство України в Латвії (Рига), 19 листопада 2007 р.

Рис. 2. Учасники урочистого засідання Національної комісії з питань закордонних українців, МЗС України (Київ, 16 грудня 2008 р.). З ліва: В.Гажаман, М.Ратушний, н.н., н.н., О.Юров, В.Касян, н.н., Д.Павличко, М.Барановська, М.Горинь, Ю.Костенко, М.Онищенко, н.н., В.Боєчко, А.Кендзера, н.н.

Рис. 3. Кость Оверченко. Єлгава (Латвія), 2 лютого 2007 року

1. «Рок–проект Київ-Рига»: музика і дипломатія лунають в унісон // «Радіо Свобода». – 2007, 11 грудня. URL: www.radiosvoboda.org/a/973992.html
2. Коханець Л. Український рок на берегах Даугави // Голос України. – 2008, 3 червня. URL: www.golos.com.ua/article/188667
3. «Пісня закордонних українців – Україні». URL: https://youtu.be/3sl3k8UdkN4

Тичініна Альона

СВІТ ПРИРОДИ ЯК АНТРОПОЛОГІЧНЕ ДЗЕРКАЛО: ПОЕЗІЯ МАРІЇ РЕВАКОВИЧ

Митці-діаспоряни особливим чином відтворюють комунікативний зв'язок із природою, що нерідко постає тропологічною призмою відповідних екзистенційних станів – ностальгії, туги, страху, кризи / пошуку ідентичності. Творчість літераторів Нью-Йоркської групи, фундаторами якої постали Богдан Бойчук і Юрій Тарнавський, презентує знаковий сегмент української літератури в діаспорі. Марія Ревакович (1960 р.н) – україно-польсько-американська авторка, перекладачка та літературознавиця, останньою доєдналася до угруповання, однак активізувала його діяльність, чимало зробивши для презентації, перевідкриття й популяризації творчості «нью-йоркців». Саме вона сприяла виданню антологій «Поети “Нью-Йоркської групи”» (Харків, 2003) та «Півстоліття напівтиші. Антологія поезії Нью-Йоркської групи» (Київ, 2005). Окрім того, Марія Ревакович є професоркою славістичних студій, викладачкою української літератури у ряді американських ЗВО, дослідницею історії та поетики Нью-Йоркської групи.

Збірка М. Ревакович «Зелений дах» (1999) репрезентує поетичний фікційний світ, у якому синтезовано образи природи та людини у дихотомічному зв'язку. Показово, що саме натуралістичний компонент поданий авторкою як першорядне тло, натомість антропологічні мотиви окреслюються у специфічній дзеркальній площині. Сконструйований авторкою світ природи має своє світло, забарвлення (зелений колір зустрічається у збірці більше 20 разів), тіло, звучання, ритміку, музику: «Моя музика – з-під пташиного крила, / прозора, мов земля влітку, / легка, як очі зеленого солов'я, / що співає перами а не звуками» [1].

М. Ревакович актуалізує природній універсум, що репрезентує архетипи усіх чотирьох стихій – землі, повітря, води, вогню. Зміна пір року описані нею як поступова зміна періодів життя, де весна, літо – життя, зима – смерть, осінь – хвороба, сум, що передують смерті. Так, у вірші «Біла красуня» через промовистий метонімічний ряд потонулої мухи інтерпретується тема смерті: «горнятко наповнене смертю / подумала я / витягаючи з окропу муху / біла красуня — всеприсутня / а скільки людей відсуває її / у найглибший куток своїх думок / мріємо про вічність / проте навіть боги старіються / і вмирають» [1]. Авторка акцентує на неминучість смерті у природі, так і у житті кожної людини.

У збірці «Зелений дах» М. Ревакович активно апелює образами тварин (білка) та птахів (зеленого солов'я, дрімлюг, сойок, шпаків), але найбільше – рослин (трави) і дерев (дуб, береза). Прикметно, що фіксуючи генетичний зв'язок із українською класикою, у вірші «До старого дуба» Ревакович використовує паратекст-епіграф із вірша Тараса Шевченка «Бували войни й військовії свари» і, підхоплюючи ідею класика, акцентує на продовженні життя після смерті через нащадків, оскільки «на місці старого дерева виросте молодий ліс»: «Поваленому дереву смерть не загляне у вічі. / Хоч і стовбур зогниє, і листя зів'яне, / та глибоко в чорноземі живе коріння — / і в голубім часі завесніє зеленим волоссям» [1].

Проте, людину та людське у поезії Ревакович подано деперсоналізовано, а природа, навпаки, персніфікована в текстах (приміром, дерево має серце) і навіть здатна на конкретні дії, зокрема й тортури і вбивство, як-от осінь – пора, коли жовкне та опадає листя, виступає катом для ліричного героя вірша «Прометей на зеленій стіні»: «…сьогодні прийшов до мене вересень / й акапунктурою неба проколов мені скроні / й стало так, що з очей потекла зелень». Прикметно, що навіть кров деантропологізується, вона у збірці зображається зеленим кольором. «Так хотіла б заснути, коли зелень — ще зелена, / коли крик сонця, зашитий у листках, / кожного ранку протирає очі співунам, / а я — Прометей на зеленій стіні» [1].

Спостерігаємо також у збірці М. Ревакович зміщення антропологічної межі «тіло людини» / «тіло рослини». Наприклад, у поезії «Вірш особистий»: «Входиш в березу й сняться тобі / чорно-білі сни, стукаєш у листок, / двері тихо відкриваються навстіж / й ввічі ллється зелена повінь. / Входиш у стебла трав і чуєш / гомін предків, входиш у тільця роси / й Божі сльози вмивають твої стопи, / входиш знов у себе й ти — вже світ» [1].

Доволі часто у збірці «Зелений дах» оприявнюються оніричні мотиви. У сні перебуває як людина, так і природа, зокрема дерева. Лірично описується сам процес спання дерев як паралелізм до людських станів: «закутані у ніч / дерева теж снять / їхні сни — розкриваються /в шелестінні раннього листя / торкаю шорстку шкіру стовбура / з-під моїх пальців / вислизають зелені примари — / мовчазні свідки / мого спокійного божевілля» [1].

Окрім того, до книги входить 30 віршів із циклу «Медитації», що, за приміткою авторки інспіровані “Мовчазною музикою” Бгаґвана Шрі Раджніша, відомого як філософ Ошо. У них природа постає «джерелом спізнання» себе, свого тіла, яке постає лише «дверима» до душі людини. У вірші «Слухай і почуєш» природа постає комунікативним ключем для ословлення почуттів ліричного героя: «Про мою любов до тебе / говорить кожний листок / кожна стеблина / кожний камінь» [1].

Антропологія людини і світу природи особливим чином змикається у вірші «Сізіфові мрії», у якому реалізується метафора, закодована у поетиці назви «Зелений дах». Йдеться про марність і мінливість ілюзій про вічне життя й молодість, неминучу старість, а відтак смерть. При цьому М. Ревакович послуговується конфокальним образом-екзистенціалом емігрантської поезії – металогією дому: «Дні минають послідовно / непомітно / тільки зморшки кругом очей / не забувають помножуватися / і все ж .../ спокусливо будувати дім / навіть якщо стіни його / з раннього осіннього листя / а дах — вже давно / не зелений» [1]. Рецептивний акцент робиться на важливості життя не як існування в очікуванні смерті, а навпаки – оптимістичного буття, наповненого активними діями. Герменевтика задуму цього поетичного тексту, ймовірно, пролонгується в онтологічне річище.

Отже, у збірці М. Ревакович «Зелений дах» світ природи постає антропологічним дзеркалом, у якому допомогою людина не лише спроможна побачити себе справжню, але й віднайти власну ідентичність – національну, ментальну, світоглядну, гендерну.

1. Бабовал Р. Віртуальна антологія поезії Нью-Йоркської групи: Марія Ревакович. URL: https://web.archive.org/web/20080830075915/http://users.belgacom.net/babowal/rewa_04.htm
2. Ревакович М. Крізь іншу призму: про феномен і поезію Нью-Йоркської групи. Півстоліття напівтиші: антологія поезії Нью-Йоркської групи. Київ, 2005. 36 с.

Діаспорознавство в закладах вищої освіти України та зарубіжжя

Карась Ганна

ДІАСПОРОЗНАВСТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ НАУКОВИЙ НАПРЯМ ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

Діаспорознавство як новий напрям наукових досліджень у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника утверджується з початку 2000-х років з часу захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства та публікації відповідних монографій Ганни Карась (монографія «Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття» (Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 1164 с.; 27 березня 2014 року захист дисертації за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури на тему «Музична культура української західної діаспори як соціокультурний феномен ХХ ст.» у спеціалізованій Вченій раді Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ) та Віолетти Дутчак (монографія «Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століття» (Івано-Франківськ: Фоліант, 2013. 288 с.+ 68 іл.; 2014 року захист дисертації «Бандурне мистецтво українського зарубіжжя в національному культурно-мистецькому процесі ХХ – початку ХХІ століття» за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво у спеціалізованій вченій раді Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (м. Київ). Ольга Фабрика-Процька опублікувала монографію «Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація» (Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2020. 492 с. + 24 іл.), захистила дисертацію «Народна музична культура лемків і русинів карпатського регіону в контексті ідентифікаційних процесів ХХ – початку ХХІ століть» 11 травня 2021 року за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури у спеціалізованій вченій раді Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (науковий консультант – доктор мистецтвознавства, професор В. Дутчак). Це дало можливість започатковувати наукові школи. Так, кандидатські дисертації з проблем діаспорознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство) під науковим керівництвом доктора мистецтвознавства, професора Г. Карась захистили: Людмила Обух «Провідні тенденції української музичної освіти західної діаспори (початок

XX–XXI ст.)» – 24 січня 2014 року у спеціалізованій Вченій раді у Львівській національній музичній академії ім. М. Лисенка; Олег Чигер «Діяльнісна сутність вокального мистецтва української діаспори XX століття: історико-культурологічний контекст» – 29 травня 2017 року у спеціалізованій Вченій раді ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ); Лідія Курбанова «Різновекторна діяльність Павла Маценка в контексті української музичної культури XX століття» – 15 лютого 2019 року у спеціалізованій Вченій раді ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Під науковим керівництвом доктора мистецтвознавства, професора В. Дутчак захищена дисертація Наталії Федорняк «Музичний фольклор української діаспори Північної Америки: історико-виконавський аспект» на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво (2017); на здобуття ступеня доктора філософії – Ольга Кубік на тему «Ансамблеве мистецтво бандуристів України та діаспори: історія, теорія, виконавська практика» 26 січня 2024 р. у разовій спеціалізованій вченій раді Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Ігор Дем'янець захистив кандидатську дисертацію «Мистецька діяльність Андрія Гнатишина в контексті музичної культури XX століття» у спеціалізованій вченій раді Львівської національної музичної академія ім. М. Лисенка (2009) під керівництвом кандидата мистецтвознавства, доцента Наталії Толошняк. Тематика діаспорознавства широко представлена у бакалаврських та магістерських роботах в Навчально-науковому інституті мистецтв університету.

Під керівництвом професора В. Дутчак викладачами закладу зреалізовано два фундаментальні наукові дослідження: «Мистецтво української діаспори XX – початку XXI століття як функціональна система національної культури» (Державний реєстраційний № 0119U100722. Дата реєстрації 17.02.2019. Термін реалізації 01.01.2019 – 31.12.2021) і «Творчий універсалізм митців української діаспори XX – початку XXI століття: ідентифікаційний, комунікаційний, синергетичний виміри» (Державний реєстраційний № 0122U000893. Термін: з 1.01.2023 до 31.12 .2024 р.), що виконуються за рахунок видатків загального фонду державного бюджету. Їх метою є комплексне дослідження системи стильової, образно-тематичної та інтерпретаційної взаємодії та взаємовпливу складових мистецької сфери функціонування української діаспори упродовж XX і до початку XXI ст. В рамках досліджень надруковано монографії, зокрема Г. Карась «Платонида Щуровська-Россіневич – перша українська професійна хорова диригентка».(Івано-Франківськ: Фоліант, 2022. 428 с.), розділи в колективних монографія, статті. У співпраці із Українським Вільним Університетом

(Мюнхен, Німеччина) професорами університету впродовж 2023–2024 років здійснюється науковий проєкт оцифрування звукозаписів української музики діаспори з архіву УВУ. Професор Г. Карась у листопаді–грудні 2023 року в рамках академічної мобільності досліджувала фонди Українського національного музею в Чикаго (США). Науковці закладу ведуть активну публікаційну діяльність (друк монографій, розділів в колективних монографіях, статей у фахових наукових виданнях України, журналах Scopus, Web of Science), беруть участь в міжнародних наукових конференціях не тільки в Україні, а й Польщі, Словаччині, Німеччині, Чехії, Хорватії, США, Канаді. У роботі зі студентами-вокалістами до майстер-класів запрошуються відомі співаки з діаспори Павло Гунька (Велика Британія), Ірина Житинська та Станіслав Куфлюк (Польща). У співпраці з навчальними закладами Польщі і Словаччини відбулося сім конкурсів молодих вокалістів імені Ірини Маланюк. Вивчення проблематики музичної культури діаспори здійснюється в навчальних курсах професорів Г. Карась та В. Дутчак.

Отож, у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника впродовж останнього десятиліття склалася наукова школа діаспорознавства та різні форми його вивчення та представлення.

Форми організації зарубіжного українства: від шкіл українознавства до кредитових спілок

Вусик-Жильцова Людмила

УКРАЇНЦІ В ЛИТВІ: МИНУЛЕ ТА ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Предтечі Громади Українців Литви

Присутність українців на литовській землі спостерігалася ще з 14-го сторіччя, бо тоді деяка частина українських територій після падіння Київської Русі входили до Великого князівства Литовського і багато хто називає цей період литовською добою в історії України. Суміш церковнослов'янської та українських і білоруських мов литовці прийняли як мову офіційного спілкування, якою були написані три редакції Литовського Статуту. Крім того від нащадків Київської Русі литовцями були перейняті державницькі та юридичні структури. Навіть після Люблінської Унії (1569 р.), коли частина українських земель ввійшла до Польщі, налагоджені конфесійні, культурні, освітницькі, книгодрукарські взаємини не переривалися, а Вільнюс і надалі зберігав свій статус культурної та церковної столиці українців: тут мав свою резиденцію Київський митрополит, а з Вільнюсом пов'язане перше культурне українське відродження, саме в литовській столиці були опубліковані твори полемічної літератури І.Потія, М.Смотрицького та інших видатних церковних діячів 16-17 століть. Критичні закиди П.Скарги, першого ректора Віленської єзуїтської академії, про непридатність для науки церковнослов'янської мови підштовхнули М.Смотрицького видати в 1618 р. у Вевисі (неподалік Вільнюса) граматику, яка стала популярною в багатьох країнах і навіть започаткувала східнослов'янську філологію.

Виняткову роль зіграв Вільнюс в творчій долі Тараса Шевченка, куди він в обозі пана Енгельгарда приїхав 15-ти річним юнаком і де сформувався як художник та поет.

Від 70-х років 19 ст. у Київському університеті діяв центр наукового вивчення історії Великого князівства Литовського і де Володимир Антонович захистив докторську дисертацію "Нарис історії Великого князівства Литовського" (1878 р.). З "литовської школи" Антоновича вийшов і Михайло Грушевський, який пізніше очолив львівське Наукове товариство ім. Т.Шевченка (1897 р.). У Литві майже в цей період діяло Литовське наукове товариство (засноване в 1908 р.), очолюване діячем національного відродження, майбутнім сигнатаром проголошення литовської незалежності (16 лютого 1918 р.) Йонасом Баса-

навічюсом, членом-кореспондентом якого 1908 року було обрано М.Грушевського.

В Каунасі з 1928 по 1940 роки діяло Литовсько-українське товариство. В листопаді був підготований проєкт статуту, а 28 січня 1928 р. відбулися установчі збори Товариства. Хоча головою цього Товариства був професор Міколас Біржишка і в ньому активну участь брали В.Креве-Міцкявічюс, Й.Тумас-Вайжгантас, та серед литовських прізвищ звучали прізвища місцевих українців. В той же час в Каунасі діяв осередок українців Каунасу, які крім всього створили гурток аматорів українського театру. Литовсько-українське товариство відзначало роковини народження та смерті Т.Шевченка, всі українські національні свята, знайомило литовців із українською історією, культурою та мистецтвом. З 4 квітня 1929 р. Литовське радіо з ініціативи Литовсько-українського товариства транслювало півгодинні щомісячні передачі. Також у березні 1935 р. почав виходити бюлетень "Вісті Литовсько-українського товариства".

Коли ссср анексувала Литву (1940 р.), то були скасовані всі національні товариства і Литовсько-українське товариство перестало існувати. Хоча його існування й підштовхнуло українців на створення національних громад: Українське національне товариство у Литві (1933-1938), Просвітницько-культурне товариство українців Литви (1938-1940), Спілка українських студентів, які навчалися у вільнюському університеті ім. С.Батора. Серед видатних українців своє місце посідає полковник армії Української Народної Республіки Євген Коновалець (1891-1938), борець за незалежність України, який з 1929 р. мав литовське громадянство.

Історія створення та діяльність Громади Українців Литви

Довготривалі історичні та культурні зв'язки між Литвою та Україною вплинули на подальшу долю українства в Литві.

8 грудня 1988 р. при Литовському фонді культури була створена Громада українців Вільнюсу, а 2 лютого 1989-го її зареєструвала міська адміністрація. До складу Ради ГУЛ (Вільнюсу) ввійшли: В.Капкан – інженер, І.Юзич – інженер, Л.Жильцова (Вусик) – інженер, С.Лущевич – філолог, Т.Моргун – педагог, А.Рой – інженер, В.Оліфер – штурман, О.Зайченко – економіст, Ю.Паньків – інженер, О.Араменко – педагог, М.Станович – студент, Р.Вагула – музикант.

Українців у Литві на той час проживало 44,8 тисяч (за даними перепису 1989 р.) і 78,9% (або 35,2 тисячі) народилися за межами Литви. Виразним показником того, що у українців була висока національна свідомість, громадянська активність було об`єднання українців Литви в національні громади, участь їх у Саюдісі та іншій діяльності. В ініціативну групу для їх об'єднання увійшли: Василь Капкан, Сергій Бекарюк, Віктор і Олена Зайченки, Валерій Лобу-

нець, Микола Станович, Іван Юзич, Людмилаа Жильцова (Вусик), Валентина Кукненє. Вже з перших зборів кілька десятків майбутніх членів Громади чітко визначили пріоритети: збереження національної свідомості; зв'язки з Україною; розвиток національних культурних традицій; сповідування своєї релігії; задоволення потреб у літературі, мистецтві; створення своїх засобів масової інформації, суботніх шкіл та інше. Першим Головою Громади українців Вільнюсу був Василь Капкан, потім Іван Юзич, Людмила Жильцова.

У перші ж місяці згуртування відбулися зустрічі з відомими діячами Литви та України – письменником Володимиром Дібровою, поетом і перекладачем Міколасом Карчяускасом, істориком Всеволодом Юськівим, організовані спектаклі театру-студії "Не Журись", а вшановуючи пам'ять великого Кобзаря на честь його 175-річчя з дня народження Товариство Лева зі Львову поставили спектакль "Шевченко – Очима Поколінь", а також з великим успіхом пройшов концерт народної артистки України Ніни Матвієнко та братів кобзарів Миколи і Василя Литвинів.

При Громаді було створено пісенний, історичний та дисксіуйний клуби, осередок Товариства Української Мови, при бібліотеці Палацу профспілок діяла "Українська Поличка". У квітні 1989 р. Громада отримала свій друкований орган, який спочатку називався "Інформаційний Бюллетень Громади Українців Литви" (3 числа, пізніше "Пролісок"), першим і незмінним редактором якого став Юрій Паньків (уподовж 1989-1993 років світ побачили 63 номерів). У 1993 р. Клайпедська громада українців розпочала видання часопису "Слово та Голос".

13 квітня 1989 р. у приміщенні 6-ї середньої школи відбулося відкриття Недільної школи для дітей та дорослих для вивчення української мови. Ініціатором та першим директором цієї школи став Олександр Авраменко. На відкритті школи були присутні гості з Києва, Львову та Івано-Франківська, які висловили багато побажань та теплих слів.

А з 15 квітня 1989 р. Литовське республіканське радіо надало можливість Громаді організувати передачі укаїнською мовою і багато років слухачі мали можливість слухати півгодинні передачі про зв`язки Литви та України, історію України, про Чорнобильську трагедію, інтерв'ю з відомими політиками та культурними діячами Литви та України, насолоджуватися українською музикою та піснями. Більше 30 років незмінним редактором був Юрій Паньків, довгий час йому допомагала Валентина Кукененє і деякий час Ольга Кондрачук та Наталка Михайлова.

12 жовтня 1991 р. на литовському телебачені вийшла 20-ти хвилинна програма українською мовою з ведучими Ярославою Полюхович та Валентином

Кулиничем. Крім того, майже кожної неділі по першій програмі литовського телебачення виходила "Українська Програма" з ведучим Валерієм Лобунцем, а по програмі Східної Литви Людмила Зайцевська пропонувала інформаційну українську програму "Гроно". У 1996 р. Йонавське регіональне ТБ розпочало трансляцію українських передач, які готувала Йонавська громада українців. З 1995 р. Литовське ТБ відновило передачі українською мовою "Трембіта" (редактор В.Чернишук).

1 вересня 1991 р. у дитячому клубі "Метеорас" (керівник Тетяна Моргун) був створений ансамбль української пісні та танцю "Веселка". Свої самодіяльні колективи створили українці Клайпеди, Йонави та Вісагінаса.

3 червня 1992 р. була створена Асоціація україністів Литви (Голова Надія Непорожня).

Першочерговими завданнями ГУЛ, окрім об'єднання в своїх рядах людей на основі вивчення, популяризації і розвитку традицій українського народу та його культури, налагодження дружби та взаємопорозуміння між українцями, які проживають у Литві та іншим громадськими організаціями, ставив своїм завданням дослідження з пошуку інформації про перебування на теренах Литви Тараса Шевченка, Якова Головацького, Мелетія Смотрицького, Йосафата Кунцевича, Костянтина Острозького, Євгена Коновальця, інших видатних українців.

Українські національні громади, за прикладом Вільнюсу, були створені також в Клайпеді (перший голова Л.Тригуб), Йонаві (Є.Волицький), Вісагінас (А.Огієнко), Мажейкяй (І.Ільницька). Щоби діяти спільно, всі громади вирішили об'єднатися в Громаду Українців Литви і 28-29 жовтня 1989 р. відбулася установча конференція ГУЛ, яка задекларувала, що "Громада українців Литви (ГУЛ) є добровільною культурно-просвітницькою організацією, яка об'єднує в своїх рядах людей на основі вивчення, популяризації, збереження і розвитку традицій українського народу та його культури". Секретарем-координатором була обрана Людмила Жильцова (від 1994 р. – Голова ГУЛу). Об'єднання принесло більш скоординовану діяльність організації, бо приймалися спільні рішення, спільні дії. Гостей з України тепер зустрічали не тільки у Вільнюсі, а і в інших осередках, діти недільних шкіл разом відвідували Київ, Канів, Львів, бо керівник вільнюської недільної школи О.Авраменко мав в планах показати дітям Литви красу України. Кобзарі, які відкривали красу кобзарського співу, також відвідували інші осередки. Друга конференція Громади відбулася в Будинку вчителя 19 жовтня 1991 р., а третя – у 1994 році.

Політичне “обличчя” Громади українців Литви

Чимало інформації про Громаду українців Литви можна почерпнути в різних виданнях “Ехо Литви”, “За вільну Україну”, “Вісті з України”, “Українське Слово” кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття. Вся ця інформація пов’язана з культурно-просвітницькою діяльністю. Але Громада була достатньо активною і в політичному житті Литовської Республіки. Політичні погляди в Громаді були різними і доводилося багато маневрувати, поступаючись в дечому, щоби просовєтську частину не відкинути в обійми “Єдинства” (прокомуністичне крило). Багато хто з Громади (В.Капкан, Л.Жильцова, І.Юзич, В.Кукененє, В.Оліфер, Н.Фесенко, О.Гошовський та інші) з перших кроків підтримали рух за відродження Литви і були активними учасниками різних заходів разом з литовським народом. 1989 р. ознаменувався піднесенням і в Україні, вона відставала з національним відродженням від Литви десь на рік-два. Тому членам Громади було легше орієнтуватися в процесах, які відбувалися в Україні, бо вони пройшли “литовську школу”. Але не тільки досвідом ділилися члени Громади з відвідувачами з України. Справа в тому, що Литва була свого роду форпостом “експорту революції” в Україну., бо значна кількість видань, які не могли друкуватися в Україні, друкувалися в Литві. Цьому в значній мірі сприяли В.Капкан та Л.Жильцова. Їм часто допомагали В.Оліфер, Н.Фесенко, В.Кукененє. Книги про С.Петлюру, праці Д.Донцова, значки з національною символікою, часописи “Вільне Слово”, “Голос Відродження”, “Золоті Ворота” та багато інших відправлялись з вільнюського вокзалу в різні куточки України. Спочатку друкована преса надходила тільки до Києва та Львова, але згодом географія розширилася наскільки, що довелося шукати видавців в інших місцях Литви, але відмови не було ніколи. Найбільший період друкування випав на час виборчої компанії в Україні і більша частина депутатів демократичного спрямування (Л.Танюк, П.Мовчан, С.Головатий, Л.Скорик та інші) “вибиралися” у Вільнюсі. Велику допомогу в друкуванні надавали литовці. Особлива подяка Пятрасу Вайтєкунасу (в майбутньому Послу Литовської Республіки в Україні), який взяв на свої плечі велику долю друкування.

Пройшли вибори в Україні і хвиля друку майже спала. Литва переживала блокаду, “совєти” перекрили постачання Литві нафтопродуктів, медикаментів тощо. В цій ситуації істинним другом показала себе Україна. Дякуючи зв’язкам членів Громади з Івано-Франківська, Львова, Києва, Кіровограду, Миколаєва надходили цистерни з нафтопродуктами, олією, посилки з медикаментами, цукром, мукою та ін. Литва, а разом з нею і українці, пережила блокаду, але напруга не спадала. Постійна пропаганда з Москви, звинувачення маленької держави в сепаратизмі накручувала складну ситуацію в країні. Уряд К.Прунскенє

прийняв рішення про підвищення цін і на це підвищення людність відреагувала протестами. Підбурювані "агітаторами" люди, переважно працівники великих заводів, вийшли на вулиці і рушили до будівлі Сейму – так почалися Різдвяні та новорічні "святкування" в Литві. На вулицях з'явилося більше військової техніки, всюди можна було бачити уніформованих людей. Опівдні 11 січня 1991 р. країна залишилася без будинку друку. Працівників викидали з будинку, застосовуючи силу, а в скандуючий натовп були направлені автомати. Всі ці дні навколо найбільш важливих об'єктів і вдень і вночі збиралися беззбройні люди, серед яких було багато українців. Ще 10 січня біля будівлі Сейму з'явився жовто-блакитний прапор, який майорів всі дні загрози для Литви, який проводив в останню дорогу загиблих і який потім знаходився в Громаді. 12 січня на засіданні групи підтримки РУХу було прийняте звернення, в якому був висловлений протест проти брутального втручання збройних сил ссср у справи Литовської Республіки. Солідаризуючись з народом Литви в його справедливій боротьбі за незалежність, члени Громади зверталися до земляків в цей тяжкий для них час самовизначитися і бути разом з литовським народом. Це звернення декілька разів було озвучене В.Кукененє по литовському радіо, а Л.Жильцова, виступаючи за три години до перших пострілів по литовському телебаченню, студія якого була перенесена в будівлю Сейму, зачитала це звернення на всю країну. Відлік часу вже йшов не на години. По вулицях Вільнюсу в напрямках важливих об'єктів, починаючи з 0:50 год. 13 січня рухалася військова бойова техніка. О 1:30 год. був заблокований будинок Литовського радіо та телебачення, о 1:50 год. пролунали перші постріли, а о 2:17 год. замовкло і радіо і тільки постріли танкових гармат лунали над мирним містом. Ніч була суцільним жахом: 13 – убитих, 153 поранених.

Активісти Громади Ю.Паньків, І.Юзич, Л.Жильцова, В.Кукененє, О.Гошовський, О.Васильченко українською мовою вмовляли солдат не стріляти в беззбройних людей, на поворотах чоловіки чіплялися за борти вантажівок і вкидали звернення не стріляти, а жінки вручну писали ці звернення. 14 січня зранку у Вільнюсі з'явилася делегація з Москви, в складі якої був Б.Олійник і знову активісти Громади підготували звернення особисто до Б.Олійника: "Ми, українці, що проживають в Литві, на протязі багатьох років є свідками та активними учасниками подій останніх років. Добре знаючи народ серед якого живемо, з усією відповідальністю заявляємо, що сьогоднішнє самовизначення литовського народу є виявом його споконвічного прагнення до незалежності, яке він висловлює спокійно і гідно. Дії армії в Литві 12-13 січня ц.р. не були спровоковані ані діями громадян Литви, ані службою охорони краю, є неприхованою, брутальною агресією.

Рішуче протестуємо проти застосування військової сили в Литві. Ми підтримуємо законно обраний уряд Литовської Республіки, вважаємо, що всі спірні питання повинні бути вирішені мирним шляхом.

Звертаємося до вас не тільки як замісника Голови Ради Національностей, а й як до свого співвітчизника з проханням зробити все від вас залежне, щоби припинити кровопролиття. Несправедливість, вчинена тут, неминуче обернеться бідою і для українського народу, потягне за собою нескінченний ланцюг злодіянь проти всіх народів". Це звернення підписали Л.Жильцова, І.Юзич, Є.Волицький, В Кукененє, Ю.Панків. Знаючи, що делегація буде мати зустрічі з робітниками заводу паливної апаратури та інтелігенцією в Академії наук, активісти розділили свої сили на ці 2 групи. Ю.Паньків та ще декілька осіб мали план вручити звернення на заводі, Л.Жильцова, І.Юзич повинні були передати звернення саме в Академії. Ю.Паньків першим передав звернення саме на заводі. У 1995 р. за заслуги у відновлені та укріплені незалежності Литовської Республіки 10 українців Громади українців Литви були нагороджені Пам'ятною медаллю 13-го січня, а Людмила Жильцова – орденом Великого Литовського князя Гедимінаса.

Вільнюські стежки Тараса Шевченка та роль ГУЛ в увічненні його пам'яті

Історія Литви пам'ятає багато імен видатних діячів української культури, мистецтва, науки, що жили і діяли на її теренах. Найяскравішою зіркою в низці цих імен є славетне ім'я Тараса Шевченка, який майже півтора років ходив вулицями старого Вільна, саме тут він зрозумів цінність людської гідності, почав формуватися як художник, пізнав перше кохання. Недаремно 15 лютого 1857 р. він писав своєму другові Брониславу Залескому: "Вілно дорого по воспомінаніям моєму серцу, как і твоєму". Велику роль в увічненні пам'яті Т.Шевченка зіграла Громада українців Литви (Вільнюсу). Були налагоджені зв'язки з дослідниками Шевченкіани Григорієм Метельським та Анатолієм Непокупним. С.Лущевич, Л.Жильцова разом з А.Непокупним оббивали пороги державних установ, щоб ім'я Кобзаря не було забуте. І в зв'язку з тим, що останніми десятиріччями виявлені нові факти життя Т.Шевченка, зусиллями Громади українців Литви (за кошти Литви) в 1996 р. було відновлено меморіальну дошку на Вільнюському університеті (скульптур А.Фуженко) саме з цими словами. Також за адресою: Пілес, 10 знаходиться таблиця, яка вказує, що саме тут проживав Т.Шевченко на самому початку перебування у Вільні.

Відродження греко-католицької святині в Литві

Вільнюс відігравав значну роль в житті українського народу і Української греко-католицької церкви. В зв'язку з тим, що в Литві були створені всі умови

для співіснування двох розгалужень християнства – східного і західного обрядів, то невеликий дерев'яний монастир Святої Трійці став одним із центрів східного християнства, зокрема ченцем цього монастиря був митрополит Київський Макарій І (1497 р.). Під час війни Речі Посполитої з московитами у 1514 р. перед битвою під Оршею князь Костянтин Острозький склав обітницю – в разі перемоги побудувати своїм коштом дві церкви, однією з яких була церква Святої Трійці (1514-1516), яка з часом отримала статус монастиря. В часи совєтської окупації Литви церква використовувалася під склад, а монастирські будівлі належали Вільнюському технічному університету.

Дякуючи активісту Громади О.Авраменку, його ідеям, його наполегливій праці у вільнюському архіві та архіві Ватикану, Громада ухвалила рішення про клопотання про передачу церкви Святої Трійці український громаді. Перша Служба Божа відбулася 16 листопада 1990 р., яку українською мовою відправили отець Володимир (в миру Прокопів) та отець Ярослав (в миру Лесів), не дивлячись на те, що силами Громади був розчищена невелика частина на середині церкви. Постановою уряду Литовської Республіки була офіційно зареєстрована вільнюська греко-католицька громада 18 лютого 1991 р., а 14 лютого наступного року Уряд задовільнив прохання представників монастиря Св. Василія Великого надати йому права юридичної особи і визнав представництво чернечого Чину Св. Василія Великого релігійного центру.

Історія Василіанського монастиря і церкви Святої Трійці пов'язана з важливими подіями та явищами уніатської церкви. Їх священники та ченці своїм життям та працею увійшли в історію католицизму, серед них найбільш відомий Св. Йосафат (Кунцевич, 1581-1623), якого у 1867 р. Папа Римський канонізував як святого і останки якого зберігаються в литовській каплиці в Базиліці Св. Петра у Ватикані. У 1993 р. з нагоди 370 роковин з дня його смерті на вільнюській церкві Святої Трійці було відкрито пам'ятну дошку. Досить вичерпно огляд історії церкви Святої Трійці викладено в брошурі О.Авраменка "Церква Святої Трійці у Вільні на тлі історії Українців Литви".

Українські сліди в литовській історії

У Вільнюсі на цвинтарі Лєпкальньо українці знайшли могилу з чорним обеліском, напис на якому свідчив, що тут похований Яків Головацький (17.10.1814-1.5.1888рр) – український поет, вчений, просвітитель, один із борців за національне відродження на Західній Україні, який в 1867 р., щоб уникнути переслідувань, перебирається до Литви і з часом його призначають Головою Віленської археографічної комісії та на інші посади (зокрема, 1871 року очолив Тимчасову комісію зі створення Віленської публічної бібліотеки і музею). Саме в Вільнюсі він написав одну з найголовніших праць свого життя

“Народні пісні Галицької та Угорської Русі” (1878). Громада зобов’язалася доглядати за могилою класика рідної літератури і кожного року весною відвідувачі цвинтаря бачили цю могилу прибраною та заквітчаною барвінком.

Досліджуючи історію знаходження українців на литовській землі, були знайдені сліди виникнення деяких українських сіл на Віленщині. У 1903 р. царська влада вирішила будувати полігон в Брестській області і платила українцям за переселення. За ці кошти переселенці в кількості 173 дворів викупили землю в межах сіл Айренай та Гейсішки (тепер Вільнюський район), де і тепер живуть їхні нащадки. Громада не залишила без уваги це унікальне явище. З України були запрошені науковці, які провели соціологічні дослідження, члени Громади досить часто відвідували ці села, проводили концерти, деякий час І.Ільницька проводила уроки з української мови, телепрограма “Трембіта” (керівник В. Чернишук) знімала сюжети побуту, спогади тих, хто пам’ятав свої коріння.

1. Severinas Vaitekunas. Ukrainiečiai Lietuvoje
2. Авраменко А. Церква Святої Трійці у Вільні на тлі історії українців Литви. – К., 1994. – 74 с.
3. Інформаційний бюлетень Громади українців Литви “Пролісок”
4. Нельга О. Етнічна сталість у діаспорному існуванні: український селялин у Литві // Українська діаспора. – 1995. – Ч. 7. – С. 56-73.

Галайчук Оксана

УКРАЇНСЬКІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЧЕТВЕРТОЇ ХВИЛІ ЕМІГРАЦІЇ

Четверта хвиля української еміграції, яка розпочалась у 90-х роках XX століття, була спричинена в основному економічним та соціальним факторами. Її ще називають «заробітчанською» або «трудовою». Скрутне фінансове становище в Україні змусило наших співвітчизників шукати заробіток за межами своєї держави.

На початку 90-х років виїжджали найчастіше до США, Канади, Австралії, Німеччини та ін. З кінця 90-х – початку 2000-х «великих масштабів набула сезонна еміграція з України до Греції, Іспанії, Італії, Німеччини, Польщі, Португалії, Словаччини, Угорщини, Чехії та ін. країн, а також до РФ, Литви, Латвії, Естонії. За різними підрахунками, щорічна кількість сезонних емігрантів з України сягає кількох мільйонів осіб» [1].

Особливістю «заробітчанської» еміграції в Грецію стало гендерне розмежування – майже 80% емігрантів становили жінки із середньою спеціальною чи вищою освітою. Чоловіки працювали на будівництві, жінки – у сфері надання послуг – прибирали, доглядали за літніми людьми, дітьми, працювали покоїв-

ками в готелях, офіціантами в кафе, ресторанах тощо. Оскільки українські громадяни виїжджали переважно на тимчасову, сезонну роботу, маючи на меті повернутись на батьківщину, намагалися особливо не звикати і не інтегровуватись у грецький спосіб життя.

Ще однією специфічною рисою трудової еміграції у Грецію стала відсутність місць компактного проживання – заробітчани в основному жили відокремлено, за місцем праці. Невелику групу емігрантів становили особи, які одружились із представниками грецької національності і переїхали до Греції у складі змішаних сімей. Відірваність від сім'ї, мовні і культурні відмінності, відсутність товариства своєї національності, неможливість відвідати «свою» церкву, брак спілкування рідною мовою та ін. викликали в наших співвітчизників відчуття туги і суму. Вони шукали різні способи для гуртування і налагодження контактів з українцями у країні проживання.

Однією з таких можливостей стали українські газети та часописи. Наприклад, у Греції, в 1995 році, в газеті «Омоніа» почала виходити окрема українська сторінка під назвою «Вітер з України». Редактором цієї сторінки була Галина Маслюк-Какку. Сторінка дуже швидко набула неабиякої популярності, постала потреба у її розширенні. Тому вже у 1997 році Галина Маслюк ініціювала видання першого українсько-грецького альманаху «Вісник-Анґеліафорос». Створення «Вісника» фактично дало поштовх для розвитку українського громадського життя в Греції, бо вже за кілька років було створено і українську парафію, і першу українську організацію «Журавлиний край», і суботні та недільні школи. У 2001 році організацію було перейменовано в Асоціацію української діаспори у Греції «Українсько-Грецька Думка», яку і донині успішно очолює Галина Маслюк-Какку [2]. При Асоціації діє українська суботня школа «Неофіти».

Загалом українська громада в Греції налічує понад 25 тис. осіб, більшість з яких (близько 20 тис. осіб) становлять представники трудової міграції. Основними осередками українства є міста Афіни, Салоніки, Патра, а також острови Крит і Родос [3]. У країні зареєстровано 8 національно-культурних товариств та об'єднань, при трьох із яких функціонують суботні та недільні українські школи.

Ще однією країною, куди масово потягнулися трудові емігранти на початку 90-х років, стала Італія. Як і в Греції, більшість із них їхали на роботу тимчасово, – доглядали літніх та хворих людей, працювали хатніми робітницями чи у сфері прибирання. «За офіційними даними Міністерства внутрішніх справ Італії, станом на 2019 рік 239 424 громадяни України мають дійсні дозволи на проживання в Італійській Республіці. Що стосується гендерного складу, україн-

ська громада має велику перевагу жіночої присутності (78,8%). Середній вік становить 46 років» [4].

Перші емігрантки, приїхавши в Італію, перебували в інформаційній ізоляції не лише із родичами в Україні, а й між собою – на той час телефонний зв'язок з Батьківщиною був малодоступним і коштовним, ще не було інтернету й соцмереж. Недостатнє володіння італійською мовою не дозволяло повною мірою дізнаватись про події в Україні та світі з місцевого телебачення та преси. Відчувався гострий брак спілкування. Саме тоді почали з'являтися друковані україномовні видання, які гуртували навколо себе українок, повідомляли останні новини, розповідали про Італію, її законодавство, особливості життя, що дозволило нашим співвітчизницям поступово інтегруватися в італійське суспільство. З часом навколо цих видань почали формуватися українські громади та школи. Більш детально питання зародження і функціонування української преси в Італії періоду четвертої хвилі еміграції та її сучасний стан розглядає у своїй статті головна редакторка «Української газети» Маріанна Сороневич [5].

Українські газети та часописи в Італії, такі як «До світла» (виходить з 2002 р. за підтримки Української греко-католицької церкви), «Українська газета» (2006 р., найбільша україномовна газета в Італії; наклад – понад 23000 примірників), «Український голос в Італії», «Європейський українець» тощо фактично стали не лише інформаційно-просвітницькими, а й об'єднавчими та певною мірою громадотворчими факторами для італійської діаспори. Окрім того, виходили локальні або недовготривалі видання чи окремі українські сторінки-вкладки в іншомовній періодиці. Загалом, за даними Українського посольства в Італії, станом на 2019 рік в Італійській Республіці зареєстровано понад 100 асоціацій українських громад. Крім цього на території Італії функціонує 26 українських недільних шкіл [4].

Вирушили українські емігранти «четвертої хвилі» і в Іспанію. У 1994 році вже навіть було зареєстровано «Українську асоціацію в Іспанії», яку очолив Теодор Барабаш. А ось про україномовні ЗМІ 90-х–2000-х років нам фактично не вдалося знайти жодної докладної інформації. Існують дані, що українські газети і журнали виходили, але до 2013 року їх не стало. Утворилася інформаційна завіса. Постала гостра потреба у виданні, яке б не лише об'єднувало українців і українські громади в Іспанії, а й висвітлювало правдиву інформацію про події в Україні. У відповідь на ці потреби у 2014 р. почав виходити український електронний журнал «Надсегурська Україна», головним редактором якого є Андрій Якубув.

За даними Посольства України в Іспанії, станом на 2020 рік в країні офіційно проживало понад 100 тис. українських громадян та функціонувала 31 громадська організація українців.

Отже, як бачимо, друковані україномовні газети та журнали (чи навіть окремі українські сторінки в іноземних виданнях) ставали чи не єдиним консолідаційним чинником для тих українців, які виїхали з батьківщини у 90-х роках ХХ століття, і в багатьох випадках сприяли становленню і розвитку українських громад за кордоном.

1. Ясь О.В. Еміграція українського населення. URL: www.history.org.ua/?termin=Emigraciya_ukr_naselennya (дата звернення: 02.04.2024)
2. Вісник-Аґеліафорос: щорічний українсько-грецький альманах URL: https://visnyk-aggeliaforos.ukrgrdumka.gr/ (дата звернення: 3.04.2024).
3. Посольство України в Греції. URL: https://greece.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/162-ukrajinci-u-greciji (дата звернення: 4.04.2024)
4. Посольство України в Італійській Республіці, в Республіці Мальта та в Республіці Сан-Марино. URL: https://italy.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/179-ukrajinci-v-italiji (дата звернення: 3.04.2024)
5. Сороневич М. Українські засоби масової інформації в Італії. URL: www.gazetaukrainska.com/актуальне/колонка-редактора/українські-засоби-масової-інформаці/ (дата звернення: 3.04.2024)

Горда Оксана

УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО В ЕСТОНІЇ: ЧИННИКИ ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

Українці є третьою за чисельністю етнічною групою населення в Естонській Республіці. До повномасштабної війни росії проти України в Естонії проживало понад 25 тис. осіб українського походження, а з 24 лютого 2022 р. до країни в'їхало понад 130 тис. громадян України. 71 тис. з них наразі залишилися та перебувають у цій державі [1].

Згідно з даними Департаменту статистики Естонії, оприлюдненими у березні 2019 р., українська мова входить до трійки найпоширеніших рідних мов у цій країні [2].

Відповідно до Конституції Естонської Республіки, неестонці, які проживають у цій державі мають гарантовані можливості для збереження своєї мови та культурних здобутків. Цьому сприяє створення культурних товариств і вивчення рідної мови [3].

Саме заснування громадських об'єднань українців (українських культурних товариств) в Естонській Республіці дало поштовх, на нашу думку, до зародження та розвитку українського шкільництва в цій країні.

Перші українські громадські осередки діяли на теренах Естонії ще з кінця XIX ст. [4]. У період окупації країни радянською владою їхня діяльність припинилася. Новий період в історії творення українських громад на естонських землях розпочався на зорі відновлення незалежності Естонії. У 1989 р. в Таллінні започаткувало свою діяльність Українське земляцтво Естонії. Об'єднання допомагає вихідцям з України адаптуватися в естонському суспільстві та займається культурно-просвітницькою діяльністю. Далі постала потреба й в освітньому осередку для українців, тож згодом при громаді запрацювала недільна школа [3].

З 2002 р. земляцтво увійшло до складу створеного тоді Конгресу українців Естонії (КУЕ) (голова – Віра Коник). Нині конгрес об'єднує понад десять організацій. Помітною серед них є діяльність Центру української культури у Таллінні. При центрі діють Українська греко-католицька церква та Українська суботня школа і школа народних ремесел «Лабора», а також функціонує невелика бібліотека [1; 5].

Від початку XXI століття кількість мігрантів з України до Естонії з кожним роком зростала [6, с. 145]. Серед нових мігрантів – ті українці, які прибули в пошуку кваліфікованої праці: економісти, медичні працівники, фахівці в галузі інформаційних технологій [7, с. 22]. Це сприяло появі нових українських громадських організацій, які увійшли до складу КУЕ. При організаціях постали освітні осередки. Так, у 2001 р. розпочала діяльність Українська недільна школа «Стожари» в м. Маарду, згодом – Українська суботня школа при товаристві «Промінь» в м. Тарту [8]. У 2009 році були офіційно зареєстровані і отримали ліцензію недільні школи у вже згаданому Маарду та в місті Нарві [9].

30 травня 2000 року в Естонській Республіці засновано Асоціацію українських організацій в Естонії (голова правління – Володимир Паламар). Місія організації – збереження та розвиток української культури, мови, традицій та ідентитету в цій країні. Саме з ініціативи асоціації у державних гімназія міст Таллінна та Сілламяе створено класи, в яких факультативно вивчають українську мову [10].

Із 2004 року у структурі асоціації в м. Таллінні працює Українська недільна школа «Надія», яка вже має свою історію тривалістю 25 років (заснована у 1998 р. як український клас при Товаристві «Просвіта»).

Упродовж останніх 20 років при громадських організаціях, які входять до складу Асоціації, почали відкривати українські школи вихідного дня. Це, зокрема, Українська недільна школа при Українському земляцтві Сілламяе «Водограй», Українська суботня школа «Калина» (м. Валга), Школа ім. Лесі Українки (м. Тапа) [11].

Суттєвих змін українське шкільництво в Естонії зазнало після повномасштабного вторгнення росії в Україну. Як показують наукові дослідження, спираючись на дані Європейської Комісії, станом на травень 2022 р. до Естонії прибуло 13504 українських дітей-біженців шкільного віку, з яких 4747 відвідували школи [12, с. 9].

Значне зростання чисельності українських дітей-біженців в Естонії спричинило збільшення кількості учнів в українських школах вихідного дня [13, с. 12] та появу нових закладів освіти. До прикладу, в Таллінні, за даними Посольства України в Естонській Республіці, функціонує Школа для українських дітей. З вересня 2022 р. тут розпочали навчання 400 учнів з України. Окрім того, Українську школу відкрили при Талліннській державній гімназії Тинісмяе, яку назвали «Школа Свободи». Заклад призначений для учнів 7–12 класів, з вересня 2022 р. тут навчалося 560 учнів. Школа працює за методикою мовного занурення: 60% предметів викладають естонською мовою, а 40% – українською. Державну мову, суспільствознавство, технічні науки, а також музику, мистецтво та фізкультуру учні вивчають естонською мовою. Навчання на уроках фізики, хімії, української мови та культури відбувається українською. Обома мовами проводять заняття з математики, літератури, історії, географії та біології [1; 14].

Окремі предмети українською мовою мають змогу вивчати з вересня 2022 р. й діти-біженці з України, які навчаються в Естонській гімназії в м. Тапа [11].

Висновки. Українське шкільництво в Естонії представлене школами вихідного дня (суботніми та недільними), класами у державних гімназіях, де факультативно вивчають українську мову, та школами для українських дітей, що працюють за навчальними програмами загальної освіти. Заснування більшості українських освітніх осередків в цій країні припадає на початок XXI ст. і триває дотепер. Це викликано значним зростанням чисельності українських мігрантів (трудових і воєнних) до Естонської Республіки.

1. Українська громада. *Посольство України в Естонській Республіці*. URL: https://estonia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/108-ukrajinci-v-jestoniji (дата звернення: 03.04.2024).
2. Українська мова ввійшла до трійки найпоширеніших в Естонії рідних мов. *Укрінформ*. 14 березня 2019. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2659623-ukrainska-mova-vvijsla-do-trijki-najposirenisih-v-estonii-ridnih-mov.html (дата звернення: 05.04.2024).
3. Українці Естонії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ Українці_Естонії (дата звернення: 05.04.2024).
4. Тарту. *Мандрівницька карта українців в історії Естонії*. URL: https:// mapauaest.wordpress.com/ тарту-tartu/ (дата звернення: 07.04.2024).
5. Центр української культури. URL: https://ukk.ee/uk/home-in-ukr/ (дата звернення: 05.04.2024).

6. Касянчук М. Г. Громадські організації української діаспори в Естонії. *Український соціум*. 2022. № 2. С. 145–154. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2022/06/144_154_No-282_2022_ukr.pdf (дата звернення: 03.04.2024).
7. Миронюк О. Діяльність української громади в країнах Балтії у 2014–2018 рр. Актуальні питання гуманітарних наук. 2019. Вип 23, том 2. С. 21–26. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/23_2019/part_2/5.pdf (дата звернення: 06.04.2024).
8. Естонія. *Український освітній всесвіт.* URL: https://vsesvit.miok.lviv.ua/schools?search=1#6.0/58.745040/26.549020 (дата звернення: 06.03.2024).
9. Звіт Конгресу українців Естонії (липень 2008 – червень 2013). URL: https://www.ukrainianworldcongress.org/wp-content/uploads/2020/10/estonia.pdf (дата звернення: 05.04.2024).
10. Асоціація українських організацій в Естонії. URL: https://ukraine.ee/ua (дата звернення: 03.04.2024).
11. Освіта. *Асоціація українських організацій в Естонії*. URL: https://ukraine.ee/ua/news/education (дата звернення: 03.04.2024).
12. Локшина О., Джурило А., Максименко О., Шпарик О. Підтримка ЄС інтеграції українських дітей і молоді в системи освіти держав-членів в умовах війни рф проти України: стратегічні орієнтири та успішні практики. *Український педагогічний журнал*. 2022. №3. С. 6–19. https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-3-6-19 (дата звернення: 07.03.2024).
13. Українське шкільництво за кордоном: як вплинула війна в Україні / І. Ключковська, О. Долінська, О. Горда, О. Трумко, О. П'ятковська. Львів, 2023. 30 с. URL : https://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2023/04/Doslidzhennia.pdf (дата звернення: 28.04.2023).
14. 560 молодих українців розпочинають навчання у Школі Свободи. URL: https://hm.ee/uk-UA/news/560-molodykh-ukrayintsiv-rozpochynayut-navchannya-u-shkoli-svobody (дата звернення: 05.04.2024).

Гаврилишин Петро

БОГДАН ГАВРИЛИШИН – ЛАУРЕАТ ПРЕМІЇ АНТОНОВИЧІВ

До відомих представників української еміграції і діаспори належить Богдан Дмитрович Гаврилишин (1926–2016) – вчений-економіст, меценат, іноземний член НАН України, член Римського клубу, заслужений діяч науки і техніки України, президент Фонду Богдана Гаврилишина, громадянин Канади, почесний консул Українив Швейцарії, засновник бізнес-школи МІМ-Київ, що відкрилася у 1990 р. [1]. В даній пубікації ставимо за мету висвітлити процес здобуття Б. Гаврилишином цієї премії. Ми вже торкалися теми нагородження Б. Гаврилишина цією премією в контексті його меценатської діяльності [2].

Премія фундації Антоновичів (англ. Antonovych prize) є щорічною премією, яка надається Фундацією Омеляна та Тетяни Антоновичів за літературні твори українською мовою та українознавчі наукові дослідження, написані українською або іноземною мовою. Премія надається за рекомендацією журі. Висувати претендентів на премію можуть члени журі, а також інституції та окремі особи. На церемонії нагородження відбувається коротка презентація твору, а

лауреат нагороди виголошує промову. У 1980 р. Фундацію Омеляни та Тетяни Антоновичів (англ. The Antonovych Foundation (Omelan and Tatiana) Inc.) було введено у США до урядового реєстру доброчинних організацій, а 1982 їй надано статус добродійної. Окрім премій дана інституція надає також стипендії і грошові дотації для здійснення окремих українознавчих проєктів [3; с. 7–10].

Першим кандидатом на наукову нагороду 1991 р. став американський вчений-політолог, колишній головний радник президента США Дж. Картера проф. Збігнєв Бжезінський, який у своїх дослідженнях та практичній діяльності відзначував важливість України як суб'єкта в політиці, а також її геополітичне значення серед держав Центральної і Східної Європи. Другим кандидатом на наукову нагороду виступив Богдан Гаврилишин – фахівець з міжнародного менеджменту, автор книги «До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доповідь Римському Клубові», «відомий у кількох европейських країнах учений, який читає свої лекції в університетах англійською, німецькою і українською мовами». Літературної нагороди за 1991 р. був удостоєний Іван Драч за поему «Чорнобильська мадонна» [3; с. 7–10].

В листі від 21 лютого 1992 р., підписаному Тетяною Антонович і адресованому Богдану Гаврилишину, читаємо: «З великою приємністю повідомляємо Вас, що на рекомендацію спеціального жюрі, Фундація Омеляна і Тетяни Антоновичів надає Вам наукову нагороду за Вашу глибинну аналізу економічних і політичних процесів і за Ваш вагомий вклад у справу демократизації України. Нагорода складається з грамоти-відзначення і грошової суми 5000 американських долярів» [5]. У відповідь, в листі від 9 березня 1992 р. Богдан Гаврилишин написав: «Шановне Панство Антоновичі. Це з надзвичайною приємністю і гордістю що я одержав від Вас повідомлення про одержання наукової нагороди Вашої фундації. Я працюю для України з почуття морального обов'язку. Ваша нагорода піддержить мене в рішучости працювати ще більш інтенсивно» [6].

Урочисте вручення нагород З. Бжезінському, І. Драчу й Б. Гаврилишину відбулося 2 липня 1992 р. в Києві в Українському Домі за адресою вул. Хрещатик, 2 (колишній музей В.І. Леніна) . На заході зібралися широкі кола творчої інтелігенції, киян і гостей столиці. На вечорі також був присутній посол США в Україні Р. Попадюк. Голова Фундації О. Антонович на відкритті сказав: «Навряд чи на той неповторний рік 1991 – рік проголошення незалежності України – вибір на премії Антоновичів міг бути більш влучним, кращим. Вирізнення впало на особи, які досягли високих рівнів в літературній або наукових ділянках. Але в додатку до цього вони є індивідуальності, яких значення і місце визначатиме справедлива і об'єктивна історія України як таких, що кожний у своїй сфері діяння і на свій лад – з успіхом допамагали українському народові в

його історичних, життєво-вагомих рішеннях 24 серпня і 1 грудня 1991 року» [7; с. 52].

Тодішній державний радник України з питань гуманітарної політики М. Жулинський дав змістовну характеристику творчості І. Драча, а М. Богачевська-Хом'як представила З. Бжезінського як одного з найавторитетніших на Заході вченого-політолога. Консультант дорадчої ради при Верховній Раді України проф. Б. Кравченко (лауреат премії Антоновичів за 1985 р.) розкрив у своїй промові різнобічну діяльність вченого-економіста Б. Гаврилишина. Збігнєв Бжезінський і Богдан Гаврилишин пожертвували монетарні частини своїх нагород на потреби України: перший – для колишніх політв'язнів і сімей репресованих, а другий – на стипендії студентам, вихідцям з рідного селища Коропець на Тернопільщині [8; с. 52].

Отриману премію Антоновичів у розмірі 5000 американських доларів, Богдан Гаврилишин роздає 1 вересня 1992 р. в Коропецькому Народному домі «Галичина» для 108 студентів рідного смт Коропець, які тоді навчалися у вищих та середніх спеціальних закладах освіти [9].

6 серпня 1992 р. датується лист надісланий Богдану Гаврилишину за підписом Омеляна Антоновича: «Високоповажний пане Дмитре! Надсилаю чек, який має заступити загублений» [10]. Виходячи з тексту, перший чек грошової премії був чомусь втрачений.

«Так, у своєму слові-подяці під час вручення премії я сказав, що грошову винагороду в сумі 5 тисяч американських доларів передаю до рідного Коропця Монастириського району для надання стипендій студентам вузів і учням середніх спеціальних навчальних закладів, які вручив особисто 1 вересня 1992 року. Хай щастить їм зробити для України більше, ніж вдалося мені...» [11].

Існування премій фундації Антоновичів є свідченням інституційного розвитку українознавства. Лауреатами нагороди за 1991 р. стали Збігнєв Бжезінський, Богдан Гаврилишин та Іван Драч. Вченого родом з Галичини удостоїли цієї премії як фахівця з міжнародного менеджменту та автора книги «До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доповідь Римському Клубові». Це ще більше його мотивувало працювати на благо України. Як прояв благородності і віри в майбутнє української молоді він роздав 5000 доларів 108 студентам з рідинного Коропця.

1. Віднянський С.В. Гаврилишин Богдан Дмитрович. *Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник.* Випуск 5. Біографічна частина: А-М / Відп. ред. М.М. Варварцев. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. С. 88–89.
2. Богдан Гаврилишин як меценат та філантроп // Актуальні питання гуманітарних наук. № 67. 2023. Т. 1. С. 53–59.

3. Фундація Омеляна і Тетяни Антоновичів: Штрихи до історії Фундації. Виступи і лекції лауреатів нагород Антоновичів (1982–1998). К., 1999. 197с.
4. Там само. С. 51
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 334. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 1.
6. Там само. Арк. 2.
7. Фундація Омеляна і Тетяни Антоновичів: Штрихи до історії Фундації. Виступи і лекції лауреатів нагород Антоновичів (1982–1998). К., 1999. 197с.
8. Там само.
9. Премію – студентам Коропця. Вісті Придністров'я. 29 вересня 1992 р.; Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 334. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 75.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 334. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 5.
11. Гаврилишин В. Богдан Гаврилишин: «Хай щастить їм зробити більше...» Селянська доля. вересень 2021 р.; Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 334. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 76.

Филипович Георгій, Филипович Людмила

ЦЕРКВА ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА: ДОСВІД І СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Формування, збереження і розвиток зарубіжного українства роками забезпечувала Церква як універсальна форма організації віруючих людей. Роль релігії і церкви в ідентифікаційних процесах українців за кордоном на різних етапах їхньої міграційної історії була різною, що залежало від країни міграції, складу мігрантів, ресурсу Церкви, загальної соціально-політичної ситуації в світі. Завдяки Церкві діаспорні українці не розчинилися в іншоетнічному середовищі, зберегли свою мову, історичну пам'ять, прабатьківські вірування, родинні традиції і звичаї як основні маркери нації. Разом з тим, мобілізуючи українців, релігія і церкви так і не стали етноконсолідуючим чинником, який й досі поділяє українців закордоння за конфесійною ознакою. Але загалом в умовах відсутності на перших порах інших спільнотних інституцій (освітніх, наукових, мистецьких, бізнесових тощо), здатних згуртувати діаспору, Церква перебрала на себе ряд функцій, які виходили за межі власне релігійної діяльності.

Церква не тільки інтегрувала українців в громади, сприяла їхній комунікації, освіті, культурному розвитку. Церква перш за все впливала на формування свідомості і способу життєдіяльності українських переселенців. Вона фактично визначала маркери української діаспорної ідентичності та характерні ознаки діаспорної релігійності, серед яких патріотизм/націоналізм – незважаючи на конфесійну належність – став визначальною. Саме Церква зробила українців

пізнаваними в мультикультурному світі Америки і Європи, сформувавши певний тип діаспорного українця.

Церква виконала своє покликання – зберегти українців за кордоном як осібну духовно-національну спільноту, яка не переплавилася в цьому котлі на безнаціональну масу. Церква традиційно відчувала себе відповідальною за життя української діаспори в її релігійних і національних вимірах. В складних процесах соціально-культурних трансформацій світу XIX-XX століть Церква завжди супроводжувала українців в їх пошуках роботи в новій країні або втечі від переслідувань за віру чи національну належність/орієнтацію, чутко реагуючи на вимоги кожного етапу еміграції, змінюючись під потреби українців за кордоном і враховуючи специфічні форми буття церкви в діаспорі.

Сформована української закордонною Церквою *діаспорна релігійна ідентичність*, яка розуміється як усвідомлена релігійна самототожність і належність до певної традиції українцями діаспори в ситуації їх буття в іншоетнічній та іншорелігійній реальності, почала розмиватися через нові хвилі емігрантів від 1991 р. або тимчасово переміщених осіб, коли за кордон потягнулися «совєтські люди», виховані переважно на антирелігійній ідеології. Це призводило до непорозуміння історичної діаспори з новоприбулими українцями, які не вливалися у вже сформовану роками реальність, де Церква виконувала роль центра – осередка життєдіяльності української спільноти.

Система звичної ідентифікації українців за кордоном зазнала серйозного випробування через глобалізацію, коли все складніше зберігати свою колективну ідентичність, доволі різноманітну. Кризовий стан української діаспори спричинений цілим комплексом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, серед яких ризики денаціоналізації/знеукраїнення, конфесійна і церковна розділеність народу. Вражала байдужість української держави до своїх закордонних співвітчизників, які не отримували ніякої підтримки, а тільки самі вкладали свої ресурси в Україну.

Війна як загроза для всього українства поставила багато запитань/викликів щодо існування українських національних церков у діаспорі та збереження етнорелігійної ідентичності тамтешніх українців. Крім традиційних (денаціоналізація українців в іноетніному середовищі і деправославізація чи дегреко-католізація в іновірному оточенні), постало багато інших проблем: як залучити новоприбулих українців до релігійного і національного життя діаспори, як їх воцерковити, як і де надавати духовну опіку потребуючим переселенцям, як організувати виконання необхідних церковних обрядів тощо. Церкви порізному відповідають на потребу українців за кордоном. Найбільш успішними виявилися греко-католики, які, маючи свої громади в усіх країнах тимчасової

міграції українців, перетворили свої церкви на багатофункціональні хаби, надаючи різноманітну допомогу не тільки своїм совірникам, а й іншим українцям, які вимушено виїхали з України. Оперативно відреагували на потребу переселенців протестанти, організовуючи громади там, де є необхідність. Так, тільки в 2023 р. Українська Церква ХВЄ відкрила в Європі 26 нових церков, нині всіх разом – 101 церква. Непроста ситуація в православному середовищі. Швидше за ПЦУ зорієнтувалася УПЦ, яка з початку війни заснувала вже 85 європейських парафій і окормляє українських переселенців. Недавно створена «Місія капеланської допомоги вірним ПЦУ, які внаслідок війни тимчасово перебувають поза межами України» поки що не розгорнула активної діяльності.

В умовах війни Церква має корелювати стратегії свого функціонування за кордоном і щодо історичної діаспори, і щодо новоприбулих мігрантів, знімати опозиції між ними, зберігати зв'язок між тамтешніми і присутніми в Україні громадами та віруючими. Потребує вирішення питання порозуміння православних і греко-католиків в контексті християнської єдності. Нині створюються умови для розгляду греко-католицизму і православ'я в діаспорі як єдиної християнської традиції українського народу, історично розділеної, але онтологічно належної до вселенського християнства. Новий контекст, в якому опинилися українці в результаті російської агресії, вимагає переглянути специфіку буття православ'я і греко-католицизму, протестантизму та інших духовних традицій, близьких українцям. В рази збільшилася кількість потребуючих духовної опіки. Гостро відчувається нестача священників, храмів за кордоном. Треба брати до уваги зміни, які відбуваються в суспільно-політичному житті всього сучасного закордонного середовища, до якого змушений адаптуватися український емігрант. Секуляризація і глобалізація постали тими викликами, на які шукають відповіді не тільки українці, які вимушено виїхали за межі України, а й європейці, американці та інші народи. Крім глобальних і зовнішніх викликів, діаспора та її церкви опинилися перед локальними і внутрішніми (релігійними, конфесійними, церковними) запитами, які вимагають швидких і ефективних кроків. Зокрема йдеться про статус православних парафій ПЦУ за кордоном, створення яких не передбачено отриманим в 2019 р. Томосом від Вселенського патріарха. Постають питання щодо канонічної юрисдикції новопосталих закордонних парафій УПЦ. Масова поява українських протестантських громад актуалізує внутріденомінаційні відносини із своїми совірниками в Європі та Америці.

До 1991 р. Україна не підтримувала українську діаспору. Зв'язки з нею, навіть сімейні, не кажучи про церковні, не віталися, навіть переслідувалися. Нині ж, допустивши закордонних українських священиків і пасторів в Україну, які відродили тут цілі церкви (УГКЦ, УАПЦ, протестантські деномінації, РУН-

Віру тощо), дозволивши виїзд духовним особам за кордон для опіки нашим закордонним українством, держава і досі майже не користається цим величезним ресурсом – історичним, людським, фінансовим, майновим, освітнім, культурним, дипломатичним, економічним тощо. Роками обговорюється питання створення спеціального міністерства української діаспори або міграції, виписування додаткових юридичних умов для включення зарубіжних українців в життя України, активної участі зарубіжних українців в просуванні України на міжнародній арені тощо. Є успішні точкові проекти (виїзд мистецьких колективів за кордон, гастролі театрів, організація виставок, навчання українських студентів в зарубіжних університетах і надання їм стипендій, обмін викладачами і наукові стажування тощо), але немає загальнодержавної стратегії щодо підтримки українців за кордоном, що надзвичайно актуально зараз, коли кількість українців за кордоном збільшилася на мільйони. Воююча Україна перекладає турботу про тимчасово переміщених осіб на інші держави і церкви, оскільки сама не справляється з цією катастрофою. Так довго очікувана закордонним українством допомога з боку незалежної України знову відсувається в часі, актуалізуючи зворотні процеси – підтримка діаспорних українців героїчному супротиву українського народу проти росії. Діаспорні церкви стають осередками збору донатів, підтримки ЗСУ, окремих воїнів, їх лікування і реабілітації, психологічної і духовної опіки тим, хто пережив і переживає ПТСР, повернення полонених і вкрадених дітей тощо.

Українська влада із великою вдячністю до Церкви та її традиційного волонтерського служіння українському народу має зі свого боку підвищити ефективність міграційної стратегії, залучати церкви до її реалізації, удосконалювати державну політику не тільки в плані імплементації релігійного чинника в процеси українського національного відродження, а й у співпраці із зарубіжними українськими церквами, зорієнтованими на збереження української діаспори. Перед Церквами на часі оновлення конструктивної церковної стратегії, яка передбачає оживлення духовного життя і материкових українців, і діаспорян, і нової хвилі емігрантів з України. Самозбереження українців діаспори залежить від здатності українських релігійних організацій і церков адекватно відповісти на посталі виклики і подолати наявні проблеми життя українців за кордоном.

Культурна та мовна інтеґрація українців у країнах оселення

Левицька Анна

СТРАТЕГІЇ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ КУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ В КРАЇНІ ОСЕЛЕННЯ

У сучасному світі, де міграція народів стає все більшою тенденцією, питання культурної адаптації стає дуже актуальним. Для українців, які оселяються в інших країнах, викладання англійської мови виявляється однією з найважливіших стратегій культурної адаптації.

По-перше, володіння англійською мовою відкриває двері до більш широких можливостей в соціальному, професійному та культурному житті. Це дозволяє українцям легше спілкуватися з місцевими мешканцями, знаходити роботу, отримувати освіту та інтегруватися в місцеве суспільство. Таким чином, викладання англійської мови стає ключовою стратегією для успішної культурної адаптації.

Для досягнення цієї мети, важливо розробляти ефективні методи та стратегії викладання англійської мови, які враховують особливості українських учнів та їх культурний контекст. Наприклад, використання культурно зорієнтованих матеріалів та завдань може допомогти українцям не лише вивчити мову, а й краще розуміти місцеву культуру та традиції.

Крім того, важливо створювати позитивне та підтримуюче навчальне середовище для українських студентів, де вони могли б вільно виражати свої думки та ідеї, відчувати себе комфортно та заохочувати їх активно взаємодіяти з місцевими жителями.

Також важливо враховувати індивідуальні потреби та рівень володіння англійською мовою кожного українця. Для цього можна використовувати індивідуалізований підхід до навчання, розвивати програми підтримки та допомоги з мовленнєвими навичками для тих, хто цього потребує.

Загалом, стратегії викладання англійської мови виступають не лише як засіб навчання, але й як ключовий компонент успішної культурної адаптації українців у країні оселення. Шляхом вдосконалення цих стратегій та надання необхідної підтримки українцям, ми можемо сприяти їхній успішній інтеграції та розвитку у новому середовищі.

Ось декілька прикладів практичних стратегій викладання англійської мови, які сприяють культурній адаптації українців в країні оселення:

1. *Інтерактивні уроки з культурними аспектами*: Використання інтерактивних методів навчання, таких як рольові ігри, дискусії та проекти, які стимулюють обговорення культурних традицій, звичаїв та цінностей як української, так і місцевої культур.

2. *Мультимедійні ресурси*: Використання відео, аудіо та інших мультимедійних ресурсів для візуалізації англійської мови та культурних аспектів. Наприклад, перегляд фільмів чи прослуховування музики на англійській мові.

3. *Культурний обмін з місцевими*: Організація зустрічей та обміну між українськими студентами та місцевими жителями для спілкування англійською мовою та обміну культурним досвідом.

4. *Проектно-орієнтовані завдання*: Задачі, які спонукають українських студентів до дослідницької роботи та вивчення культурних особливостей країни оселення, виконання проектів та презентацій на англійській мові.

5. *Мовленнєві практики в реальних ситуаціях*: Організація екскурсій, візитів до місцевих подій та ресторанів, де українці можуть спілкуватися на англійській мові та випробувати свої навички в реальних ситуаціях.

6. *Індивідуалізоване навчання*: Надання можливостей для індивідуального навчання, де викладачі можуть пристосувати програму та методи навчання до індивідуальних потреб та рівня знань кожного учня.

Ці стратегії допомагають українцям не лише вивчити англійську мову, а й краще розуміти та інтегруватися в культурне середовище країни оселення.

Лисак Ірина

ПРОЦЕСИ МОВНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ВНАСЛІДОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У КРАЇНАХ З АНГЛОМОВНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ

Завдяки посиленню процесу глобалізації та інтеграції в сучасному світі все поступово зникають кордони між країнами, які готові ділитися своїми культурними надбаннями, політичними ідеями, освітянськими методами та іншими сферами суспільно-культурного життя. Питання мовної адаптації внаслідок міжкультурної комунікації підіймалося багатьма відомими дослідниками та вченими, як-от В. Гумбольдт, Е. Сепір, Б. Уорф, які досліджували міжкультурну комунікацію через «картину світу», а у контексті мовної особистості та мовної спільноти відомі праці таких дослідників - Ю. Караулов, Л. Вайсгербер та інші.

Багато висококваліфікованих дослідників інститутів мовознавства, культурології та соціальних наук займаються вивченням процесів мовної адаптації,

вивчають, як люди навчаються та пристосовуються до нових мовних середовищ, включаючи процеси міграції, етнічних або культурних змін, а також впливу міжкультурної комунікації та глобалізації на мовні практики, наприклад, Д. Таннен, Ж. Гіллікер, Д. Крістал, Ж. Бактін та А. Дрошин - український дослідник мовної політики та міжкультурної комунікації.

Навіть до повномасштабного вторгнення, Україна піддалася масовим процесам міграції, що стало важливим соціокультурним та економічним явищем, і це має значний вплив на Україну, а також на країни, куди українці мігрують. Після міграції українці зіштовхуються з новими культурними, мовними та соціальними реаліями, що часто потребують проходження процесу адаптації. Ця проблема наразі є актуальною як ніколи, оскільки політичні події, конфлікти та війна в Україні можуть також стимулювати процес міграції, особливо в тих випадках, коли людям стає неспокійно чи небезпечно залишатися в країні.

Українці мігрують до різних країн світу, включаючи Європу, США, Канаду, Австралію та інші. Це складний та багатогранний процес, який відображає різноманітні аспекти українського суспільства та його взаємодію зі світом.

Адаптація до мовного середовища за кордоном є процесом, що вивчається в рамках соціолінгвістики та антропології. Вона включає в себе широкий спектр факторів, які впливають на спосіб, яким українці інтегруються в нову мовну та культурну спільноту. Один із ключових аспектів адаптації стосується рівня володіння мовою прибуття. Українці, які мають достатній рівень володіння мовою країни-приймаючої, можуть швидше і ефективніше інтегруватися в нову спільноту. І навпаки, недостатні знання мови можуть стати перешкодою для успішної адаптації, що може призвести до соціальної ізоляції та труднощів у спілкуванні.

Крім того, культурні різниці між країнами можуть створювати культурний шок для українців, ускладнюючи їх адаптацію. Це може включати різницю у віруваннях, цінностях, традиціях та способі життя. Українці також можуть стикатися з питаннями ідентичності та самооцінки в новому мовному та культурному середовищі. Вони можуть відчуватися відчуженими від місцевого населення і шукати спільноту серед своїх співвітчизників.

Успішна адаптація включає в себе не лише володіння мовою та засвоєння культурних норм, а й активну участь у соціальних та культурних подіях, розвиток міжкультурної компетентності та пошук підтримки в спільноті. Англомовні країни стали прихистком для багатьох українців, яким з різних причин довелося стати частиною цього середовища та пройти процеси адаптації.

Згідно з проведеним опитуванням Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, всього 1,1% опитаних украї-

нців можуть вільно розмовляти англійською мовою. Натомість 43,8% зазначають, що взагалі не володіють англійською мовою та не розуміють її. Серед інших результатів можна зазначити, що 19,2% громадян можуть трохи читати, писати або говорити англійською, але на поганому рівні. Інші 7,5% можуть читати, писати та говорити англійською, проте не володіють мовою вільно.

М. А. Хесмен детально розглядає та визначає тріумвірат факторів, які сприяють глобальному поширенню англійської мови. По-перше, англійська мова визнана як основний засіб комунікації у високотехнологічних секторах, таких як наука та технології, а також у сфері бізнесу. Це створює не лише сприятливе середовище для розвитку мови, але й робить її практично необхідною у цих сферах.

По-друге, англійська мова виявляє високу здатність до запозичень з інших мов. За даними досліджень, приблизно 80% нових слів у англійській мові походять з інших мов, що дозволяє їй постійно розширювати свій лексикон та відповідати вимогам сучасності.

По-третє, різноманіття варіантів англійської мови, таких як британський, американський, канадський, австралійський та інші, сприяє її широкому прийняттю у всьому світі. Ця гнучкість дозволяє людям вибирати той варіант, який найбільше відповідає їхнім потребам та контексту спілкування. Такий різноманітний спектр варіантів англійської мови робить її максимально доступною та придатною для різних культурних та професійних контекстів. [1]

Першим і, можливо, найважливішим аспектом адаптації українців є оволодіння англійською мовою, що включає практичне застосування її в різних ситуаціях комунікації, що дозволяє їм створити основу для ефективного спілкування в англомовному оточенні.

Другий аспект адаптації полягає в освоєнні місцевої культури та соціальних норм. Це охоплює розуміння місцевих традицій, цінностей, етикету та способу життя, що може суттєво відрізнятися від українських. Процес усвідомлення та прийняття цих аспектів допомагає українцям ефективніше інтегруватися в місцеву соціокультурну спільноту.

Третій етап адаптації включає розвиток міжкультурної комунікації. Це відноситься до умінь розуміти та взаємодіяти з представниками інших культур, а також до вміння ефективно вирішувати конфлікти та непорозуміння, що можуть виникати в міжкультурних взаємодіях. [2]

Якщо порівнювати українську та англійську мову, на перший погляд, вони абсолютно різні, але є певні спільні риси, які допомагають українцям адаптуватися під час перебування в англомовному середовищі.

Обидві мови мають слова, які мають спільне походження або були запозичені одна від одної чи від споріднених мов. Це може стосуватися технічної термінології, культурних понять та інших аспектів лексики. Українська та англійська мають схожі граматичні структури, такі як порядок слів, форми часу, утворення питальних та заперечних речень тощо. Вони також використовують схожі граматичні конструкції для вираження смислу. Англійська та українська використовуються як мовні засоби комунікації на міжнародному рівні. Це сприяє взаєморозумінню між різними культурами та допомагає розвивати міжнародні відносини та співпрацю.

Ці спільні риси свідчать про існування мовно-контактних взаємозв'язків між українською та англійською мовами та є подальшим об'єктом дослідження, що сприяє подальшому розвитку міжкультурного розуміння та комунікації задля полегшення процесу адаптації українців, які перебувають в англомовному середовищі.

1. Hasman M. A. The Role of English in the 21 Century // English Teaching Forum. – 2000. – Vol. 38. – January. – № 1. – P. 2–5.
2. Smyser Heather. Adaptation of conventional technologies with refugee language learners: An overview of possibilities. Language, teaching, and pedagogy for refugee education, 2019. №15. P.125-139

Семенова (Поліщук) Марія

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР У РИЗІ – ОСЕРЕДОК УКРАЇНИ В ЛАТВІЇ

У виданій 2021 року в Києві книзі [1] – оповідь про створення та діяльність Українського театру на теренах Латвії. Труднощі і радощі, успіхи і невдачі вели до її написання. Йдеться, в основному, про класичну драматургію, її яскраві перлини. Вистави, поставлені в іншомовному середовищі, несуть у світ рідне, колоритне українське слово і таку, що не втратила актуальності, думку. Водночас, у своїх постановках колектив дивує і зачаровує автентичною одежею, почасти українською піснею і народним танцем. Як винагороду має не один Лауреатський диплом та інші почесні відзнаки.

Запрошення Театру на Латвійські фестивалі засвідчує зацікавленість і взаєморозуміння між українцями та латвійцями. А відтак, і між країнами. Латвія сьогодні всіляко підтримує Україну на її непростому шляху. У книзі – п’ять розділів:

1. Передмова театрознавиці, журналістки, Лауреатки мистецької премії «Київ» ім. Амвросія Бучми Алли Підлужної. А також думки відомих людей про

Український театр в Ризі. Зокрема, Почесного консула Латвійської республіки у м.Чернігів Олени Вишнякової; драматургині Тетяни Іващенко; членкині Національної спілки журналістів України Олени Федорової; професорки Національного університету «Львівська політехніка», астрофізикині Любові Янків-Вітковської; журналістки, публіцистки Оксани Ровенчак; директорки Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою Ніжинського університету Надії Онищенко. Значна частина розділу містить одкровення авторки книги Марії Семенової «Сповідую Україну». У них йдеться про життєвий і творчий шлях авторки та розуміння, як, проживши 50 років за межами материзні, всім серцем любити її, працювати в її ім'я, безкорисливо творити… Тут і про викладання 15 років у Ризькій українській середній школі української мови, літератури та народознавства; ведення Поетично-драматичної студії «Джерельце» та видання однойменних Альманахів, а також окремих збірок обдарованих дітей; написання слів та музики Гімну Ризької української середньої школи; неодноразові поїздки до Канева, відвідини з учнями ризької школи України та виступи з різноманітними творчими Програмами, тощо…

2. Вінцем служіння українській ідеї став Ризький український народний театр, організований в 2010 році, учасники якого в основному українці віком від 16 до 80 років різних професій, залюблені в рідне слово, драматургію, культуру. Натхненно творять, насолоджуючись самі і збираючи своїми виступами сотні і тисячі зацікавлених глядачів. Заради них і про них написана книга «Театр як загадка любові».

26 березня 2011 р. за сприяння Оргкомітету з приводу святкування 100-річного ювілею української діаспори в Латвії відбулася перша прем'єра Ризького українського народного театру виставою «Наталка Полтавка». А 8 грудня 2023 р. в ошатній залі Латвійського дому – крайня – про великого Гетьмана України Івана Мазепу. Поміж ними – цілий калейдоскоп театральних вистав. Любов Театру – українська класика: «Лісова пісня» Лесі Українки, «Назар Стодо-

ля» Тараса Шевченка, «Украдене щастя» Івана Франка, «Житейське море» Карпенка-Карого та ін. Візитівкою ж залишається «Маруся Чурай» Ліни Костенко. Саме вона Театру слугувала палаючим факелом у Всесвітньому протесті онлайн і офлайн: «Херсон – це Україна» на XXIV Міжнародному фестивалі «Мельпомена Таврії». В якому взяли участь 11 країн: Україна, Латвія, Японія, США, Португалія, Чехія, Польща, Грузія, Німеччина, Румунія, Франція, Туреччина.

3. Окремим розділом в книзі висвітлені поїздки театру за кордон. Великою радістю були запросини на Фестивалі професійних театрів до Ніжина («За двома зайцями»), Коломиї («Украдене щастя») та Херсона («Житейське море»). Остання поїздка не відбулася з причини епідемії. Довелося знімати й афіші у Мюнхені («Маруся Чурай»), куди Театр також був запрошений. В інший час з успіхом нас приймали в Таллінні, Тарту, Нарві («Назар Стодоля»). Незабутньою залишилася поїздка до Польщі з виступом на 2-му Міжнародному фестивалі «Схід- Захід» у Кракові («Назар Стодоля»). А ще був Чернігів («За двома зайцями») з прес-конференцією, вщерть заповненою тисячною залою і довгими овоціями... З особливим теплом пригадуються виступ на Коломийському Фестивалі та в Долині («Украдене щастя»). І особливі відчуття сталися у Львові з цією ж виставою. Коли на сцені, під час вшанування Театру Мирон Янків, ректор Львівського інституту менеджменту, сказав привселюдно, що багато разів він дивився виставу «Украдене щастя» у виконання різних акторів, але образ головного героя – Миколи, створений нашим непрофесійним актором Володимиром Бобліком, є найкращим з того, що він бачив, нашим щасливим відчуттям не було краю.

4. За роки роботи Театру склалася традиція не оминати важливі політичні, культурні події, соціальні проєкти, всіляко підтримувати їх своїми виступами, безпосередньою участю. Такими були Дні незалежності України в Посольстві України в Латвії, де Театр показував уривки вистав, організовував покази автентичних костюмів, вітав добрими словами та й гостинцями звільнених із росій-

ського полону українських політв'язнів. Незабутньо стрічав квітами та дарунками біля Пам'ятника Свободи українських воїнів, що знаходилися на лікуванні в Латвії в Національному реабілітаційному центрі «Вайварі». На їх запрошення Театр приїхав в лікувальний центр і зіграв комедію М.Старицького «За двома зайцями».

У листопаді 2019 р. в рамках діючої виставки картин Івана Айвазовського «Метафізика світла», яка експонувалася у великій залі Музею «Ризька Біржа», Український народний театр створив і показав театралізоване дійство з життя цього мистця, в якому висвітлив дружні стосунки художника з Тарасом Шевченком та Миколою Гоголем.

Знаковою і хвилюючою подією у Ризі 6 листопада 2015 р. відбулося довгоочікуване відкриття пам'ятника Тарасові Григоровичу Шевченку (скульптор Ігор Гречаник). Артисти Театру в козацьких костюмах та автентичних народних строях з вистави «Назар Стодоля» виконали театральну композицію з творів Кобзаря двома мовами – українською і латиською. Уквітчали свято оберемками калини та житнього колосся – щемливими символами України.

5. «Театр і український автентичний костюм». Ще одне уподобання і любов автора Книги – ноша, вбрання, одіж, тобто український національний стрій. Кожна автентична річ, що відшукана і потрапляє до колекції, безцінна. Це маленька історія і їй слід дати нове життя… По-перше, щоб одягати артистів на прем'єрах в автентичні речі тих місць, відкіля їх герої. І, по-друге, виставляти цю витончену красу на етнографічних виставках у музеях, та демонструвати на показах українського автентичного строю. І одного та іншого було доволі за період існування Ризького українського народного театру. Про це хочеться завершити уривком з рецензії Експортної ради Міжнародного Театрального інтернет-конкурсу TEATR.NET в травні 2020 року. На ньому ризький Театр представляв «Марусю Чурай», отримавши два лауреатські дипломи в двох номінаціях – вистава та режисура. «Викликає велику повагу шанобливе ставлення Театру до першоджерела і славетної героїні. Гарне сценічне вирішення, прекрасні костюми, інсценізація. Це успіх і чималий… Автентичні костюми просто божественні. Костюми, рушники, реквізит – прекрасні. У відборі речей немає рівних… Це окреме дослідження, це ціла експедиція».

1. Семенова М. Театр як загадка любові. – К.: Авіаз, 2021. – 320 с.

Щербін Лілія

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦЯ У КЛІВЛЕНДІ: ДОСВІД СТЕПАНА КІКТИ (1918–2005)

Степан Кікта (1918–2005) – відомий філателіст, громадський діяч. С. Кікта був наймолодшим сином у сім'ї о. Павла Кікти, священника с. Унятичі у 1910–1927 рр., де окрім нього було ще четверо синів: Кость, Юрій, Микола, Теодор. З дитинства Степан мав приклад активної та залученої участі до громадської та культурно-просвітньої діяльності своєї родини: батьки та старші брати були членами "Сільського господаря", "Січі", кооперативу "Єдність", читальні "Просвіти", церковного хору, проводили різноманітні заходи.

Після закінчення народної школи у с. Унятичі і гімназії у м. Ярослав С. Кікта працював бухгалтером у Повітовому союзі кооператив, став членом товариств "Родина" і "Рідна школа", у 1941 р. головою Управи, головним книговодом Повітової управи. У вересні 1941 р. Степан був арештований гестапо за підозрою за зв'язок з антинімецькими організаціями, перебував у німецькій в'язниці Монтелюпі у Кракові. На прохання Дирекції Повітового Союзу Кооператив його звільнили [2, с. 30].

22 липня 1944 р. С. Кікта був евакуйованй, спочатку у Саксонії працював на фабриці, перебував у таборі для переміщених осіб у м. Аугсбург. У таборі він очолив кооператив "Самопоміч" і товариство "Чорногора", був членом Ради фізичної культури.

У 1949 р. С. Кікта емігрував до США, з 17 вересня 1952 р. проживав у Клівлендській агломерації. З 1953 р. розпочав працювати в Українському музеї-архіві, метою якого було збирання та збереження важливих для української історії та культури артефактів, у 1981–1986 рр. був головою музею. С. Кікта був членом управи Українських злучених організацій Огайо. У 1988 р. він отримав звання "Людина року 1987". С. Кікта став організатором і членом управи Союзу українських філателістів і нумізматів у Нью-Йорку. Значним внеском у розвиток боністики був каталог державних грошей України, сформований С. Кіктою, який увійшов до книги "Державні гроші України 1917–1920 рр.". З 1964 р. С. Кікта був одним із організаторів, скарбником і редактором видання регіонального об'єднання "Ярославщина та околиці Засяння". Також він був членом Українського історичного товариства та мирового суду Українського патріархального світового товариства, співробітником Енциклопедії українознавства, членом НТШ, почесним членом української бібліотеки в Детройті [7].

Степан Кікта був відомим філателістом, громадським діячем, автором численних публікацій у газеті "Свобода". Саме на сторінках цієї україномовної газет, що виходить з 1893 р. у США, С. Кікта висвітлював різні аспекти громадсько-політичного життя української діаспори. Також написав нариси про історію села Унятичі, про сім'ю, про брата святенника о. Юрія Кікту [3–5].

Сучасники високо оцінювали діяльність С. Кікти як представника покоління, яке продовжувало свій досвід національного будівництва в імміграції: «Це покоління завжди патріотичне, ідеалістичне, релігійне, жертвенне – завжди повне віри у власні сили й уміння свого народу, завжди творче й одержиме» [6, с. 3].

Активна діяльність С. Кікти відзначена у 1998 р. медаллю і грамотою Папи Римського, у 2001 р. він став почесним громадянином Дрогобича. У 2001 р. С. Кікта передав до музею «Дрогобиччина» бібліотеку книг із різних галузей, періодичних видань, документів, філателістичну колекцію [8].

С. Кікта помер 13 квітня 2005 р. у Клівленді, похований 16 квітня 2005 р. на цвинтарі св. Андрія у м. Парма (Огайо) [1–2; 9, с. 31].

Таким чином, життя та діяльність Спепана Кікти свідчить про служіння спільній справі, боротьбу за національну свідомість українців, участь у суспільно-політичному та культурному житті української діаспори США.

1. Бл. П. Степан Кікта. *Свобода*. 2005. 10 червня. С. 23.
2. Вигінний П. Замість квітів на могилу св. п. Степана Кікти. *Свобода*. 2005. 17 червня. С. 30.
3. Войтуняк П., Кікта С. Унятичі. Дрогобиччина – земля Івана Франка. Нью-Йорк: Наукове товариство імені Шевченка у США, 1986. Т. 3. С. 403 – 415.
4. Кікта С. О. Павло Кікта 1876–1927, парох Унятич 1910-1927. Дрогобиччина – земля Івана Франка. Нью-Йорк: Наукове товариство імені Шевченка у США, 1986. Т. 3. С. 416–417.
5. Кікта С. О. Юрій Кікта 1907–1979. Дрогобиччина – земля Івана Франка. Нью-Йорк: Наукове товариство імені Шевченка у США, 1986. Т. 3. С. 418–421.
6. Мовчан Ю. С. Кікта – українець року у Клівленді. *Свобода*. 1988. 11 лютого. С. 3.
7. Радевич-Винницький Я. Кікта Степан. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: https://esu.com.ua/article-6835.
8. Сенюра І. Колекція Степана Кікти у фондовій збірці музею. URL: https://drohobych-museum.com/biblioteka/kolektsiya-stepana-kikty-u-fondoviy-zbirtsi-muzeyu/
9. Степан Кікта. Некролог. *Свобода*. 2005. 29 квітня. С. 31.

Червінська Інна

ЕТНОКУЛЬТУРНА СПАДЩИНА РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАРУБІЖЖЯ

За умов інтеґрування України до світового освітнього простору актуалізується проблема формування духовних цінностей зростаючої особистості, адже тривале функціонування вітчизняної системи освіти в авторитарному «полі» призвело до розриву між сутнісним і належним, нехтування національними духовними пріоритетами у вихованні дітей і молоді.

Реформування національної системи освіти передбачає культивування в

зростаючій особистості високої духовної культури, утвердження в міжлюдських стосунках гуманних начал – доброти, справедливості, толерантності, власної гідності, принциповості. Переоцінка цінностей, економічна нестабільність, воєнний стан в країні несприятливо впливають на процес виховання підростаючого покоління, що спричиняє антигуманні вчинки та втрату моральних орієнтирів. Тому майбутнє держави залежить від піднесення авторитету загальнолюдських цінностей, інтенсивності впровадження їх в освітню практику.

Проблема формування морально-етичних норм та ціннісних орієнтацій школярів завжди була й надалі залишається однією з найактуальніших у теорії і практиці виховання, що знайшло своє відображення в наукових публікаціях (І. Бех, О. Вишневський, О. Савченко, О. Сухомлинська), арубіжний досвід формування моральності особистості (В. Жуковський, М. Красовицький).

Педагогічна наука і практика довели, що становлення особистості завжди відбувається у взаємодії окремої людини з мікро- та макросоціумом, тобто матеріальним, соціальним і культурним простором, а також у взаємодії з різними соціальними інститутами, зокрема, з сім'єю, громадою, релігійними спільнотами, формальними чи неформальними об'єднаннями.

Всебічний розвиток особистості неможливий без відродження духовної культури та вітчизняних етнічних виховних традицій, надбань народної педагогіки. Зростання національної свідомості народу, прагнення досконало пізнати історичні джерела духовно-культурної спадщини, почерпнути багатства національної ментальності стають за цих умов внутрішньою потребою особистості. Однак формування національної свідомості громадян, збереження національної самобутності та свободи залежать від орієнтації системи освіти на збереження національних самобутніх традицій як в Україні, так і за її межами.

Тому одним із пріоритетних завдань сучасної національної системи освіти і виховання молоді є розвиток духовності, що зумовлює актуалізацію питання впливу етнокультурних надбань регіону Українських Карпат на формування соціокультурної ідентичності й духовної культури зростаючої особистості.

Норми та правила поведінки людей, які проживають у гірській місцевості – це не абстрактний продукт чиєїсь діяльності, волі чи бажання, а об'єктивне явище, пов'язане з географічними умовами. Вони зумовлені певними життєвими умовами і досить складними побутовими реаліями (високогір'я, віддаленість населених пунктів від центрів, погане транспортне забезпечення, обмежене коло спілкування, температурний режим, недостатній доступ до інформації, клімат).

Однак географічні умови впливають не лише на культуру, способи господарювання, політичний устрій націй і народів, а й на формування групових та індивідуальних особливостей психіки людей. За концепцією біосфери географі-

чно-ландшафтний простір формування людини є життєво необхідним біологічно комфортним середовищем, енергетичним полем з інформаційними характеристиками.

Соціокультурний простір у змістовому наповненні охоплює давню і цікаву історію, унікальні пам'ятки культури, самобутні етноси (гуцули, бойки, лемки), розвинуту мережу туристичних маршрутів, екзотичні ландшафти, музеї, народні театри, естетичний потенціал діяльності фольклорних колективів, етнічних фестивалів, народних майстрів та ін. Розмаїття етнокультурної спадщини регіону має значний вплив на формування зростаючої особистості, сприяє розвитку ціннісних орієнтацій та духовності.

У гірських регіонах високо моральним вважалося бережливе ставлення до «всього сущого на землі», живої і неживої природи, тваринного і рослинного світу, вибудовані правила-застереження. На їх засадах у горян розвивається любов і прив'язаність до свого, рідного, починаючи від гірської скелі чи каменю-валуна на узбіччі, які навіть отримали в місцевих жителів власні назви і цікаві легенди про їх походження (кам'яна багачка, кам'яна жаба, протяті каміння, скелі Довбуша, писаний камінь…), до бурхливого у повінь маленького потічка, вершин і полонин. Зазначене засвідчує, що показниками моральної вихованості у горян завжди були конкретні вчинки і поведінка людей, які слугували прикладом для наслідування молодим поколінням.

Формування особистісної культури здійснюється соціумом через соціальні осередки та інститути (сім'я, соціальні групи, виховні заклади, формальні та неформальні об'єднання). Аспект культури особистості прийнято називати культурністю людини, яку пов'язують з освіченістю.

З позицій гуманістичної педагогіки та педагогіки життєтворчості кінцева мета виховання полягає в тому, щоб кожен вихованець міг стати повноцінним суб'єктом діяльності, пізнання і спілкування, вільною і самодостатньою особистістю. За цією теорією у центрі суспільного розвитку має бути людини з її проблемами, надіями, сподіваннями. Важливо, щоб ця людина, будучи громадянином країни, знала не тільки державну мову, традиції, але й не втратила своєї індивідуальності та неповторності і зберегла свою культуру навіть перебуваючи далеко за її межами. Реалії сьогодення підтверджують факт, що всебічний розвиток особистості неможливі без відродження духовної культури та вітчизняних народознавчих виховних традицій, надбань народної педагогіки та педагогіки життєтворчості.

Відчуження від природи і від собі подібних, яке принесла урбанізована епоха, породило чимало соціально-культурних проблем: «Активно прагнучи інтеграції з розвиненими країнами світу і ще не цілком втративши зв'язок з тра-

диційною культурою, українці мають шанс зробити свій внесок у збалансування раціональності і духовності, прагматизму і романтизму, підприємливості і природолюбності людини XXI ст.» [1]. Особливо актуальною проблема відчуження є для жителів гірських регіонів. У процесі спілкування з природою, горяни намагаються встановити з нею дружні партнерські стосунки, які налагоджуються впродовж віків у процесі пізнання ними довкілля, шляхом спроб і помилок, що стає підґрунтям для формування стереотипу поведінки людини в гірському природному середовищі та регулювання відносин «людина-середовище» у процесі господарювання.

Зростання національної свідомості народу, прагнення досконало пізнати історичні традиції та джерела духовно-культурної спадщини, почерпнути багатства національної ментальності стають за цих умов внутрішньою потребою особистості. Саме тому одним із пріоритетних завдань сучасної національної системи освіти і виховання молоді є розвиток духовності, а також надбання, збереження та примноження національних і загальнолюдських цінностей [2].

Соціокультурна ідентичність та символи, що її характеризують, визначають такі норми людської поведінки, які певним чином поєднуються з життєдіяльністю соціальної групи та з індивідами, які до неї входять, або суспільства в цілому. Як культурний феномен, соціокультурна ідентичність включена в складний механізм збереження і міжпоколіннєвої ретрансляції культурних цінностей.

Отже, соціокультурна ідентичність зростаючої особистості розглядається як активний регулятор соціальної поведінки людини, інструмент її адаптації в певному часо-просторі культури та соціуму, що включає молоду людину в процес сприйняття і пізнання світу.

1. Лаврук М.М. Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження): монографія. Львів: Вид. центр, 2005. 288 с.
2. Червінська І.Б. Соціокультурні детермінанти розвитку особистості молодшого школяра в умовах гірського середовища. Гірська школа: сучасні виклики і перспективи розвитку: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. С. 404-428.

Сирко Ірина

ОБРАЗИ ПРИРОДИ В ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ ДІАСПОРИ: СТИЛІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ

Знаковий в аспекті лінгвістичного вивчення сегмент українського щоденникового корпусу формують записи, здійснені в діаспорі. Адже відомо, що через різні соціокультурні і соціополітичні причини багато українських діячів науки, культури, освіти тощо емігрували й тривалий час провели поза межами етнічної України. Також на сьогодні маємо сформоване покоління діячів, які на-

родилися й виросли в діаспорі, але чітко й послідовно визнають свою українську ідентичність. Розгляд мовних знаків такої етноідентифікації на рівні текстової організації щоденників – актуальний для сучасної української діаріумології та етнолінгвістики.

Загалом досвід лінгвоаналізу діаспорних щоденників поки що незначний і засвідчує їхню недостатню наукову об'єктивацію як предмета мовознавчого вивчення. Водночас щоденники відомих в Україні і на теренах далекого зарубіжжя письменників, журналістів, громадсько-політичних діячів української діаспори – В. Винниченка, О. Воропая, О. Кошиця, Ю. Луцького, О. Ізарського, А. Любченка, М. Шаповала та ін. становлять цінність як новітній матеріал дослідження, у якому специфіка функціонування мови детермінована діаспорним світоглядом і мовомисленням авторів.

Щоденникові записи діячів української діаспори тематично різнопланові й стилістично багатогранні, однак незаперечною об'єднавчою стилістичною домінантою щодо них визначаємо активну присутність і в мовній свідомості авторів, і відповідно у їх щоденниках численних мовно-естетичних знаків національної культури. До таких, зокрема, зараховуємо образи *природних реалій* та *явищ*. Знаковий компонент їх лексико-семантичної парадигми – образ *вітер.* Його семантика у щоденникових записах значно ширша й аксіологічно акцентованіша, ніж зафіксовані в загальномовному словнику значення. *Вітер* – це насамперед дія, рух, зміна, тому природно, що у діаріумному словнику це одна з найбільш динамізованих номінацій. Наприклад, дію *вітру* естетизує мотивований практичним досвідом його сприйняття дієслівний ряд – *дує, повіває, розколихує, прохолоджує, пронизує, зривається, жене, злітає*: ***війнув*** *попід ноги* ***порив вітру*** [1, с. 311]; ***вітер розвіяв*** *листя* [2, с. 927-71]. Стилістичний розвиток номінації *вітер* забезпечує її широка сполучуваність із дієсловами, семантику яких визначають гіперсеми 'звук' (***вітер виє*** *за вікном* [2, с. 387-71]; 'запах' (***Вітер*** *...* ***пахне морем*** [3, с. 607] та ін.).

Про стійкість етномовної картини світу свідчать зафіксовані в щоденникових текстах антропоморфізовані метафори з номінацією *вітер.* Вони засвідчують систематичну дієслівну аналогізацію *вітру* з *людиною*, коли на природну стихію проектуються дії людини – *заколисувати, голосити, розчісувати, пестити, голубити* тощо: *Знову* ***вітер вночі голосив*** [2, с. 752-71]; ***вітер… розчісував*** *хмари* [3, с. 166]. Частотність таких контекстних зближень можна пояснити тим що «у природі для людини виявляється значення, належне до її власної істоти» [4, с. 59].

Аналізуючи етномарковані типи світосприйняття і їхній мововияв у авторських ідіостилях, доходимо висновку про те, що національна мовна картина

світу безпосередньо залежить від того, якою «сіткою координат» цей народ осмислює світ і, відповідно, який світоустрій вибудовується перед його очима. В українській мовній картині світу до таких визначальних «координат» належать епітети – вони ословлюють і чуттєве, і психоемоційне його сприйняття.

Основа епітетного поля номінації *вітер* у щоденниках діячів діаспори – це передусім загальномовні прикметникові характеристики *свіжий, легкий, сильний, великий, холодний, теплий, різкий, пронизливий, морозяний* та ін.: ***свіжий вітерець*** *злетів над Києвом* [3, с. 21].

Лінгвоестетика багатьох епітетів пов'язана з їхньою інтенсифікованою експресивністю, узгодженою із загальною емоційною тональністю щоденникового запису, змістом описуваних подій, ситуацій тощо: *угамуються* ***пекучі вітри*** *і буде тихо, тихо...* [2, с. 1182-71]; *Сонце.* ***Лютий вітер*** [3, с. 431].

Як зауважує І. Голубовська, «паремії, віддзеркалюючи загальнолюдські пріоритети, водночас фіксують національно зумовлені ціннісні уявлення народу про світ і своє буття в ньому» [5, с. 26]. Діаспорна щоденникова мовотворчість засвідчує активне вживання відомих фразеологізмів із номінацією *вітер*, що сприяє особливій «українськості» оповіді, пор.: *Родини не має —* ***«сам, як вітер у полі!»*** [2, с. 949-70].

Як мовно-естетичні знаки національної культури, які у щоденникових спогадах про Україну вказують на зв'язок діаспорного лінгвосвіту з естетикою народної творчості, кваліфікуємо формульні висловлення й відомі цитати: *глибоко епічний образ степової* ***могили, що з вітром говорила*** [1, с. 126].

Продуктивність епітетизації номінації *вітер* актуальна і щодо інших образів природи. Зокрема, щоденникова мовна практика цілковито співвідносна із загальномовною і художньою в сегменті усталених епітетних характеристик, традицію вживання яких кодифікує «Словник епітетів української мови» за ред. С. Єрмоленко [6]. Їх стратифікуємо за домінантними семантичними ознаками 'колір (***синювата мла*** *у лісі* [3, с. 192]), 'час' (*містечко ... виринуло з* ***ранкового туману*** [3, с. 65]), 'звук' (***притишений віддаллю грім*** [1, с. 110]), 'інтенсивність' (***раптовий зливний дощ ...*** *позаливав вулиці* [2, с. 755-70]).

Експресивно марковані слововживання номінацій природи ословлюють емоційну реакцію авторів щоденникових записів на ті чи ті життєві ситуації. Саме в індивідуально-авторських структурах виявляється мовне новаторство у використанні традиційних мовних знаків: *ледве* ***продерся крізь мряку*** [2, с. 931-71]; ***туман не ставав чорним і не вбивав людей*** [2, с. 393-71].

Унаслідок синтезу візуального сприйняття природного явища та культурної пам'яті його лексичної номінації постають такі щоденникові записи: ***Це тяжить*** *наді мною, як* ***тяжка чорна хмара*** [2, с. 760-70]. Відповідні мовооб-

рази «відбивають наївну картину світу, в якій непізнані явища й закономірності життя природи репрезентовані через асоціації з близьким, подібним, знайомим із повсякденного, побутового досвіду людини» [7, с. 62].

Здійснений розгляд образів *природи* як мовно-естетичних знаків національної культури заторкує той аспект мови щоденникових записів діаспоритів, який максимально демонструє їх національну ідентичність.

Перспективу цього напряму лінгводіаріумологічних студій визначає необхідність поглибленого вивчення у діаспорних щоденниках зазначених образів, як «одного з аспектів вияву мовної особистості та світогляду авторів у сфері ego-тексту як особливого сегменту національної лінгвокультури» [8, с. 162].

1. Кошиць О. З піснею через світ: Із «Щоденника» О. Кошиця. Вінніпег, 1974.
2. Воропай О. Англія зблизька (Щоденник нового поселенця). Лондон, 1969. Кн. I-XII; 1979. Кн. I-XII; 1971. Кн. I-XII.
3. Винниченко В. Щоденник. Едмонтон-Нью-Йорк, 1983. Т. II (1921-1925).
4. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія. Київ: Либідь, 1994.
5. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості. Київ: 2004.
6. Єрмоленко С. Я. Словник епітетів української мови / С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт; За ред. Л. О. Пустовіт. Київ: Довіра, 1998.
7. Сюта Г. М. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2010.
8. Сирко І. М. Лексико-семантична репрезентація образів *природи* у діаспорному щоденниковому дискурсі / Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2014. Вип. 1 (23).

Українці зарубіжжя на автохтонних землях: історія, інтеґрація, асиміляція

Стеценко Олександра

СТАРОДУБЩИНА: ГЛИБИНИ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ АВТОХТОНІВ

Українство протягом своєї історії дісталось чи не кожного кутка світу, утворюючи потужні діаспорні спільноти. Емігранти виїздили з країни з огляду на ті чи інші причини, але у нашому полі зору так само мають бути українці, що не покидаючи Батьківщини, стали зарубіжними – тобто опинились поза межами державного кордону. Українці зарубіжжя або закордонні українці – не тотожні діаспорі, оскільки вони проживають на власних етнічних територіях, що внаслідок перекроювання кордонів стали громадянами сусідніх країн. Історія наших автохтонів є досить трагічною, так само, як і доля багатьох корінних народів. Не стали винятком і мешканці етнічної української землі – Стародубщини.

Актуальність обраної теми полягає у тому, що чимало етнічних українців опинились у складі інших країн, а Стародубщина взагалі відійшла до складу рф. Безсумнівно, що становище українських автохтонів там не просто лишає бажати кращого, а є дійсно сумним. Не інтеграція, а справжнісінька асиміляція спіткала Стародубщину, що нині входить до складу Брянської області. Закордонне українство мало б лишатись нашим «поясом безпеки» вздовж державного кордону, але експансіоністська, русифікаторська політика країни-сусідки не знає меж, тож, на жаль, становище автохтонів ми можемо лише аналізувати, а не поліпшити.

Здавна регіон Стародубщини, що знаходиться на північ від сучасного кордону, тяжів до Києва. Уже в X-XI століттях регіон був рубіжною територією розселення сіверян, які межували з племенами радимичів на півночі та заході. Місто Стародуб, що утворилось наприкінці XI століття було одним із центрів Чернігівського князівства [1]. Починаючи з XIII століття ці землі стали спустошеними від монгольської навали, а наступного XIV століття унаслідок феодальної розробленості Русі, над Стародубщиною встановили контроль литовці. У кінці XV – на початку XVI століття на ці землі починають зазіхати московити, про що знаходимо свідчення в литовсько-білоруському «Літописі Рачинського» [2, с. 166]. Згодом у 1618 р. за Деулінським перемир'ям Стародубщина відходить до поляків, що досить сильно позначилось на етнографічній картині регіону [3, с. 371].

Другий етап заселення українцями цих земель припадає на часи Національно-визвольної війни. Оскільки Стародубщина переважно була заселена українцями, то з 1648 р. вона відходить до складу козацької держави. Важливим аспектом цього періоду є формування стародубського козацького полку, про значення якого свідчить, принаймні, той факт, що на його території концентрувались найбільші гетьманські маєтності того часу [4, с.40]. Це є яскравим свідченням як тяглості цих етнічних земель до України, так і того, що саме українство у більшій мірі складало соціальну базу регіону.

Проте русифікаторська політика Московії не могла з цим змиритись. У 1782 р. було ліквідовано полк, а в 1783 р. Стародубщина була насильно включена до складу державного утворення, що називає себе Російська імперія. Як належить московитам, перше за що вони взялись – це мова. Станом на останню чверть XVIII – початок XIX століття російська літературна мова майже витіснила давньоукраїнську та церковнослов'янську мови, очевидно, що місцева колишня старшина переважно послуговувалась російською, як «мовою еліт», формується явище подвійної лояльності місцевого дворянства, які мають «малу Батьківщину» та «Велику». Яскравим свідченням зросійщення є також і статистичні дані, наприклад, за переписом населення Російської імперії 1859 р. у Стародубському повіті українців налічувалось 84 тис. осіб, у 1897 українцями себе ідентифікували 778 осіб [5, с.186].

Питання про повернення Стародубщини в українське лоно постало з початком Української революції у 1917 році. Центральна рада була зацікавлена у приєднанні цього історичного регіону під українську владу. Місцеве населення, попри тривалу русифікаторську політику, виявило взаємне бажання щодо цього. Проте, на жаль, інтереси місцевих, як і етнографічний принцип, рідко враховувались, і вже станом на 1918 р. , коли на чолі Української держави стояв гетьман Скоропадський, а Росія була охоплена більшовицькою чумою, лінію розмежування кордонів не було встановлено. У 1919-1920 роках остаточна окупація України більшовиками взагалі унеможливила вирішення цього питання. Такий розвиток подій, на жаль, став одним із визначальних чинників всеохопної русифікації автохтонів та відриву Стародубщини від історичної Батьківщини [6, с. 245-146]. Варто відмітити і те, що про закономірну та плавну інтеграцію краю у склад Росії не могло бути і мови. Інструменти, що їх використовували більшовики, аби упокорити місцевих, були жорстокими та примітивними, а головне спрямованими на те, щоб винищити українські впливи у краї. Совєтам було необхідно довести те, що українців на Стародубщині немає, тож, очевидно, що місцеві під залякуваннями і тиском, вимушені були записуватись як росіяни. У 30-х роках тоталітарна влада знову затято взялась винищувати усе

українське. Але навіть попри те, що вулиця Чернігівська стала вулицею Леніна, українці не стали росіянами. І саме цей факт, наша окремішність та унікальність підбурює імперську свідомість росіян, що роками прищеплювали нам комплекс меншовартісних.

Одвічна, але втрачена українська земля Стародубщина, є анексованою територією України. На жаль, така доля спіткала не один український регіон протягом навіть останніх десяти років. І на жаль, на мою думку, варто визнати той факт, що в найближчому майбутньому у стародубських автохтонів мало шансів на повернення до складу України. Путінський режим, не менше ніж радянський, зруйнував наші історичні зв'язки та понівечив самосвідомість етнічних українців. Якби їх доля склалась інакше, автохтони могли б представляти інтереси України, органічно інтегруватись у нове суспільство, лобіювати місцевий уряд та пишатись власним походженням. Але як відомо, історія не знає умовного способу. Тепер українству Росії загрожує будь-який прояв ідентичності чи навіть громадської позиції під страхом бути репресованими чи замордованими. Проте незаперечним лишається той факт, що Росія рокована на свою історичну поразку, а що станеться із територіями цієї клаптикової держави, зокрема зі Стародубщиною, має вирішити самовизначення її населення.

1. Вортман Д.Я. СТАРОДУБ, місто Брянської обл. URL: www.history.org.ua/?termin=Starodub_mst (останній перегляд: 19.03.2024)
2. Летописи белорусско-литовские. Полное собрание русских летописей. Т. 35. – Москва: Наука, 1980. – 313 с.
3. Щербак В. Щербак В. Деулінське перемир'я 1618 // Енциклопедія історії України: у 10 т. - К.: Наукова думка, 2004. - Т. 2: Г-Д. – С. 371.
4. Панашенко В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII – XVIII ст.). – К.: Інститут історії України, 1995. – 221 с.
5. Олексіюк Т. Соборна Україна. Наукові розвідки і спомини. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2004. – 640 с.
6. Чухліб Т. «Стародубщина чекає на повернення…»: історичні, історіографічні та політичні проблеми українського субрегіону Російської Федерації // Сіверянський літопис. – 2014. - № 5. – С. 230-255.

Бурда Славко

ІНТЕГРАЦІЙНО-АСИМІЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ЗБЕРЕЖЕННІ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В ХОРВАТІЇ

Права та становище національних меншин у Хорватії

Для Республіки Хорватія після здобуття нею незалежності нормативне регулювання та практична реалізація свобод і прав представників національних

меншин стали важливим тестом і мірилом рівня демократизації суспільства, а також однією з істотних умов економічної та політичної інтеграції в Європі.

В Основних принципах Конституції Республіки Хорватія зазначено, що Республіка Хорватія заснована як національна держава хорватського народу і держава національних меншин: сербів, чехів, словаків, італійців, угорців, євреїв, Німці, австрійці, українці, русини, бошняки, словенці, чорногорці, македонці, росіяни, болгари, поляки, роми, румуни, турки, влахи, албанці та інші, які є її громадянами, яким гарантується рівність з громадянами Хорватії та здійснення національні права відповідно до демократичних норм ООН і країн вільного світу.

Реалізацію прав членів національних меншин у Республіці Хорватія, починаючи з рамок, які містяться в хорватському законодавстві, можна спостерігати на чотирьох рівнях: через культурну автономію, освіту та навчання мовою та письмом меншини, пропорційну участь у уряді на державному та місцевому рівнях, а також про встановлення та реалізацію транскордонного співробітництва національних меншин.

Огляд реалізації прав представників національних меншин у Республіці Хорватія показує, що права культурної автономії, завдяки організації, найбільш повно реалізуються представниками національних меншин, які мали ці права ще до створення незалежної держави. До цієї групи старих традиційних автохтонних національних меншин належить також українська національна меншина, яка присутня на території Хорватії понад 120 років.

Представники «нових» нацменшин , які після Другої світової війни в новій, а тепер і в колишній Югославії мали статус нації, ще перебувають у стадії організації, щоб повною мірою реалізувати свої права меншин.

Європейські організації та установи, які працюють в інтересах стабільності та безпеки Європи, особливо активно просувають політику захисту національних меншин у Республіці Хорватія.

Уряд Республіки Хорватія опікується національними меншинами через Управління з прав людини та прав національних меншин, і особливо заохочується збереження національної ідентичності.

Національною меншиною в розумінні Конституційного закону про права національних меншин є група громадян Хорватії, члени якої традиційно проживають на території Республіки Хорватія та члени якої мають етнічні, мовні та/або релігійні ознаки, відмінні від інших громадян і керуються бажанням зберегти ці характеристики.

Уряд Республіки Хорватія приділяє особливу увагу дотриманню прав і свобод представників національних меншин, а також прав, гарантованих Конституцією Республіки Хорватія та іншими законами та підзаконними актами.

У дусі толерантності та плюралізму та поваги до культурної та соціальної різноманітності Уряд Республіки Хорватія покращує існуючий рівень захисту прав національних меншин. Політика захисту прав національних меншин реалізується у співпраці з представниками національних меншин та їх представниками в хорватському парламенті з метою посилення внеску національних меншин у розвиток хорватського суспільства.

Основні характеристики української національної меншини в Хорватії

Українці в Хорватії є кількісно нечисленною етнічною спільнотою так звана невелика меншина, але є й менші за чисельністю, і ми можемо вільно класифікувати її як одну з середніх національних меншин Хорватії. Саме в цій специфіці її позиції порушуються, теоретично і практично, усіма сегментів мультикультуралізму в Хорватії, він відображається в ньому та являє собою виклик, який вимагає відповідей на всіх рівнях.

Ювілейна 120-та річниця імміграції українців на хорватську територію нинішніх Бродсько-посавської та Сісачко-мославачкої жупаній безсумнівно підтверджує, що вони були утверджені поколіннями на хорватській землі і що вони це остаточно прийняли, а також те, що протягом минулого періоду вони зберегли свою етнічну та культурну ідентичність у місцевих більшості та домінуючих громадах. Це історичне спостереження має важливе значення в сучасному світі, в якому глобальний проект спільноти та співіснування в загальновизнаному мультикультурному розмаїтті одержимо шукає рішення.

Сучасне становище українців у Хорватії в першу чергу визначається загальнополітичним підходом та законодавством на державному та місцевому рівнях. Основи цього підходу узгоджені в принципах, прийнятих у багатосторонніх документах, у яких національним та етнічним меншинам гарантуються політичні, культурні, освітні, релігійні та інші права.

Зі вступом Хорватії до Ради Європи загальнополітичні рамки набули нових рис, оскільки для Ради Європи становище національних меншин є питанням абсолютного пріоритету у сфері реалізації прав людини та основних свобод. Для національних меншин у Хорватії особливе значення має Акт про підтвердження Європейської хартії регіональних мов і мов меншин, прийнятий хорватським парламентом у 1997 році. Проте, як і у випадку з усіма багатосторонніми документами, необхідні постійні стимули для їх активної реалізації.

У цьому контексті слід спостерігати за становищем українців у Хорватії, які є автохтонною національною меншиною. Важливою для неї була додаткова характеристика, колись, а тепер дедалі рідше, але все ж існування традиційних анклавів українців у Каніжі, Шумеці, Ліповлянів, тобто свого роду довільно обраної та сформованої територіальної замкнутості, яка надає цим місцям роль штабу українців у Хорватії. За межами цих анклавів, де вони були чисельно нечисленними та розпорошеними. Українці з труднощами зберігають свою мову та культуру та об'єктивно піддаються явищу природної та ненасильницької асиміляції.

Фундаментальними детермінантами українців у Хорватії є мова, культура, релігія та традиція, які інтегровані та збережені, що свідчить про їхню силу та життєвість в історичному, політичному та культурному середовищі, в якому не завжди були стимулюючі фактори.

Основою виживання були і залишаються сім'я, церква, школа та незалежні інституції, насамперед церковні, освітні, культурно-інформаційні.

Останнім часом, після проголошення незалежності України 33 роки тому, ми мали міграційне відновлення, тобто був невеликий максимум до 500 іммігрантів з України до Хорватії, а особливо два роки тому через війну в Україні сьогодні понад 25 тисяч переселенців з України перебувають під опікою в Хорватії для тимчасового перебування.

Ці міграційні явища серед українців у Хорватії мають бути науково досліджені та інтерпретовані на основі точних статистичних та інших показників, оскільки вони суттєво впливають на їхню перспективу.

Згідно з даними Національного бюро статистики з перепису населення 2021 року, в Республіці Хорватія проживає 1905 представників української національної меншини. Найбільше українців проживає на території міста Загреб, Вуковарсько-Сріємської, Сисакськo-Мославської, Бродсько-Посавської та останнім часом у Приморсько-Горському, Істрійському та Сплітсько-Далматинському повітах.

Культурно-освітні чи мистецькі організації та установи українців Хорватії

З Державного бюджету Республіки Хорватія через Раду у справах національних меншин постійно виділяються кошти товариствам української національної меншини на реалізацію програм у сфері інформації, видавничої справи, культурної самодіяльності та культурних заходів.

Об'єднаннями української національної меншини є:

Українська громада Республіки Хорватія, Вуковар (з 9 членами також правничі асоціації з Вуковара, Осієка, Славонського Броду, Каніжі, Шумеча,

Ліповляни, Загреба, Рієки та Спліта), Товариство української культури, Загреб, Українське культурно-освітнє товариство «Кобзар» – Загреб, Загреб.

Крім них за останні два роки в Хорватії було засновано чотири асоціації новоприбулих українців, які тимчасово перебувають у Хорватії, а саме культурні асоціації в Карловаці, Кореници, Пулі та Загребі.

Представники української національної меншини реалізують своє право на освіту шляхом участі в початковій та середній освіті моделі Ц.

Також Міністерство культури та медіа регулярно підтримує Центральну в Загребі і інші бібліотеки українців в Хорватії.

Крім того, з метою збереження етнічної, культурної та мовної самобутності учнів, які належать до національних меншин у Республіці Хорватія, шляхом організації літніх шкіл як спеціальних форм навчання та реалізації спеціальних програм, дбають про освіту студентів, які належать до національних меншин. через установи національних меншин, основна діяльність яких зосереджена на сфері освіти та освіти.

Використання знаків і символів та відзначення свят української національної меншини встановлюється статутом міста Загреб.

На виборах до рад та представників національних меншин, що відбулися у 2023 році, було обрано 2 ради та 9 представників української національної меншини.

Представники української національної меншини мають свого представника в Раді у справах національних меншин РХ.

У парламенті Хорватії інтереси української національної меншини представляє один представник , який представляє загалом дванадцять національних меншин (австрійці, болгари, німці, поляки, роми, румуни, росіяни, русини, українці, турки, волохи та Євреї), а також є членом Ради національних меншин.

Перепис населення в Республіці Хорватія в 2021 року

Згідно з переписом 2021 року, Республіка Хорватія має 3 871 833 жителів, і порівняно з переписом 2011 року кількість жителів зменшилася на 413 056 осіб або 9,64 відсотка, тоді як згідно з переписом 2011 року кількість національних меншин у Хорватії становила 328 738 осіб, тоді як за переписом 2021 року – 240 079, що на 26,8% менше.

Підсумовуючи вищезазначене, у 2021 році зареєстровано 88 659 представників національних меншин, що менше, ніж у 2011 році.

Результати перепису 2021 року свідчать, що частка хорватів у національній структурі населення становить 91,63 відсотка. Згідно з переписом населення 2011 року в Хорватії проживало 4 284 889 жителів. хорватів було 90,42 відсотка,

Офіційні результати Перепису населення оприлюднили у вересні 2022 року, а більш детальний аналіз результатів Перепису населення ще триває.

Причину того, що в Хорватії менше представників національних меншин, Їхні представники бачать багато в чому: від несприятливого політичного клімату в деяких регіонах до асиміляції та повеней і землетрусів, які вражають райони, населені меншинами.

Безумовно, серед найбільших причин – частково асиміляція, частково еміграція та частково смертність старшого населення.

Презентація результатів перепису українського населення в Хорватії у 2021 році

Згідно з переписом населення 2021 року в Республіці Хорватія проживає 1.905 українців. У 20 повітах (жупаніях) та місті Загреб українці проживають у 242 містах чи муніципалітетах. У семи повітах і в місті Загреб (має статус повіту - жупанії) проживає понад 100 українців.У тринадцяти повітах (жупаніях)проживає менше 100 українців. Із 242 населених пунктів (міста чи муніципалітету) є лише 43 населені пункти, де проживає десять і більше українців. З цих 43 населених пунктів лише в місті Загреб є 16 міських районів, у яких проживає понад 10 українців. У дев'яносто одному місці Хорватії проживає лише 1 українець. У Хорватії є лише один «муніципалітет», де проживає понад 100 українців, і це муніципалітет Богданівці (Петровці). У Хорватії є лише два міста, де проживає понад 100 українців, а саме Вуковар із 165 українцями та Загреб із 376 українцями. Окрім списку осіб, які заявили про себе як українці, було складено список осіб, які заявили, що їхньою рідною мовою є українська.

Так, із 1905 перерахованих українців 1198 заявили, що рідною мовою є українська. У дужках по повітах подано перелік українців, які вважають рідною мовою українську.

1. Загребська жупанія 103 (79)
2. Крапинсько-горанська жупанія 18 (16)
3. Сисачко-мославинська жупанія 184 (54)
4. Карловацька жупанія 19 (17)
5. Вараждинська жупанія 29 (26)
6. Копривницько-кріжевацька жупанія 15 (9)
7. Біловарсько-білогорська жупанія 13 (7)
8. Приморсько-горанська жупанія 154 (103)
9. Личко-сеньська жупанія 5 (8)
10. Віровітицько-подравинська жупанія 8 (7)
11. Пожезько-славонська жупанія 17 (7)
12. Бродсько-посавська жупанія 125 (34)

13. Задарська жупанія 69 (59)
14. Осієцько-бараньська жупанія 86 (64)
15. Шибеницько-кнінська жупанія 30 (25)
16. Вуковарсько-сріємська жупанія 323 (204)
17. Сплітсько-далматинська жупанія 119 (98)
18. Істріянська жупанія 138 (85)
19. Дубровницько-неретванська жупанія 21(11)
20. Меджимурська жупанія 53 (41)
21. Місто Загреб 376 (244)

Дані про кількість українців у проведених переписах населення в Хорватії та порівняння з попередніх років до сьогодні

Перший незалежний перепис, який стосувався лише українців без русинів, був у 1971 році, і тоді в Хорватії було 2793 українці, в наступних чотирьох переписах також маємо зменшення кількості українців, так у 1981 році було 2515, у 1991 було 2494, за переписом 2001. У 1977 було лише 1977 українців, що порівняно з 1991 було зменшенням на одну п'яту або менше, 517 українців (найбільшою причиною була те, що через Вітчизняну війну в Хорватії була еміграція до Європи, Австралії, Канади та США) та незначну кількість загиблих на війні, за переписом 2011 року в Хорватії було 1878 українців, а за останнім переписом 2021 року – 1905 українців, що порівняно з переписом 2011 року збільшення кількості 27 українців.

Взаємозв'язок процесів інтеграції та асиміляції. Процеси асиміляції та можливості їх уповільнення та полегшення

Основною проблемою, з якою стикалися і продовжують стикатися національні меншини в обох суспільних системах, є, безперечно, асиміляція.

Асиміляція – це процес поступового скорочення певної національної спільноти (переважно меншини в певному геополітичному просторі) у соціальній взаємодії з домінуючою культурою спільноти більшості.

Члени спільноти меншин найчастіше перебувають у нижчому статусі, що поступово й безперервно наближає їх до панівної культури та її зразків.

У часи кризи та війни, внаслідок відкритого насильства проти меншин, нерідкі випадки етноміміки та заперечення належності до стигматизованих груп суспільства.

Суб’єкти суспільства потребують приналежності, а ізоляція, дискримінація, геттоїзація чи, навіть більше, фізичні напади особливо сильно б’ють по молодих членах аутсайдерських груп, серед яких часто є національні меншини.

Тому школа теж навчальна система надзвичайно важлива для побудови та збереження різних індивідуальних та колективних ідентичностей, у тому числі етнічних/національних.

Які можливі генератори асиміляції присутні в Хорватії?

Перелічимо деякі з них: етноцентризм, змішані шлюби, соціальний конформізм, несприятлива суспільно-політична атмосфера, війни та ін.

Інтеграція та збереження ідентичності

Коли йдеться про національні меншини та політику щодо меншин, одним із найчастіших термінів, наприклад, поряд із правами чи дискримінацією, є, безперечно, термін – інтеграція. Таким чином, відповідні учасники політики меншин дуже часто зазначають, що інтеграція зі збереженням ідентичності є однією з основ хорватської політики меншин

І з цим, як свого роду контрапункт, завжди постає питання асиміляції. Наскільки успішно меншини інтегруються без асиміляції, багато хто вважає ключовим показником успіху політики щодо меншин ?

Останній перепис населення в Хорватії особливим чином сфокусував і загострив це питання.

На думку деяких експертів, це показало, перш за все, що один із наріжних каменів політики щодо меншин, концепція інтеграції з ідентичністю, не доведена бути успішним і що асиміляційні процеси набули значного розмаху.

Співвідношення між асиміляцією та інтеграцією вважається одним із ключових показників успішності політики щодо меншин у суспільстві. А якісна інтеграція багатьма розглядається як перешкода для асиміляції. Але інтеграція є складним, вимогливим і довготривалим процесом, який сьогодні в європейських рамках здебільшого базується на міжкультуралізмі.

У цьому відношенні Хорватія має надійну основу та основу для здійснення якісних інтеграційних процесів, але це не супроводжується якісною та належною державною політикою, ключовими цілями якої має бути створення суспільства, у якому різноманітність поважається та приймається, не ставиться під сумнів, і забезпечується інтеграція всіх громадянок і громадян у соціально-економічну, політичну та культурну спільноту.

Звісно, інтеграція – це двосторонній процес, до якого мають сприяти й національні меншини, але основна відповідальність завжди лежить на більшості. Ось чому слід підтримувати багатовимірну співпрацю в громаді, а також усвідомлення громадськістю того, що інтеграція є процесом, який приносить користь не лише групам меншин, але й ширшій громаді, тобто всьому суспільству.

Права меншин у демократичних державах мають базуватися на двох ключових принципах, а саме ідентичності та інтеграції. Це означає, що меншини залишаються тими, ким вони є, тобто вони мають умови для виживання у своїй традиційній ідентичності в довгостроковій перспективі, але також що вони повинні інтегруватися в повноцінне політичне, культурне та економічне життя країни, в якій вони живуть.

Що стосується можливостей збереження ідентичності в Хорватії, то ми маємо відносно хорошу ситуацію, тому що Хорватія через Раду національних меншин, Управління з прав людини та прав національних меншин та інші установи дуже піклується про реалізацію та розвиток культурної автономії національних меншин.

Можливості та різноманітні способи вирішення та застосування інтеграційних процесів

У соціальній реальності існує низка проблем, з якими стикаються вищезгадані інституційні актори та їхні члени, які є інфраструктурними та, в найширшому сенсі, матеріальними проблемами. Потім (не)активність членства, інституційна фрагментація деяких етнічних спільнот тощо. Хорватія досягла значного прогресу у сфері інституційного регулювання питань національних меншин, але проблема правоохоронної діяльності та опору, особливо у випадку деяких національних меншин, є перешкодою для кращого утвердження ідентичності національних/етнічних меншин. у Хорватії та генератором асиміляції чи принаймні етномімікрії у випадку цих спільнот. З іншого боку, інтеграція є набагато складнішою проблемою і не лише проблемою хорватського суспільства, а й ширшою європейською проблемою, з якою навіть європейська політика не дуже добре справляється.

Коли ми говоримо про інтеграцію як поняття, ми маємо враховувати, що інтеграція включає також асиміляцію як інтеграційний процес, який вимагає повної ідентифікації та не визнає прав меншин. Але інтеграція також включає щось, відоме як плюралістична інтеграція, яка може бути реалізована як мультикультуралізм, інтеркультуралізм і транскультуралізм.

Що стосується європейських рамок, то безсумнівно, що всі три моделі існують, але в останні десять років набагато більший наголос ставився на інтеркультуралізм через той факт, що Велика Британія, Франція та Німеччина відмовилися від мультикультуралізму в 2010/2011.

Причина відмови криється у появі т.в.о паралельних суспільств, тобто в неспроможності мультикультуралізму як політичної доктрини реалізувати інтеграцію. Більше того, вважається, що саме мультикультуралізм роз'єднав, а не з'єднав різні культури, підкреслюючи відмінності, а не подібності між культу-

рами. Нині все більше говорять про інтеркультуралізм, хоча ЄС все ще шукає адекватну модель. Зрештою, фактом є те, що Європейський Союз, а отже і країни-члени, роками й десятиліттями нехтували потребою системної інтеграції. Наприклад, Європейська комісія вперше визначила інтеграцію в офіційних документах ЄС лише у 2003 році, і все це свідчить про те, що протягом тривалого часу не було спільної стратегії щодо інтеграції в Європейському Союзі.

Практичний досвід Хорватії, останній стан і розвиток інтеграційних процесів

Що стосується Хорватії, що в політичному дискурсі та політичній практиці переважає інтеркультуралізм як плюралістична модель інтеграції, оскільки існує комунікація та співпраця між національними меншинами та рештою хорватського суспільства, високоякісне законодавство, яке безперечно позитивно впливає на інтеграційні процеси, а також інтеркультуралізм присутній і в освітніх процесах.

Однак, незважаючи на цю позитивну основу, на саму суть проблеми з моніторингу виконання Рамкової конвенції про захист національних меншин,неодноразово застерігає що будь-яка політика, яка стосується соціально маргіналізованих груп, а саме національних меншин, має бути головною метою створення суспільства, в якому різноманітність поважається та приймається, а не ставиться під сумнів, а також інтеграція всіх громадян у соціальну, економічну, політичну та культурну спільноту забезпечена.

Інтеграційна мета політики щодо меншин має призвести до взаємного та всебічного почуття приналежності для всіх громадян на державному та місцевому рівнях, а також до відродження того, що текст Конституційного закону про права національних меншин називає «духом» розуміння, поваги та толерантності.

Призначення Конституційного закону, а також спеціальних законів, що регулюють права і свободи членів національних меншин є повага до представників національних меншин з боку хорватського народу.

Має сприяти виконання всіх положень як Конституційного закону, так і спеціальних законів у розвиток порозуміння, солідарності, толерантності та діалогу між національними членами меншин і хорватського народу.

Операційні програми національних меншин з Урядом Республіки Хорватія як додаткова форма реалізації прав і захисту національних меншин

У дусі толерантності та плюралізму шляхом прийняття різноманітності на культурному та соціальному рівнях. Уряд Республіки Хорватія (далі: Уряд) продовжуватиме вдосконалювати існуючий рівень захист прав національних

меншин. Впроваджуватиметься політика захисту прав національних меншин у співпраця з представниками національних меншин та їх представниками в парламенті Хорватії з метою сприяння внеску національних меншин у розвиток хорватського суспільства.

Відповідно до Програми Уряду Республіки Хорватія на період 2020-2024 рр. були зроблені Операційні програми національних меншин на період 2021-2024. якими вони визначаються механізми забезпечення захисту прав національних меншин та підтримки реалізації їх прав, відповідно до Конституційного закону про права національних меншин та інших спеціальних положень.

При підготовці Оперативних програм національних меншин на період 2021-2024 рр. вони брали участь до їх підготовки були залучені компетентні органи державної адміністрації, а також представники національної влади меншість у парламенті Хорватії, відповідно до Рішення уряду, (КЛАС: 022-03l2o-Oqtnl. НОМЕР: 50301-04112-20-3 від 03.09.2020 р.)

Прем'єр-міністр Республіки Хорватія проводитиме щомісячні консультації з представниками національних меншин у Хорватському парламенті щодо реалізації Програми уряду Республіки Хорватія та операційні програми національних меншин на 2021-2024 роки.

Гринюка Богдан

ЕМІГРАЦІЯ МЕШКАНЦІВ СЕЛА КОЦЮБИНЦІ ТА ЇХ ІНТЕҐРАЦІЯ В КРАЇНАХ ОСЕЛЕННЯ

Наприкінці XIX – у першій половині XX ст. через відсутність власного земельного наділу та важке фінансове становище частина мешканців с. Коцюбинці (тепер Чортківського р-ну Тернопільської обл.) виїжджала закордон. Відомо, що на 1936 р. 8 осіб працювали в США, 8 – у Бразилії та 5 – у Франції на сезонних роботах [1, арк. 21]. Так, на заробітках в США були Михайло Топольніцький (дружина Марія, донька Емілія) [2, арк. 47], а з 1912 р. виїхали Іван Ількович Буртник (1896 р. н., брат Г. Буртника) та Антон Михайлович Вівчар (1895 р. н., брат оунівця П. Вівчара) [3, арк. 24]. В м. Буенос-Айресі (Аргентина) працював Теодор Григорович Боремко. В Канаду виїхали: Микола Михайлович Кащишин; Петро Степанович Хабінець [4, арк. 6]; в 1926 р. Михайло Ількович Буртник (1898 р. н., брат Г. Буртника та І. Буртника); в 1928 р. Анастасія Павлівна Захарків (сестра оунівця І. Федишина) [5, арк. 7]. В міжвоєнний період також емігрували о. Йосиф Бала, Варвара Кобилянська, Богдан Думановський, Ольга Томашівська, Михайло Карпишин (1907–1949 рр., помер

в м. Мюнхені, Німеччина), Анна Бойчук, Дмитро Бала (одружився, мав 11 дітей та помер в Чехії) [6, с. 80; 7, с. 323–324], Дмитро Шванк, М. Тарновський, М. Душніцький, Стельмащук, Т. Бала, Н. Вівчар, А. Білоус, М. Захарків, І. Галак, М. Світоновський та ін. [8, с. 46].

Цікаві спогади про працю і життя в Канаді записав брат Ілька Бойка – Дмитро (18 вересня 1896 р. н.): «…Ішов 1913 рік. Дванадцять чоловік нашого села їхали на заробітки до Канади, між ними мій шкільний товариш Н. Ділай. І я постановив поїхати з ними, не задумуючись над тим, що я буду робити в Канаді. Хоч мені ішов уже сімнадцятий рік, але я як на свої роки був і малий ростом і не сильної будови хлопчина. Висловив я свою думку батькові. Він подумав, погодився зі мною і позичив 300 корон мені на подорож. Але в тих роках шістнадцятирічних хлопців не пускали до Канади… Подорож наша до Канади була така, що два тижні прийшлось сидіти в Бремені, а три дні – в Роттердамі. Прийшов день 13 травня – і ми сіли на пароплав. 22 травня ми прибули до порту в Квебеку, а 25 травня були вже у Вінніпегу. Ми зупинилися в нашого односельця Н. Бали. Протягом одного тижня одні з нас виїхали до рідних на провінції, а другі – до роботи. Тільки я залишився. На біржі праці сіпіарський агент Каракоцюк, оглянувши мене, сказав, що компанії «бахурів» до роботи не треба. Тоді дружина Н. Бали каже своєму братові: «Юрку, як будеш їхати на геник (праця на залізниці), то забери нашого Дмитра, скажеш босові, що це твій брат. На генику працює 160 робітників, то і його до якоїсь роботи призначить». І я поїхав з Юрком. Зупинились в Естевані, Саскечеван. Юрко представив мене перед босом як свого брата і той призначив мене бути на генку водоносом. Старшого водоноса, який працював минулого літа, призначили там, де працювало 60 робітників, а мені припало на долю носити воду для 100 робітників, що працювали подальше від тих. Взяв я відро і набрав з локомотива води. Але вона тепла і має неприємний запах. Тоді я пішов на фарму, набрав свіжої води з криниці. Вийшла фармерка, щось до мене говорила, але я не розумів, махнув рукою та й пішов. Доходжу з водою до робітників, а вони зняли крик. Надійшов «лайнінг» форман, запитав що сталося. Він говорив по-українськи. Коли довідався, що спричинило невдоволення робітників до мене, то сказав мені, щоб я далеко по воду не ходив, а брав її з «тенки». Робітники, казав він, будуть пити воду таку, яка вона є під руками. Аби вчасно вона була, щоб ніхто не відчував спраги. Працював я водоносом до осені, заробляв по 15 центів на годину. З заробітку стягнули з мене оплату на лікаря і за харчування. Прибувши до Вінніпегу, я віддав борг, зроблений навесні, купив дещо з одягу, а пережити зиму без роботи нема з чого. Треба їхати до ліса на роботу» [9, с. 12–13].

Подібна доля склалася в Ілька Бойка (15 липня 1901 р. н.). «…1925 року Ілько виїхав до Канади. Зупинився у Вінніпегу, звідти їздив до роботи де міг її дістати влітку, а на зиму їхав на фарми, де працював тільки за харчі. 1931 року спровадив до Канади дружину і дочку, в той час було безробіття. Згодом Ілько дістав роботу в магазині харчових продуктів, де працював довший час. У 1942 році дістав роботу в Сіенара, де працював до виходу на пенсію 1966 року…» [10, с. 15].

У 1926 р. до Канади виїхала Марія Дем'янова (1904–1976 рр.), з родини Миськових. З газетної статті дізнаємося, що «…прибула вона до фармерської місцевості. Згода у провінції Манітоба. По кількох місяцях виїхала вона до Вінніпегу, де жила і працювали її односельці Іван Петрушка і Дмитро Бойко. Стала працювати робітницею в приватній хаті за 10–12 доларів місячно. З односельцями вчащала до Українського Робітничого Дому на концерти і представлення. В 1928 році Марія переїхала до Торонто. Жила на квартирі у сестри своєї подруги Катерини Гринюк, яка була членкинею відділу Жіночої секції ТУРФДім. З нею вчащала до хору… У Торонто в 1929 році Марія одружилася з Дем'яном Дем'яновим – членом болгарської прогресивної організації… В 1932 році М. Дем'янова вступила в члени відділу Жіночої секції ТУРФДім… Збирала фонд на допомогу політичним в'язням Західної України під панською Польщею та Буковини і Бессарабії під боярською Румунією… В 1940 році Марія стала до праці в кравецькій індустрії. Працювала коло шиття чоловічих жакетів 32 роки…» [11, с. 6].

На жаль, не все так добре було із виїздом за кордон. Частими випадками було ошуканство і обдирання грошей в селян. Зокрема, такою нечесною діяльністю займався Антон Чайковський (проживав у м. Тернопіль), що був родом з с. Коцюбинці. Він «…удавав з себе корабельного аґента, хоч ним не був і не мав права займатися вербунком до еміграції, їздив по селах скалатського і копичинецького повітів з заохотою до еміграції – особливо молодих дівчат і хлопців в поборовому віці. Всіх їх заохочував до виїзду до Канади або Америки, а кого не міг там вислати, то висилав на Кубу, де емігранти прямо загибали. В кожного зі звербованих побирав задатки від 10 до 30 долярів, обіцюючи їм вистаратися за всі потрібні дозволи як пашпорти, ефідейвіт, зізволення на виїзд з ПКУ і т. д. З правила не робив нічого і люди опісля на свою руку старалися дістати потрібні документи, а від Чайковського жадали звороту даного йому задатку. Пошкодованих були десятки…» [12, с. 4].

Таким чином, виїзд мешканців с. Коцюбинці до країн Європи та Америки мав риси трудової еміграції, зокрема серед них переважали чоловіки найбільш працездатного віку (19–45 років).

1. Державний архів Тернопільської області, ф. 231, оп. 4, спр. 3323, 32 арк.
2. Центральний державний історичний архів України м. Львів, ф. 179, оп. 2, спр. 1549, 50 арк.
3. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 7026–П, 108 арк.
4. Державний архів Тернопільської області, ф. Р–3429, оп. 3, спр. 893, 36 арк.
5. Архів Служби безпеки України в Тернопільській області, а. к. с. № 12615–П, Т. 2, 190 арк.
6. Гринюка Б. Коцюбинці та Чагарі: історико-краєзнавчий нарис. Тернопіль, 2019. 591 с.
7. Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики. За заг. ред. О. Соневицька, Б. Стефанович, Р. Дражньовський. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1974. 926 с.
8. Джума Д., Карпишин Б. Коцюбинці – село над Нічлавою: минуле та сучасне. Тернопіль, 2018. 256 с.
9. Бойко Д. Спогади з давнього минулого. Життя і слово. 10 лютого 1986. С. 12–13.
10. Бойко Д. Пам'яті Ілька Бойка. Життя і слово. 3 лютого 1975. С. 15.
11. Грибань С. Пам'яті Марії Дем'ятової. Життя і слово. 6 вересня 1976. С. 6.
12. Об. З судової салі. Діло. № 69. 23. 03. 1927. С. 4.

Стафійчук Валентин, Степанчук Олександр

ДИНАМІКА ЧИСЕЛЬНОСТІ УКРАЇНЦІВ У СЛОВАЧЧИНІ ТА РУСИНСТВО ЯК ЗАСІБ НОВІТНЬОЇ АСИМІЛЯЦІЇ І ЗАГРОЗА ЦІЛІСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ РУХУ

Пряшівщина є частиною української етнічної території, що у результаті динамічних змін політичної карти Європи протягом XX ст. неодноразово змінювала державну приналежність. Таким чином, українці є корінними жителями східних районів Словаччини. Про їхню історичну присутність тут нагадує все: топоніми, особливості культури і побуту, традиційна архітектура, поширення українських говірок і прізвищ, значна кількість видатних уродженців краю, що пишалися своїм походженням і прославляли українство у світі. Цікаво, що поблизу Бардієва в с. Венеція була записана перша надрукована ще 1571 р. українська пісня. Проте, як справедливо зазначає Л. Белей, нині вражає невідповідність між «повсюдністю української культури у Східній Словаччині та офіційно ствердженою відсутністю, точніше, нечисленністю самих носіїв цієї культури» [1]. За переписом 2021 р. першою національністю (можна було обирати дві національності) вказали українську лише 9451 особа та ще близько 1,5 тис. осіб зазначили українську другою своєю національністю. Рідною мовою українську назвали 7608 осіб [2]. Цей же перепис зафіксував 23746 русинів (включно з тими, хто зазначив русинську другою національністю – понад 63 тис. осіб) і приблизно 38 тис. громадян Словаччини назвали русинську рідною мовою [див. рис.1].

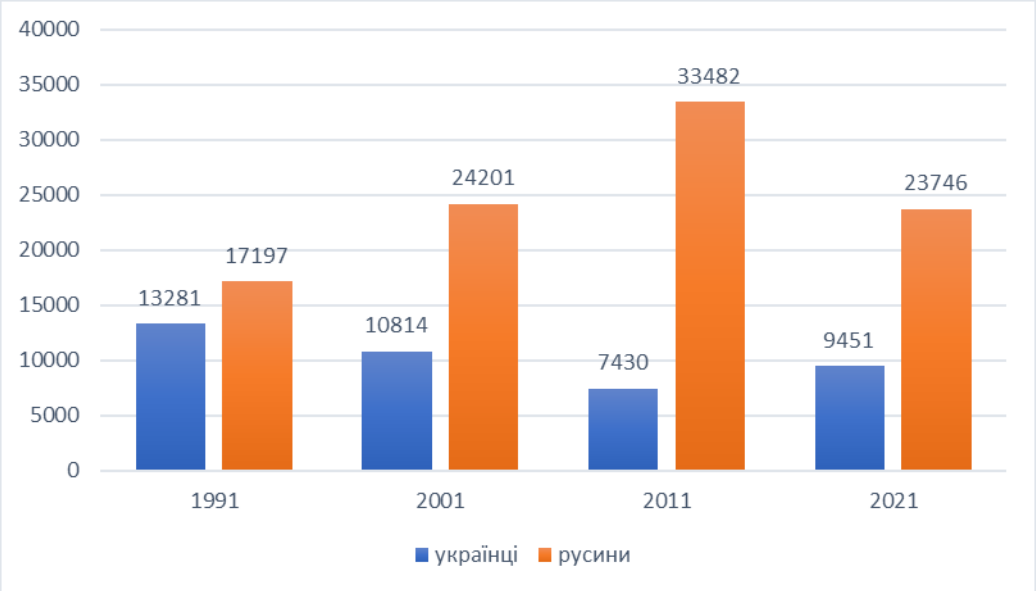

Рис. 1. Динаміка чисельності українців та русинів у Словаччині за даними переписів [побудовано на основі даних 2]

У той же час, В. Гнатюк на основі перепису 1891 р. подає кількість українців у регіоні в 383395 осіб [3, С.9]. Минуло 130 р. і чисельність українців, усупереч усім тогочасним демографічним європейським тенденціям, зменшилася аж на 373944 особи або у понад 40 разів! З чим пов'язане таке катастрофічне «зникнення» українців Пряшівщини, адже жодних масових переселень, голодоморів чи геноцидів у означений часовий проміжок тут не відбулося?

Відповідь одна і очевидна: *потужний асиміляційний вплив* усіх держав, до складу яких входив регіон, посилений постійними гоніннями на нечисленну українську інтелігенцію, низьким рівнем національної самосвідомости та бідністю.

Під асиміляційним пресом українці Словаччини забули своє походження і відмовилися від рідної мови, проте зберегли віру: останній перепис зафіксував 218235 греко-католиків та 50677 православних [2]. Оскільки, як зазначає Л. Белей, представники жодної іншої національності в Словаччині традиційно не сповідували східної обрядовости, «ніхто, окрім як українці, й не міг становити помітну кількість … словацьких греко-католиків та православних» [1]. Таким чином, з урахуванням загальноєвропейської тенденції поширення атеїзму або переходу в іншу релігію, ми можемо вийти на більш ймовірну чисельність українців та осіб українського походження, проте абсолютна більшість з них українцями себе вже не вважає. Тут криється надзвичайно важлива роль церкви, яку угорська, чехословацька та словацька влади послідовно використовували з метою асиміляції представників «руської віри»: у 1818 р. від Мукачівської єпархії штучно відокремили Пряшівську; у 1915 р. Пряшівська єпархія ввела

латинську абетку, засновану на угорській мові, до церковних книг та богослужіння угорською, нині – словацькою, мовами. Цікаво, що численні кириличні церковні книги та рукописи оголошуються словацькими, попри те, що словаки ніколи кирилицею не користувалися. Надання у 2008 р. Пряшівській єпархії статусу митрополії, на жаль, лише посилило словакізацію греко-католицької церкви.

У 50-60-х роках ХХ ст. в тодішній Чехословаччині асиміляція українців дещо послабилися: функціонували понад 350 українських шкіл, українською мовою видавалися книги і періодика, розвивалося культурне життя (у Пряшеві організовано український театр, музей) тощо. Водночас, українців часто вважали «русскімі» і віддавали до російськомовних шкіл, на переписах записували словаками, а свідомо активних вчителів та духівництво звільняли з роботи.

З кінця 80-х років ХХ ст. і до нині найбільшою загрозою та вагомим чинником асиміляції і зменшення української присутності в Словаччині став її *штучний поділ на українців і русинів* (до перепису 1991 р. такого поділу не існувало) та *агресивна політика несприйняття українців з боку прибічників русинства* і окремих антиукраїнських представників словацького політикуму та інтелігенції. Подібні поділи, за мовчазної згоди і потурання з боку України здійснюють також у Польщі, Сербії, Хорватії, Боснії та Герцеґовині тощо. На жаль, русинство активно пропагується і в Україні.

Таким чином, з початку 90-х років деукраїнізація стає ключовою тенденцією і головним напрямом діяльності підтримуваних словацькою владою русинських організацій. Словацька академія наук у 1995 р. кодифікувала «русинську мову» (доповнена та змінена у 2005 р. [4]), яка є лише одним з українських говорів. Існування цієї «мови» настільки ж виправдане, як і поліської, слобожанської, волинської... Очільники русинського руху в Словаччині не втомлюються наголошувати, що «культура русинів є складовою частиною словацької культури і не має нічого спільного з українською» [1]. Завдяки такому підходу катастрофічно зменшилася чисельність українських шкіл, Український національний театр було перетворено на русинський і з його репертуару усунуто всі п'єси літературною українською мовою, у Пряшеві відкрито Музей русинської культури (свого часу Музей української культури було перенесено з Пряшева у Красний Брід, а в 1964 р. – у Свидник), постійно відбувається дискредитація і заперечення місцевої української матеріальної та духовної спадщини. Як свідчать дані останнього перепису, така антиукраїнська політика русинських очільників негативно впливає і на саму русинську громаду, яка активно розчиняється у словацькому етносі. Маніпулятивна підтримка «русинської мови», у т. ч. на рівні ЄС, лише пришвидшує процес повної асиміляції русинів.

Попри все українська громада в Словаччині збереглася і між переписами 2011 та 2021 років навіть чисельно збільшилася. Російська агресія у 2022 р. також зумовила значний притік українських біженців, частина яких, ймовірно, претендуватиме на словацьке громадянство і підсилить місцеву українську громаду. Нині ми об'єктивно не можемо говорити про сотні тисяч українців у Словаччині, проте Україна повинна бути зацікавлена у збереженні української присутності в сусідній державі і всіляко заохочувати та підтримувати українські рухи, особливо Союз русинів-українців Словаччини, та перекривати шляхи фінансування і підтримки росією, Словаччиною і ЄС русинських організацій. Потрібно постійно показувати, що ця ідея є абсолютно штучно сформованою з метою розколу, приниження і послаблення українства.

1. Белей Л. Затоплені асиміляцією. *Український тиждень*. 2011. №6 (171).
2. Demografia Slovenska. URL: https://sk.wikipedia.org/wiki/Demografia_Slovenska (дата звернення 02.04.2024).
3. Гнатюк В. Русини Пряшівської єпархії і їх говори. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. 1900. Т. 35. 70 с.
4. Ябур В., Плїшкова А. Русиньскый язык у зеркалї новых правил про основны і середнї школы з навчанём русиньского языка. Пряшів, 2005. 128 с.

Брязгунов Юрій

ОПІР І ВОЛЯ ДО ВИЖИВАННЯ УКРАЇНЦІВ ВОРОНЕЖЧИНИ В ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР.

Із часу оприлюднення й активного вивчення теми Голодомору 1932-1933 рр. не лише в публіцистиці, кіномистецтві чи белетристиці, а й у науковому середовищі лунають тези про відсутність у жертв того жахливого й нелюдського експерименту прагнення до спротиву заради виживання. Натомість численні документи, свідчення тих, хто вижив після жахіть етногеноциду українського народу в 1930-х, дають можливість стверджувати зворотнє. І не лише на території УСРР, а й за її межами, де століттями компактно мешкали українці. Зокрема, у Воронезькому краї, де за переписом 1926 р. було офіційно зафіксована цифра в один мільйон наших одноплемінників [9, с. 14].

Ця територія Східної Слобожанщини, що колись називалася Диким полем, іще у XI-XIII ст. була заселена древніми русичами Чернігово-Переяславської землі. Пізніше, в XVII-XVIII ст., Східне Подоння, або Слобідська Україна, як іще називають цей край [1, с. 15 і наст.], освоювалося й активно розбудовувалося переважно вихідцями з України кількома міграційними хвилями, що перетворили Воронежчину в динамічний аграрно-промисловий Центрально-Чорноземний регіон.

Однак зусилля українців в освоєнні регіону, результати їхньої праці не стали для кремлівської верхівки бодай якимось гальмівним механізмом у застосуванні тотального терору й винищення саме українського населення Воронежчини. Нагадаємо, що головним організатором Голодомору в Україну був відряджений з Москви голова Раднаркому (керівник уряду) В. Молотов. А ось до Воронежа був спрямований де-юре голова держави М. Калінін (воронезька газета «Коммуна», 14 лютого 1930 р.) [5, с. 125], що свідчить про значимість регіону для більшовицького керівництва. Додамо, що на українську Кубань було спрямовано іншого клеврета з оточення Й. Сталіна Л. Кагановича, що двічі очолював Україну [7, с. 125]. Припускаємо, що такий рівень контролю за організацією прийдешніх репресивних заходів був зумовлений нелояльною поведінкою не лише низів, а й неоднозначною позицією окремих керівних кадрів краю. Катастрофічне зниження рівня колективізації в кінці 1920-х – початку 1930-х (у РРФСР вона опустилася до 19,9%, а в Україні становила 36%), змусила Москву відмовитися від її форсованого темпу, щоб уникнути «хвилі повстанських селянських виступів», із імовірною розправою з «низовими працівниками», що потягне за собою загрозу внутрішньому й зовнішньому становищу тоталітарного режиму [10, т. 3, с. 8]. 1928 р. в колгоспах щойно відновленої ЦЧО залишилося всього 2% селянських господарств [4, с. 15]. Із серпня по 15 грудня того ж року було порушено 157 кримінальних справ, 122 з яких мали політичний характер, а 57,6% (66 факти) з них – убивства та замахи на життя. Однак, оговтавшись, сталінізм зважив на попередні прорахунки й уже не брав до уваги небажання селян йти в колгоспи, як і на позицію місцевих керівників, які не прагнули прискорювати колективізацію. Ситуація 1920-х рр. показала, що більшовики під час хлібозаготівлі не змогли впоратися з переважно індивідуальними господарствами навіть шляхом репресій, тому тотальне й примусове залучення селян у колгоспи бачилося кремлівським режимом єдиним виходом із становища, що склалося. Тим паче, що на селі, як виявилося, в більшовиків не було належної соціальної бази й підтримки. У сільському господарстві кількамільйонної ЦЧО числилося всього 4869 комуністів, із яких 4151 – в індивідуальному господарстві й усього 718 – в колгоспах. У 77 машинно-тракторних станціях, у 2/3 колгоспів не було жодного члена ВКП (б) [5, с. 8, 19]. Проте навіть окремі чиновники попереджали селян про можливі наслідки, приміром, член ВКП (б) завідувач млином на загальних зборах земляків с. Єфанівка Острогозької округи заявив, що «хліб у селян ми так чи інакше візьмемо, тож краще вивозьте добровільно». На одинадцятому році після жовтневого перевороту делегати першої партконференції ЦЧО в 1928 р. стверджували, що кількість бідноти на селі не зменшується, тож звалити усе на підривну куркульську діяль-

ність несерйозно. Представники партактиву й навіть керівники районів на тлі лінії Сталіна – Молотова – Калініна на селі висловлювали негативне ставлення до ситуації в краї, за що їх жорстоко карали: в Ольховатці було заарештовано голову райвиконкому, другого секретаря райкому партії, секретаря райкому комсомолу, агронома [6, с.64-65]. Однак навіть у розпал Голодомору низові кадри (зокрема й голови колгоспів того ж Ольховатського району) рятували дітей, підгодовуючи їх зі своїх мізерних запасів збіжжя.

Вилучене у селян продовольство не відвантажувалося й не транспортувалося, а часом просто зогнивало й горіло вздовж залізничних станцій. Обурення потерпілих доводило їх до свідомого нищення й псування продукції на місці праці, як це трапилося на заводах Воронезького маслотресту; в слободі Бутурлинівці було зіпсовано 10 вагонів соняшника, в Росоші – 116 вагонів, у Старому Осколі – 185, в Олексіївці згноїли 167 вагонів цього продукту. Свідомі голови колгоспів також шукали способів уникнути тотального вилучення продовольства з комор артілей: збільшували запаси зерна на посівну, створювали різні насіневі фонди. Восени 1931 р. колгоспники зібрані зерно й буряк заривали в землю. Репресивні органи активно шукали такі схрони. Іще в грудні 1930 р. співробітники політичного сиску (ОДПУ) інформували обком ВКП (б) про «погіршення політичного стану основних мас селянства» на прикладі с. Рождественського Борисоглібського району, де перед тим тривали повальні обшуки, та не лише у середняків, бо навіть в окремих бідняків відібрали останній хліб [4, с. 31-32].

Як відомо, крім силових методів залучення воронежців (як і селян в Україні, зрозуміло) до колективної форми антигуманної експлуатації, інших, бодай ринкових, в тодішньої радвлади не знайшлося, про що свідчать цифри. Лише 1931 р. від населення ЦЧО у вищі інстанції поступило до 400 тисяч скарг, зафіксовано 20 антидержавних виступів, в яких участь узяли майже 2 тис. селян. Лише з першого січня до першого квітня 1932 р. було арештована 1281 особа, із цього числа 223 людини були визнані представниками контрреволюційних організацій, а 1058 – куркульських угруповань . У січні 1929 р. у зведенні до обкому партії зазначалося, що кількість терактів у краї зростає: у вересні було 33, жовтні – 75, у листопаді – 86 [10, т. 3, с. 17, 300, 324; т.1, с. 499-502, 596]. Помічник начальника прокурора області доповідав в ОК ВКП (б), що в березні й квітні 1929 р. було скоєно по 24 терористичні акти. Спротив зростав, і вже лише за перші 10 днів червня сталися такі ж 24 теракти. Серед затриманих учасників не лише 163 куркулів та заможних селян, а й 25 середняків, 8 бідняків і троє службовців. Причини терору й адресність щодо радпартактиву також цікаві: на грунті сплати податку – один потерпілий більшовик, за боротьбу з бандитизмом –

2, за публікацію заміток у газетах – 1 сількор, за належність до ВКП (б) і комсомолу – 1, а ось на грунті землеустрою – 10, за надмірну боротьбу з куркульством – 15, а за участь у хлібозаготівлі – 59 [5, с. 75].

Перше, що замислили репресивні органи, це – перевибори на місцях, адже чинні склади сільських рад відмовлялися приймати посівні плани, спущені зверху. У січні 1930 р. були проведені поспішні вибори на селах, після яких 20% господарників були позбавлені виборчих прав. У ЦЧО кожна п'ята сільрада була трансформована на користь злиденних прошарків населення, в наслідок чого присутність бідняків в них зросла до 60% [4, с. 16-17], відтак їхні рішення під проводом партланок були обов'язкові до виконання. На допомогу їм у березні 1930 р. було спрямовано з центральних міст 2155 так званих «двадцятип'ятисячників». Але навіть після оновлення низових органів радвлади траплялися випадки відмови вести роботу з укорінення колективізації на своїй території. Чинився й одвертий саботаж: у ЦЧО, під час підготовки до весняних польових робіт, із 2497 тракторів на 10 січня було відремонтовано лише 444, до того ж, у 102 районах до ремонту «залізних коней» узагалі не приступили. Не було сподівання й на гужовий транспорт, бо, попри урядові розпорядження, почався забій робочої худоби. 13 жовтня 1930 р. обласне керівництво ОДПУ листом до комуніста І. Варейкиса сповіщало про загибель урожаю в Ришківському об'єднанні колгоспів ЦЧО, де яровий хліб досі не зібраний, тож «гниє й проростає» [4, с. 26]. Контролюючі органи, у свою чергу, повідомляли в обком, що в радгоспі «Вікторополь», що розташувався на території п'яти районів площею у 448 км^2, повністю знищено 31% урожаю, який навіть не був використаний для годівлі худоби. Урожайність на тих десятинах, які все ж зібрали, становила: озимої пшениці – 2,1 центнера з гектара, ярової пшениці – 1,7 ц/г, а овес дав усього 1,6 ц/г.

Пасивним спротивом селян краю можна назвати й масовий вивіз за межі області надлишків хліба в сусідні регіони. Такі операції часом були спільними діями індивідуальних власників землі з іншими недержавними установами. Приміром, у Воронезькій окрузі члени машинного товариства свої надлишки державним заготівельникам не здавали, а реалізовували їх у приватному секторі. В Острогозькій окрузі коопхліб закупив у колгоспах і сільгоспоб'єднаннях 232 тис пудів хліба, але отримав лише 64100 (27,6%); у слободі Никитівці представник союзхліба потрапив до секретного зведення ОДПУ, бо за півмісяця заготував лише 5 кг збіжжя. Місцеві торгівельники скуповували всю селянську муку й вивозили в інші міста. У слободі Олексіївці вони мали сталі зв'язки з околицями, де у селян скуповували хліб і переправляли його до Харкова. Місцеві залізничники разом із сім'ями щоденно вивозили від 2 тис. до 4 тис. пудів

різних хлібопродуктів, а їхній начальник, свідчить у секретній доповідній Об'єднаного держполітуправління (ОДПУ), не чинить перепони підлеглим, навіть сприяє мішечникам. У Росошанській окрузі залізнички скуповують збіжжя за завищеними цінами й вивозять хліб на базари; лише 16 грудня 1928 р. на станції Бутурлинівка в потяги сіло 172 мішечника, котрі вивозили по 4-6 пудів муки кожен. Венделіївське кредитне товариство закупило в колгоспах майже 2 тис. пудів збіжжя, але не отримало в належні строки жодного кілограма. Й це за тієї умови, що надлишки хліба в селян напередодні трагедії були, наприклад, мешканець заможної слободи Кантемирівки у січні 1929 р. не здав жодного пуда збіжжя, хоча мав запаси не лише з останнього врожаю, а й залишки хліба ще з 1925 р. [10, т. 1, с. 501]. Такі факти свідчать, що причиною Голодомору 1932-1933 рр., стверджували його дослідники у Воронезькому краї [4, с. 13], стала не відсутність продовольства в ЦЧО, як і в інших місцях цієї катастрофи, а його перерозподіл між різними соціальними групами населення. Селяни потрапили під нищівний адміністративний тиск усіх органів влади й швидко почали втрачати не лише саме продовольство, а й законне право на володіння цим збіжжям. Насильницька політика московських більшовиків у впровадженні колективізації спричинила спад сільгоспвиробництва, але зберегла крупномасштабні хлібозаготовки, що призвело до дефіциту продовольства, відтак голод мав наступити безумовно.

Доходило й до гротеску, коли партноменклатура прагнула показати, що в ЦЧО колективізація має масове підгрунтя й підтримку селян. У Талівському районі Воронежчини в с. Перша Тишанка було заплановано створити колгосп «Червоний путиловець», куди на збори запросили навіть представників колективу однойменного ленінградського заводу. Але парадний тон і вітальні телеграми в різні інстанції не допомогли, тож із 140 присутніх селян лише 37 (26%) виявили бажання записатися в колгосп. 18 лютого 1930 р. керівник ЦЧО І. Варейкіс цей факт використав у своєму листі до Й. Сталіна як найкраще підтвердження успіхів соцбудівництва в краї. Але вже 29 березня того ж року він визнав існування у воронезькому сільському середовищі «єдиного антиколгоспного фронту». Це не відповідало істині, бо справжнього монолітного спротиву в ЦЧО не існувало. Селянство не мало керівного ядра й у своїх виступах діяло хаотично й неорганізовано, відтак було упокорене потужною державно-бюрократичною системою.

Спротив мав хвилеподібну траекторію – зростання змінювалося спадом. Упродовж осені 1928 р. у ЦЧО було вчинено майже 200 збройних акцій проти державних чиновників і партійних функціонерів [2, с. 90]. Пік виступів припав на зиму й весну 1930 р., коли щодня в ЦЧО вибухало по кілька повстань. На

пленумі обкому партії вже лунали заклики тамувати виступи зброєю. І. Варейкис телеграфним запитом просив у Й. Сталіна дозволу на використання кадрових частин червоної армії проти повсталих мешканців краю. А восени 1932 р. обком партії вирішив створити ще й спеціальний комуністичний полк для придушення селянських виступів у ЦЧО. У грудні 1932 р. всі тюрми області були переповнені арештованими повстанцями, тож для розміщення новозатриманих знову відкрили колишні буцегарні ще в трьох містах ЦЧО [4., с. 22]. До кінця 1930 р. більшість сільських мешканців області вже не могла протистояти насильницькій колективізації, тож їхній спротив зменшився, але з кінці червня й восени 1932 р. протести почали знову збільшуватися. Із артілей вийшло 16 тисяч селянських господарств, із яких згодом повернулося в колгоспи лише 6 тис. Дійшло до протистояння: в с. Високому Глушківського району 700 обурених селян арештували трьох міліціонерів, одного комуніста й комсомольця. 13 членів ВКП (б) на чолі з головою райвиконкому відкрили вогонь: спочатку в повітря, а потім – на враження, після чого натовп розбігся [10, т. 3, с. 324, 397, 422, 423].

Зрозуміло, що режим жорстоко реагував на факти навіть пасивної непокори, тож руками, найперше, «двадцятип'ятитисячників» вживав репресивних заходів шляхом адміністративного насильства, погрожуючи також застосуванням зброї. Елементи військового часу в ЦЧО почали формуватися взимку й весною 1930 р., коли представники партійних і державних органів рішуче взялися за усуспільнення господарств, погрожуючи непокірним селянам арештами, розстрілами й виселенням у віддалені райони СРСР. Обком ВКП (б) ЦЧО зажадав терміново перевести міліцію та кримінальний розшук у стан бойової готовності. У селах краю на постійній основі діяли так звані судово-слідчі бригади з посівної кампанії та колективізації сільського господарства. У Давидівському районі Воронежчини фактично діяв військовий стан: в райкомі партії чергував загін комуністів і комсомольців із гвинтівками, а його секретар на чолі озброєного загону пересувався від села до села й погрозами змушував мешканців орати й сіяти [4, с. 17]. Лише за січень-лютий 1930 р. судово-слідчі бригади засудили 4562 людини, з яких 14 отримали розстрільний вирок. У Глушківському районі ЦЧО 170 селян були арешовані, з яких 105 засудили за кримінальними статтями, після чого колгоспи в цій місцевості були відновлені. У селах ЦЧО активно діяли чисельні уповноважені районних партійних і виконавських комітетів. Восени 1932 р. їм на допомогу спрямували відповідальних працівників місцевих органів влади, для яких виконання планів хлібозаготівлі ставало приводом до кар'єрного зростання, або ж навпаки – покарання за зрив планів вилучення продовольства у селян. Отож вони й старалися: секретар Волинського

райкому комсомолу дав установку вибивати вікна й двері у селян, які не виконували «тверде» завдання з хлібоздачі. Уповноважений того ж райкому застосовував моральний терор, зодягаючи людину в рогожу, й з відром на шиї змушував бігати селом і вигукувати, що він – злісний несплатник податку.

На допомогу воронезькій партноменклатурі центральні органи влади почали спрямовувати й загони з інших регіонів. Із Москви, Ростова, Сталінграда до краю було направлено 14 бригад для проведення хлібозаготівлі, очікувалося на прибуття ще 11 подібних. 17 угруповань сформувала профспілка Тамбова; із Льгова в область відрядили 166 робітничих бригад загальною кількістю 749 осіб. Безпосередньо й на території ЦЧО створили 20 бригад, зокрема, борисоглібська окружна рада шефських товариств спрямувала на села 200 карателів, хоча керівник місцевого відділення союзхліб заявив, що це – непотрібна затія, бо він і його 4 підлеглих самі впораються із завданням [3, с. 25]. Кооператори області, особливо залізничники також виявили небажання брати участь у такому нашесті зайд на їхній рідний край. Однак протистояти не лише подібним продзагонам, міліції, «двадцятип'ятитисячникам», а й усій тоталітарній системі, зрозуміло, на Воронежчині не могли. Тому й наслідки Голодомору-геноциду 1932-1933 рр. у цьому прикордонному з Україною краї були страшні: на тлі перепису 1926 р., коли тут було зафіксовано 1078552 українців (32,6% від усіх мешканців регіону), наступний перепис 1937 р. показав цифру 482774 українців у цьому Слобожанському Подонні. Отож навіть на за три роки після піку етногеноциду 1932-1933 рр. втрати української спільноти у Воронезькому краї становили мінімум понад 595 тис. осіб. І це за тієї умови, що за період 1934-1936 рр. смертність серед населення зменшувалася, а народжуваність пожвавлювалася. Надалі й донині чисельність українців на Воронежчині лише скорочувалася. Однак, наголосимо, що ця тенденція сьогодні позначена не лише демографічною катастрофою наслідків Голодомору 1932-1933 рр., а й чинною політикою жорсткої асиміляції з боку кремлівського уряду.

1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. – Х.: Дельта, 1993. – 256 с.
2. Брязгунов Ю. Втрати українців від Голодомору 1932-1933 років на Воронежчині // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Голодомор 1932-1933 років: втрати української нації (Київ, 4 жовтня 2016 року). – Київ: Видавець Олег Філюк, 2017. – 200 с.
3. Брязгунов Ю. Голодомор 1932-1933 рр. на Воронежчині: співучасники злочину по вертикалі влади // Міждисциплінарні підходи у дослідженні голодомору-геноциду: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (19 листопада 2020 р.). – Житомир: «Полісся», 2021.
4. Загоровский П. В. Социально-экономические последствия голода в Центральном Черноземье в первой половине 1930-х годов. – Воронеж, ВГПУ, 1998. – 132 с.
5. Коллективизация сельского хозяйства в Центрально-Черноземной области (1927-1937 гг.). – Воронеж: ЦЧКИ, 1978. – 320 с.

6. Ольховатка – край Воронежский. Краткий исторический очерк, природа, люди, их дела и судьбы. – Ольховатка, 2000. – 176 с.
7. Сергійчук В. Голодомор 1932-1933 років як геноцид українства. – В.: ПП Сергійчук М. І., 2015. – 168 с.
8. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. – Вид. 3-є., доп. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2008. – 500 с.
9. Сергійчук В. І. «Українізація Росії»: Політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923-1932 роках. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2000. – 336 с.
10. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939. Документы и материалы. – В 5-ти т. – Т.1. – Май 1927 – ноябрь 1929. – М.: 1999. – 880 с.; Т.3. – конец 1930 – 1933. – М.: 2001. – 1008 с.

Вівчарик Петро

ІРИНА ЗАЯЧКІВСЬКА-ГАВРИЛЮК. НЕВІДОМІ ШТРИХИ ДО ЖИТТЄПИСУ ВІДОМОЇ ЗБАРАЖЧАНКИ

Звернутися до цієї постаті змусила випадковість. Оскільки при підготовці допису про розвиток просвітянського руху на Збаражчині натрапив на біографію лікаря Андрія Гаврилюка, мого земляка, вихідця із с. Нижчі Луб'янки, одного із ініціаторів і очільника читальні товариства «Просвіта» у селі. Мене ж зацікавила родина А. Гаврилюка.

Отже, насамперед інформацію про І. Гаврилюк дає нам ІІ том «Збаражчини..» під редакцією В. Жили. Ірина Заячківська дочка збаразького декана о. О. Заячківського й Станіслави з Сеньковських, народилася 13 травня 1898 р. (НАСПРАВДІ 1892 р.). На п'ятому році життя почала вчитися грати на фортепіано й після чотирьох років дев'ятирічна дівчинка вже акомпанувала з великим успіхом на концерті в Збаражі академічному хорові «Бандурист» зі Львова. У 1911 р. закінчила музичну школу гри на фортепіано в Тернополі під керівництвом А. Колачковського, піаніста і композитора. У 1912 р. отримала диплом у Львівській консерваторії (напевно після закінчення навчання). Вона також навчалася гри на скрипці у проф. Солецького й теорії співу в О. Рибак. Цього ж року закінчила вчительську семінарію у проф. Фогеля. Закінчення навчання у семінарії співпало із смертю матері після важкої недуги. Під час навчання у вчительській семінарії та музичній школі була Ірина була постійною акомпаніаторкою тернопільського хору «Боян», яким диригував проф. О. Терлецький. У Збаражі вона акомпанувала таким співакам: Голинський, Гарасевич, Остапчуківна, Краснопера та ін. [1, с. 372-373]

У червні 1914 р. Ірина вийшла заміж за доктора Г. Ракочого, адвоката в Збаражі. Після місяця спільного сімейного життя він був викликаний на 6-тижневі військові навчання, з яких не повернувся, оскільки з початком Першої

світової війни він як старшина австрійської армії повинен був знаходитися у війську. З кінця 1918 р. воював у лавах УГА, став сотником. З УГА перейшов за Збруч. Помер 10 лютого 1920 року в с. Ободівка (нині Тростянецького району Вінницької області) від епідемічного висипного тифу.

Звістка про смерть чоловіка стала надзвичайним потрясінням для Ірини. Однак через певний час вона вирішила присвятити себе праці для музичної педагогічної праці. У Збаражі в торгівельній школі організувала оркестр на смичкових інструментах, співпрацювала з артистом Західним, заснувала аматорський гурток і поставила виставу опери «Запорожець за Дунаєм», оперети «Ой не ходи Грицю» і «Хмари». Їздила разом зі своїм гуртком селами Збаражчини з музичними імпрезами [1, с. 373]

Вдруге вийшла заміж за лікаря у Збаражі А. Гаврилюка. З початком Другої світової війни родина виїхала до м. Горлиці. Син Б. Гаврилюк студент політехніки вирішив повернутися до України і вступив в лави УПА, згодом загинув під час боротьби з «червоними» зайдами. Певний час в еміграції проживали у Німеччині де І. Гаврилюк продовжувала музично-педагогічну кар'єру, брала участь у концертах як солістка і акомпаніаторка. Багато праці присвятила вокальній студії Д. Йохи-Березенця. Після переїзду до США продовжувала навчати грі на фортепіано спочатку у м. Детройт, згодом у м. Когоз, де у 1958 р. помер чоловік А. Гаврилюк. Після цього пані Ірина виїхала до своєї сестри у Клівленд. Де при Спілці української молоді Америки заснувала музичну студію. Брала участь у різних імпрезах і виступала з хором ім Т. Шевченка під керівництвом диригента Я. Баранича. Після семирічного перебування у Клівленді, повернулася до м. Когоз де відновила свою музичну студію. На запрошення новоствореної театральної групи ім. Л. Українки у м. Вотервліт як концертмейстер поставила оперу «Запорожець за Дунаєм». Виступи відбулися у містах Вотервліт, Троя, Бостон, Гартфорд та ін. [1, с. 374]

Подальші сторінки її життя відкриває американська газета української діаспори «Свобода». У статті від 21 вересня 1966 р. вказано, що І. Заячківська-Гаврилюк взяла участь у ювілейному святі на честь 50-річниці від дня смерті І. Франка у м. Амстердам, штат Нью Йорк [2, с. 1].

У статті за 13 червня 1967 р. вказано, що у Союзівці відбулася зустріч професорів, учениць і учнів середніх шкіл Тернополя (взяло участь 227 осіб). У мистецькій частині вечора виступила професор І. Заячківська-Гаврилюк (фортепіанне соло і супровід) [3, с. 1].

У випуску від 26 березня 1981 р. у статті «Фортепіянова студія Ірини Заячківської-Гаврилюк у Клівленді» відзначено довголітню практику студії, у

якій навчалося у поточному році 27 учнів, яка провела протягом свого існування вже 9 речиталів (концертів) вихованців [4, с. 1].

22 січня 1993 р. до столітнього ювілею проф. Ірини Гаврилюк була опублікована велика стаття, у якій йшлося про життя і діяльність ювілярки. Окрім вже згаданих у «Збаражчині» відомостей можна доповнити те, що за словами автора статті «вона тепер у віці під «сотку» виявляє неймовірні фізичні і духовні можливості, ходить без палички і щоденно грає на своєму улюбленому фортепіяні, щонеділі і в свята вона є у церкві та приймає Св. Причастя». У статті також вказано, що після трагічної смерті чоловіка Г. Ракочого пані Ірина з малим синочком Романом залишилася у Збаражі, з другим чоловіком Андрієм познайомилася в обставинах хвороби її сина Романа. Згодом І. Гаврилюк переїхала до своєї сестри Є. Голінатої у Клівленд, після смерті якої проживала в домі дочки Голінатої В. Небеш, вдови судді у Клівленді С. Небеша. Автор зазначає: «проф. І. Заячківська-Гаврилюк не змарнувала часу, а свої таланти і працю використала і всеціло віддала на службу Богові, своєму народові і молоді. В цьому і полягає ціль життя людини» [5, с. 4].

Проф. І. Гаврилюк-Заячківська померла 29 листопада 1995 р. на 103 році життя. У газеті від 14 грудня 1995 р. розміщено некролог [6, с. 3]. У газеті від 13 лютого 1996 р. згадується, що І. Гаврилюк була членкинею від 1951 р. Українського народного союзу, зокрема відділення 57-го Товариства ім. св. Петра і Павла у м. Когоз. Висловлено співчуття від відділу УНС [7, с. 4].

З не меншою теплотою написана посмертна згадка багатолітньої секретарки Союзу українок Америки З. Білас. У своїх спогадах про життєвий шлях покійної вона описала її життя в Україні, про життя в еміграції родини Гаврилюків спершу у таборі для біженців у Міттевальді у Німеччині, потім виїзд до США, спершу проживання у м. Детройт, потім переїзд до сина Романа у м. Когоз. Згадано, що І. Гаврилюк була членкинею 34-го відділу Союзу українок Америки, акомпаніаторкою хорів, церковного і СУА. ЇЇ останній виступ відбувся 18 жовтня 1980 р. на честь 50-ліття відділу СУА, на який вона приїхала із Клівленду де проживала [8, с. 5].

Також в публікації вказано, що чин похорону у м. Парма, Огайо здійснив о. А. Гановський сотрудник католицької церкви св. Йосафата, при домовині почесну варту з прапором несли члени Союзу української молоді Америки, а членкиня управи СУМА С. Бура виголосила прощальне слово. Від громади Клівленду прощальне слово сказав доктор В. Боднар. Після цього літаком тіло покійної перевезено до м. Когоз до місця останнього спочинку. Панахиду відправив у церкві св. Петра і Павла декан В. Марущак. Похована І. Гаврилюк біля чоловіка Андрія. Тіло покійної несли колишні вояки УПА:В. Коцур, В. Роман,

О. Левицький, колишній вояк дивізії «Галичина» В. Боднар, приятелі родини О. Омецінський, Р. Мацюк, І. Удич, М. Вівчар. Після похорону в залі Українського клубу відбулася поминальна тризна. Приїхали попрощати тету Іцю, так називали її племінниці О. Бачинська з Нью Джерсі та Т. Кейс з Нью Йорку. Прощальне слово від громади м. Когоз, СУА сказала З. Білас, від громади Олбані В. Боднар [8, с. 5]. 23 жовтня 1996 р. опубліковано подяку від родини І. Гаврилюк за співчуття, підтримку, допомогу [9, с. 1].

1. Збаражчина: збірник статей, матеріалів і споминів. – Нью-Йорк: 1985 р. – Т. ІІ. – С. 372-374
2. В Амстердамі відбулося Ювілейне свято Івана Франка // Свобода. – Ч. 175.– 1966. – С. 1.
3. Тернопільські професори й гімназисти відбули зустріч на Союзівці // Свобода. – Ч. 107.– 1967. – С. 1.
4. Фортепіянова студія Ірини Заячківської-Гаврилюк у Клівленді // Свобода. – Ч. 57.– 1981. – С. 3.
5. До століття проф. І. Гаврилюк-Заячківської // Свобода. – Ч. 14.– 1993. – С. 4.
6. Некролог // Свобода. – Ч. 237.– 1995. – С. 3.
7. Відійшли від нас // Свобода. – Ч. 29.– 1996. – С. 4.
8. Св. п. І. Заячківська-Гаврилюк // Свобода. – Ч. 39.– 1996. – С. 5.
9. Подяка // Свобода. – Ч. 202.– 1996. – С. 3.

Українська держава vs Закордонне українство: минуле, сьогодення, майбуття

Пономаревський Станіслав, Винниченко Ігор

УКРАЇНА – УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА: ГУМАНІТАРНА СПІВПРАЦЯ (ПРО ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ СПІВПРАЦІ З УКРАЇНСЬКОЮ ДІАСПОРОЮ)

Про увагу материнської держави до своїх розсіяних близькими і далекими світами співвітчизників у перші роки незалежної ходи України свідчить і створення 1999 року Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою. «З метою поліпшення роботи з українською діаспорою та надання їй практичної допомоги в гуманітарній сфері» Кабінет Міністрів України постановив «Утворити в Ніжинському державному педагогічному університеті імені Миколи Гоголя Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою» [1]. Крім того, відповідним наказом Міністерство освіти затвердило Положення про цю інституцію, де зазначалося: «Центр сприяє реалізації державної політики щодо підтримки української діаспори, надає їй практичну допомогу в гуманітарній сфері, співпрацює в освітній, науковій і культурній галузях із вченими, діячами культури, громадськістю, освітніми, науковими установами, фондами, товариствами української діаспори» [2].

Основними напрямами діяльности Центру були визначені «співпраця та забезпечення науково-освітніх потреб української діаспори» та «духовно-культурний взаємообмін і туристсько-краєзнавча робота» (у тому числі «співпраця з Національною Академією Наук України, Академією педагогічних наук, Інститутом досліджень діаспори, Музеєм української діаспори в Києві, іншими науковими установами, закладами освіти і культури, що досліджують історію української діаспори») [2].

Першим директором Центру було призначено Олександра Астаф`єва (1999-2001) [3]. У 2001-2007 рр. інституцією керував Станіслав Пономаревський, який згодом (з 2007 р.) започаткував у м.Чернігів освітню міжнародну фундацію «Україна-діаспора». [4] Згодом Центр очолювали Валентина Сидоренко та Надія Онищенко.

До вагомих доробків Центру належить організація широкої видавничої діяльности, спрямованої на осередки українського закордоння – підготовка та видання друкованої газети «Український дім», освітньо-наукових журналів «Наш український дім», «Рідні джерела» (останній – у співпраці з освітньо-

методичним центром «Україна-діаспора»), наукового часопису «Український вимір», організація наукових конференцій, семінарів, творчих зустрічей з представниками українського зарубіжжя, проведення у мм. Ніжин та Чернігів міжнародних музичних фестивалів аматорських колективів з діаспори «Калинові грона», де були репрезентовані хорові та хореографічні осередки з Польщі, Великої Британії, Естонії, Латвії, Німеччини, Болгарії, росії та ін. [5].

Також Центр був одним із виконавців Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року [8]. У цьому «ключі» дуже активним виявилося його співробітництво з Українською Всесвітньою Координаційною Радою, в якій представники Центру відповідали за розвиток освітнього і культурно-патріотичного напрямів спільної діяльности. Численні зустрічі, закордонні поїздки, імпрези, презентації дозволили Центру на середину 2007 року співпрацювати з 106 українськими національно-культурними товариствами і спілками як близького (Молдова, Румунія, Болгарія, країни Балтії, Польща, білорусь, росія та ін.), так і далекого (США, Канада, Австралія, Мозамбік, Португалія, Бразилія тощо) зарубіжжя. Пізніше (після 2007 р.) значну частину освітньо-наукової, видавничої, культурно-просвітницької діяльности Центру перейняла на себе очолювана С.Пономаревським освітня міжнародна фундація «Україна-діаспора», що діє в м.Чернігів на базі обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д.Ушинського [11 та ін.].

У жовтні 2023 р. Центр був одним із організаторів ІІІ Кошелівецьких читань «Постать Івана Кошелівця в контексті ХХ–ХХІ століть», проведених Ніжинським державним університетом імені Миколи Гоголя спільно з Інститутом літератури НАН України та його складовою – Науковим центром дослідження проблематики українського шістдесятництва [9].

На жаль, докладнішу інформацію про діяльність Центру уподовж останніх років не пощастило знайти: «мовчить» його телефон та відсутня інформація на сайті і сторінці в соцмережі [10]. Тут міститься лише «загальна» інформація: «Упродовж функціонування Центру склалися дружні стосунки з українськими громадами Казахстану, Грузії, Молдови та українськими громадами, які проживають в Європі, США, Канаді та Австралії. Центр має друковані видання, які поширюються як в Україні, так і серед українців діаспори. За ініціативи Центру проводяться міжнародні та всеукраїнські конференції, пов’язані з проблемами діаспори, культурно-мистецькі акції, фестивалі, конкурси».

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 червня 1999 р. N 1100 «Про утворення Центру гуманітарної співпраці з українською діаспорою». URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1100-99-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.04.2024); Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою. – Ніжин, б.р. – С. 3.

2. Наказ Міністерства освіти України N 417 від 13.12.99 р. «Про затвердження Положення про Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою». URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0417281-99#Text (дата звернення: 13.04.2024); Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою. – Ніжин, б.р. – С. 4, 5-7.
3. Письменники України: Довідник. – Дніпропетровськ, 1996. – С. 8; Самойленко Г.В. Астаф`єв Олександр Григорович // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 1. – К., 2001. – С. 759; https://web.archive.org/web/20220310051408/http://slovoprosvity.org/2020/11/09/oleksandr-astaf-yev-teper-uzhe-v-pam-iati-i-v-sertsiakh/ (дата звернення: 15.04.2024)
4. URL: https://choippo.edu.ua/?page_id=251 (дата звернення: 13.04.2024)
5. Горгота О. Попри відстань географічну // Голос України. – 2004, 30 листопада.
6. Про «Центр співпраці з діаспорою» у Ніжині. URL: https://kobza.com.ua/novyny/1767-pro-qcentr-spivpraci-z-diasporojuq-u-nizhyni.html (дата звернення: 14.04.2024)
7. www.calameo.com/read/005393608edf5c8bac86a (дата звернення: 14.04.2024)
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2006 р. № 1034 «Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року». URL: www.kmu.gov.ua/npas/42984368 (дата звернення: 12.04.2024)
9. www.ndu.edu.ua/index.php/ua/component/k2/item/6429-iii-koshelivetski-chytannya (дата звернення: 12.04.2024)
10. www.ndu.edu.ua/index.php/ua/tsentr-gumanitarnoji-spivpratsi-z-ukrajinskoyu-diasporoyu; www.facebook.com/profile.php?id=100064239935092 (дата звернення: 16.04.2024)
11. URL: https://choippo.edu.ua/?p=43477 (дата звернення 16.04.2024)

Крисаченко Валентин

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПОТРЕБИ ЗАРУБІЖНОГО УКРАЇНСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВИМІРИ

Значення та роль нашої держави в забезпеченні культурно-освітніх запитів і потреб українців діаспори з новою силою постала наприкінці 80-х рр. і, особливо, в перші роки відродження Української державності. Ці проблеми мають бути в центрі уваги Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, інших органів центральної та місцевої виконавчої влади. І чим скоріше закордонні українці по-справжньому долучаться до процесів державотворення в материковій Україні, тим швидше буде розбудовано соборну Україну і утверджено українську мову як державну. Наразі, повномасштабна агресія рашистів проти України спричинила нову хвилю розпорошення/діаспоризації українства, що потребує особливої уваги з огляду на потребу формування відповідного гуманітарного простору з метою збереження національної ідентичності вимушених переселенців.

В умовах протистояння рашистській навалі перед центральними органами виконавчої влади стоїть низка пріоритетних завдань, виконання яких спрямовано на утвердження України у міжнародному співтоваристві як надійного партнера, як демократичної європейської держави з багатими культурними та освіт-

німи традиціями. В реалізації цього процесу особливою є роль громадянського суспільства, зокрема його креативні зусилля по налагодженню співпраці та взаєморозуміння з ЄС, особливо зі стратегічними союзниками України – Великою Британією, Німеччиною, Польщею, Францією, Італією, країнами Скандинавії та Балтії.

Потужний потенціал має міжнародне культурно-гуманітарне співробітництво, основними з напрямів якого є вдосконалення законодавчої бази міжнародного гуманітарного співробітництва, її гармонізація із законодавством ЄС; розроблення договірної бази міжнародного гуманітарного співробітництва; участь у роботі міжнародних та міждержавних організацій; максимальне проникнення українського культурно-мистецького, освітнього та наукового здобутку у світове культурне життя; популяризація української культури, освіти та науки у світі; забезпечення культурної та освітньої співпраці з закордонним українством..

Вельми важливим є врахування як стану української діаспори загалом, так і особливостей теперішнього насильницького розпорошення українців у світі внаслідок рашистської агресії. В контексті збереження нації та її ідентичності має зростати і роль самої Української держави в мово- та культуротворчих процесах у середовищі закордонного українства. Водночас, особливості утвердження незалежної України та набуття повноцінного членства в ЄС засвідчують потребу виявлення гальмівних чинників її поступу, негативного ефекту від збереження успадкованих від радянського режиму смислових та ціннісних організаторів життя, пошуку механізмів творення повноцінної національної соціокультурної реальності європейського типу.

Освіта українського зарубіжжя – потужний фактор збереження національної ідентичності українця за кордоном. У світі існує розвинена мережа українських освітніх закладів різного рівня. Їх історія налічує понад століття, а географія охоплює всі континенти. Сьогодні ми є свідками народження нових закладів українських студій у країнах Європи, над створенням і розвитком яких працюють представники новітньої хвилі еміграції.

На основі дослідження сучасного стану українського шкільництва у зарубіжжі можемо стверджувати: українська освіта розвивається по-різному на світовому просторі. Рівень її розвитку визначають ряд факторів, а саме: політика країни проживання, політика країни походження, активність громади та ін. В нинішній час, в умовах перебування за кордоном декількох мільйонів вимушених переселенців внаслідок російської агресії, проблема збереження культурно-освітньої ідентичності нової діаспори набуває особливого значення.

Україна, в свою чергу, з метою задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонного українця, під час укладення міжнародних договорів повинна передбачати забезпечення прав українських меншин за кордоном, створення оптимальних умов та можливостей для задоволення їхніх соціальних, культурно-освітніх, інформаційних та інших потреб. Для цього держава має сприяти укладенню міжнародних договорів про співробітництво в галузях культури, освіти, соціального захисту, інформаційного забезпечення; з урахуванням інтересів організацій закордонних українців надаватиме українським культурно-інформаційним центрам організаційну, методичну, технічну та іншу допомогу в місцях компактного проживання українців за кордоном; створюватиме умови для радіомовлення та телевізійної трансляції програм з України на підставі міжнародних угод, зокрема через супутниковий зв'язок та інші засоби комунікацій.

Отже, за умов тісної взаємної співпраці з країнами-донорами, європейське зарубіжжя має стати для України вагомим фактором реалізації зовнішньої політики забезпечення позитивного міжнародного іміджу, економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих регіонах розвитку. Налагодження економічних, культурних та інших зв'язків із зарубіжними країнами зміцнить підвалини розв'язання внутрішніх проблем, враховуючи креативний потенціал українського зарубіжжя.

За останні роки українознавчі центри, філії та кафедри постали, крім Європи та Північної Америки, навіть в Азі: на Близькому Сході, в Китаї та Японії. У галузі науково-освітнього співробітництва необхідно зібрати і проаналізувати інформацію про українське шкільництво діаспори, провести з'їзд освітян українського зарубіжжя, здійснити фундаментальні дослідження стану та тенденцій розвитку української мови за кордоном та опублікувати їх результати.

Слід організувати також підготовку та перепідготовку науково-педагогічних та педагогічних кадрів з українознавчих дисциплін та предметів, зокрема української мови, для вищих навчальних закладів за кордоном та шкіл у місцях компактного проживання українців за кордоном, у тому числі шляхом організації відповідних курсів на базі вищих навчальних закладів України. Відповідно до програми українська та студентська молодь із-за кордону має залучатися до навчання на курсах, факультативах, а також до участі в олімпіадах, конкурсах, фестивалях, виставках дитячої та юнацької творчості, що проводяться в Україні.

Міжнародне співробітництво у сфері культури та освіти в Україні покликане забезпечити інтеграцію національної освіти у міжнародний освітній простір. Забезпечення повноправного представництва України у міжнародних фо-

румах, програмах, що проводяться під егідою міжнародних організацій, дає змогу підтверджувати на міжнародній арені високий престиж української освіти, набувати міжнародного досвіду для впровадження подальших реформ структурного характеру і нових інформаційних технологій у сфері освіти. А це означає також розвиток і поглиблення авторитетності держави та людини, доведення до світової спільноти інформації про культурний, освітній, науковий потенціал України, позиціонування інтересів українців у світі, створення привабливого та прагматично-корисного, авторитетного образу для світу та відкритість до надбань світової культури і цивілізації, вміння вести міжцивілізаційний діалог. Розвиток світоглядних цінностей українця, які базуються на архетипах національної культури, прямо пропорційний розвитку питання національної освіти, виховання, а також можливості застосування ідейних надбань української духовності в глобалізованому світі.

Освітньо-культурні пріоритети євроінтеграції потребують: здійснення інформаційно-комунікаційних проектів, спрямованих на розвиток та забезпечення національно-культурних потреб закордонного українства; інформування діаспори про актуальні події суспільного та культурного життя України; сприяння встановленню контактів між науковими закладами, установами культури, творчими колективами з різних країн, які прагнуть підтримувати зв'язки з Україною; створення мережі українських інформаційно-культурних центрів за кордоном на кшталт "Українських садиб/домів".

Хоменко Олена

РОЛЬ ДОСЛІДНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ВИВЧЕННІ ПИТАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ШКІЛЬНИЦТВА ПІД ЧАС ПРАВЛІННЯ УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 Р.

Сьогодні питання військового шкільництва в Україні є актуальним компонентом у зміцненні обороноздатності країни та в переоцінці цінностей українців, зокрема у формуванні національної ідентичності. Це сприяє не лише навчанню військових навичок, а й розвитку лідерських якостей, дисципліни та відповідальності серед молоді. Військова освіта також сприяє вихованню патріотичних цінностей та готовності громадян до захисту своєї країни в разі потреби.

Проблему військової освіти активно піднімають в інформаційному українському просторі ще з 2014 р., так зокрема Юрій Юзич, голова наглядової ради "Пласт – національна скаутська організація України" у своєму інтерв'ю зазна-

чає, що у військово-патріотичному вихованні молоді за всі ці роки на офіційному рівні мало що змінилося. Наприклад, модель через створення профільних класів кадетів, куди б ішли ті, кому цікава військова справа, значно ефективніша. Це доводить досвід і країн НАТО, але також важливо побудувати правильну організаційно-фінансову модель: військові класи мають замовляти, фінансувати й контролювати відповідні військові відомства. Один такий клас мав би діяти принаймні в кожній опорній школі України та ін. [1]

Історія має властивість циклічності, важливо враховувати попередній досвід органів української державної влади у формуванні й організації військової освіти, щоб ідентифікувати причини її виникнення, доцільність структури і організації, а також уникнути повторення негативних аспектів та наслідків вже для сьогодення.

Важливість цього питання усвідомлювали ще в уряді Української Народної Республіки в 1917 р., де були закладені основи доцільності військової освіти. Завдяки клопіткій роботі громадсько-політичних діячів української діаспори та їхнім працям, було досить аргументовано висвітлено питання про високий рівень розвитку українського військового шкільництва, яке існувало саме в Українські Державі 1918 р., про це писали дослідники діаспори, зокрема В. Євтимович [2,3] М. Плечко [4, 5] та ін., які присвятили даному питанню значну увагу.

Так, в журналі «Нація в поході» (двотижневик, орган української державницької думки), що виходив в Берліні, у номерах за 1940 та 1941 рр. вийшла низка статей про важливість організації військового шкільництва, його фінансування з боку Кабінету Міністрів П. Скоропадського, основні вимоги до розуміння воєнних явищ та ін.

Серію статей, присвячених організації Збройних сил Української Гетьманської Держави 1918 року опублікував М. Плечко. По суті, це одні з перших опублікованих списків українських військових формувань з визначенням командирів та місця дислокації [6]. Автор у своїх працях відмічав, що уряд П. Скоропадського маючи досвід Першої світової війни, провів певні зміни, взявши за зразок найбільш сучасну на той час німецьку військову організацію [5, с. 26].

За підтримки Гетьмана і уряду, зазначає дослідник М. Плечко, було спеціально сформовано “Комісію по утворенню постійних військових шкіл Української Держави” або як її називали в 1918 р. “Комісія генерала Юнакова”, за прізвищем її голови. Всі сприятливі умови для Комісії були створені лише після приходу до влади П. Скоропадського. У своїй роботі Комісія узгоджувала організацію військового шкільництва з прикладів колишніх російських, німецьких і

болгарських армій та мала потрібний досвід організації військової справи ще з Першої світової війни [4, с. 30].

За час свого існування з 27 травня по 1 листопада 1918 р. Комісія виконала наступні, поставлені перед нею завдання: розробила проект Спільної Юнацької Школи з пішим відділом при ній; було утворено проект шкіл з такими відділами як: кавалерійським, гарматним, інженерним та геодезичним; створено проект Воєнної Академії, Воєнної Політехніки та кадетських корпусів; утворено ряд проектів для фахово-старшинських шкіл різних родів зброї і служби та ін. У різних містах Української Держави за підтримки уряду та Військового Міністерства було утворено ряд таких шкіл [4, с. 30].

Головним завданням такого нововведення було надати майбутнім старшинам однакові й спільні ази військово-старшинського світогляду та виробити в них однакове розуміння й погляд на цілісність усіх воєнних явищ. Крім досягнення поставлених цілей, перебування в спільній юнацькій школі, це давало змогу педагогічним кадрам вивчити індивідуальні здібності кожного юнака та доцільно розподілити їх по фахово-військових школах. У цьому простежувалась і унікальність створеної школи в порівняно з іншим військовим навчанням того часу. Ідея спільного навчання продовжувала своє існування у вищих воєнних школах. Після навчання мали сформуватися так звані “доктори” воєнної науки. Комісія генерала Юнакова розробила також певну воєнну програму для численних старшин воєнного часу, яких десятками тисяч було випущено за часів війни зі шкіл прапорщиків. Військові школи всіх згаданих типів мали розпочати свою роботу з 1 січня 1919 р. Проте, з приходом до влади Директорії цим планам не судилося здійснитися. Ще певний час Головна Шкільна Управа й деякі військові школи (Чугуївська та Київська) в травні 1919 р. перемістилися до Луцька, а вже з 15 травня школи опинилися в полоні поляків, які в свою чергу отримали всі проекти і документацію, а згодом використали працю Комісії в своєму військовому шкільництві, ними було внесено лише певне коректування локального значення й змісту[2, с. 19-20].

Діяльність української діаспори щодо оцінки розвитку військової освіти в Українській Державі 1918 р відображає актуальний стан справ та важливість даного питання у військовій сфері того часу. Дослідження і вивчення праць української діаспори сприяють не лише збереженню національної самосвідомості та утвердженню нашої історичної правди у світі, а і допомагає українцям активно відновлювати та утверджувати власну ідентичність у зміцненні України та її позицій на міжнародній арені.

Отже, завдяки дослідженням і публікаціям представників української діаспори про організацію, своєрідну війську філософію, фінансування, проєкту-

вання військової справи та її розквіт в Українській Державі 1918 р. ще з середньої ланки освіти, яку перейняли у свій час і поляки, сьогодні ми можемо говорити не про створення сучасної військової освіти в Україні, а про її відновлення і потребу в модернізації відповідно до викликів сьогодення.

1. Юзич Ю. Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні? Веб-сайт коаліції РПР від 22.06.2020. URL: https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/ (дата звернення: 20.03.2024)
2. Євтимович В. Українське військове шкільництво в 1918 р. Нація в поході (двотижневик, орган української державницької думки). Берлін. 29 квітня 1940. Ч. 3-4 (20-21). С. 17-20.
3. Євтимович В. Українське військове шкільництво в 1918 р. Нація в поході (двотижневик, орган української державницької думки). Берлін. 29 серпня 1940. Ч. 11-12 (28-29). С. 18-22.
4. Плечко М. Організація Збройних Сил Української Гетьманської Держави 1918 р. Нація в поході (двотижневик, орган української державницької думки). Берлін. липень 1941. Ч. 9-10 (50-51). С. 25-31.
5. Плечко М. Організація Збройних Сил Української Гетьманської Держави 1918 р. Нація в поході (двотижневик, орган української державницької думки). Берлін. травень 1941. Ч. 5-6 (46-47). С. 23-32.
6. ОсташкоТ. Український консервативний рух новітньої доби у історіографії 1937–1960-х рр.URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Ostashko_Tetiana/Ukrainskyi_konservatyvnyi_rukh_novitnoi_doby_u_istoriohrafii_1937_1960-kh_rr.pdf?PHPSESSID=2tc1rikhuov4mvtq00dl8avo30 (дата звернення: 20.03.2024).

Любіцева Ольга, Винниченко Ігор, Уліганець Сергій

ПІДГАЄЧАНИ В НАУКОВОМУ ТА МИСТЕЦЬКОМУ ПРОСТОРАХ США

Вітчизняний загал й до сьогодні не знає точної кількости зарубіжного українського люду (у тому й відповідальні за цю царину урядники). Не надто відомі й ті, хто уславив Україну своєю працею поза межами матірної землі. І земля Підгаєцька у цьому – не виняток.

У м.Підгайці прийшов у цей світ майбутній доктор економічних наук (1974), професійний член Світового футурологічного товариства (1988), дійсний член Української вільної академії наук у США (1998), Наукового товариства імені Шевченка в США (2007) **Осип Мороз** (1926-2013). 1944-го з родиною виїхав до Німеччини, де в 1945–48 рр. навчався на Українських гімназійних натуральних курсах (Мюнхен). У 1949 р. родина переселилась до США. Навчався в Нью-Йоркському університеті (1957–63), Новій школі соціальних досліджень (1966-72), Українському Вільному Університеті (1972-74).

Уподовж 1957–68 рр. був керівником фінансової допомоги корпорації «Об`єднані медичні послуги» (Нью-Йорк), у 1969 р. – асистент віце-президента та скарбника фірми «Диверса-графік» (Нью-Йорк), упродовж 1970–77 років –

директор бюджету Інституту міжнародної освіти (Нью-Йорк), у 1977–82 рр. – проректор з адміністративної роботи коледжу «Bay Community» (м.Велсі, Массачусетс). У 1982–89 роках виконував посади директора ділових справ та шефа (керівника) фінансів Державного університету штату Нью-Йорк (м.Перчес). Радник президента Американського університету в Болгарії (1996).

Був активним у житті української громади США. Виконував посади Голови Товариства української студентської молоді ім. М.Міхновського (Нью-Йорк, 1952), Української студентської громади м.Нью-Йорк (1952), Спілки української молоді Америки (Йонкерс, 1950), 1-го заступника Голови Товариства українських інженерів Америки (1987), члена ради директорів Координаційного комітету допомоги Україні (США, 1993).

Від часу проголошення Україною незалежности активно й дієво допомагав її розвою, передовсім у царинах державного управління, науки та освіти. Упродовж 1989–92 рр. був радником та консультантом керівництва Львівського університету, Львівського лісотехнічного інституту, Львівського політехнічного інституту, Тернопільського педагогічного інституту, Національного університету «Київський політехнічний інститут» (1991 року ініціював створення у ньому катедри менеджменту; того ж року його вшановано званням «почесного доктора» цього ЗВО), Інституту міжнародних відносин Київського університету імені Тараса Шевченка.

У 1993–94 роках був радником Комісії з питань законодавства і законности Верховної Ради України, у 1993–95 рр. – радником Кабінету Міністрів України; працював у Державному комітеті науки, технології та індустріальної політики.

Брав участь у 2-му (1997) і 3-му (2001) Всесвітніх форумах українців, багатьох міжнародних наукових і науково-практичних конференціях, симпозіумах, форумах, у тому в Україні.

З лекціями з питань ринкової економіки та менеджменту виступав в Києві, Дніпропетровську, Львові, Чернівцях, Тернополі, Дрогобичі, ін. містах.

Був експертом Міжнародного корпусу експертів-добровольців (США, 1994), дійсним членом Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України (1994), Українського товариства «Інтелект нації» (2001). Закордонний член редакції журналу «Універсум» (Львів), член редакційної ради альбому-альманаху «Видатні постаті закордонного українства».

Автор праць «Українське селянство першої половини XX століття (трагедія і героїзм)» (1997, у співавт.), «Україна: шляхи вдосконалення держави: Спроба соціального прогнозування» (1998), «Доктрина Кравчука»: Начерк програми інтелектуалізації і формування модерної української нації» (2001, у спів-

авт.), «Модерна нація: Українець у часі і просторі» (2001), «Час інтелекту: Сукупний український розум» (2002, у співавт.), «Думки, концепції, дії» (2005). [1]

Материзна члена Нью-Йоркської групи поетів, президента Українського інституту модерного мистецтва в Чікаґо (від 1966 р.) **Олега Коверка** (*1937) – село Вага (за ін. даними – хутір Веселівка). На еміграції – від 1944 р.: спочатку в Німеччині, по тому – у США. Середню освіту здобув у Нью-Йорку, вищу – на факультеті загального літературознавства Чіказького університету. Вчителював у католицьких школах Чікаґо, працював у кредитовій спілці «Самопоміч». Автор поетичних збірок «Ескізи на віддаллю» (1966) та «Втеча» (1969). У 1990 р. вірші О.Коверка було надруковано у збірці «Поезія» (Київ). У 2015 р. взяв участь у зйомках фільму Олександра Фразе-Фразенка «Акваріум в морі» (про Нью-Йоркську групу поетів). [2]

Також у Вазі народився американський режисер **Ярослав Кулинич** (1926-2007). Початкову освіту здобув у с.Мужилів (тепер Тернопільський район), навчався в гімназії (Бережани) та торговій школі (Рогатин).

Після Другої світової війни продовжив освіту в Українській вищій економічній школі, працював на німецькій кіностудії УФА (обидві – Мюнхен). 1949 року емігрував до Австралії, де навчався на кінематогрічних курсах при Аделаїдському університеті. У 1953 р. придбав кіноапаратуру, багато подорожував, фільмуючи життя української діаспори. 1958 року разом із П.Кардашом і С.Куницьким заснував Фільмову спілку. Наступного року переїхав до США. Закінчив Ворлд університет у Нью-Йорку (1971) і відтоді керував кіностудією Рокланд Коммюніті коледжу (Нью-Йорк). Заснував власну кіностудію у м.Йонкерс.

Автор документальних стрічок про життя українців на еміграції, зокрема побут поселенців в Арґентіні, відкриття пам'ятників Т.Шевченку у Вінніпезі, Вашинґтоні, Буенос-Айресі, долю патріарха Йосифа Сліпого. Серед фільмів – «Українці в Австралії» (1957), «Десятиліття поселення українців в Австралії» (1958), «Українське життя в Австралії» (1958), «З камерою по Австралії (Українська експедиція серед диких племен Австралії)» (1959), «Відкриття погруддя Патріярха Й. Сліпого на Союзівці» (1959), «Український Пласт» (1962, співавтор), «Прибуття Йосифа Сліпого до Риму» (1963), «Відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Вашинґтоні» (1964), «Шляхом Кобзаревої слави» (1964), «Союзівка» (1965), «Від Митрополита Андрея до Кардинала Йосифа» (1965), «Лемківське весілля» (1966), «Український Пласт» (1967), «Встане Україна» (1967), «Спілка Української Молоді» (1965) та ін. (купно – понад 30).

Уподовж багатьох років створював історичну кінокартину «Україна в огні».

У 2004 р. працював у Мужилові над фільмом «Хресний шлях матері». Випустив два альбоми, на яких Микола Понеділок читає свої гуморески та фейлетони на публічних заходах та концертах. Автор книги «Фільмова творчість Ярослава Кулинича» (Нью-Йорк, 1994). [3]

1. Мельничук Б., Ониськів М. Мороз Осип Григорович // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. – Тернопіль: ВПК «Збруч», 2005. – Т. 2: К – О. – С. 563; Винниченко І. Мороз Осип Григорович // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О. – К.: Наук. думка, 2010. – С. 73; Коваль Я. В американський монастир не можна йти з українським статутом // Експрес (Львів). – 2000, 28 березня; Кириченко О. «Не заступайте патріотизмом науку!» // Дзеркало тижня. – 2007, 17 листопада; Крегель О. Осип Мороз – людина тисячі задумів // Земля Підгаєцька (Підгайці). – 2007, 30 червня.
2. Маркусь В. Коверко Олег // Енциклопедія української діяспори. – Нью-Йорк – Чікаго, 2009. – Кн. 1. – С. 367; Фізер І. Олег Коверко // Поза традиції. Антологія української модерної поезії в діаспорі. – Київ – Торонто – Едмонтон – Оттава, 1993. – С. 156-157; https://poetyka.uazone.net/koverk01.html (дата звернення: 20.04.2024); www.facebook.com/litfringe/photos/a.434854023626177/647823488995895/?type=3 (дата звернення: 20.04.2024); https://ukrlit.net/info/outside/18.html (дата звернення: 20.04.2024)
3. Колодницький С., Мельничук Б. Кулинич Ярослав // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. – Тернопіль: ВПК «Збруч», 2005. – Т. 2: К – О. – С. 275; Мельничук Б.І. Кулинич Ярослав Павлович // Енциклопедія сучасної України. Т. 16. URL: https://esu.com.ua/article-51348 (дата звернення: 20.04.2024); Фільмова творчість Ярослава Кулинича. – Нью-Йорк: друкарня Мирона Баб'юка, 1994. – 448 с.

Мазука Людмила

РОЛЬ ЗАКОРДОННОГО УКРАЇНСТВА В УТРИМАННІ ІНТЕРЕСУ ДО УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

З початком повномасштабного вторгнення Україна отримала надзвичайну можливість донести світові свою позицію завдяки у тому числі і активній діяльності закордонних українців. Численні акції протесту проти війни, мітинги, демонстрації на підтримку України, публікації у закордонній пресі, виступи на місцевих телевізійних і радіоканалах з перших днів повномасштабного вторгнення формували у світової спільноти ставлення до України та українців, як до захисників людських цінностей, захисників суверенітету своєї держави. Більшість людей у світі по-новому стали відноситися до росії, засуджуючи її, як країну-агресор, яка чинить геноцид українського народу.

У «Звіті про сприйняття України у світі 2022» [1] за показником сприйняття впливовості вперше за всю історію рейтингу Україна опинилась у першій двадцятці найвпливовіших країн світу. Україна відзначилась високою увагою

до неї широкої громадськості по всьому світу, ставши третьою країною серед тих, за новинами яких слідкували в інших країнах.

Втримати інтерес закордонних аудиторій до подій, що відбуваються в Україні є надзвичайно важливо, оскільки це прямо впливає на підтримку України країнами-партнерами. Проте, згідно з дослідженням Brand Ukraine, кількість публікацій про Україну в міжнародних ЗМІ почала зменшуватися. Так, у ІІІ кварталі 2023 року про країну писали на 25% рідше, ніж рік тому. Окрім того, за даними звіту Reuters Institute Digital News Report 2023, війна в Україні стала темою, яку населення країн Європи і США найчастіше свідомо уникало серед усіх інших проаналізованих тем під час споживання новинного контенту. [2]

Поступово погіршуються позиції України у міжнародних рейтингах щодо сприйняття країни, її впливу на міжнародній арені. Згідно з Nation Brands Index 2023 [3]Україна посіла 57 місце із 60, опустившись на 10 пунктів порівняно з 2022р. Рейтинг U.S. News Best Countries, також показує зниження позицій на 6 пунктів впродовж 2023р. Із 87 країн Україна посіла 68 місце. [4] За даними загальнонаціонального опитування у Франції, частка населення, яке позитивно ставилося до України, у грудні 2022 року знизилася до 69% порівняно із 82% у березні. [5]

На відміну від рф, Україна сьогодні не має ефективної системи поширення інформації за кордоном. Російська пропаганда поширюється 40 мовами у 160 країнах світу. Результатом цього є викривлене сприйняття подій в Україні, а суверенітет нашої держави ставиться під сумнів у Китаї, Німеччині, Греції, арабських країнах. У 2022 році видання Arab News проводило серед жителів арабських країн опитування про ставлення до війни в Україні. 16 % опитаних підтримували Росію, 18 % — Україну, 66 % не визначилися. [6]

Сьогодні одним із важливих завдань є посилення інформаційної роботи, максимальне забезпечення пріоритетності теми України в іноземних медіа і політиці та проведення інформаційних кампаній зі спростування російських наративів.

Тому, роль закордонних українців в утриманні уваги до України набуває ще більшої ваги.

Після 24 лютого 2022р. одним із пріоритетних напрямків роботи Світового Конгресу Українців стає протидія «руському міру». Інформаційна діяльність, робота з російською пропагандою визначені основними завданнями Європейського Конгресу Українців — міжнародного об'єднання українських організацій Західної та Східної Європи, яке захищає національні інтереси й координує діяльність 30 українських суспільно-громадських організацій у 23 державах. Поді-

бні завдання ставлять перед собою Український Конгресовий Комітет Америки, Конгрес Українців Канади та ін.

Активна комунікація із громадянами інших країн, яка відбувається у різний спосіб: від проведення культурних заходів, політичних акцій на підтримку України та висвітлення їх у місцевих ЗМІ та інтернет-ресурсах до безпосереднього спілкування на роботі, під час навчального процесу і т.п. найбільше впливає на утримання інтересу до України. Починаючи з 2014р. закордонними українцями без підтримки держави відкриваються інформаційно-культурні центри, «Українські доми», де однією із цільових груп, на яку спрямована робота є іноземці, яких знайомлять з українською історією, культурою та поточною ситуацією в Україні. Сотні культурних заходів, до яких долучаються іноземці, проведених вже під час повномасштабного вторгнення, як то тематичні вечори, присвячені видатним українцям, демонстрація документальних та художніх фільмів про історію та сучасність України, міжнародні книжкові виставки і т.п. доносять світовій спільноті правду про Україну і відіграють важливу роль у формуванні позиції щодо її підтримки.

Акції протесту закордонних українців головною метою мають привернення уваги закордонних ЗМІ до тих злочинів, які здійснює агресор в Україні, та протидію російській дезінформації.

Враховуючи той фактор, що у зв'язку з повномасштабною війною за кордоном опинилися переважно молоді, освічені українці необхідно залучати їх як «м'яку силу» для утримання інтересу до України у світовому інформаційному просторі та протидії антиукраїнській пропаганді. Наприклад, після майже 30-річної перерви відновив роботу Центральний Союз Українських Студентів (ЦЕСУС) — потужна міжнародна студентська організація, серед основних завдань якої є: боротьба з російською дезінформацією, популяризація українського світу, співпраця зі світовими вищими навчальними закладами та посилення голосу України в найпопулярніших вишах світу. За попередньою оцінкою Міністерства освіти і науки України, наразі за кордоном перебувають понад 5 тисяч науковців, які залишили Україну після повномасштабного вторгнення росії. Необхідно використати їх потенціал для утримання інтересу до України, через наукові платформи.

Важливим є залучення до роботи новоприбулих, переважно молодих та високоосвічених українців, які швидко інтегруються у суспільства країн проживання і у подальшому можуть активно просувати українські інтереси на різних рівнях.

Скоординована співпраця української держави із громадськими організаціями закордонних українців, створення та фінансова підтримка українських

закордонних медіа дозволить розширити інформаційний вплив, та запобігти втраті інтересу світової громадськості до України.

1.Звіт про сприйняття України у світі 2022. URL: https://brandukraine.org.ua/documents/33/Звіт_про_сприиняття_України_у_світі_2022.pdf
2. Reuters Institute Digital News Report 2023. URL: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2023-06/Digital_News_Report_2023.pdf
3. The Anholt-Ipsos Nation Brands Index SM. URL: www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2023-10/NBI_2023_Press_Release_Supplemental_Deck_WEB.pdf
4. Ukraine. URL: www.usnews.com/news/best-countries/ukraine
5. Погляди французів на кризу в Україні, Ifop для Фонду Жана Жореса. URL: www.ifop.com/publication/regards-europeens-sur-la-criseen-ukra
6. Russia-Ukraine Where do Arabs stand? URL: www.arabnews.com/sites/default/files/anyg_rusukr_report_web_compressed.pdf

Супронюк Оксана, Антонова Вікторія

УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В РОЗБУДОВІ ДЕРЖАВИ: М.ГАЛИН (1856–1943) – ВІЙСЬКОВИЙ ЛІКАР, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ, ІНТЕЛЕКТУАЛ, УКРАЇНОФІЛ

Маловідомі джерела зарубіжної україніки відкривають нам широку панораму державотворення в Україні у перші десятиліття ХХ ст. Серед них 11-томний збірник «За державність: матеріали до історії війська українського» (Каліш; Варшава – Торонто, 1929–1966). Збірник відкриває нам шляхи формування українства на початку ХХ ст. Він зберіг унікальні матеріали – мемуари про події і про людей періоду визвольних змагань українців 1917– 1921 рр., які до сьогодення ще не повністю опрацьовані й не введені до наукового обігу.

Серед авторів збірника звертає на себе увагу постать Мартирія Галина, військового лікаря, чий внесок в формування молодого українського війська, підвищення свідомості українців, формування національної ідеї, планів відродження держави є непересічним. В 4-х томах збірника надруковані його мемуари «Спостереження й враження військового лікаря з часів великої війни й революції (1914–1918 роки)», де він розкрив підходи до формування українського війська в лавах російської імператорської армії в часи Першої світової війни і революції в Росії в 1917 р., шляхи українізації різних сфер життя в російській імперії і формування українства. Одна з основних думок, яку утверджує М.Галин: «В історії будь-якої держави військова каста завжди є початком держави, її вартовим. А Генеральний штаб – це керівний мозок всієї армії» [1, с. 227].

Діяльність М.Галина з організації санітарної служби в молодій українській армії часу Української Народної Республіки, в упорядкуванні латинсько-

українських словників медичної термінології, у виданні перших науково-медичних книг українською мовою в Наддніпрянській Україні, активна участь в громадській і культурній діяльності української інтелігенції стали його важливим особистим внеском в побудову фундаменту становлення української держави.

Спогади М.Галина – це художня розповідь, він талановитий письменник. Історичні події, свідками яких був цей лікар, описані як художні. Вони вражають багатством деталей, глибиною проникнення в тогочасну реальність і цікавими неординарними характеристиками його оточення.

Людина універсального масштабу і глибини, він висловився з багатьох питань (розбудова армії, культурне, земельне, соціальне). Його думки й бачення проблем зберігають актуальність до нинішнього часу.

Основна складова спогадів – роздуми про шляхи формування українського війська в надрах російської імператорської армії і побудови нового українського війська суверенної України. Мозковим центром армії, на думку М.Галина, був генеральний штаб, особливу увагу мемуарист звертає на його штат, на плекання моральних авторитетів як основи для майбутніх оборонців інтересів української держави. Він описав колоритні постаті військових Генштабу Росії, зокрема імпозантну постать видного генерала і начальника Академії Генштабу Михайла Драгомирова, який мав українське походження. Це була людина «з типово українським обличчям і з проникливими розумними очима» [1, с. 235]. «Широко обдарований природою, він відзначався філософічно-критичним розумом, широкою освітою, проникливістю, видатним дотепом, літературним хистом й творчістю інтелектуальною». «Що в нього було багато ворогів – то це є звичайним для кожної видатної людини з твердим характером і твердою волею, а цими рисами, як і розумом і дотепом, він стояв на цілу голову вище понад генералітетом усієї Росії». «Популярність Драгомирова в Росії була надзвичайна, відомий він добре був в Германії, а надто у Франції». «Драгомиров зробив великий внесок у справу про радикальну зміну механічної муштри війська, вимагаючи, щоб солдатську «сіру скотину» вчили стати розумно-свідомою того, ким вона є і чому її навчають. Він дав солдатові «Пам'ятну книжку». Він вчив людяності під час воєнних дій, він позбавив армію «мордобою» [1, с. 235]. М.Драгомиров залишився видатною особистістю в історії на полі військовому і полі літературному. Висновок – видними моральними авторитетами в армії Російської імперії були українці.

Протилежні характеристики М.Галина заслужили два воєначальники – великі князі Миколи Миколайовичі (батько й син), які керували російською імператорською армією. Обидва князі, як і вся родина Романових, – зазначає Га-

лин, – були напрочуд нездарні і державно шкідливі. На них закінчилися для Росії Турецька і Перша світова війни, а разом з ними і Росія. Автор детально описує моральні якості цих воєначальників: їх тупість, розкрадання ними державних коштів на власні потреби і забаганки, марнославство, зневага до людських життів, надзвичайну жорстокість. Їм війна видавалася жартом, як жартом було все їхнє химерне і нікчемне життя [1, с. 239–241]. Загальний висновок з цього фрагменту мемуарів М.Галина: Українці створювали не тільки російську імперію, але й її армію. Вони були її основою, фундаментом. А будування майбутньої української армії мусить відбуватися на цілком інших підвалинах і засадах, ніж будування російської армії [1, с. 242].

Завдання нашого повідомлення – згадати ім`я і віддати шану одному з видатних представників української інтелігенції часу визвольних змагань, – Мартирію Галину. Він був одним з тих відданих синів українського народу, який всі сили і свої здібності віддав справі побудови демократичної, цивілізованої української держави. Зусилля людей тієї генерації 100 років тому не увінчалися успіхом, але вони заклали фундамент для оновлення нашої держави на теперішньому історичному етапі її розвитку.

1. Галин М. Спостереження й враження військового лікаря з часів великої війни й революції (1914– 1918 роки) / За державність: матеріали до історії війська українського / Ред. М.Садовський. Збірник 5. Каліш: Українське Воєнно-історичне товариство, 1935.

Якуб'як Андрій

ЗАКОРДОННЕ УКРАЇНСТВО У ФОРМУВАННІ ВІЗІЙ УКРАЇНИ МАЙБУТНЬОГО: АКТУАЛЬНІ ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ

Закордонне українство є складним соціальним феноменом. Його можливості досі залишаються недооціненими. Це стосується, серед іншого, (не)використання інтелектуальних ресурсів української діаспори у формуванні візій України майбутнього та посиленні її економічного потенціалу через розширення присутності українців в економіках західного світу. Причини цього зрозумілі: в часі повномасштабної війни росії проти України є безліч актуальних викликів, які потребують нагального вирішення, на відміну від питань, які стосуються соціально-економічного розвитку в «повоєнній» Україні і які (начебто) можуть «зачекати». Однак, така точна зору не є єдино можливою.

В українському суспільстві і в середовищі партнерів України у її боротьбі із російським агресором з'являється все більше розуміння важливості ініціатив, скерованих на пошук оптимальних шляхів відновлення України у різно-

манітних сферах – соціальній, політичній, економічній, культурній. Зокрема, цьому було присвячено Конференцію з питань відновлення України, проведену у червні 2023 року у Лондоні, яка стала продовженням циклу щорічних відповідних тематичних заходів [1].

Загалом, на даний час закордонне українство демонструє не лише величезну мобілізаційну здатність, посилюючи можливості України успішно протидіяти ворогу, але й намагається сприяти її розвитку для посилення України [2]. Активізується співпраця українців з різних куточків світу заради пошуку дієвих механізмів розбудови успішної та високоефективної України майбутнього. Актуалізується запит на обгрунтування науково-організаційних засад такої діяльності.

Однією з виразних ознак українського спільнототворення є пріоритетність для українців їхньої волі, яку видатний український історик Михайло Грушевський оцінював як найвищий закон будь-якої громадської організації [3]. Сприйняття українцями власної волі вищою за право влади в умовах жорсткої системи верховенства права влади над волею народу провокувало протягом тривалого часу української історії появу численних протестних акцій / майданів.Водночас українці мають значний інтеграційний потенціал, постаючи консолідованим етнокультурним утворенням, унікальним для Світу, існуючи в особливій системі координат, яка характеризується великою кількістю горизонтальних зв'язків. На це опосередковано вказує велика кількість громадських структур, які об'єднують українців у світі: закордонні українці розселені майже у ста країнах світу; більш, ніж у 60 державах нині діють їхні громадські об'єднання [4].

Наявність протиріч в «українській» системі соціальних відносин можна пояснити дією чинника т.зв. колективного несвідомого. Зокрема, йдеться про високий рівень здатності українців піддаватися афектам, що не лише дає змогу актуалізувати приховані ресурси в кризові періоди, але й може ставати перешкодою у послідовній систематичній роботі [5]. Через це українці, які миттєво самоорганізовуються та консолідуються при виникненні загрози, швидко «розколюються» при її зникненні.

Консолідація зусиль українців у цілому світі передбачає формування актуальних візій України майбутнього через приведення існуючої системи організації суспільного устрою у відповідність потребам і прагненням українців. Урахування особливостей колективного несвідомого може стати тим чинником, який створить підгрунтя для конструювання особливого соціокультурного простору взаємодій між активними членами українського суспільства та представ-

никами закордонного українства. У визначеному контексті активізується пошук дієвих соціоструктурних форм інтеграції зусиль українців у всьому світі.

Існуючі формати об'єднань українців не відповідають цьому надважливому завданню. Будучи зорієнтованими на збереження національної ідентичності українців у країнах їх поселення, а також на сприяння співпраці України із закордонними українцями та з країнами поселення українців, вони є більшою мірою соціокультурними інституціями, аніж аналітичними, хоча й декларують цілі сприяння зміцненню й розбудові незалежної держави.

Розроблення моделі високоефективної України мають ставити перед собою за мету громадські об'єднання, якісно нового типу, які поєднують характеристики 1) всеукраїнського / локального громадського об'єднання та міжнародної структури; 2) соціокультурного центру та аналітичної інституції; 3) місцевої громадської ініціативи та тематичної ініціативної групи. Роботу над створенням такої структури уже розпочато на базі НУ «Львівська політехніка», де створено відповідну ініціативну групу. Одним із стартових завдань учасники спільноти визначили для себе розроблення концептуальних засад створення та функціонування якісно нової української держави, на базі потенціалу колективного несвідомого української нації, сформованого архетипами соціального життя. Дане об'єднання на даний час знаходиться на етапі становлення й первинної інституціоналізації.

1. 21–22 червня 2023 року Велика Британія спільно з Україною провели у Лондоні міжнародну Конференцію з питань відновлення України. URL: https://ua.urc-international.com.
2. Грачевська Т.О. Роль української діаспори у підтримці України в умовах російської агресії // Філософія та політологія в контексті сучасної культури, 2023, Т. 15, № 1. С.108—119.
3. Смолій В.А., Сохань П.С. Видатний історик України // Михайло Грушевський. Історія України-Руси: К., Наукова думка, 1994. Т.1. С. XVIII.
4. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці». – С. 3-4. URL: https://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/32362.pdf
5. Кулішенко Л. Національна свідомість крізь призму світоглядних позицій українців. Світогляд - Філософія - Релігія: Зб. наук. пр.: Суми, ДВНЗ "УАБС НБУ", 2011. № 1(1). URI: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/39518.

Запотоцький Сергій, Винниченко Ігор, Ільїна Ольга

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА «УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА НА ПЕРІОД ДО 2000 РОКУ» ТА ЇЇ ВИКОНАННЯ

Одним із проявів уваги та опіки Української держави своїми зарубіжними родаками стала Державна програма «Українська діаспора на період до 2000 року» (далі – Програма), затверджена Постановою Кабінету міністрів України від

22 січня 1996 р. Ч. 119 (завважимо, що дефініція «діаспора» в Програмі була вжита й до українців, які мешкали в інших країнах як автохтони – на своїх етнічних землях). У ній, зокрема, зазначалось (тут і далі – інформаційні матеріали з особистих архівів авторів): «Україна прагне підтримувати своїх співвітчизників за кордоном. Забезпечуючи права національних меншин на своїй території, вона виступає за надання відповідного рівня захисту прав українці у всіх країнах їх проживання… Україна вбачає своє завдання в тому, щоб всіляко сприяти добровільній інтеграції української діаспори в політичне, соціальне та економічне життя країн проживання, її адаптації до місцевої культури із збереженням і розвитком класної духовної самобутності. Незважаючи на скрутне економічне і фінансове становище, що склалося, Україна намагається надавати українській діаспорі посильну допомогу в задоволенні її культурно-інформаційних потреб, створенні й підтримці українських культурних центрів, проведенні спільних масових заходів, спрямованих на збереження і розвиток української культури… Україна сприяє поверненню на Батьківщину українців та вихідців з України інших національностей… Предметом особливої турботи є особи українського походження, які проживають у зонах воєнних конфліктів».

Програмою були визначені «Організаційно-правові засади співробітництва з українською діаспорою», «Духовно-культурний взаємообмін», «Забезпечення освітніх потреб української діаспори» та «Розвиток соціально-економічного співробітництва».

З «метою координації діяльності міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, залучення наукових установ і творчих організацій, громадських об`єднань до співробітництва з українською діаспорою» та виконання Програми Кабмін України постановою Ч. 1160 від 23 вересня 1996 р. утворив Міжвідомчу координаційну раду з питань співробітництва з українською діаспорою. Головою Ради було визначено віце-прем`єр-міністра з питань гуманітарної політики, його заступниками – міністра закордонних справ, Голів Державного комітету у справах національностей та міграції (далі – Держкомнацміграції) і Ради Товариства «Україна-Світ» (колишнє Товариство зв`язків з українцями за межами України).

На виконання Програми уподовж 1996-1997 рр. Держкомнацміграції підписав міжвідомчі угоди про співробітництво з Департаментом національних меншин при Уряді Республіки Молдова, Департаментом національних меншин та регіональної політики при Уряді Литовської Республіки (задля реалізації Угоди було створено українсько-литовську міжвідомчу дорадчу комісію) та міністерством рф у справах національностей та федеративних відносин.

У 1997 р. Держкомнацміграції передало українським громадам Карелії, Румунії, Молдови, Угорщини, Вірменії та Білорусі музичні інструменти, українознавчу літературу, національні костюми та символіку.

Того ж року Мінкультури купно з Товариством «Україна-Світ» організували благодійну поїздку по Україні учнів Краснодарської крайової дитячої експериментальної школи народного мистецтва. Мінкультури спільно з Київською міськдержадміністрацією організували гастролі Кубанського козачого народного хору та Кубанського дитячого зору в Києві, Волинській та Івано-Франківській областях.

1997-го Міністерством охорони здоров`я – за сприяння Держкомнацміграції – було організовано літній відпочинок 400 українських дітей з Вірменії в оздоровницях Євпаторії.

За сприяння МЗС та Посольства України в Канаді до України було повернено значний архівний фонд Уряду УНР в екзилі за 1946-1992 роки: понад 2 тис. документів та інших матеріалів поповнили фонди Центрального державного архіву вищих органів влади України.

Уподовж 12-16 листопада 1997 р. у Молдові Мінінформації за участи керівників українських видавництв та мистців провели Дні української книги і преси, також було здійснено зустрічі зі студентами та викладачами українського відділення філологічного факультету Белцького університету, учнями та педагогами української школи м.Рибниця, активом українських громад.

Центром етносоціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАН України спільно з Редакцією Енциклопедії Української Діаспори (США) було розпочато видання наукового журналу «Українська діаспора».

У 1997 р. Товариством «Україна-Світ» купно з ГО Інститут досліджень діаспори видано інформаційний каталог «Зарубіжне українство».

У травні того ж року Держкомнацміграції організував у Києві практичний семінар для керівників та активістів українських громад східно діаспори (республік колишнього ссср – Авт.).

Щодо розширення меж інформаційного простору України на країни осілости українців, то 1997 р. в Іркутську, Новосибірську, Тюмені, Хабаровську, Сиктивкарі, Челябінську, Сургуті місцеві телерадіомовні компанії щоквартально отримували з України інформацію на аудіо- та відеокасетах. У Сибірському регіоні було забезпечено прийом українського радіо цілодобово, а на півночі росії (Архангельська область, Карелія, Санкт-Петербург) – уподовж 12 годин. З весни того ж року Всесвітня служба Радіо України цілодобово транслювала свої радіопрограми на регіони Центральної та Північно-Західної росії, Західного Сибіру, Північного та Південного Казахстану. На Брестське обласне (біло-

русь), казахське, литовське, грузинське, латвійське телебачення двічі на місяць надсилалась 30-хвилинна радіопрограма «Україна сьогодні». Чотиригодинний ранковий блок програм Українського телебачення (УТ-1) щодня транслювався у Молдові на національному телебаченні.

У червні 1996 р. у Львові було проведено двотижневий семінар для вчителів українського зарубіжжя «Українська мова та окремі питання лінгводидактики».

При Інституті змісту і методів навчання Міносвіти створено спеціальний підрозділ – лабораторію з проблем освіти української діаспори, на який покладено виконання Програми у межах компетенції міністерства.

У 1997 р. Міносвіти безкоштовно передало українознавчу літературу українцям Молдови (975 примірників), рф (331), Латвії (2800), Литви (20), білорусі (20), Казахстану (20), Польщі (200), Канади (40), Естонії (130), Румунії (30).

Держкомнацміграції уподовж того ж року надав: - українознавчу літературу – Товариству української культури Угорщини, Українському ліцею ім.Т.Шевченка в м.Сігетул Мармацієй (Румунія), українським відділенням двох університетів у Болгарії, українській громаді Арґентіни (до 100-річчя) української еміґрації); - національні костюми – музею етнографії в Арґентіні, Українському ліцею-гімназії Ч. 5 м.Кишинів (Молдова), Українському культурному центру у м.Ташкент (Узбекистан).

На виконання Програми у 1997/98 навч. році Міносвіти було виділено громадянам українського походження 250 державних стипендій для бажаючих здобути вищу освіту в Україні: Молдова (у тому Придністров`я) – 131, Казахстан – 7, Литва – 4, Узбекистан – 3, Арґентіна – 11, білорусь – 2, рф – 1, Грузія – 1, Вірменія – 1, Боснія – 1, Союзна Республіка Югославія – 3, Словаччина – 1, Румунія – 75.

Урядом України Ризькій державній українській школі на проведення капітального ремонту її приміщення було надано 500 тис. грн.

Через брак коштів не були проведені заплановані на 1996 та 1997 роки науково-практичні конференції «Незалежна Україна та українська діаспора», «Освіта в українській діаспорі» та «Східна діаспора: історія і сучасність». Також через обмеженість цільових бюджетних коштів не було розроблено схему розселення українців, які мали повертатись в Україну з урахуванням потреби їхнього працевлаштування, забезпечення житлом тощо.

У 1998 р. з резерву Міносвіти безкоштовно передано близько 3 тис. примірників підручників, навчальних посібників, методичної літератури у громади рф, Молдови, білорусі, Литви, Латвії, Естонії, Вірменії, Казахстану, Грузії, Румунії, Словаччини, Польщі, Чехії, Австралії, Бразилії, Арґентіни, США. Того ж

року було виділено 130 стипендій для здобуття вищої освіти: Молдова – 70, Придністровська Молдавська Республіка – 6, Румунія – 10, Вірменія – 12, Аргентіна – 10, рф – 5, Республіка Комі та Югославія – по 4, Казахстан, Узбекистан та білорусь – по 2, Грузія та Литва – по 1.

Влітку 1998 р. Міносвіти організувало у Національному педагогічному університеті ім. М.Драгоманова курси підготовки та перепідготовки вчителів, участь в яких взяли 30 освітян з Молдови, білорусі, Польщі та росії. Слухачі отримали дипломи державного зразка.

Того ж року освітнім центром «Україна-Діаспора» за сприяння Держкомнацміграції започатковано видання науково-методичного часопису «Рідні джерела» для вчителів українського зарубіжжя (уподовж року видано 3 числа).

Упродовж липня-серпня 1998 р. у Криму для 100 юних українців зарубіжжя (Латвія, Казахстан, Азербайджан, білорусь, росія) діяв оздоровчо-відпочинковий табір.

У березні того року 40 школярів-українців – учасників Всерумунської олімпіади на краще знання української мови – та їхні вчителі були запрошені до Тячівського району Закарпаття для участі в мистецьких заходах. Переможців же цієї олімпіади було нагороджено путівками до МДЦ «Артек» (Крим). Товариство «Україна-Світ» запросило і організувало освітньо-пізнавальну програму перебування в Україні школярів середньої школи ім.М.Шашкевича (Перемишль, Польща).

У Всеукраїнському фестивалі «Всі ми діти твої, Україно!», що відбувся у січні 1998 р. у Національному палаці «Укаріна», взяли участь українські колективи з білорусі, Казахстану, Молдови та Польщі.

21-23 травня 1998 р. у Києві відбувся перший Всеукраїнський конґрес «Жінка на порозі XXI століття», в якому взяли участь представниці Світової Федерації Українських Жіночих Організацій, Ліги українок Канади, Об`єднання українських жінок Німеччини, Організації українських жінок у Великій Британії, Українського жіночого товариства у Швайцарії.

Національною парламентською бібліотекою сформовано і передано 52 бібліотечки українознавчої літератури (по 100 книжок у кожній) українським громадам білорусі, Казахстану, росії, Латвії та Литви.

У листопаді 1998 р. відбулося офіційне відкриття Кульутрного центру України в Москві. У Казахстані відкрито музейний комплекс Тараса Шевченка (м.Форт Шевченка).

У жовтні того ж року в Полтаві проведено науково-практичну конференцію «Симон Наріжний і українська еміґрація 20-30-х рр. XX ст. у Празі», а 18

листопада у Херсонському педуніверистеті – наукову конференцію «Празька поетична школа».

Для провідних громад східної діаспори Держкомнацміграції передплатив 60 періодичних видань України (газети та журнали) на загальну суму 20 тис. грн. 1998 року громадам та редакціям українських газет рф, білорусі, Казахстану, Румунії, Словаччини, Вірменії, Узбекистану, Молдови та Придністров`я передано 13 комп`ютерів.

Матеріальну допомогу українським громадам та часописам надавали обласні державні адміністрації. Зокрема, Волинська ОДА виділила редакції газети «Берестейський край» (орган громадської організації «Просвіта Беерстейщини», м.Брест) 1600 грн., папір та кошти на поліграфічні послуги.

Також через економічну скруту та вкрай обмежене фінансування Програми 1998 року унеможливилась реалізація частини запланованих заходів: - відкриття об`єднаного корпункту Держтелерадіо та Дінау у м.Бішкек (Киргизія); - проведення семінару директорів та організаторів освітніх закладів східної діаспори на базі Ризької української школи; - проведення міжнародної науково-практичної конференції «Освіта в українському зарубіжжі: досвід становлення і перспективи»; - реалізація концепції Головархіву при Кабінеті міністрів України щодо створення Архіву української діаспори.

Гедін Максим

НОСТАЛЬГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

В сучасних умовах потужної антиукраїнської пропаганди з боку росії як ніколи важливим завданням постає пошук оптимальних форм і способів організації контактів в різних сферах, зокрема, в сфері туризму і рекреації. З огляду на теперішній стан справ, одним з перспективних напрямів подальшого розвитку туризму в Україні можна вважати ностальгічний туризм. Цей напрям дуже важливий також з огляду на те, що в зовнішній політиці України чітко проявився акцент на формування тісних зв'язків з українською діаспорою в різних регіонах світу. Еміграція породжує таке явище як ностальгія, яке важко подолати, і воно пов'язане зі спогадами і тугою за втраченим. Однак, у нинішніх умовах ностальгічний туризм покликаний зіграти важливу роль у підтримці і активізації різноманітних контактів з зарубіжними країнами, збереження почуття приналежності до єдиного геоінформаційного і економічного простору, причетності до спільної історичної долі [1, с.56].

Ностальгійний туризм часто має етнічну специфіку, пов'язаний із міграціями з однієї в іншу місцевість представників різноманітних етнічних спільнот. Однак насправді етнічний туризм – це різновид пізнавального туризму, який забезпечити організації туристичнихпоїздок у регіони історичного проживанняпевного етносу для ознайомлення з його матеріальною та духовною культурою, збереженою в автентичному середовищі.

Саме поняття «ностальгічний туризм», так само як і «ностальгія», в своїй основі містить тугу за батьківщиною, тобто відвідування України членами української діаспори (емігрантами та/або їхніми нащадками, які народились поза межами України). Також сюди можна віднести і подорожі в межах України, які часто називають сентиментальним туризмом (що є синонімом до ностальгічного) - відвідини родичів, друзів або місць колишнього проживання. Місцями для ностальгічного туризму можуть бути наприклад поселення, які зникали внаслідок евакуації, депортацій і знищення місцевого населення, природних катастроф або ж внаслідок руйнування будинків. Ще одним варіантом може бути зникле поселення зі збереженою інфраструктурою, яке просто заселили заново; поселення, в яких основна частина етносу лишилася, але значна частина представників з тих чи інших обставин змінили місце проживання. І, нарешті, місцем для ностальгічного туризму може бути поселення, з якими пов’язані окремі події або фактори (мається на увазі місце, яке становить туристичний ресурс не для загалу, а для окремої невеликої групи осіб) [2, с.130-131].

На сьогодні, деякі турфірми пропонують спеціальні ностальгічні тури. Наприклад, можна побачити пам'ятні місця Києва, Харкова, Полтави, Львова, де збереглися або були відновлені синагоги, великі кладовища та інші пам’ятки. Але частіше кожен турист робить для себе маршрут і відправляється в ті міста і місця, де народилися його предки. В той же час відмітимо, що в Україні недостатньо налагоджена діяльність туроператорів. Першочерговим завданням в цьому плані виступає налагодження зв’язків з закордонними туроператорами, особливо з тими, офіси яких знаходяться у місцях проживання закордонних українців. Така співпраця значно підвищила б інтерес українців з діаспори до відвідин України. Позиції діаспорного туризму на українському ринку туристичних послуг є слабкими.

Розвитку ностальгічного туризму в Україні покликаний сприяти Закон України “Про правовий статус закордонних українців”, ухвалений 4 березня 2004 р.. Метою цього Закону є сприяння розвитку національної свідомості українців, що проживають за межами України,зміцненнязв'язків зБатьківщиною. відповіднодозакону, закордонний українець особа, якає громадянином іншоїдержаву або особою без громадянства,має українське етнічне походження або

родом з України.Закордонні українці отримали право на безкоштовне оформленнябагаторазовоївізидлявідвідуванняУкраїні, без надання відповідного запрошення, терміном дії на п'ять років на підставі посвідчення закордонного українця. Безумовно, це значний крок до зближення з діаспорою.

Своєрідність ностальгічного туризму полягає в тому, що він грунтується на використанні туристичних ресурсів, які становлять найцінніші туристичні продукти, найбільшою мірою приваблюють туристів і викликають зацікавлення у період короткого чи тривалого перебування на території певного регіону. Якщо загальні види туризму сприймаються і реалізуються мандрівниками належно й закономірно (безпосереднє перебування в природному оточенні, споглядання географічних ландшафтів, насолодження скарбами природи), то більшого або й значного зусилля вимагає вивчення специфічних особливостей краю – народних звичаїв, обрядів, історичних пам’яток, будівель, споруд, побуту, промислів, ремесл тощо), тобто притаманних певному регіону і населенню, яке з давніх-давен проживає в ньому. Зі всіх туристичних ресурсів етноресурси краю забезпечують найбільшою мірою підвищення туристського зацікавлення, туристичного приваблення, залишають найбільш міцні сліди в пам’яті про туристичні подорожі. Відповідно, пріоритетного значення набуває і розвиток етнотуристичної діяльності [3, с.5].

Після 24 лютого 2022 року на території України почали відбуватись бойові дії, яких Європа не бачила з років Другої світової війни. Задля збереження безпеки населення на низці територій було проведено евакуаційні заходи, що призвели до збільшення числа внутрішньо переміщених осіб, або збільшення представників української діаспори закордоном. Користуючись вищезгаданою класифікацією, всю територію України зараз можна в тій чи іншій мірі віднести до «поселення, в яких відбулася масова міграція».

Сьогодні світом шириться гасло «Stand with Ukraine», що допомагає привертати увагу світової спільноти до подій в Україні. Завдяки цьому збільшується кількість охочих її відвідати як серед іноземців, так і серед представників української діаспори, які раніше цього не планували. Наразі задовольнити цей запит Україні не вдасться через неможливість убезпечити майбутніх туристів від збройної агресії з боку Росії, яка відчувається по всій території країни.

На сьогоднішній день значна частина територій України не придатна для туризму з причин руйнування, замінування або проведення активних бойових дій. Завдяки Збройним силам України та Державній службі в Україні з надзвичайних ситуацій їхня кількість зменшується з кожним днем. Тому це лише питання часу, коли потенціал, наявний на цих територіях, можна буде використовувати для розвитку туризму, в тому числі і ностальгічного.

Таким чином, у країнах Західної Європи, США, Ізраїлі, Канаді та інших країнах проживає велика кількість вихідців з України та їх нащадків. Багато з них часто відвідують свою історичну батьківщину. Важливою частиною заходів з розвитку туризму в Україні повинна стати розробка спеціальних пропозицій для даної категорії туристів. Тематичні екскурсії дозволять іноземним туристам познайомитися з минулим своїх предків, їхньою культурою, дізнатися про знаменитих вихідців з країни, відвідати місця, пов'язані з історією різних народів, меморіальні комплекси, культові об'єкти тощо; взаємодіяти з представниками діаспори за кордоном і національними громадами на території України. Окрім цього, фестиваль може бути чудовим приводом від відати далеку Батьківщину и провести гарно час. До того ж це привабить значну кількість молоді.

1. Пудровська, М. (2021). Розвиток ностальгічного туризму в рамках фестивального руху. *Економіка та суспільство, 30*. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/652
2. Зубик, А. (2013). Проблеми та перспективи розвитку діаспорного туризму в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*, *42,* 128-135.
3. Вовчок, Я.В. (2017). *Ностальгічний туризм Прикарпаття: Навчально-методичний посібник для студентів туристичних спеціальностей*. Івано-Франківськ.

Горбунова Галина

МИКОЛА ПЛАВ'ЮК – ІСТОРИЧНА ПОСТАТЬ ТА СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (ЗА НОВИМИ НАДХОДЖЕННЯМИ ЦДАГОУ)

Провідною архівною установою в Україні, яка зберігає документи історико-культурного надбання зарубіжного українства, є Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки (далі – ЦДАГОУ). Одним з важливих напрямів роботи архіву є комплектування його фондів новими надходженнями.

Близько року тривала підготовка до передавання ЦДАГОУ від Громадського об'єднання «Фундація імені Олега Ольжича» (Україна, далі – Фундація ім. О. Ольжича) архіву Миколи Плав'юка (1925–2012) – відомого українського громадсько-політичного діяча, лідера національно-визвольного руху, останнього президента Української Народної Республіки (УНР) в екзилі.

М. Плав'юк народився на українських землях, які перебували на той час у складі Польщі. Пережив радянську, а потім і німецьку окупацію. Під час Другої світової війни опинився у Німеччині, а у 1949 р. емігрував до Канади. Спочатку долучився до роботи у молодіжних організаціях. Згодом, у різні періоди, був членом та/або очільником таких потужних організацій як Українське націона-

льне об'єднання (УНО) Канади, Комітет українців Канади (КУК), Координаційна рада Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій (КР ІСНО), Світовий конгрес вільних українців (СКВУ). Одночасно з діяльністю у вищезазначених організаціях М. Плав'юк сприяв зміцненню та розбудові Організації українських націоналістів (ОУН). Зрештою, у 1979 р. очолив Провід ОУН та залишався на цій посаді до кінця життя.

У грудні 1989 р. Миколу Плав'юка було обрано президентом УНР в екзилі. Із відновленням незалежності України, саме він ініціював припинення діяльності Державного центру УНР в екзилі та передачу повноважень першому Президенту незалежної України Леоніду Кравчуку, підтвердивши цим спадкоємний зв'язок УНР та сучасної України.

У 1993 р. М. Плав'юк отримав громадянство України, де й продовжив свою громадську роботу як голова Проводу ОУН, засновник і голова Фундації імені Олега Ольжича в Києві та засновник видавництва імені Олени Теліги.

У ЦДАГОУ зберігаються документи, що висвітлюють окремі віхи громадсько-політичної діяльності М. Плав'юка, передані Фундацією ім. О. Ольжича у попередні роки. Але містяться вони у дотичних до його напрямів діяльності фондах. Передача на постійне зберігання документального зібрання самого М. Плав'юка стала знаковою подією для архіву. Офіційна передача та презентація нового надходження відбулась 24 січня 2024 р. в урочистій атмосфері у читальному залі ЦДАГОУ. Передані документи мають чималу історичну цінність і їх внесення до Національного архівного фонду та подальше гарантоване державне зберігання відкривають перед дослідниками широкі можливості вільного доступу як до оригіналів документів, так і до їх цифрових копій.

Архів М. Плав'юка містить документи (листи, статті, особистий щоденник, світлини тощо) його багатогранної діяльності, а також зібрані ним колекції документів з історії ОУН та інших українських громадських організацій, які діяли за кордоном і в Україні.

На особливу увагу заслуговує особистий щоденник М. Плав'юка, який він регулярно вів упродовж 2006–2007 рр., фіксуючи суспільнозначущі та особистозначущі події, доповнюючи їх світлинами, листами, копіями інших документів. Записи у щоденнику вирізняються певною емоційністю, що притаманно джерелам особового походження.

З щоденника відомо, що М. Плав'юк надовго залишав Канаду та кілька місяців вів активне громадське життя в Україні (упродовж 17.08–08.10.2006 та 05.02–29.05.2007). У цей час він брав участь у нарадах, що проводилися вищим керівництвом держави; у підготовці та проведенні заходів, присвячених 15-й

річниці Незалежності України, IV Всесвітнього форуму українців, XVII Великого збору українських націоналістів та інших.

Сторінки щоденника містять згадки про участь М. Плав'юка у заходах, присвячених 100-річчю О. Теліги, 150-річчю І. Франка, урочистому відкриттю пам'ятника А. Мельника на його батьківщині у с. Воля Якубова на Львівщині, освяченню монумента пам'яті героїв Крут на Чернігівщині тощо. Неодноразово згадував М. Плав'юк про важливість вшанування на державному рівні 100-річчя від дня народження Олега Ольжича як в Україні, так і за кордоном.

Перебуваючи у Канаді, діяч продовжував стежити за подіями в Україні, зокрема, за підготовкою до роковин Голодомору в Україні 1932–1933 рр.: «Україна таки дещо краще відзначує роковини Голодомору […] Меморіальний центр в Києві – хоч освячено камінь! Вперше в російських центрах будуть молитись за жертви» (28.11.2006).

Занотовував М. Плав'юк свої враження від зустрічей і телефонних розмов з політичними та громадськими діячами України та зарубіжжя. Залишаючись головою Проводу ОУН, він регулярно фіксував свої роздуми щодо нових завдань, що постали перед організацією після відновлення незалежності України, підсумки нарад і зустрічей з членами ПУН.

Уважно стежив М. Плав'юк за політичним життям в Україні та за її становищем на міжнародній арені. Останній запис щоденника від 09.10.2007 р. присвячений результатам Парламентських виборів в Україні: «День повернення в Україну. Там продовжуються повиборчі «страсті». Спекуляцій більше чим фактів. Вибори не розв'язали всіх проблем […] заклики Президента шукати де [поєднання] Львова і Донецька – це гарно. Буде ще краще, як такі ж само почування буде висловлювати Донецьк. Українського Донецька ще дуже важко почути!».

Серед документів, переданих до ЦДАГОУ Фундацією ім. О. Ольжича, окрему групу становлять ті, що висвітлюють роботу організацій, членом і/або керівником яких був М. Плав'юк: УНО Канади, КУК, КР ІСНО, ОУН, СКВУ та інші. Діяльність цих організацій передбачала тісну співпрацю з іншими українськими об'єднаннями. Саме тому в архіві діяча збереглися статути, правильники, обіжники, листи та інші види документів українських організацій, що діяли у Великій Британії, Німеччині, Канаді, США та інших країнах.

Вагоме місце у документальному зібранні М. Плав'юка посіло його листування з відомими українськими громадсько-політичними діячами, а також листи інших провідників та членів ОУН, зібраних ним. Тематика листів, їх чисельність, статусність респонденів вражають. Серед адресатів і адресантів – О. Штуль-Жданович, Д. Квітковський, Я. Маковецький, Д. Ребет, З. Книш,

О. Зінкевич, А. Жуковський, Б. Гасюк, С. Касіян, Я. Мусіянович, В. Михайлів, В. Лазовинський, П. Дорожинський, М. Герець, Л. Винар і багато інших.

Зберіг М. Плав'юк і невелику добірку листів голови Проводу ОУН А. Мельника до українських діячів США та Канади. Епістолярії датовані 1957 роком, коли тодішній очільник ПУН повернувся до Європи з заокеанської подорожі, яка відбулась на запрошення представників УНО Канади з нагоди 25-річчя організації. Одним з ініціаторів заходів був тогочасний голова об'єднання – М. Плав'юк. Його авторству належить і стаття «На історичній стійці. Думки з нагоди 25-ть ліття праці Полк. А. Мельника на становищі Голови ПУН» (1963). він не тільки зосередив увагу на діяльності А. Мельника як видатного українського громадсько-політичного діяча та провідника ОУН, а й оцінив його внесок у консолідацію українства за межами Батьківщини.

Статті, доповіді, повідомлення М. Плав'юка (деякі написані під псевдонімами Гайовий, Ковальчук, М. Коваленко) становлять окремий масив документів нового надходження. Вони присвячені актуальним подіям та завданням, які стояли перед представниками закордонного українства, а також висвітленню та аналізу діяльності громадсько-політичних, культурно-освітніх, молодіжних та інших українських організацій за кордоном.

Передано до ЦДАГОУ і добірку офіційних грамот, подяк, дипломів, вручених М. Плав'юку як визнання його невтомної багаторічної громадсько-політичної діяльності представниками української діаспори та державними інституціями та громадськими організаціями незалежної Україні.

Навіть побіжний огляд документів архіву М. Плав'юка, які є різноманітними за своїм походженням і змістом, дозволяє зробити висновок про особливу значущість їх як джерел з історії нашої державності, боротьби за незалежну Україну. Серед них не можна не згадати «Грамоту про складання повноважень і припинення діяльности Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі» [ЦДАГОУ, Ф. 428. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 34.], одним із творців якої був М. Плав'юк.

22 серпня 1992 р. на урочистому засіданні Верховної Ради України М. Плав'юк передав унікальний документ першому Президенту незалежної України Л. Кравчуку, а сам увійшов в історію як останній президент УНР в екзилі.

Крупа Тетяна

РОЗДУМИ ГРОМАДЯНКИ УКРАЇНИ ПРО РОБОТУ ПОСОЛЬСТВА УКРАЇНИ У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН

Всі аспекти роботи посольств України за кордоном регулюються законами України, зокрема: Конституція України [1], Консульський закон України [2], Указ Президента України «Питання координації зовнішньополітичної діяльності держави» (22 грудня 2021 року) [3], Закон України «Про дипломатичну службу» [4], а також інші нормативно-правові акти, які регулюють діяльність дипломатичних представництв та консульських установ за кордоном.

Ці закони визначають права, обов`язки і функції посольств України та надають юридичну базу для їхньої діяльності.

Зокрема, Посольство України в іншій країні має ряд обов'язків і функцій, серед яких:

1. Захист прав і законних інтересів громадян України, які перебувають на території акредитації Посольства.
2. Надання консульської допомоги громадянам України у разі їхньої потреби, включаючи надання консульських послуг, видачу документів, допомогу у вирішенні правових питань тощо.
3. Розробка та реалізація заходів з метою підтримки дружніх відносин між Україною та країною акредитації.
4. Представництво і захист інтересів України в дипломатичних та консульських відносинах з іншими державами та міжнародними організаціями.
5. Забезпечення правового, економічного, культурного та іншого співробітництва між Україною та країною акредитації.
6. Надання інформаційної підтримки громадянам України щодо умов перебування в країні акредитації, важливих подій та інших питань.

Ці обов'язки засновані на Консульському законі України та інших нормативно-правових актах, які регулюють діяльність українських дипломатичних представництв за кордоном.

І, начебто, все гарно та ясно прописано. Але...

Головне «але» полягає в тому, що сьогодні ми маємо надкскладну міжнародну ситуацію для нашої держави. Питання захисту інтересів країни в умовах воєнної агресії сьогодні є для кожного громадянина України – обов’язком. І як ми, прості громадяни України, можемо сьогодні це право реально конструктивно реалізувати?

Відразу хочу сказати, що зараз мова не буде йти про ті донати, що сьогодні кожен з нас надсилає ЗСУ... Особисто для мене це питання – риторичне і суто приватна справа кожного українця.

Я хочу, щоб ми розглянули саме координацію дій світового українства з боку нашої держави. Тож розповім свою історію.

В 2019 році я, за запрошенням казахстанського університету, переїхала жити та працювати до Казахстану, де й очолюю сьогодні важливу наукову лабораторію. Так, я – науковець. За основним фахом я – історик, археолог та реставратор, що має солідні наукові здобутки. Які й були відзначені Казахстаном.

Я народилася та 50 років свого життя прожила у Харкові, де, свого часу, також працювала в університеті...

Війна почалася для мене в 2014 році. До самого виїзду за межі України я була пов'язана з історико-культурними проектами з цього приводу.

Події 2022 року мене застали в Казахстані.

Завдяки своїм британським колегам та своєму поважному науковому здобутку я з перших днів війни стала незалежним експертом Global Heritage Fund (GHF) та учасником міжнародної групи з незалежного моніторингу спадщини України під час війни [5; 6].

Для мене було та є надважливим бути дотичною до боротьби своєї країни! Тому й роблю все, що можу. Але... за п'ять років свого проживання в Казахстані я не отримала смс від рідного Посольства до Дня Незалежності України. Не отримала навіть під час війни!

Хоча в моєму розумінні, ми повинні тісно співрацювати! Сьогодні за межами України опинилася велика кількість українців. Не всі з них – біженці. Зокрема, я мала співпрацю з Посольством, коли оформляла Вид на проживання та отримувала документи через консульську службу.

Ми всі сьогодні добре знаємо, що наш ворог вкладає величезні кошти в ідеологічну обробку мешканців інших країн. Вважаю, що і ми повинні доносити через механізми дипломатії консолідовану позицію України.

Тому вважаю, що саме Посольства повинні не бути байдужими до інтересів України та залучати до широкої роботи громадян України в рамках чинного законодавства країни, де ми знаходимося.

Але ми Посольству України в Казахстані – не потрібні.

В жовтні 2023 року я мала спілкування з Посольством. Розповіла про роботу нашої групи та дуже просила залучати мене для діяльності Посольства. Проте жодного разу цього не відбулося.

А якщо зараз зайти на сайт Посольства України в Казахстані (https://kazakhstan.mfa.gov.ua/), то виділеної інформації про об'єктивний перебіг подій в Україні ми не побачимо.

Хоча, з огляду на власний досвід проживання в Казахстані, я можу чітко зазначити, що з боку казахстанського соціуму запит на чітку офіційну інформацію – є. Варто тільки зазначити, що громадяни Казахстану з перших днів війни надавали та надають і зараз гуманітарну допомогу нам, українцям...

Але поточної роботи Посольства я не бачу. І ще раз підкреслю, що цікавості до співпраці з нами, громадянами України в Казахстані, я не бачу.

Чи не завелика ціна про комфортне життя для когось з українських чиновників від МЗС сьогодні?

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (25.04.2024)
2. Консульський закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text (25.04.2024)
3. Указ Президента України "Питання координації зовнішньополітичної діяльності держави", 22 грудня 2021 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/2021#Text (25.04.2024)
4. Закон України «Про дипломатичну службу». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text (25.04.2024)
5. Project: Under Fire Heritage of Ukraine. URL: www.museum-ukraine.info/?p=13576 (25.04.2024)
6. How museum workers are tracking cultural destruction during the war in Ukraine. As on-the-ground informants, they're documenting the monuments and relics lost to the Russian invasion. URL: www.fastcompany.com/90813290/cultural-destruction-war-ukraine (25.04.2024)

Васильчук Володимир

ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІТЬ

У сучасному світі значного поширення набуває поняття еміграція. Американський історик П.Меннінг одну зі своїх фундаментальних праць «Migration in World History» починає з таких слів: «Історія світу містить в собі видатні оповіді про міграцію в кожному епосі» [1, с.22]. Цікаво що, не є винятком й міграція інтелектуальна, коріння якої сягає часів давньогрецьких філософів. Отже, переїзд Арістотеля з Македонії до Греції, на думку дослідника Ануша Хошкіша, теж до певної міри можна вважати «відтоком мізків» [2, с.180].

Перша інформація про емігрантів з України зустрічаються здавна. Сьогодні ми маємо їх помітний слід у культурі Європи та інших континентів. Так, подорожі просвітителя XV ст. Ю. Дрогобича, П. Орлика, популяризатора кави на європейському континенті Ю. Кульчицького та ін. Масова міграція до інших держав набув масового характеру в XIX-XX ст.

В дослідженнях зарубіжного українства науковці традиційно використовують поняття «діаспора», акцентуючи увагу на факті розселення українців у різних країнах світу. Значимим є той факт, що термін «міграція» не визначений

у межах законодавства України. Натомість є закони, що регулюють імміграцію, зовнішню трудову міграцію тощо.

На сучасному етапі розвитку глобалізації трудова еміграція виступає своєрідним каталізатором процесу усунення обмежень на перетин державного кордону, забезпечення вільного пересування громадян, адже вона є одночасно причиною (консолідації культур, релігій) та наслідком («стирання кордонів» між етносами, державами) глобалізації. Однак українська трудова еміграція не є явищем, пов'язаним лише зі світовими тенденціями. Особливістю мотивації до переселення наших громадян на нові місця проживання та працевлаштування за кордоном є кризові економічні чинники всередині країни.

Повномасштабне російське вторгнення в Україні після 24 лютого 2022 р. зумовила масштабні еміграційні процеси. Це стало причиною нової хвилі еміграції українців в країни світу. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) з 24 лютого по 13 червня 2022 р., війна російської федерації проти України загалом змусила майже 7,5 мільйонів українських громадян тікати до інших країн у пошуках безпеки [3].

Традиційно в історії українських еміграційних процесів було чотири хвилі української діаспори.

Перша хвиля - початок масової еміграції (трудова), тривала 1870 – до 1914 р.

Друга хвиля охоплювала міжвоєнний періодт1920 по 1939 р. Ця хвиля отримала назву політичної еміграції.

Третя хвиля (політична) тривала з 1947 по 1953 р.

Четверта хвиля (заробітчанська): з 1987 по 2010 р.

2010-2017 р. нову хвилю зумовили світова фінансово-економічна криза, глобалізація світової економіки в цілому, панування постіндустріальних цінностей, а також політичні події в Україні.

Отже, для України, однієї з найбагатших країн світу за природними ресурсами, гостро постає проблема втрати головного капіталу та провідної цінності – корінного населення, українців. У процесі осмислення цієї проблеми важко відділити теоретичну актуальність від політичної злободенності. Адже сьогодні етнічні українці фактично поділені навпіл: половина проживає на батьківщині, а половина (за різними оцінками, від 16 до 25 млн.) розкидана по світах [4, с.6]. Закордонні українці розселені майже у ста країнах світу. Більш, ніж у 60 державах нині діють їхні громадські об'єднання.

2022 р. – від початку повномасштабного вторгнення за межі України виїхало 15,3 млн громадян. Такі дані оприлюднило Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR) [5].

Українська діаспара неоднорідна за своїм політичним світоглядом, соціальноекономічним становищем, культурно-освітнім розвитком, віросповіданням, рівнем національної самосвідомості, ступенем інтеграції у суспільства країн проживання.

З урахуванням особливостей формування середовищ зарубіжних українців виділяють такі їхні три типи: 1) українці, що проживають у смузі етнічних кордонів України, але внаслідок проведення державних кордонів опинилися в складі інших держав (Росія, Білорусь, Молдова, Румунія, Угорщина, Словаччина, Польща); 2) українці, які сформували компактні етнічні масиви (Приуралля, Казахстан, Сибір, Далекий Схід тощо); 3) українці, що дисперсно розселені в інонаціональних масивах. Сюди відносять країни Європи (Італія, Іспанія, Португалія, Велика Британія, Чехія, Франція, Німеччина), Північної Америки (США, Канада), Латинської Америки (Бразилія, Аргентина, Уругвай, Парагвай), країни Балтики, Азії, Закавказзя [6, с.77].

У провідних державах, зокрема в Канаді, США, Німеччині, Австрії, Франції та інших країнах, в українському середовищі забезпечується вивчення української мови молодим поколінням закордонних українців на шкільному та університетському рівнях, зокрема через діяльність університетських кафедр української мови та літератури. Але, водночас спостерігається тенденція до зменшення використання рідної мови в україномовному середовищі.

Українські громади мають велику кількість різних громадських об’єднань: політичних, культурно-освітніх, професійних (об’єднання лікарів, учителів, інженерів, адвокатів), жіночих, молодіжних тощо. Найбільш авторитетними й потужними серед них є Українська всесвітня координаційна рада (УВКР), Світовий Конгрес Українців (СКУ), Європейський Конгрес Українців (ЄКУ) і Товариство зв’язків з українцями за межами України «Україна – Світ» (Товариство «Україна – Світ»).

Основною координаційною громадською структурою світового українства є Українська всесвітня координаційна рада, створена громадськими організаціями України та зарубіжжя у 1993 р. Членами УВКР є громадські організації з України та країн світу. Головною метою діяльності УВКР є збереження національної ідентичності українців у країнах їх мешкання, а також сприяння співпраці України із закордонними українцями та з владними структурами у державах їх поселення. Головну увагу УВКР приділяє підтримці об’єднань українців у пострадянських державах.

У 1967 р. у Нью-Йорку створений Світовий Конгрес Вільних Українців (з 1992 р. Світовий Конгрес Українців), який об’єднує 300 громадських організацій закордонних українців з понад 30 країн світу.

Міжнародними об’єднаннями є також Європейський конгрес українців (представляє інтереси українських громад у 23 країнах, здебільшого у Центральній та Східній Європі), Світова Федерація Українських Жіночих Організацій, а також Світова Федерація Українських Лемківських Об’єднань.

Варто зазначити, що Україна має створити власний вектор розбудови, в якому на ряду з нею будуть брати участь країни-прихистку, міжнародні організації, власне мігранти. Проведення реемігрції буде складним, довгим та багатоетапний процесом, проте без його впровадження Україна ризикує втратити суттєву частку громадян, а разом із цим існування у якості незалежної держави із власною національною ідентичністю. України повинна мати власний план повернення громадян, залучившись підтримкою міжнародних організацій та інших держав світу.

1. Manning, P. (2013). *Migration in World History*. London, New York: Routledge.
2. Khoshkish, A. (1966). Intellectual Migration: A Sociological Approach to «Brain Drain». Cahiers d’Histoire Mondiale. *Journal of World History. Cuadernos de Historia Mundial*, *10*, 178–197.
3. Refugees Operational Portal. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.247971463.16127033
4. Трощинський, В. (1999). *Українці в світі*. Київ.: Видавничий дім «Альтернативи».
5. Пишний, А. Українські мігранти в Європі – не тягар, а цінний людський. *Економічна правда*. URL: www.epravda.com.ua/columns/2022/12/15/695056/
6. Заставний, Ф. Д. (1991). *Українська діаспора: розселення українців у зарубіжних країнах*. Львів.

Костючок Петро

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ: АМЕРИКАНСЬКА НАРОДНА РАДА УГРО-РУСИНІВ

Завершення Першої світової війни змінило політичну карту світу, надало можливості для реалізації національних проєктів народів, які входили до Австро-Угорської монархії, зокрема українців. Серед українців Закарпаття існували різні етнополітичні орієнтації: автохтонна, прочехословацька, проугорська, прорумунська. Національному піднесенню населення Закарпаття сприяли національно-визвольні змагання українців в Австро-Угорщині та державотворчі процеси на Наддніпрянщині. Значну роль у процесах визначення приналежності Закарпаття відіграли карпаторусинські емігранти у США.

Американська народна рада угро-русинів створена 23 липня 1918 р. на основі «З'єднання греко-католицького руського братства» і «Зборів греко-католицького руського церковного братства» у м. Гомстед штат Пенсільванія була очолена М.Чопеєм, секретарем призначено Ю.Гардоша [6]. Ця організація активно долучилася до дискусій щодо правового та державного статусу Закар-

паття після Великої війни. Американська Народна Рада угро-русинів на своєму засіданні 23 липня 1918 року в Гомстеді прийняла такі три альтернативи вирішення закарпатоукраїнської проблеми: «1. Підкарпатські русини повинні одержати повну незалежність; 2. Якщо це буде неможливим, тоді підкарпатські русини об'єднаються з своїми братами галицькими і буковинськими; 3. Якщо ж це теж виявилося б неможливим, тоді вони повинні одержати автономію» [2, с. 51].

У Меморандумі Ради (Memorandum from the American National Council of Uhro-Rusins), автором якого був адвокат Г. Жаткович, для вручення президенту США В. Вільсону 21 жовтня 1918 р. американські русини висували такі візії майбутнього Закарпаття: визнання окремішності угро-руського народу, або автономія у разі об'єднання з одним із сусідніх слов'янських народів, або певна автономія у складі Угорщини [3]. Усі варіанти були президентом США відкинуті, прийнятним визнано автономію у складі слов'янської держави.

Вступ 26 жовтня 1918 р. американської ради до «Центральноєвропейської демократичної унії», яка була об'єднанням представників емігрантських осередків народів Центральної Європи на американському континенті, став важливим етапом нової орієнтації русинів. 26 жовтня 1918 р. вони уклали неофіційну угоду («Філадельфійська угода») з Т. Масариком щодо карпато-русинської автономії у майбутній федеративній республіці Чехословаччина. 12 листопада 1918 р. американська рада на з'їзді у м. Скрентон у штаті Пенсільванія висловилася за приєднання Закарпаття до Чехословаччини. За ініціативи Г. Жатковича був проведений плебісцит серед американських русинів. 67% учасників підтримали приєднання до Чехословаччини [3, с. 106].

13 листопада Г. Жаткович передав Т. Масарику копію протоколу засідання Народної Ради в м. Скрентоні: «Угорська Русь як штат на федералістській основі – з найширшими правами, приєднується до Чехословацької демократичної республіки при умові, що до неї будуть належати всі попередні угорсько-руські комітати, а саме: Спиш, Шариш, Земплин, Абауй, Гемер, Боршад, Угоча, Берег та Марамарош» [2, с. 55].

Г. Жаткович навесні 1919 р. як своєрідний амбасадор перебував у Парижі, Празі, Братиславі, репрезентуючи рішення американських русинів приєднати Закарпаття до Чехословаччини.

8-9 травня 1919 р. відбулося об'єднання Пряшівської, Ужгородської і Хустської Рад в Руську Центральну Раду, яка прийняла спільне рішення про входження Підкарпаття до ЧСР на федеративних засадах. У прийнятій резолюції зазначалося: «Центральна Руська Народна Рада прилюдно заявляє, що від імені всього народу вона цілковито підтримує ухвалу американської угро-русинської

ради про об’єднання з чехословацьким народом на основі повної національної автономії» [1, с. 33]. Безпосередньо легітимації приєднання цих територій до новоствореної Чехословаччини надало рішення американських русинів [5, с. 120].

Таким чином, діяльність американської народної ради угро-русинів демонструє активність та важливість закордонних русинів/українців у геополітичних процесах щодо визначення становища Закарпаття після завершення Першої світової війни.

1. Болдижар М. Державно-правові аспекти входження Закарпаття до складу Чехословаччини. Ужгород, 2006. 72 с.
2. Ванат. І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини (1918–1938). Пряшев: Словацьке пед. вид-во, 1990. 408 с.
3. Віднянський С. Жаткович Григорій. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й Київ, 2005. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zhatkovych_G
4. Віднянський С. Проблема самовизначення і розв'язання питань про державну приналежність Закарпаття після Першої світової війни. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. Вип. 16 (1). С. 104–115.
5. Ладжун Ю. Модель етнонаціональної політики чехословацького уряду в Підкарпатській Русі (1919–1939). *Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія»*, вип. 2 (33), 2014. С.118–123.
6. Лемак В.В. Американська народна рада угро-русинів. *Енциклопедія історії України:* Т. 1: А-В. Київ, 2003. URL: www.history.org.ua/?termin=Amerykanska_narodna

Шендеровський Василь

ЗБЕРЕЖЕННЯ МОГИЛ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ’ЯТІ

Ніщо так не розширює наше пізнання природи і сутності людського життя, як близьке знайомство з великими постатями людства. Розвиток науки не може бути успішним без вивчення її історії, без вивчення творчого доробку окремих вчених, їхньої ролі в розвитку наукового знання. Тому в пізнавальному процесі актуальну роль відіграють енциклопедичні видання, в яких висвітлено біографічні дані вчених і їхній внесок у розвиток світової науки і техніки. А оскільки більшість науковців, про яких йде мова в книгах «Нехай не гасне світ науки», «Вчені України у світовій науці», музейних експозиціях «Трагічні скрижалі української науки» і «Доля дванадцяти», є малознаними й тривалий час замовчуваними в нашій вже незалежній Україні, то, на нашу думку, стало доцільним написання такого довідника, який міститиме короткі відомості про життя і творчу діяльність видатних науковців. Про велику роль, яку відіграють

видатні особистості в патріотичному вихованні, наголошували неодноразово [1].

Наприклад, патріарх Володимир (Романюк) стверджував, що «першими, хто повертає народу його культуру, його рідну мову, все, що протягом багатьох віків знищували і що перебувало в гонінні, є українська інтелігенція і діячі культури…».

Зазначимо, що відомості про вчених, нариси про яких вміщено у книзі «На скрижалях науки», стали відомі в результаті наших досліджень [2].

У довіднику окремо подано біографії вчених, які започатковували Українську академію наук, що від початку існування була і залишається центром консолідації суспільства та виявлення ресурсів його розвитку.

У книзі висвітлено трагічні долі багатьох вчених, народжених українською землею, що змушені були з різних причин залишити Батьківщину і згодом працювати на розвій інших держав. Акцентовано увагу на долях вчених, знищених радянською ідеологічною системою як «ворогів народу».

Окрім того, автор книги «На скрижалях науки» вважав за доцільне подати інформацію про місце поховання, про некрополі, де поховані ці вчені як на території України, так і в інших державах, щоб і цим також привернути увагу громадськості України до її правдивої історії, неоціненної культурної і духовної спадщини, вбачаючи у цьому один з аспектів сучасної національної пам'яті. Варто додати, що архіви про поховання на Байковому цвинтарі (як і на інших некрополях) до ІІ Світової війни знищено, тому в деяких нарисах не було змоги вказати номери ділянок, рядів могил та місць поховання.

До числа віднайдених могил вчених, про яких в різних джерелах міститься інформація, що вони є втраченими, назвемо бодай кілька:

Володимир Косинський (13.08.1864–5.11.1938) – видатний фахівець у галузі політекономії, фінансів і економіки сільського господарства, один із перших дійсних членів УАН, член відділу соціальних наук, заступник міністра праці, а згодом міністр праці у гетьманському уряді. Могилу віднайдено на Покровському кладовищі в Ризі.

Овксентій Корчак-Чепурківський (28.02.1857–27.11.1947) – визначний гігієніст, епідеміолог організатор системи охорони народного здоров'я, творець української термінології, міністр УНР, дійсний член Всеукраїнської академії наук. Могилу віднайдено на Звіренецькому цвинтарі в Києві.

Борис Грабовський (8.06.1901–13.01.1966) − винахідник, автор відкриття електронної системи телебачення. Могилу віднайдено за участі співробітників посольства України в Киргизії на цвинтарі «Сєвєрноє» у Бішкеку.

Іоаникій Малиновський (16.11.1868–12.01.1932) – видатний історик, професор звичаєвого права, академік, член археологічної комісії ВУАН. Могилу віднайдено на Байковому цвинтарі, на жаль, захоплена і занедбана.

Микола Гришко (6.01.1901–3.01.1964) – ботанік, генетик, селекціонер, академік АН УРСР, творець ботанічного саду в Києві. Могилу віднайдено на Байковому цвинтарі.

Олександр Боргардт (3.02.1919–5.08.2002) – видатний фізик-теоретик, публіцист. У своїх публіцистичних працях [3] вчений логічно доводив, що український етнокультурний пласт є надзвичайно потужним і багатогранним, і він неодмінно скине імперську полуду русифікації. Могилу віднайдено на цвинтарі «Донецьке море» (Донецьк).

Збереження пам'яті про вчених завдяки віднайденню і збереженню їхніх місць поховань і можливо створення національної програми української некрополістики є важливим фактором успішного розвою держави і її майбутнього.

1. Шендеровський В. Вчені України у світовій науці. Київ : ВД «Простір», 2019. 976 с.
2. Шендеровський В. На скрижалях науки (біографічний енциклопедичний довідник). Київ : ВД «Простір», 2023. 336 с.
3. Борґардт О. Дві культури. Донецьк: вид-во і типогр. ДФТІ ім. О. О. Галкіна, 1999. 370 с.; Борґардт О. Аналітична історія України (від початку її існування): у 2 частинах. Ч. 1. Донецьк: вид-во і типогр. ДФТІ ім. О. О. Галкіна, 2001. 352 с.

Гуда Андрій

ВІЙСЬКОВІ ДІАСПОРЯНИ ТА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА

Історія земель «від Сяну до Дону» складна і насичена подіями трагічного змісту. На теренах сучасної України війни є звичним явищем. Українці часто потерпали від збройної агресії, лишали домівки, віддавали життя у боротьбі.

Вже понад десятиліття триває російсько-українська війна, що розпочалася 20 лютого 2014 року. Очевидно, що ця війна має екзистенційний характер, адже агресор прагне не просто ліквідувати Україну як державу, але й стерти українську ідентичність всюди, де зможе це зробити.

Агресія виявляється не лише на політичному та воєнному рівнях, але й у посяганні на культурні, соціальні, економічні, екологічні та всі інші аспекти життя українського суспільства. Війна проти української ідентичності відбувається через медіа, освіту, територіальну анексію, а державна російська пропаганда випромінює ненависть до всього українського. Тому ця війна має значний вплив не лише на геополітичну картину світу, але й на самоусвідомлення української нації, на її пробудження та розуміння критичності історичного моменту.

Важливий внесок у боротьбу вкладають і закордонні українці. Українська діаспора – одна з найчисельніших у світі.

Задокументовані випадки, коли діаспоряни прибували до України з-за кордону, приєднувалися до військових формувань та брали участь у захисті України. Сьогодні військові діаспоряни є ще одним символом солідарності та об'єднання українського народу в його боротьбі за свободу та незалежність.

Станом на 14.09.2021 року «Книга пам'яті полеглих за Україну» містить 252 прізвища воїнів, які народилися поза межами України [1]. Повномасштабне вторгнення агресора, яке розпочалося 24 лютого 2022 р. лише помножує кількість таких історій. Тільки частина з них є українцями за походженням, втім кожна окрема історія воїна унікальна і наповнена силою, самопожертвою, волею та мрією про вільну Україну.

Геннадій Васильович Біліченко (14 грудня 1972 – 13 квітня 2014) був капітаном СБУ [2]. Народився на території теперішнього Казахстану, згодом разом із батьками переїхав до Білорусі. Пізніше оселився в Полтавській області. У 1995 р. приєднався до Служби безпеки України. Брав активну участь у спеціальних операціях, зокрема у захисті законності та боротьбі з озброєними злочинцями [3].

13 квітня 2014 р., під час бойових дій у місті Слов'янськ (Донецька обл.), група спецпризначенців була направлена для визволення адміністративних будівель міста від російських терористів. Однак вони потрапили у засідку. Навіть після отримання численних поранень у бою, Г.Біліченко продовжував вести вогонь, захищаючи своїх товаришів. Загинув на місці зіткнення [3; 4].

За мужність та героїзм отримав кілька нагород, включно з орденом Богдана Хмельницького ІІІ ступеня (посмертно) [2].

Того ж квітневого дня 2014 року було оголошено про початок антитерористичної операції на сході України [3].

Андрій Олексійович Соколенко (5 серпня 1972 – 8 січня 2015) народився у місті Алмати в Казахстані. У 1984 р. батьки разом з Андрієм повернулися на свою батьківщину в Україну. Працював на Рівненській атомній електростанції, згодом таксистом [5; 6]. Пішов добровольцем до 34 батальйону територіальної оборони «Батьківщина», був старшим стрільцем. Крім своїх військових обов'язків, він займався ремонтом та вдосконаленням техніки і приладів [5].

Під час мінометного обстрілу терористами біля Дебальцевого 9 серпня 2014 р. Андрій, щоб врятувати життя побратимів, не залишився в укритті, а відкрив вогонь по лісопосадці, з якої коригувальник наводив вогонь російських бойовиків. Міна розірвалася поруч із ним і він зазнав численних осколкових поранень внутрішніх органів та голови. Помер 8 січня 2015 р. у Київському вій-

ськово-медичному клінічному центрі після 12 операцій та 5-місячної госпіталізації [5; 6].

А.Соколенко похований у Києві на Алеї Слави Героїв (Лісове кладовище). Його величезний внесок у захист України був відзначений численними нагородами, зокрема орденом «За мужність» ІІІ ступеня (посмертно) [5].

Артур Анатолійович Безсмертний (12 жовтня 1984 – 26 липня 2018) був снайпером Збройних сил України та учасником російсько-української війни.

Народився в місті Лієпая у Латвії. Його батько був українцем. Артур служив 3 роки у Національних збройних силах Латвії. У 2015 р. він вирішив долучитися до захисту України від російської агресії. Одразу вступив до добровольчих українських сил, згодом приєднався до ЗСУ за контрактом. Мав позивний «Ронін». Це вільний воїн, мандрівник, який не має над собою чужої влади, як і Артур, громадянин іншої країни, який воював за нашу. Протягом багатьох років він брав участь у різних операціях, включаючи бої біля Авдіївського лісу та бойові дії на Світлодарській дузі [7].

26 липня 2018 р. А.Безсмертний отримав смертельне поранення поблизу селища Новолуганське (Бахмутський район). Він був похований у с.Прядівка (Дніпропетровська обл.) поруч із могилою свого батька. За мужність і самовіддані дії у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня (посмертно) [7].

Марк Грегорі (Маркіян Григорій) Паславський (16 січня 1959 – 19 серпня 2014) народився в місті Нью-Йорк у США в сім'ї українських емігрантів. Виріс у Нью-Джерсі і пізніше вступив до військової академії Вест-Пойнт, яку успішно закінчив у 1981 році. У наступні п'ять років Маркіян служив у американській армії [8].

У 1990-ті роки він переїхав до України. Працював у фінансовій сфері. На Київщині заснував агрофірму «Русава-К», яка стала одним з найприбутковіших підприємств у районі. Був мультимільйонером [8].

Активно долучившись до Революції Гідності, взяв участь у боях в центрі Києва 20 лютого 2014 року. З початком війни на сході України М.Паславський воював у складі батальйону «Донбас» під позивним «Франко», який взяв собі на честь Івана Франка. У квітні 2014 р. став громадянином України. Відзначившись мужністю та відданістю під час боїв за визволення Іловайська, він отримав три смертельні поранення та загинув 19 серпня 2014 р. у віці 55 років [8].

М.Паславський був похований на Аскольдовій Могилі у Києві 26 серпня 2014 р., на його могилі встановлено пам'ятний знак. Його внесок у захист України відзначений орденом Данила Галицького (посмертно) [8; 9].

Ці Герої та багато інших діаспорян віддали своє життя, захищаючи суверенітет і територіальну цілісність держави в часи великого випробування. У них була мрія. Мрія про вільну та квітучу Україну. Хай пам'ять про них буде жити в думках українців як символ мужності і героїзму. Хай їхня жертва стане джерелом натхнення для наступних поколінь. Хай їхні імена залишаться у свідомості нації як вічний пам'ятник відданості своїй Батьківщині.

1. Книга пам'яті полеглих за Україну. URL: https://memorybook.org.ua/regions/other.htm (дата звернення: 27.03.2024)
2. Біліченко Геннадій Васильович. Книга пам'яті полеглих за Україну. URL: https://memorybook.org.ua/2/bilichenko.htm (27.03.2024)
3. Біліченко Геннадій Васильович. Служба безпеки України. URL: https://ssu.gov.ua/ua/pages/190 (дата звернення: 28.03.2019)
4. Юрій Бутусов. Перший офіцер ЗСУ, який відкрив вогонь по російських агресорах: Вадим Сухаревський порушив наказ не стріляти і врятував працівників СБУ під Слов'янськом 13 квітня 2014-го. URL: https://censor.net/ua/resonance/384308/pershyyi_ofitser_zsu_yakyyi_vidkryv_vogon_po_rosiyiskyh_agresorah_vadym_suharevskyyi_porushyv_nakaz (дата звернення: 30.03.2024)
5. Соколенко Андрій Олексійович. Книга пам'яті полеглих за Україну. URL: https://memorybook.org.ua/21/sokolenko.htm (дата звернення: 04.04.2024)
6. Двох важкопоранених українських бійців готують до лікування в Австрії. URL: https://www.5.ua/90/dvokh-vazhkoporanenykh-ukrainskykh-biitsiv-hotuiut-do-likuvannia-v-avstrii-60876.html (дата звернення: 04.04.2024)
7. Безсмертний Артур Анатолійович. Книга пам'яті полеглих за Україну. URL: https://memorybook.org.ua/2/bezsmertny.htm (дата звернення: 04.04.2024)
8. Паславський Марк Грегорі (Маркіян Григорій) («Франко»). Книга пам'яті полеглих за Україну. URL: https://memorybook.org.ua/19/paslavsky.htm (дата звернення: 04.04.2024)
9. У Києві прощались із загиблим добровольцем-діаспорянином. URL: www.5.ua/ukrayina/u-kyievi-proshchalys-iz-zahyblym-dobrovoltsem-diasporianynom-5420.html (дата звернення: 04.04.2024)

Іноземний досвід підтримки своїх зарубіжних краян

Шертвінєнє Наталія

ЛИТВА ТА ЇЇ ДІАСПОРА: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Литва вважає, що литовська нація є нероздільною, неважливо, чи литовці проживають в Литві, чи за її межами. Тому піклування діаспорою є одним із пріоритетів діяльності литовського уряду.

Світова литовська громада (СЛГ), зареєстрована в 1958 р. у США, діє згідно затвердженої Конституції СЛГ. Вищий орган – Сейм СЛГ, який скликається раз на 3 роки (крайній, 17-й, відбувся в 2023 р.). Управа складається з 9 членів з різних країн.

СЛГ об'єднує 55 парасолькових організацій, що діють у 37 країнах на всіх континентах. Налічується біля 250 литуаністичних шкіл, діють спортивні клуби. Окремо активно діє Світова спілка литовської молоді. Її представник автоматично входить в управу СЛГ.

Для співпраці з державними органами активно працюють дві комісії. Із законодавчою владою – Комісія Сейму Литовської Республіки і СЛГ, в яку входять 10 представників СЛГ і 10 парламентарів-представників різних політичних партій, віце-міністри. Так, уподовж 3 років було прийнято біля 70 правових актів чи поправок до них.

Литовська діаспора має свого депутата в Сеймі Литовської Республіки. Зараз це Даля Асанавічютє – великий друг України.

Друга комісія – Координаційна комісія литовської діаспори – працює з виконавчою владою. Збираються двічі на рік і за потреби.

Вся діяльність Комісій (транспортні витрати, проживання, харчування, культурна програма, екскурсії) фінансується Литвою.

Якщо в 2022 р. для співпраці з СЛГ відповідальні працівники були в 13 державних установах, у 2023 – вже в 50, то в 2024 р. передбачено в більш ніж в 70.

Зараз велика увага приділяється районним містам та містечкам. Адже нащадки вихідців з Литви найбільше цікавляться не столицею, а місцем, де народилися їхні предки. Саме туди звертаються за інформацією, впорядковують могили, інвестують.

СЛГ співпрацює з Сеймом та урядом Литви, МЗС, міністерством освіти, меріями, Литовським національним центром культури, університетом Вітаутаса Великого та іншими установами.

Постійно збільшується фінансування литовських організацій за кордоном. У 2023 р. виділено майже 10 млн євро.

В Литві всього населення 2,8 млн осіб, вважається, що за межами Литви проживають біля 1,3 млн литовців або осіб литовського походження.

Оскільки Литва зіткнулася з проблемою еміграції висококваліфікованих працівників в інші країни, після економічного форуму литовської діаспори, в 2010 р. при МЗС Литви була створений департамент «Глобальна Литва» (ГЛ), метою діяльности якого є консолідація інтелектуальних, професійних, фінансових ресурсів литовської діаспори для розвитку литовської економіки та науки.

ГЛ має 3 відділи: координації політики діаспори; зв`язку з діаспорою; повернення в Литву вихідців з Литви.

ГЛ співпрацює з СЛГ, Світовою спілкою литовської молоді, литуаністичними освітніми закладами, медіа діаспори, фондами, професійними клубами, церквами, спортивними організаціями, художніми колективами, Пластом та іншими патріотичними організаціями.

ГЛ також збирає і поширює інформацію про діяльність литовської діаспори. Організовує конференції, зустрічі, за допомогою діаспори шукає інвесторів для розвитку економіки Литви, а бізнесменам Литви – знаходити партнерів за кордоном.

ГЛ не тільки фінансує заходи, але і щорічно нагороджує найдостойніших. У 2023 р. нагороджена організація «Блу-Єллоу» – найбільша волонтерська організація з допомоги Україні з 2014 р. Варто зазначити, що ГЛ має більш як 500 звернень та резолюцій в різні державні та урядові інституції різних країн щодо допомоги Україні.

Дієвими є й інші інституції. Служба зайнятості займається працевлаштуванням осіб, які повертаються жити на батьківщину. Агентура у справах молоді надає стипендії молоді діаспори для проходження практики в Литві.

Lrt.lituanica – канал державного ТБ литовською і англійською мовами для діаспори.

Університет Вітаутаса Великого має інституцію, що вивчає діяльність діаспори, збирає, опрацьовує матеріали, надає платформу для спілкування представникам академічної спільноти діаспори з колегами Литви, обмінюватися досвідом, надає допомогу у вивченні історії Литви.

Багато уваги ГЛ приділяє тим литовцям, які хочуть повернутися в Литву – допомагають в працевлаштуванні, проживанні, влаштуванні їхніх дітей в освітні та дошкільні заклади. Заохочують і допомагають на конкурсах на державну та дипломатичну служби.

Велику увагу приділяють нащадкам політв`язнів, вивезених в заслання, допомагають в перепохованні праху.

МЗС Литви координує працю дипломатичного корпусу з діаспорою, адмініструє стажування молоді діаспори (на даний час є 148 можливостей в 58 інституціях). Також це міністерство МЗС висуває кандидатів для нагороди за заслуги перед Литвою закордонних литовців.

Діти литовської діаспори мають багато пільг під час вступу в вищі навчальні заклади Литви (зокрема, навчаються вони безкоштовно). Міністерство освіти оплачує оренду приміщень для литуаністичних шкіл, оплату вчителям, забезпечує посібниками.

Величезне консолідуюче значення для литовської нації має Свято пісні і танцю, що відзначається раз на 4 роки. З'їжджаються художні литовські колективи з усього світу і всієї Литви. Свято триває декілька днів, а підготовка до нього триває уподовж кількох років.

Також раз на 4 роки діаспора з`їжджається для проведення спортивних змагань.

Водночас литовські художні колективи відвідують з виступами зарубіжних литовців.

Влітку 2023 р., під час візиту урядової делегації Литви до Києва, у литовських парламентарів виникла ідея поділитися з представниками влади України своїм досвідом співпраці зі своєю діаспорою та зробити Вільнюс центром згуртування та консолідації української діаспори Європи. Тому 16 листопада 2023 р. один день щорічної конференції Сейму Литовської Республіки та СЛГ був присвячений Україні: члени парламенту, співробітники міністерств, державних установ розповіли, як вони працюють з діаспорою, а представники литовських організацій Європи, Америки та Австралії поділилися досвідом допомоги Україні під час повномасштабної війни росії проти України

У всіх виступах була підкреслена єдність всієї литовської діаспори щодо позиції до України, висока громадська активність. І хоч в кожній країні литовські організації мають різні можливості, але всі долучилися до допомоги Україні. Збирали кошти, виходили на мітинги підтримки Україні, допомагали литовцям-біженцям з України.

На всіх засіданнях були ухвалені резолюції щодо підтримки України. Як підсумок було завважено, що СЛГ зараз найважливіше – референдум у Литві щодо отримання подвійного громадянства і перемога України.

Висновки

Історія литовської і української діаспор 19-20 ст.має багато спільного. Однакові причини еміграцій (як економічні, так і політичні), ідентичні цілі організацій (збереження ідентитету нації, боротьба за незалежність своєї історичної батьківщини). Проте відрізняється відношення країн до своєї діаспори. Україна і до повномасштабної війни недостатньо приділяла уваги своїй діаспорі, громадськість не була достатньо інформована про величезну працю українських організацій за кордоном.

Україні є чому повчитися у Литви, особливо, коли внаслідок повномасштабної війни за межами України опинилося більше 6 млн українців, держава має постійно підтримувати зв'язок зі своїми громадянами за кордоном. Адже майбутнє України після її перемоги може в значній мірі залежати і від допомоги діаспори у відбудові України.

Еміґрація українців до Європи після лютого 2022 року: розселення, інтеґрація, наміри

Савчук Тетяна

СОЦІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ЦЕРКВИ «СЛОВО ВІРИ» У ВАРШАВІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Українські протестантські церкви займають активну позицію в сучасному суспільстві та державі. Церкви вже не тільки виконують свою місію щодо духовного розвитку особистості, але й активно впливають на суспільні процеси. Членів протестантських громад бачимо у владних інституціях, у сфері науки, освіти, бізнесу. Конфесії долучилися до вирішення гуманітарних проблем, спричинених повномасштабним вторгненням РФ в Україну. Перші спроби дати оцінку внеску християнських церков у подоланні наслідків війни вже почали з'являтися в науковій літературі. Увага передусім приділена діяльності українських православних церков, окремих протестантських деномінацій, які діють на теренах України [1]. Мета даного дослідження – висвітлити соціальну діяльність протестантської церкви «Слово Віри» у Варшаві в умовах російсько-української війни.

За офіційним звітом, представленим на сайті міської ради Варшави, Польща в березні 2022 р. прийняла 2,07 млн українців. Станом на лютий 2024 р. в країні зареєстровані 955 808 осіб, які звернулися про тимчасовий та постійний захист. Польща посіла друге місце після Німеччини за кількістю українських біженців [2; 3]. Еміграція українців після 23 лютого 2022 р. посприяла формуванню потужних осередків української діаспори у Варшаві, Кракові, Любліні, Жешуві, Вроцлаві та інших міст. Протягом 2023 р. статистика українських біженців зазнавала змін під впливом дії різних факторів – еміграції українців з Польщі до інших країн Європи, США, Канади та повернення українців на Батьківщину. Однак столиця Польщі, з її більшими можливостями для працевлаштування, пошуку орендованого житла, розвинутою соціальною інфраструктурою залишається привабливою для українців. Станом на 04 лютого 2024 р. у Варшаві отримали тимчасовий захист 105 952 особи. Окрім того тільки за офіційними даними в місті без статусу UKR мешкає 75609 українців [2].

Тисячі біженців проходять шлях адаптації до нових умов життя закордоном. І євангельська церква «Слово Віри» (офіційна назва – Kościół Zielonoświątkowy «Słowo Wiary» w Warszawie) була потужним соціальним ін-

струментом адаптаційних процесів в середовищі українських емігрантів. Церква мала подвійне українське та польське підпорядкування: визнавала приналежність до Української церкви християн віри євангельської (УЦХВЄ) та Церкви п'ятидесятників у Польщі (Kościół *Zielonoświątkowy* w Rzeczypospolitej Polskiej) [4; 5]. Вже таке подвійне підпорядкування, з одного боку, створює можливості для потужних відносин УЦХВЄ та віруючих в діаспорі, а з іншого боку є «м'яким» чинником інтеграції українців в польське суспільство.

З перших днів війни євангельська церква «Слово Віри» під керівництвом старшого пастора Олександра Дем'яненка включилася в протидію наслідкам російсько-української війни. Відділи церкви відповідали за різні напрямки роботи з біженцями. Наприклад, надавалися юридичні консультації стосовно перетину кордону, легалізації проживання в Польщі, отримання статусу тимчасового захисту. Члени церкви надавали тимчасове безкоштовне житло для біженців для полегшення адаптаційного періоду [5]. За даними адміністратора церкви Вадима Радченка, станом на червень 2023 р., 7300 осіб отримали речі першої необхідності, продуктові набори, одяг, засоби особистої гігієни [6].

29 жовтня 2022 р. в центрі міста на Замковій площі була проведена акція «Молитва за Україну», організована членами церкви «Слово Віри» та віруючими помісної церкви «Спасіння» (м. Луцьк) за участі радника Посольства України в Польщі Віталія Білого, старшого єпископа УЦХВЄ Михайла Паночка, єпископа УЦХВЄ, капелана Володимира Брички, очільника п'ятидесятницької церкви в Польщі, єпископа Марека Камінські та інших громадських діячів. Під час заходу лунали слова подяки Польщі та польському народові за підтримку України та українських біженців [5].

З метою висвітлення наслідків геноцидальних дій РФ та отримання допомоги для України і українських біженців церква встановила потужні відносини із євангельськими церквами США, Канади, Південної Кореї, Китаю [5]. Одним із таких проєктів за участі міжнародних партнерів стала діяльність при церкві «LIFE Центру». У гуманітарному центрі у Варшаві вже понад 3 тис. відвідувачів отримали безкоштовну адаптаційну допомогу: закінчили курси польської та англійської мов, отримували послуги перукаря, допомогу у пошуку праці, підготовки до співбесід, консультації з вступу в навчальні заклади Польщі. Пріоритетним є надання психологічної та духовної підтримки людям різного віку. Подібні центри були відкриті окрім Варшави у Любліні та Лодзі [7].

Щотижня члени церкви відвідують найбільший у Польщі державний центр для біженців та надають матеріальну допомогу. Окрім матеріальної підтримки, одягу члени церкви психологічно підтримують людей, особливо поважного віку, які залишилися без засобів до існування [5].

Адаптації наймолодших дітей в польськомовному просторі сприяє відкриття в 2022 р. дошкільного закладу освіти «Безпечна пристань». В дитячому садочку, в якому працюють вихователі з педагогічною освітою, навчання відбувається як українською, так і польською мовами. Навчальний заклад відкритий для усіх дітей незалежно від віросповідання [6].

Гуманітарна місія церкви полягала не тільки у вирішенні побутових, адаптаційних проблем біженців, а й в проведенні соціально-культурної діяльності з популяризації української історії, духовної спадщини. Ця складова діяльності особливо є актуальною в умовах протидії російській пропаганді. Протягом 2022–2023 рр. проводилися історико-просвітницькі заходи з таких тем: «350 років від дня народження славетного гетьмана Пилипа Орлика», «300-річчя від дня народження українського мислителя Григорія Сковороди», «Жінка в українському національному відродженні XIX ст.: Українська "гетьманша" Єлизавета Скоропадська-Милорадович (1832–1890)». Спікерами на цих заходах виступили провідні діячі – докторка історичних наук, професорка Олена Бачинська (Одеса), докторка історичних наук, професорка Ірина Петренко (Полтава), докторка філологічних наук, професорка Валентина Соболь (Варшава), голова Центру досліджень політичних цінностей, автор Концепції «25 сходинок до суспільного щастя» Олесь Доній (Київ) [5].

Потужна благодійна гуманітарна діяльність церкви «Слово Віри» знаходить відгук у людей. Простежується значне чисельне зростання церкви в порівняно з повоєнним періодом [5].

Церква також брала активну участь в подоланні наслідків військової агресії РФ не тільки на теренах Польщі. В Україну було відправлено 3 тис. тонн гуманітарної допомоги (медикаменти, продукти, термобілизна), 200 генераторів різної потужності та 3 системи супутникового інтернету [6].

Гуманітарна діяльність церкви, яка має різновекторне спрямування, значно сприяє вирішенню гострих соціальних проблем українських біженців. Активна соціальна позиція церкви допомагає у формуванні позитивного іміджу української діаспори. Результативна соціальна діяльність віруючих «Слово Віри» сприятиме зростанню впливу протестантизму на конфесійній мапі Європи.

1. Lutsan I. Models of Social Activity of Protestant Churches in The Context of Russia's Military Aggression Against Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2023. Vol. 43. Iss. 8. PP. 34–63; Turenko V. Social Mission of Orthodox Churches in the Conditions of 2022 Russian Invasion of Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2023. Vol. 43. Iss. 2. PP. 1–16.
2. Warszawa w kryzysie uchodźczym. URL: http://surl.li/rsnkr
3. Матяш Т. Німеччина випередила Польщу за кількістю біженців з України – ООН. 21.06.2023. URL: https://lb.ua/world/2023/06/21/561592_nimechchina_viperedila_polshchu.html

4. Slowo Wiary. URL: https://slowowiary.org/
5. Інтерв'ю з О. Дем'яненком. 18.02.2024 р. Архів автора.
6. Інтерв'ю з В. Радченком. 18.02.2024 р. Архів автора.
7. Інтерв'ю з М. Лис. 17.02.2024 р. Архів автора.

Саган Галина

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ДІАСПОРНИХ ГРОМАД ХОРВАТІЇ З ПІДТРИМКИ БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. було боляче прийнято діаспорянами і вони масово почали долучатися до вирішення низки проблем, які несла війна. Українці та русини Хорватії з перших днів активно долучилися до підтримки біженців, які опинилися в їх країні після лютого 2022 р. Ця українська діаспора на Балканах має давню і насичену історію. Русини на ці території переселилися наприкінці XVIII ст. [1], а та частина діаспори, яка називає себе українцями проживає на землях Хорватії вже понад 120 років [2, 56]. Сьогодні в Хорватії живе 1 878 українців і 1 936 русинів [3]. З перших днів доби повномасштабного нападу РФ на нашу державу українці Хорватії разом з іншими громадяни цієї країни почали організовувати антивоєнні протести й активно долучаються до підтримки України. Упродовж 24 і 27 лютого 2022 р. у Загребі відбулися акції, учасники яких висловили свою солідарність з Україною, закликали світ зупинити агресію Путіна і припинити війну в Україні. Люди вийшли з синьо-жовтими стягами, а також із плакатами, на яких були заклики: «Stop war», «Stop Putin», «Close the sky in Ukraine», «Хочемо миру», «Hands off Ukraine. Stop aggressor» та ін.[4].

Перші біженців з України прибули до Хорватії вже 25 лютого 2022 року і до 1 липня 2022 року загалом в'їхало 20 456 осіб (жінок – 10258 (50,1%), чоловіків – 3292 (16,1%), дітей – 6906 (33,8 %). Також із загальної кількості прибулих з України 113 осіб були громадянами третіх країн [5, 31]. На 10 жовтня 2022 року до Республіки Хорватія загалом прибуло 21 895 переміщених осіб з України, з них – 10 911 (49,9%) жінок, 3678 (16,7%) чоловіків та 7306 дітей (33,4%). Станом на 25 лютого 2022 року Управлінням цивільного захисту передано в користування 46 об'єктів обслуговування переселенців. У колективне житло розміщено 1581 особа та 20314 особи в індивідуальне [6, 23-24].

Основними організаторами облаштування біженців в Республіці Хорватія, звичайно, були державні інституції. Зокрема, з 25 лютого 2022 року активну турботу про українських біженців розпочало Управлінням цивільного захисту. З перших днів Управління задіяно 40 закладів обслуговування біженців (3 ін-

дивідуальні та 37 колективних), одне підприємство з приготування та доставки їжі, одне пральне та одне транспортне підприємство. У закладах розміщення прийняли 1734 особи, з них 9 осіб – в індивідуальних приміщеннях, а 1725 осіб – у колективних приміщеннях по всій Хорватії. Станом на 1 липня 2022 року в приватних помешканнях було зареєстровано 18 722 особи, а до 30 червня 2022 року за формою Хорватського Червоного Хреста зареєструвалося загалом 12 367 переселенців з України. Окрім цього, Хорватія виділяла фінансову допомогу для Україні. Так, 2 березня 2022 року до України було надіслано допомогу на суму 9 105 866 кун, а 20 квітня 2022 року – 1 339 090 кун [5, 31].

Низку заходів для обслуговування українських переселенців почали проводити хорватські Оперативні силами цивільного захисту. Поміж іншого було налагоджено цілодобовий зв'язок із Центром координації надзвичайних ситуацій у Брюсселі (ERCC – Координаційний центр реагування на надзвичайні ситуації). Оперативний центр також регулярно моніторив ситуацію у світі, в'їзд переміщених осіб з України до Республіки Хорватія та координував усі дії, отримані зі звіту служби 112 та інших служб. Для швидкого збирання та поширення інформації про розміщення біженців було створено оперативну групу, яка разом із співробітниками Управління цивільного захисту оперативними силами системи цивільного захисту, Міністерством закордонних та європейських справ, Мінпраці, пенсійного забезпечення, Міністерства сім'ї та соціальної політики, Міноборони Республіки Хорватія та Управління поліції, забезпечували в'їзд українців до Хорватії. З 20 березня 2022 року почав працювати веб-сайт, на якому розміщувалася вся необхідна інформація та дані про шляхи реалізації прав біженців з України в Республіці Хорватія https://hrvatskazaukrajinu.gov.hr [5, 31].

Українська діаспора в Хорватії також відразу почала долучатися до підтримки переселенців, співпрацюючи з хорватськими громадськими інституціями і органами міського самоуправління. Разом з Комітетом превенції та Радою міського округу Горня Дубрава (один із районів Загреба) Українська громада міста Загреба та Українське культурно-просвітнє товариство «Кобзар» організували велику кількість культурно-гуманітарних акцій, спрямованих на допомогу біженцям з України, котрі на то час тимчасово проживали у Горній Дубраві. У цьому районі Загреба було організовано низку мистецьких майстерень під назвою «Серце для України». У рамках цієї допомоги спільно з Червоним Хрестом та Благодійним фондом Карітас було організовано збір гуманітарної допомоги для постраждалих з України, яких розмістили на той час у Студентському молодіжному містечку в Дубраві [7, 11].

Велику роботу з підтримки біженців в Хорватії проводили Греко-католицькі священики Крижевської єпархії. Враховуючи те, що біженці знаходилися в різних містах Хорватії, служителі Церкви їздили у місця скупчення українських переселенців. У п'ятницю, 1 квітня 2022 року, священики отець Андрій Савяк, отець Ігор Сікора, парох Пішкоревців, отець Володимир Сімуновіч, єпархіальний канцлер, та сестра василіанка Вероніка Галатан відвідали біженців у Вишниці, в однойменному готелі поблизу Слатіни. Вони вітали їх у Хорватії, незважаючи на нещасливі обставини війни та весь трагізм ситуації. Українці з усією вдячністю раділи, що люди прийняли їх і надали їм притулок у ці важкі для них часи. Було домовлено, що отець Ігор Сікора, який проживає найближче до Вишниці, регулярно відвідуватиме їх. Під час цих візитів буде відслужена Божественна Літургія, а оливкові гілочки будуть присвячені Вербній неділі, якої так чекали українські біженці. У неділю, 3 квітня 2022 року, канцлер Крижевської єпархії отець Володимир Сімуновіч відслужив Святу Літургію для українських біженців у Джурджевці, на якій зібралося близько тридцяти вірян. Вони молилися за мир в Україні. У Славонському Броді, у греко-католицькій парафії Святого Хреста, парох о.Олександр Гміль регулярно збирає українців на богослужіння та відвідує біженців [8, 3]. Так, у дні Великого тижня та Пасхи 2022 року урочисто відзначили по всій Крижевській єпархії численними зібраннями вірян. До урочистостей долучилося багато українських біженців, а єпархіальні священики відвідали місця, де проживала більшість із них [9, 9]. Крижевська єпархія у співпраці з Карітасом з квітня 2022 року свою діяльність почала спрямовувати і на допомоги українцям, які залишилися в Україні. Зокрема, одна із перших акцій була спрямована на допомогу лікарням у Львові та Ужгороді, яку Карітас проводив разом з Асоціацією «Добро-добрим» («До-До») з Великої Гориці. Разом вони організували відправлення медичної допомоги, ліків і обладнання для лікарень Ужгорода та Львова. 11 червня 2022 року до України прибула 56-та гуманітарна допомога з продуктами харчування, гігієни та медикаменти [10, 5].

В Хорватії постійно намагалися реагували на актуальні потреби в Україні які з'являлися з кожним новим днем російської агресії. Коли російські ракети стали нищити і руйнувати об'єкти української енергетики і з'явилася потреба в джерелах генерації електрики, Карітас при Крижевській єпархії та Асоціація «Добро-добрим» 28 грудня 2022 року відправили в Україну гуманітарний вантаж, до якого входило 38 генераторів. Волонтери у Славонському Броді оперативно організували завантаження допомоги у два українські буксири, наданих хорватським Карітасом [11, 27].

Українські товариства в Хорватії при нагоді завжди дякували державним та громадським інституція Республіки Хорватія за підтримку і прихисток біженців з України. У багатьох випадках саме завдяки старанням діаспорян і Посольства України в Хорватії, активізувалася хорватська спільнота.

1. Левченка О. (грудень 2011 р.) Найбільш давня українська діаспора живе в Хорватії «Форум національних меншин». URL: https://croatia.mfa.gov.ua/news/303-najbilysh-davnya-ukrajinsyka-diaspora-zhive-v-khorvatiji
2. Саган Г. (2022). Історія становлення та сучасні тенденції релігійного життя українців Хорватії. *Київські історичні студії. Збірник наукових праць. Київський університет імені Бориса Грінченка*. К., № 1 (14), С. 56.
3. Croatia: The World Factbook. Washington, D.C.: Central Intelligence Agency. URL: https://worldcat.org/search?q=n2:1553-8133
4. Яців А. (10.03.2022). *Діаспора Україні. Хорватія.* URL: https://miok.lviv.ua/?p=20560
5. Звіт міжвідомчої робочої групи станом на 30.06.2022 року. (2022). *Slovo Kobzara tromjesečnik UKPD Kobzar Zagreb.* Zagreb. №2, С.31.
6. Новини в цифрах. (2022). *Slovo Kobzara tromjesečnik UKPD Kobzar Zagre*b. Zagreb. №3, С.23-24.
7. Допомога біженцям з України від міської ради Горня Дубрава в Загребі. (2022). *Slovo Kobzara tromjesečnik UKPD Kobzar Zagreb*. Zagreb. №2. С,11.
8. Греко-католицькі священики духовно піклуються про багатьох українських біженців. (2022). *Slovo Kobzara tromjesečnik UKPD Kobzar Zagreb.* Zagreb. №2, С.3.
9. Великдень урочисто відзначили по всій Крижевецькій єпархії. (2022). *Slovo Kobzara tromjesečnik UKPD Kobzar Zagreb*. Zagreb. №2, С.9.
10. Карітас Крижевацької єпархії *організував допомогу лікарям Львова та Ужгорода.* (2022). *Slovo Kobzara tromjesečnik UKPD Kobzar Zagreb*. Zagreb. № 2, С.5.
11. В Україну відправлено два буксири з силовими установками. (2022). *Slovo Kobzara tromjesečnik UKPD Kobzar Zagreb*. Zagreb. № 4, С.27.

П'ятковська Оксана

ЕМІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО ЕСТОНІЇ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ: ДЕМОГРАФІЧНІ ПАРАМЕТРИ ТА ЇХ СПЕЦИФІКА

Російське повномасштабне вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. змусило мільйони українців мігрувати за кордон у пошуку притулку. Так, згідно з даними УВКБ ООН, станом на лютий 2024 р., чисельність українських воєнних мігрантів у світі становила приблизно 6,5 млн осіб, з яких майже 200 тис. отримали статус тимчасового захисту у країнах Балтії [1].

Дані Євростату свідчать, що станом на кінець грудня 2023 р. кількість вимушених мігрантів з України зі статусом тимчасового захисту у країнах ЄС сягнула 4 312 215 осіб або 9,6% населення ЄС [2]. При цьому, до топ-5 країн ЄС за показником частки українських вимушених мігрантів відносно населення

країни-реципієнта увійшли: Чеська Республіка (34,5%), Болгарія (26,5%), Естонія (26,3%), Литва (26,2%), Польща (26%), Латвія (23%) [2].

Передусім зауважимо, що згідно з даними УВКБ ООН, станом на лютий 2024 р. кількість поданих заявок на отримання статусу тимчасового захисту мігрантів з України становила 57 725, однак кількість осіб, які офіційно перебували на території Естонії на той час склала 38 245 [1], що становить близько 66% від усіх аплікантів. Тож для подальшого аналізу демографічних параметрів скористаємося статистичними даними Євростат, які враховують кількість громадян України, яким було надано статус тимчасового захисту в Естонії [3].

З точки зору динаміки реєстрації громадян України у статусі тимчасового захисту, то у 2022 р. його отримали 41 675 осіб, у той час, як протягом 2023 р. – лише 8 760 осіб (Табл. 1). Це свідчить про те, що понад 80% громадян України отримали тимчасовий захист в Естонії протягом 2022 р., при цьому понад 56% з них – у першому півріччі 2022 р.

У гендерному розрізі загалом за увесь період 2022–2023 рр. серед українських воєнних мігрантів у Естонії переважали жінки, однак їхня питома вага була найбільшою у першому кварталі 2022 р. (72,84%), після чого скоротилася і протягом 2023 р. не перевищувала 56,9% (Табл. 1). Схожа тенденція спостерігається і щодо дітей віком до 18 років: 44,3% у першому кварталі 2022 р. на фоні 24,19% на кінець 2023 р. (Табл. 1). Загалом, середній показник частки дітей у 2022 р. становив 33,2% у 2022 р. проти 24,9% у 2023 р. (Табл. 1). На відміну від дітей, реєстрація тимчасового захисту для осіб віком після 65 років залишалася більш-менш однаковою – частка цієї вікової категорії коливалася між 4 та 6% протягом усього аналізованого періоду (Табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка чисельності (кількість осіб) та відносних показників (у %) громадян України, які отримали статус тимчасового захисту в Естонії, гендерний та віковий розподіл, квартальні дані, 2022 – 2023 рр.

	2022 рік				**2023 рік**			
	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
Усього	13 915	14 820	7 570	5 370	2 710	2 040	2 315	1 695
% до загальної кількості за 2 роки	27,59	29,38	15,01	10,65	5,37	4,04	4,59	3,36
К-сть жінок	10 135	9 865	4 245	3 130	1 520	1 155	1 315	965
% жінок	72,84	66,57	56,08	58,29	56,09	56,62	56,80	56,93

К-сть чоловіків	3 780	4 950	3 330	2 240	1 185	885	1 000	730
% чоловіків	27,16	33,40	43,99	41,71	43,73	43,38	43,20	43,07
К-сть дітей, віком до 18 років	6 165	5 210	2 100	1 375	700	450	640	410
% дітей, віком до 18 років	44,30	35,16	27,74	25,61	25,83	22,06	27,65	24,19
К-сть осіб, віком після 65 років	595	835	315	330	140	105	140	80
% осіб, віком після 65 років	4,28	5,63	4,16	6,15	5,17	5,15	6,05	4,72

Джерело: складено автором на основі даних Євростат [3].

Зважаючи на те, що частка чоловіків у загальному підсумку зросла, частка дітей скоротилася, а осіб пенсійного віку залишилася майже незмінною, можна припустити, що після першого кварталу 2022 р. до Естонії зріс потік чоловіків працездатного віку. Розгляньмо динаміку гендерного розподілу українських вимушених мігрантів у Естонії у різних вікових групах (Рис. 1). Як видно з рис. 1, уже після першого кварталу 2022 р. до другого півріччя 2022 р. суттєво зростає частка чоловіків в обох вікових групах: від 18 до 34 років (з 1,4% до 13,28%), а також від 35 до 65 років (від 2,8% до 15,26%) (Рис. 1). Середній показник молоді (від 18 до 35 років) чоловічої статі за період другого півріччя 2022 р. та протягом 2023 р. становить 12,7%, а вікової групи 35 – 65 років – 15,5% у загальному складі громадян України, які отримали статус тимчасового захисту в Естонії (Рис. 1). Ця специфіка, на наш погляд, є важливою з тої точки зору, що в умовах воєнного стану виїзд за кордон для чоловіків-громадян України вікової категорії від 18 до 60 років був обмежений. Така помітна питома вага чоловіків у складі українських воєнних мігрантів в Естонії може бути обґрунтована способом перетину кордону та в'їзду на територію Естонії.

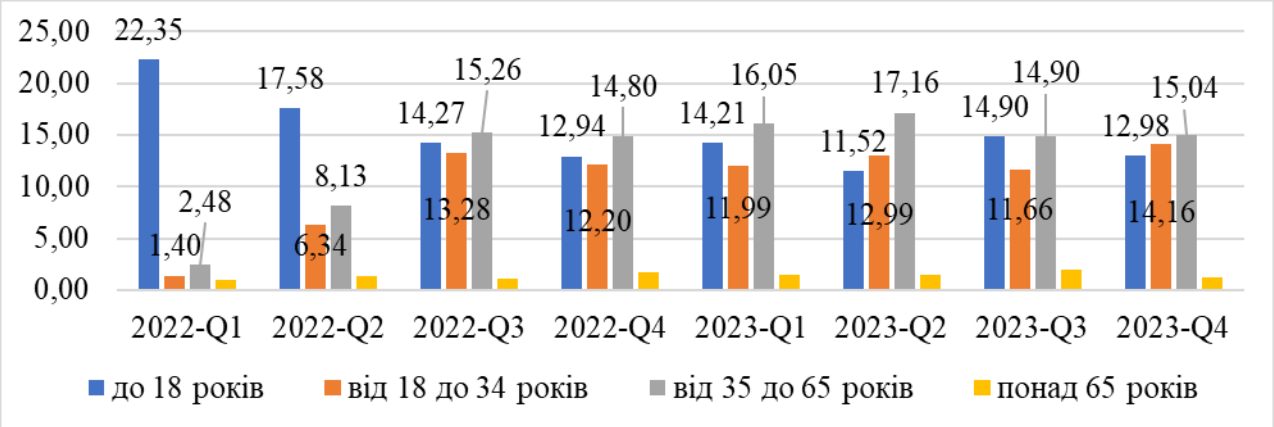

Рис. 1. Динаміка вікового розподілу відносної частки чоловіків серед усіх громадян України, які отримали статус тимчасового захисту в Естонії, квартальні дані, у %, 2022–2023 рр. [3]

Так, згідно з результатами опитувань, проведених Міжнародною Організацією з Міграції (МОМ) протягом 2023 р., в середньому 24% українців в'їжджали на територію Естонії через кордон з росією, а також ще 58% – через кордон з Латвією [4]. Щодо в'їзду на територію Латвії, то подібні дослідження МОМ засвідчують, що приблизно 67% українців в'їхали до цієї країни через кордон з росією [5]. Виходячи з цього, ми можемо зробити висновок, що, зростання частки чоловіків серед осіб з тимчасовим захистом у Естонії, передусім обумовлений способом виїзду з України – через територію рф.

Підводячи загальний підсумок, можемо зазначити, що ключовою особливістю динаміки демографічних параметрів українських воєнних емігрантів в Естонії, є перелом у гендерній та віковій структурі, який стався у II кварталі 2022 р., коли спостерігається скорочення частки дітей до 18 років та зростання частки чоловіків працездатного віку.

1. UNHCR (2024). Ukraine Refugee Situation. Operational Data Portal. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine
2. Eurostat (2024). Temporary protection for persons fleeing Ukraine – monthly statistics, URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics
3. Eurostat (2024). Decisions granting temporary protection by citizenship, age and sex – quarterly data, URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/migr_asytpfq__custom_9902919/default/table?lang=en
4. International Organization for Migration (IOM). (2023). Surveys with Refugees from Ukraine: Needs, Intentions, and Integration Challenges. Estonia Country Report and Data Analysis. (January–March; April–June; July–September 2023). Tallinn : IOM.
5. International Organization for Migration (IOM). (2023). *Surveys with Refugees from Ukraine: Needs, Intentions, and Integration Challenges.* Latvia Country Report and Data Analysis. (January – March; April – June; July – September 2023). Riga : IOM.

Цимбал Тетяна

УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА КОЛІЗІЇ

Еміграція є складним багатоаспектним соціокультурним феноменом, що включає низку важливих аспектів, серед яких нашу увагу привертає насамперед етичний. Вихідною для представленої розвідки є авторська соціально-філософська концепція еміграції [1], з акцентом на розуміння мотивів еміграції та їх співвіднесеності з феноменом свободи, з категоріями відповідальності й справедливості. Суттєве збільшення потоків внутрішніх мігрантів та емігрантів після початку повномасштабної війни безперечно актуалізують обрану тему.

Підкреслимо, що ми виходимо із розуміння міграцій взагалі як нормального явища в історичному процесі розвитку людства і підтримуємо представлену дослідницьким проектом ЮНЕСКО концепцію «міграції без кордонів» [2], що етично цілком виправдана, адже доповнює право людини на еміграцію правом на імміграцію та дозволяє розробити міграційну політику на основі принципів лібералізму і справедливості. З етичного погляду еміграція постає, з одного боку, як втеча від небезпеки або боротьба з несправедливістю влади, реалізація права на свободу, пошук та результат свободи, а з іншого боку – як відповідальний пошук людиною себе, свого локального місця у світі. Такий підхід дозволяє розглядати еміграцію не виключно у соціально-політичному та економічному вимірі, а комплексно, піднімаючись на якісно новий рівень осягнення її сутності. У мирні часи еміграція може мати різні причини й мотиви. Але після начала агресивної повномасштабної війни росії проти України мотив еміграції українців став єдиним – втеча від небезпеки, порятунок життя. Проте це тільки з першого погляду, адже вивчення гендерного складу емігрантів, місць їхнього проживання в Україні та вектору міграційного руху демонструє сумнівність єдиного спільного мотиву – безпеки.

Перш за все, звернемо увагу на складність точного підрахунку мігрантів після 24 лютого 2022 року. Однак певні дані все ж наявні у держприкордонслужбі, у відповідних міністерствах та відомствах.

Так згідно з оцінкою Світового банку, у 2021 р. в Україні проживало 43,8 млн осіб (приблизно такі самі дані наводить ООН), а з часу відновлення незалежності у 1991 р. подавалася цифра 52 млн, що не зовсім відповідала дійсності. Тобто населення України за 30 років скоротилося приблизно на 8 млн людей. Війна, починаючи з 2014 р., а тим більше з лютого 2022, прискорила депопуляцію та призвела фактично до демографічної катастрофи в нашій країні.

Десятки тисяч загиблих і поранених військових та мирних жителів, мільйони внутрішніх мігрантів та емігрантів ведуть до неоптимістичних висновків і породжують низку проблем: відбудова житла і повернення вимушених мігрантів, возз'єднання сімей, психологічна реабілітація тощо.

Однак наше завдання – встановити вектори та мотиви міграції після начала повномасштабної війни. Так за даними МЗС України станом на 21 червня 2023 р. за кордоном перебували 8 млн 177 тис. українців. Порівняно з даними на 1 лютого 2023 р. (тобто за неповні 5 місяців) ця кількість зросла майже на 188 тис. осіб [3]. Близько половини українців перебуває в трьох країнах: Польщі (22%), Німеччині (14,6%) та США (11%). Зауважимо, що кількість громадян України, які знаходяться на території країн-агресорів – росії та білорусі – невідома. Цифра у 1,3 млн викликає обґрунтовані сумніви, тим більше відкритим є питання: скільки українців виїхало туди добровільно, а скількох окупанти примусово депортували. Внутрішньо переміщених осіб, за даними уряду України, – близько 5 млн. Це люди, які виїхали з областей, де йдуть бойові дії, або з населених пунктів, які знаходяться у безпосередній близькості до лінії фронту, у безпечні або більш безпечні регіони України: Чернівецьку, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську та інші області.

Але постає питання, люди з яких регіонів становлять більшість емігрантів. Так за даними РБК-Україна, найбільше офіційно працевлаштованих українців (окрім вихідців із Дніпропетровської області, що знаходиться майже на лінії зіткнення) з таких областей: Хмельницька (6,8%), Івано-Франківська (6,3%), Львівська (6,05%), Волинська (5,79%), Рівненська (5,79%) [4].

Як бачимо, це українські регіони, що є найбезпечнішими серед усіх інших. Тобто можна стверджувати, що мотивом еміграції була не власна безпека, безпека дітей та родин. Навпаки, війна стала можливістю або, скоріше, способом легко емігрувати, адже західні країни не встановили обмеження по регіонам, з яких прибували українці: справжні біженці від війни і так звані «біженці». Причому, переїжджаючи в інші країни, деякі емігранти із західних регіонів здавали своє житло внутрішньо переміщеним особам за завищеною ціною. Це змусило, наприклад, мера Львова, де ціна на оренду житла виросла втричі, звернутися до містян із закликом «припинити мародерство» [5]. Звичайно, були і такі люди, які безкоштовно здавали житло переселенцям, але звернення А. Садового свідчить про масовий характер протилежної поведінки.

Привертає увагу й інший факт: найбільше українців вже повертаються у такі регіони України, як місто Київ та Київська область (41%), Харківська (12%), Дніпропетровська (7%) та Одеська (5%) області [6], а не у більш безпечні.

Що стосується гендерного складу мігрантів, то навести дані дуже складно, адже заборона на виїзд чоловіків призовного віку була впроваджена не відразу після початку повномасштабного вторгнення, але саме на той час – кінець лютого та березень 2022 року – припадає еміграційний пік. Показовими є дані Європейської служби статистики, що демонструють зміни в кількості українських біженців за віком і статтю між серпнем 2022 і березнем 2023 року: загалом кількість жінок серед біженців зменшилась, а чоловіків зросла. Найбільш яскрава різниця між зменшенням кількості жінок 18–34 років (на 6%) та збільшенням кількості чоловіків загалом на 200 тис. осіб, а саме: віком 18-34 роки – на 54%, віком 35-64 роки – на 47% [7, с. 26-27]. Таку ситуацію пов'язують із кількома факторами: вступ чоловіків на навчання до європейських університетів, виїзд чоловіків тих спеціальностей, яким надано дозвіл (пілоти, моряки тощо). Але суттєвою є і частка тих, хто виїхав, перетинаючи кордон незаконно або нібито законно: оформивши відмову дружини від дитини і набувши статусу «батька-одинака» тощо. Так за 2023 р. затримано понад 11 тис. чоловіків за незаконне перетинання кордону [8].

Отже, війна завжди є екзистенційним викликом і джерелом етичних колізій. Наведені дані й спроба рефлексії над моральними підвалинами еміграції українців після розв'язання росією повномасштабної війни підводять нас до висновку про необхідність подальшого вивчення й обґрунтування теоретичних засад вирішення досліджуваної проблеми як на соціокультурному, так і на особистісному рівні.

1. Цимбал Т. Феномен еміграції: досвід філософської рефлексії. Київ - Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. 396 с.
2. Pecoud A. Migration, human rights and the United Nations // Windsor Yearbook of Access to Justice. 2007. Vol. 24. № 4. P. 241-266.
3. Війна у цифрах: як за останній рік змінилися Україна та українці. URL: www.bbc.com/ukrainian/articles/cv28871qdv8o
4. Стало відомо, з яких областей до Польщі виїхало найбільше українців. URL: www.rbc.ua/rus/styler/stalo-vidomo-kih-oblastey-polshchi-viyihalo-1707145800.html
5. Мер Львова назвав мародерами людей, які здавали житло переселенцям по завищених цінах. URL: www.rbc.ua/rus/news/mer-lvova-nazvav-maroderami-lyudey-ki-zdavali-1676356118.html
6. Утриманцям – на вихід, працьовитих – забирають "із кінцями". Як змінюється міграційна політика Заходу щодо українців. URL: www.unian.ua/society/utrimancyam-na-vihid-pracovitih-zabirayut-iz-kincyami-yak-zminyuyetsya-migraciyna-politika-zahodu-shchodo-ukrajinciv-12448299.html
7. Михайлишина Д., Самойлюк М., Томіліна М. Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/bizhenczi-z-ukra%D1%97ni.-finalnij-zvit.pdf
8. Цьогоріч затримали близько 11 тисяч чоловіків, які намагались незаконно перетнути кордон. URL: www.ukrinform.ua/rubric-society/3805983-cogoric-zatrimali-blizko-11-tisac-colovikiv-aki-namagalis-nezakonno-peretnuti-kordon.html

Мацука Вікторія

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ЗА КОРДОН ЧЕРЕЗ ВІЙНУ

Війна вимусила покинути мільйони людей Україну. Деякі з них мігрують всередині країни, інші мігрують за кордон. Деякі люди переїхали на деякий час і повернулися до свого звичайного місця проживання, тоді як інші можуть мати проблеми з виїздом. Раптове переміщення великої кількості населення, викликане війною, створює нові виклики та додає ті проблеми, які існують у приймаючих громадах і тих, які люди залишають. Процес міграції та його наслідки необхідно оцінювати та враховувати при формуванні національної та місцевої політики.

Станом на 21 червня 2023 року за кордоном перебувало 8 млн 177 тис. українців. Порівняно з даними на 1 лютого 2023 року це майже на 188 тис. осіб більше ніж за 5 місяців [1].

Таблиця 1.

Кількість українців за кордоном у 2023 році

Дата	Показник
01.02.2023	7 989 027
29.03.2023	8 054 849
21.06.2023	8 177 638

Більше половини українців проживає лише у трьох країнах: Польщі – 22%, Німеччині – 14,6% та США – 11%. Крім того, багато громадян України попросили притулку в Чехії (7,9%), Італії (5%), Канаді (4,9%), Іспанії (3,4%) та Ізраїлі (2,75%) [5] .

Звісно, враховуючи, що українці, які перебували за кордоном до 24 лютого 2022 року, могли неодноразово перетинати кордон, повертатися на батьківщину та фіксувати масові виїзди, за цими даними неможливо визначити, скільки громадян виїхало з України.

Проте, навіть спираючись виключно на дані ДПС, простежується однозначно негативна тенденція щодо виїзду українців. Зокрема, станом на 1 травня 2023 року ДПС зафіксувала 18,52 млн. виїздів з України та 15,84 млн прибуттів. Різниця становить 2 мільйони 686 тисяч. Лише у квітні 2023 року негативний імміграційний баланс зріс на 31 тис. перетинів. Однак це збільшення є незначним у порівнянні зі справді масовим відтоком із грудня 2022 року по березень 2023 року. Лише за ці чотири місяці сальдо зросло на понад 1,8 мільйона. Відк-

лючення електроенергії та масові бомбардування Росією в період з листопада 2022 року по січень 2023 року можуть бути причиною відтоку [5].

Таблиця 2.

Міграційне сальдо України 2022-2023 рр..

Дата	Показник
30.11.2022	-839 400
01.04.2023	-2 655 553
01.05.2023	-2 686 731

Станом на 1 травня 2023 року українці найактивніше перетинали польський кордон, їх в'їжджало та виїжджало майже 20 мільйонів. Це найбільше перетинання кордонів, ніж іншими країнами сусідами. За даними МЗС, найбільше українців проживає в Польщі та сусідній Німеччині.

За оцінками УВКБ ООН, станом на 26 червня 2023 року в Європі перебувало 5 мільйонів 977 тисяч українських біженців. За межами Європи проживає майже 362 тис. осіб. Ці дані ґрунтується на інформації, оприлюдненій або отриманій владою понад 40 країн світу про кількість українських іммігрантів у їхніх країнах, включаючи Росію та Білорусь.

Проте Україна наразі не знає, скільки її громадян перебувають на території країни-агресора, не кажучи вже про те, скільки з них виїхало добровільно чи примусово депортовано окупантами. Тому сумнівною є цифра в 1,3 мільйона громадян України, які перебувають на території Росії та Білорусі. Отже, можна припустити, що станом на 26 червня кількість українських іммігрантів за кордоном становила трохи більше 5 млн осіб, з них майже 4,7 млн. – у країнах Європи. Водночас, за даними Агентства ООН у справах біженців, найбільше українців перебувають у Німеччині (1,07 млн). На другому місці – Польща (994 тис.), на третьому – Чехія (345 тис.) [3].

Зазначмо основні тенденції міграції українців за кордон через війну

– За різними оцінками, до масштабного вторгнення на території України проживало від 37,3 до 43,8 млн осіб. Станом на 1 лютого 2022 року Держстат оцінює чисельність населення (без урахування Криму) у 41,1 мільйона осіб. Розрахунки за даними мобільних операторів показують більш-менш такі ж цифри. Однак у грудні 2019 року уряд оцінив кількість жителів України в 37,3 млн осіб (без тих, хто постійно проживає на окупованих територіях). Тому ймовірна чисельність населення України перед повномасштабною війною становила, ймовірно, менше 40 млн осіб [2].

– Навіть за найскромнішими підрахунками, населення України з 1991 року по 24 лютого 2022 року скоротилося більш ніж на 8 мільйонів осіб.

– За даними Держстату, навіть до повномасштабного вторгнення Росії населення України скорочувалося більш ніж на 420 000 осіб на рік.

– За даними Міністерства закордонних справ України, станом на 21 червня 2023 року за кордоном перебувало 8 177 000 громадян України, що становить приблизно 20% нинішнього населення України станом на 24 лютого 2022 року. Майже половина українців проживає лише в трьох країни: Польща – 22%, Німеччина – 15% і США – 11%. Лише 6% українців за кордоном мають консульські документи.

– Станом на 26 червня 2023 року УВКБ ООН повідомило про 5 мільйонів українських біженців (без урахування даних Росії та Білорусі), але ця цифра все ще величезна. Майже 2 мільйони українських іммігрантів (40%) проживають у двох європейських країнах – Німеччині та Польщі. Варто зазначити, що за оцінками Відділу народонаселення Департаменту з економічних і соціальних питань ООН, чисельність населення України у 2023 році – 36,74 млн осіб. Ці цифри, швидше за все, є реалістичними, хоча й дещо оптимістичними [4].

– Згідно з інформацією, оприлюдненою Агентством ООН у справах біженців, можна припустити, що з 24 лютого минулого року близько 6,29 млн. осіб покинули Україну та ніколи не повернулися. Станом на середину жовтня 2022 року ця кількість продовжує зростати. Отже, якщо не брати до уваги дані з Росії та Білорусі (через сумніви в їх достовірності), кількість людей, які виїхали з України з 24 лютого 2022 року по 26 червня 2023 року, за підрахунками УВКБ ООН, становить 20,64 млн., а тих, які в'їхали до України – 14,34 млн.

– Згідно з опитуванням ООН (грудень 2022-січень 2023), 65% респондентів планують повернутися в Україну «колись», але лише 12% планують зробити це протягом наступних 3 місяців. Тому повернення українців, ймовірно, вимагатиме значних зусиль з боку України та країн-партнерів для створення сприятливих безпекових, гуманітарних та економічних умов.

1. Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організації. URL: http://surl.li/ngkpx (дата звернення: 29.03.2024).
2. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. URL: http://surl.li/lfftv (дата звернення: 29.03.2024).
3. Регулювання міграції: Прийом біженців з України. URL: http://surl.li/esrnp (дата звернення: 29.03.2024).
4. Українські біженці війни в Європі: між інтеграцією та поверненням. URL: http://surl.li/sbbjy (дата звернення: 29.03.2024).
5. Ukraine Refugee Situation. URL: http://surl.li/dplzc (дата звернення: 29.03.2024).

Гнатюк Володимир

ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ У ПОЛЬЩІ ЗА 2022-2023 РР.: ДЕЯКІ ВИСНОВКИ

Питання стосовно специфіки економічної інтеграції мігрантів виникло у науковій літературі ще у ХХ ст.., тобто значно раніше [1], ніж вчені остаточно зауважили [2], що людство глобально увійшло у вік міграції. Незважаючи на значні дослідницькі здобутки, ця проблема превентивно знаходиться у фокусі уваги, сприяючи виділенню нових підходів до її розуміння, концептуалізації та вимірювання [3] і сьогодні.

Події 24 лютого 2022 р. зумовили масштабний міграційний рух у Європі, якого не було від часів Другої світової війни. Польща (з об'єктивних причин) стала ключовою країною, через *яку* і *до якої* були спрямовані масиви біженців. На кінець 2023 р. країна була другою з-між усіх за кількістю воєнних мігрантів, налічуючи за статистикою УВКБ ООН понад 950 тисяч осіб [4], поступаючись лише Німеччині. Однак економічна міграція з України до Польщі має ширшу часову протяжність, не обмежуючись останніми двома роками вторгнення. Її ефект на польський ринок праці та на економіку уже доведений науковцями [5], а дані Національного банку Польщі за 2014-2018 рр. показують внесок на рівні 11% у зростання ВВП країни за такий період [6]. Число українських мігрантів невпинно зростає, а їх робота відповідає кваліфікаціям та досвіду, отриманим в Україні, відзначає А. Коркус, голова правління EWL Group, голова Фонду EWL [6, с. 3], що демонструє якісно нову особливість в контексті аналізу інтеграції (не лише економічної, але і її зокрема) біженців у всьому світі. Польща не була винятком відповідно до цієї тези за 2022-2023 рр., які будуть розглянуті крізь призму економічної інтеграції українських вимушених мігрантів у ній.

Для Польщі масив біженців з України, що актуалізувався з кінця лютого 2022 р., був ключовим у визначенні ситуації з мігрантами – і якісно, і кількісно. Українські трудові мігранти, які і так домінували чисельно з-поміж інших груп у цій країні до початку широкомасштабних воєнних дій, трансформувалися за соціально-демографічним профілем, коли сукупно об'єдналися з біженцями. Це обумовило ряд проблем для кожної з сторін – польської влади на всіх рівнях, польських роботодавців, а також безпосередньо українських мігрантів – у тому, як створити у приймаючому суспільстві сприятливі умови для інтеграції. Проте завдяки, як показує практика, скоординованим діям, а головне – бажанню цих новоприбулих працювати, досягнуто значних успіхів на тлі певних проблем, що залишаються актуальними (за різним ступенем представленості) і на 2024 р. І,

спираючись на вибіркові дані зі звіту EWL & SEWUW [6, с. 4-20], розглянемо ключові аспекти економічної інтеграції українських воєнних мігрантів за два попередні роки.

Економічна інтеграція у країні перебування розпочинається з розуміння відповідності рівнів знання мови та наявності документа про освіту, які часто первинно (але не остаточно) визначають потенціал до сприятливішого пошуку бажаної роботи. Дані показали, що більшість з воєнних біженців з України є з вищою і незакінченою вищою освітою – сумарно 69%, але частка тих, хто знає польську мову, як *добре* і *дуже добре,* сумарно знизилася на 11% з довоєнним показником – 35% і 46% відповідно [6, с. 12]. Це спричинено ширшим обсягом територіального охоплення населення України, яке виїхало до Польщі, оскільки значна частина або ніколи не була у цій країні, або взагалі не була за кордоном. Натомість довоєнні трудові мігранти домінуюче були представниками Західної України, які, по-перше, емігрували до сусідньої держави за власним бажанням, а по-друге, мали вищий рівень знання польської мови з об'єктивних причин – через її вивчення у школі, наявність у родині родичів з польським корінням або територіальну близькість до Польщі.

Сприятлива політика і законодавча діяльність держави Польща, зокрема через прийняття у березні 2022 р. *спеціального закону*, що надав можливість українцям бути і працевлаштовуватися у країні перебування на кращих умовах, з одного боку, вплинув на високий рівень отримання праці біженцями (71%), але, з іншого, показав, що частка зайняття вакансій, відповідно до кваліфікації особи, значно знизилася з довоєнним рівнем, а саме: з 68% до 35% [6, с. 14]. Це пояснюється, по-перше, високим бажанням працювати у біженців, що показало їхню економічну мобілізацію та значну індивідуальну активність у цьому плані, щоб покладатися у житті не лише на державну допомогу, але в той же час, по-друге, нижчим рівнем відповідності між зайнятими вакансіями – бажаними та реальними – через дефіцит комунікативних навичок (знання мови в основному). Поряд з цим, обсяг прибулих був настільки масштабним, що задовольнити усі потреби у працевлаштуванні через контекст *бажаної вакансії* нереально для жодної держави. Тому мігранти відштовхувалися від внутрішніх потреб ринку праці або намагалися відкрити власну справу, тобто стати підприємцями.

Як результат, це вплинуло на достатньо низький рівень задоволеності від роботи і можливістю рекомендації Польщі як місця праці для інших – тільки 39% опитаних мають позитивне самовідчуття у цьому компоненті. Однак такий аспект є характерним для початкової фази інтеграції біженців у нових країнах і він, можна припускати, згодом збільшиться через потенціал до набуття вищого рівня комунікативних навичок та шансу здобути бажану вакансію [6, с. 15].

Основними каналами для пошуку роботи в Польщі стали для біженців рекомендації від родини і друзів, а також самостійний моніторинг на ринку праці – сумарно 51%. Додатковими, проте не менш вагомими, каналами були й органи місцевого самоврядування та повітові управління працевлаштування (в сумі 27%) і приватні агентства праці (16%). Окрім цього частка респондентів (6%) заявила, що польський роботодавець самостійно знайшов їх [6, с. 16]. Ці дані контекстуально дали зрозуміти, що успіх високого працевлаштування – це колективна співпраця влади Польщі, підприємців, що шукали робітників, та воєнних мігрантів, які проявили активну позицію у намаганнях здобути місце праці.

Однак поряд з можливостями, є перешкоди у здобутті праці. Українські вимушені мігранти повідомили, що бар'єри – завищені очікування польських підприємців й обмежена мобільність – ключові і рівнозначні між собою – 59% сумарно. Також така умова, як відсутність очікуваної вакансії (20%), є вагомою [6, с. 17]. Іншими словами, буквально кожен український мігрант, що шукав роботу (виняток лише 1%), зустрічався з перешкодами різного типу. Проте на питання про пошук вакансій за кордоном, результати опитування надали дані, що тільки 14% з опитаних воєнних мігрантів здійснювали цю операцію, де в основному фігурували Німеччина і Чехія (сумарно 55%) [6, с. 18]. Тобто, попри бар'єри та досить низький рівень задоволеності зайнятими посадами, мігранти не поспішають змінювати країну перебування, що показує Польщу як державу, що відповідає очікуванням та потребам біженців, принаймні, на кінець 2023 р. Так, частина українців переїхала до Німеччини, зробивши її першою за числом мігрантів, але це більше зумовлено державною політикою соціальної допомоги, ніж значно легшими умовами працевлаштування за очікуваними вакансіями.

Економічна активність у питанні відкриття власного бізнесу не властива для мігрантів у значному обсязі, оскільки лише 7% з них бажає це реалізувати [6, с. 19]. Таку ситуацію доцільно розглядати через виміри, як повернення до України, тобто тимчасовість переїзду до Польщі, як наявність бізнесу в Україні та продовження його ведення з території країни перебування, або як відсутність можливостей розпочати свою справу. З-поміж тих, хто задумується відкрити власний бізнес, найбільш популярними є сфери, як адміністрація, праця в офісі, менеджмент, ЗМІ (сумарно 33%), будівництво, послуги, ІТ та комунікації – всі по 17%. Важливою ознакою економічної інтеграції мігрантів була оцінка свого матеріального становища, яке можна трактувати, як цілком задовільне, оскільки третина – 33% – відзначила, що після оплати всіх витрат у них залишається 222-443 і вище євро [6, с. 20].

Отже, економічна інтеграція українських вимушених мігрантів у Польщі особливо яскраво продемонструвала, що вся Європа від часів закінчення Другої

світової війни і до початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 р. не приймала таких біженців, які є високоосвіченими, активними у пошуку роботи і бажаючими у фінансовому плані не бути повністю залежними від приймаючої країни. Економічний ефект від інтеграції українців отримала не лише Польща, а й більшість держав, куди прибули біженці. Іншими словами, відбувся профіцит вже за два роки, коли країна завдяки працевлаштуванню мігрантів і соціальній підтримці, є у виграшній ситуації. Більше того, завдяки адаптації цих особин кожна держава змогла або вже, або на перспективу частково закрити питання дефіциту трудових ресурсів. І зважаючи на специфіку економічної активності українців за кордоном, вони вже є бажаним людським капіталом у приймаючих країнах.

1. Stark, O., & Bloom, D. (1985). The New Economics of Labor Migration. *American Economic Review, 75*(2), 173-178.
2. Castles S., Miller M. (2009). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World (4th edn.). London: Macmillan.
3. Kaczmarczyk, P. et al. (2020). *Economic integration of immigrants – towards a new conceptualisation of an old term*. Working papers, 120/178. Warsaw: Centre of Migration Research.
4. *UNHCR (2023). Ukraine Refugee Situation – Data Explanatory Note.* Operational Data Portal. Retrieved March 31, 2024, from https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine
5. Kindler, M., Szulecka, M. (2013). The Economic Integration of Ukrainian and Vietnamese Migrant Women in the Polish Labour Market. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 39*(4), 649-671.
6. EWL & SEWUW (2023). *Громадяни України на польському ринку праці. Нові виклики та перспективи*. Звіт про транскордонну мобільність. EWL S.A.

Закірова Світлана

«ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ» УКРАЇНСЬКОЇ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ ЗА КОРДОН ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 Р.

Широкомасштабне вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 р., надзвичайна активність бойових дій і постійні загрози ракетних обстрілів по всій території країни змусили мільйони українських громадян у пошуках безпеки виїхати за межі нашої країни. Станом на 14 березня 2024 р. за даними УВКБ ООН з понад 6,5 млн українських біженців 5 982 900 українців зареєстровані для тимчасового захисту або аналогічних національних статусів захисту в Європі [1]. Процес вимушеної міграції характеризується тим, що левову частку українських біженців становлять жінки і діти. Дані про те, що 93 % українських біженців – це жінки, підтверджують і результати різних досліджень, зокрема, Центру Разумкова (серпень 2022 р.) і Міжнародного дослідницького холдингу «4Service» (вересень 2023 р.), які провели масштабні опитування українських біженців у 30 і 36 країнах світу відповідно [2, с. 58].

«Жіночий» характер української вимушеної міграції до Європі став одним із спонукальних мотивів прийняття 20 травня 2022 р. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту прав жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку (Rec(2022)17). Як наголосила Генеральна секретарка Ради Європи М. Пейчинович-Бурич, важливо визнати, що жінки та дівчата-мігрантки, біженки чи шукачки притулку мають особливі потреби та обставини, які мають бути враховані на всіх етапах міграційного процесу, а війна в Україні свідчить про високі ризики, з якими стикаються жінки та дівчата-біженки [3].

Особливості соціального портрету українського утікача від війни влучно визначили автори дослідження Тартуського університету RAKE та аналітичного центру «Praxis» (лютий 2023 р.) в Естонії: «типовий дорослий біженець від війни в Україні, який отримав тимчасовий захист в Естонії, – це молода жінка з вищою освітою, яка не має проблем зі здоров'ям» [4]. Різні дослідження українських і міжнародних організацій доводять, що така характеристика притаманна усім українським шукачам захисту за кордоном, а не тільки в Естонії.

Високий рівень освіти і кваліфікації українських утікачів від війни констатує дослідження Центру Разумкова: серед українських біженців 83 % – люди з вищою або незакінченою вищою освітою. Аналітики зазначають, що найбільш представленими серед опитаних соціальними групами є висококваліфіковані фахівці (30 %), керівники підприємств та їх підрозділів (14 %), підприємці (14 %), кваліфіковані робітники (12 %). Причому ці категорії представлені серед біженців більшою мірою, ніж загалом серед дорослого населення України перед початком війни [5].

На жаль, події, які спричинили вимушене переселення, суттєво вплинули на стан здоров'я українок. У листопаді 2023 р. фахівчині ГО «Український Жіночий Конгрес» у власному дослідженні намірів і настроїв українських жінок, які стали вимушеними шукачами захисту за кордоном, підтвердили висновки про переважно жіночий склад українських утікачів від війни, сильні зв'язки і високий відсоток відвідуваності Батьківщини. Серед ключових висновків аналітикині виділили надзвичайно високі негативні наслідки травматичного досвіду у українських жінок-біженців. Зокрема, лише 11% опитаних повідомили, що протягом останнього року у них не було тривалих періодів, коли вони відчували стрес, пригнічення та тривожність; а 75 % респонденток повідомили про стан значного стресу, пригнічений настрій, проблеми зі сном, поганий апетит, труднощі з концентрацією [6, с. 12].

Після 24 лютого 2022 р. міжнародним феміністичним проєктом VOICE було підготовлено 6 оціночних звітів «В очікуванні закриття неба: безпрецеде-

нтна криза, з якою стикаються жінки та дівчата, що тікають з України» про становище ВПО та біженок в Україні, Угорщині, Молдові, Польщі, Румунії і Словаччини. У січні 2024 р. аналітикині VOICE знову оцінили становище українських біженок у 6 країнах, провели порівняльний аналіз ситуації щодо потреб і намірів жінок і дівчат, які постраждали від війни, і констатували, що потреба у тривалих рішеннях для покращення безпечного середовища для жінок і дівчат лише зросла [7].

Отже, дослідження процесу вимушеної міграції українців за кордон у пошуках безпеки після початку широкомасштабної російської агресії проти України 24 лютого 2022 р. констатують «жіноче» обличчя утікачів від війни. Гендерні характеристики українських біженців вимагають акцентування уваги на особливих потребах шукачів захисту, фахового аналізу специфічних рис вимушеного переміщення, пошуку найкращих шляхів для вирішення проблем вимушених переселенців.

1. Ukraine refugee situation. *Refugees operational data portal by UNHCR: website.* URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine
2. Закірова С. Українські біженці від війни: аналіз інформаційних ресурсів підтримки. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* 2023. Вип. 67. С. 54-81. doi: https://doi.org/10.15407/np.67.054
3. Захист прав жінок і дівчат-мігрантів, біженок та шукачок притулку: прийнята нова рекомендація Ради Європи. *Офіс Ради Європи в Україні*. 20.05.2022. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/combatting-violence-against-women-in-ukraine-covaw-/-/asset_publisher/CbX2WT21KEfR/content/protecting-rights-of-migrant-refugee-and-asylum-seeking-women-and-girls-council-of-europe-recommendation-adopted
4. Дослідження: середньостатистичний український воєнний біженець в Естонії – молода жінка з вищою освітою, яка не має проблем зі здоров'ям. *Естонська рада у справах біженців*. 20.02.2023. URL: https://kriis.ee/uk-UA/news/doslidzhennya-serednostatystychnyy-ukrayinskyy-voyennyy-bizhenets-v-estoniyi-moloda-zhinka-z
5. Настрої та оцінки українських біженців (липень–серпень 2022р.). *Разумков Центр.* 30.08.2022. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p
6. Передумови повернення в Україну для участі у відбудові українських жінок, які знайшли тимчасовий прихисток за кордоном. *Український Жіночий Конгрес*. 03.12.2023. URL: https://drive.google.com/file/d/1qc-sjggk2lRgcJilJNluSR1IlynMaWcU/view
7. Still Waiting For the Sky to Close. *VOICE*. 02.2024. https://voiceamplified.org/still-waiting-for-the-sky-to-close/

Чекаленко Людмила

СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ УКРАЇНИ, ПОЛЬЩІ І БІЛОРУСІ ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Студенти України перед викликами війни

Що тривожить українську молодь у воєнний час? Не тільки як виїхати з країни за межі, щоби не потрапити на фронт. Підтвердженням цієї думки є збільшення кількості пам'ятних фото на почесних дошках-пам'яті про загиблих талановитих молодих людей і дівчат на стінах провідних українських вишів.

Молоді українці переважно патріотично налаштовані, доволі креативні і сьогодні вони вже переймаються питаннями, як будувати Україну після війни. При тому, кожна група зайнятості бачить себе в конкретній справі. Водночас, студентська молодь вже розробляє проєкти покращення освітнього процесу в Україні, керуючись гаслом «Будуємо нову Україну без старорежимних нашарувань».

Нова Україна бачиться молоді у впровадженні нової освіти, яка відповідатиме вимогам часу. Гуманітарії історичного профілю скаржаться на те, що шкільна історія у великих містах чи обласних центрах значно відрізняється (виграє) від викладання у районних центрах і сільських школах. У більшості сільських шкіл історична інформація подається лише за написаними роки тому підручниками. Вчителі переважно не зацікавлені були у викладанні предмета.

«Таке поширено не тільки у моїй школі, – пише вчорашній випускник, нині студент, – а й в інших селах. І чим далі віддаляєшся від обласного центру, тим якість викладання матеріалу погіршується і рівень знань падає».

Водночас у деяких закладах середньої освіти вчителі зацікавлені своїм предметом, як, наприклад, в рівненських школах і ліцеях. Вони проводять більш інтерактивні уроки з застосуванням сучасних технологій і якість подання матеріалу зовсім інша. І, відповідно, цей результат відобразився у результатах ЗНО.

Творчі вчителі подають своє бачення історії на відміну від застарілої програми. Конкретно цьому хлопцеві це досить допомогло, «бо є купа тем, які написані так погано, що коли читаєш – не розумієш, про що йдеться».

Більшість студентів перших і других курсів вважають, що в ситуації, яка склалася з викладанням і змістом підручників, винним є Міністерство освіти і науки, яке затверджує освітні програми…

«Міністерство – це окрема сфера, яка підлягає негайній трансформації, – зазначає більшість. – При тому це треба було робити заздалегідь, ще за місяць і більше тому, у тотальному перегляді».

Молодь згадує проведений пару років тому так званий експеримент на уроках «Громадянська освіта», що є одним із корисних предметів в школі і зрозумілим навіть для не відмінників. Серед школярів усього району було проведене опитування, де треба було назвати 10 або 15 осіб національних героїв України.

Результати дослідження [1] вразили: були згадані і Улас Самчук, і Бандера, і Шухевич, а також Володимир Великий і Ярослав Мудрий…. Водночас, були названі й такі, як Катерина 2, Пушкін, інші російські і не російські діячі. Результати були такими, що налякали чиновників й вони відмовилися опублікувати результати. Така розпорошеність відповідей свідчить про рівень і зміст викладання в сільських і районних школах – за якими підручниками дітей вчили, те й написали…

Студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка повідомили: «Розібратися в усьому дуже допомогла книга Чекаленко Людмили «Публічна історія: виклики ХХІ століття». Інший студент додає, що в книзі сподобалася ідея про необхідність розвитку туристичної діяльности. «В нас був такий проект: нічна історія міста, де Голова музею збирав 30-40 людей і проводив екскурсії. Але потім влада зупинила фінансування і все зупинилось».

У більшості місцин ситуація з туризмом виглядає плачевно: відсутня інфраструктура, інформація про місця туристичних цікавинок кожної області. «Це велика прогалина нашого міністерства культури», – підводять підсумок студенти. «Оскільки для маленьких міст це був шанс на порятунок та щоби люди залишалися в цих місцинах, а не їхали в столицю…».

Інший відповідає: «Туризм – це добре, але для початку з усіх церков та монастирів по селах і містечках потрібно вигнати рпц» (російську православну церкву).

Тобто і тут в студентів присутні політичні мотиви, оскільки рпц працює на путінізм і російську пропаганду.

У відповідях привертає увагу державницький підхід: «Дуже слушна ідея про створення Пантеону Героїв (стор.103 книги Чекаленко Л.Д). Ми ж можемо зараховувати до Пантеону всіх Героїв, які полягли у цій війні, і які були поранені, і можемо зарахувати всіх українців – як тих, що виборювали незалежність у різні роки, так і за кордоном».

До національного пантеону ми можемо зарахувати і Енді Ворхола, якого ми «віддали» словакам, і Іллю Рєпіна і Тетяну Яблонську. Хоча московська держава їх привласнила і в третяковській галереї пише «велікая руская/рускій художнік(ца)»…

І Миколу Пирогова, і українців, які були на стороні срср, але не виконували злочинні накази щодо убивств українського населення. Ми маємо це зробити, навіть якщо сусідні країни будуть проти. Як приклад: Німеччина і Польща роками билися за Коперника і поляки перемогли. Зараз Вроцлавський аеропорт названо ім’ям Миколая Коперника».

Інші додають: «Також потрібно позбавили певне коло осіб звання Героя України, оскільки вони є зрадниками, таких як лідера опзж (політична партія) бойка (правопис дописувача)».

Студенти також ставлять питання: «А чи можна вважати успіхами дипломатії, що сталося з Україною? Чому дипломатія не призвела до тих результатів, які очікувались населенням?».

І роблять слушний висновок: «Більшою мірою українська дипломатія з 2014 року програвала російській…».

Студенти Білорусі (мовою оригіналу)

В Белорусии не хорошая ситуация с образованием. Уровень преподавания в маленьких городах и в столице очень сильно отличается. Единицам повезло: если учитель истории рассказывал историю государства и всемирную историю не по учебнику. А в учебнике написано, что «белорусы лучше других народностей, а в истории сказано – Павлик Морозов – Герой, большой профессионал своего дела, детей очень любит и свою работу ценит».

В 2020 году было напечатано больше 1000 экземпляров новых книг по истории и обществоведению. Новые учебники проходят апробацию в столице – в Минске, в гимназиях и школах, а старые книги отправляются в провинцию. Если кто-то критикует (цензура), то качественные учебники отправляют на «доработку», или вообще выбрасывают после цензуры.

«А нашего такого креативного преподавателя быстро уволили с работы за активную позицию», – пишет другой.

«Белорусские учебники хвалят Екатерину 2, которая для белорусской народности ничего хорошего не сделала».

В Белоруссии была проведена глубокая русификация, запрещено говорить на белорусском языке, белорусские ученые стали учеными российскими. Отдали белорусскую территорию – гомельскую область в собственность полководцам российской армии.

Мнение белорусских студентов о войне России против Украины: «Надо выиграть войну, а уже потом подумаем о политике».

На вопрос: «Какую войну?» Ответ – «войну с Украиной».

На вопрос, «а Вы будете воевать? Пойдете на фронт?»

Ответ: «Нет, нам воевать не нужно. Для этого у нас есть российская армия, которая нас защищает».

Единицы высказываются радикально: не желают видеть и слышать „москалей”…Хотят отстаивать интересы Украины для интересов Белоруссии. Но это единицы.

Большинство отвечали: «У нас свое мнение о войне, но высказать мы его не можем, так как мы граждане Белорусии».

Студенти Польщі

Рівень радикалізації польської молоді різниться за регіонами. Варшава, Краків, Вроцлав – одні з перших стали на захист України. Студенти маленьких міст прикордоння висловлюються більш обережно, оскільки, можливо тому, що географічно розташовані близько кордону загарбника. Віддаленіші, непровідні польські освітні центри і університети або не беруть активної участі в обговоренні, пояснюючи свою позицію соціальними негараздами, політичними амбіціями і економічним станом регіону. Або більшою мірою критикують українців за їхню політику і поводження.

Про активну діяльність молоді славетного Ягеллонського університету розповідають чисельні матеріали проведених конференцій – збірки статтей, інші публікації, інформаційні огляди, підготовлені і надруковані Центром Польсько-українських студій Ягеллонського університету в Кракові на чолі з професором Аліцією Новак. Тому зосередимось на думках студентів інших навчальних підрозділів.

Переважна більшість – периферія відверто не демонструє свого ставлення до подій в Україні. На питання щодо їх оцінки ухиляються від прямої відповіді.

Негативно налаштовані, як можна припустити, студенти з заможних родин білорусів, яких доволі багато прийнято в польські вищі, і поляків. Висловлені ними думки збігаються на негативній оцінці політики нашої держави: «Україна сама винна у тому, що сталося», «З-за українців не вистачає місць під сонцем», «Наша країна не така заможна держава, як інші, щоби платити українцям і приймати їхні сім'ї» тощо.

Більшість навіть серед майбутніх політологів заявляє, що вони тільки вчаться, а політика їх не обходить.

Серед негативних відповідей зустріли дві радикально негативні на цілий потік від студентів, що вчаться в Польщі, як виявилось, від хлопців-українців, які опинилися за кордоном. Вони намагаються відверто скоріше асимілюватись – злитися з польським суспільством. Основна ідея їхніх висловлювань: «Все, що є українським, є поганим і недолугим – освіта, ідеї, політика, вчителі, їжа, одяг, манери тощо»…

Підсумовуючи, зазначимо, що українська молодь, що вчиться також за кордоном, переважно налаштована патріотично. Молоді люди прагнуть перемоги в цій страшній війні. Вибудувати нову Україну, як розвинуту демократич-

ну державу, що не буде залежати від інших, оскільки має все необхідне для цього. І поклади, і родючу землю, і трудящий талановитий народ.

Білоруська молодь, вихована за російсько-радянськими традиціями, повторює те, що говорять російські ТБ-канали, «жовта» преса і Інтернет ресурси «Рашатудей». Є й такі білоруські студенти, що хоча й вчаться в Польщі, але не намагаються бути кращими студентами, середній рівень їх влаштовує. Вони не прагнуть оволодіти польською мовою – розмовляють тільки російською, та й вчаться не вище «задовільно». Бачать своє перебування в польських університетах як тимчасове, транзитивне. Певні, що потім поїдуть далі – до провідних країн Євросоюзу або США. Рівень їхніх отриманих знань є дуже низьким – допускають низку помилок навіть у відповідях російською мовою на питання тесту. Метою ж більшості є якнайшвидше отримання диплому – і вони буквально вимагають високі оцінки-бали у викладачів. Таке притаманне і деяким польським студентам.

Польські студенти також різняться за вишами: активні, працездатні, наполегливі та ініціативні навчаються в Кракові, Варшаві, Вроцлаві. Дехто з них опановують кількома спеціальностями одночасно в різних університетах. Практично і розсудливо оцінюють свої спроможності і можливості. Переважно така характеристика притаманна тим студентам, що навчаються на факультетах, пов’язаних з майбутнім фахом адміністраторів, тобто державною службою. Водночас є й такі, які приходять тільки на сесію, оскільки їм таке дозволяється, вчитися не дуже прагнуть.

1. Здійснене автором.

Тодоров Ігор

НОВІТНЯ УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В НІМЕЧЧИНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Після початку широкомасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 року спостерігається еміграція українців передусім до європейських краї. Найбільша новітня українська діаспора утворилася у Німеччині. Переважна більшість втікачів з України до ФРН це жінки (80 відсотків), майже половина з яких (48 відсотків) мають малолітніх дітей. Близько 350 тисяч – неповнолітні. Майже половина українських біженців з них проживають у п'яти федеральних землях – Північний Рейн-Вестфалія, Баварія, Баден-Вюртемберг, Нижня Саксонія, Гессен. Тобто у більш багатих землях колишньої Західної Німеччини.

Серед чоловіків-біженців до ФРН 71 відсоток прибули разом із членами сімей - дружинами, дорослими доньками та онуками. Серед них багато людей похилого віку та інвалідів, яких в армію не мобілізують. Дві третини біженців - з регіонів, охоплених бойовими діями: зі сходу (32 відсотки), півдня України (14 відсотків) та з Києва (19 відсотків). Німеччину обирали не лише тому, що у багатьох тут уже є родичі, друзі та знайомі. Мають також значення певні соціальні стандарти. В 2023 році ФРН обійшла за кількістю українських біженців Польщу. Зокрема і через те українці з Польщі перебралися до і через те українці з Польщі перебралися до Німеччини.

Середній вік українських біженців у Німеччині – 28 років. Це молодше, ніж загалом населення і України, і ФРН. Рівень освіти у них - значно вищий за середній. Вищу освіту мають 72 відсотків (33% - у Німеччині).

Суперництва з місцевими кадрами на німецькому ринку праці не відбувається. Навпаки, українські біженці можуть допомогти пом'якшити дефіцит робочих рук, що зростає в Німеччині.

Добре німецьку мову опанували лише 4 відсотка, 80 відсотків – погано чи зовсім ніяк. Проте половина всіх біженців справно відвідує мовні курси, третина ще й інтеграційні.

Приблизно 60 відсотків українських біженців живуть на державну допомогу, соціальне відомство оплачує їхнє житло. 40 відсотків жодної допомоги від німецької держави таки не отримують, хоча частка працюючих не перевищує п'ятої частини.

Абсолютна більшість українських дітей (91%) шкільного віку ходять до німецької школи. А ще майже чверть навчаються паралельно ще й онлайн в одній із українських шкіл [1].

До Німеччини після початку широкомасштабного вторгнення Росії приїхали майже 1,143 млн українців, з них майже 350 тисяч – неповнолітні. З біженців-українців працездатного віку в ФРН працевлаштовано 21 відсоток. Понад 70 відсотків українців у Німеччині мали вищу освіту. Програма з працевлаштування біженців JobTurbo, що набула чинності з початку 2024 року, поки не принесла помітних результатів, але загальні показники безробіття в Німеччині за підсумками січня знизилися у річному вимірі. Лише у січні 2024 р. інтеграційний курс відвідували 124 тисячі українців, три чверті з них мають завершити його протягом найближчих пів року [2].

Водночас варто згадати, що близько 321 тисячі українських біженців, які прибули до ФРН після ескалації війни, через два роки в ній більше не проживають. Проте даних, скільки з них повернулося в Україну, а скільки переїхало до інших країн, немає [3].

Навесні 2024 р. дедалі більше біженців з України в Німеччині з плином часу втрачають надії на повернення додому. Лише кожен п'ятий біженець з України (21 відсоток) у Німеччині розраховує на можливість повернення на батьківщину, водночас абсолютна більшість – 77 відсотків – планує залишитися у ФРН принаймні ще на наступні два роки, а ще два відсотки воліли б переїхати до іншої країни.

Згадані 77 відсотків бажаючих залишитися біженців з України у ФРН – це поки що найвища цифра у порівнянні з усіма попередніми даними. Так, за даними низки інших досліджень і опитувань, які проводилися у Німеччині в 2022 і 2023 роках, намір залишитися в країні надовго чи навіть назавжди висловлювали від 29 до 44 відсотків, тобто менше половини українських біженців у цій країні.

Очевидні зміни настроїв передусім часовим фактором: чим довше триває війна – тим менше бажаючих повертатися. Це пов'язано насамперед зі зміною очікувань щодо тривалості війни та її наслідків. Чим довше триватиме війна, тим більше людей обживуться в Німеччині, знаходять роботу, проходять навчання, розширюють соціальні контакти тощо.

Безумовно, що багато біженців перспективу свого тривалого перебування у Німеччині або повернення додому узалежнюють напряму від подальшого розвитку подій в Україні. Загалом кожен третій біженець допускає повернення в Україну, «якщо почуватиметься там у безпеці».

Основною мотивацією повернення є возз'єднання сімей. Але є й інші важливі фактори, серед яких житло, труднощі абсорбції на новому місці, навчання дітей тощо [4].

З початку ескалації російської загарбницької війни 24 лютого 2022 року понад мільйон українців знайшли притулок у Німеччині. Але прийняти та інтегрувати стільки людей за такий короткий час величезний виклик. На успішну адоптацію українських біженців позитивно впливають представники українських організацій Німеччини, Українська греко-католицька церква. Водночас обумовлена Томосом заборона на закордонну діяльність Православної Церкви України має негативні наслідки для новітньої діаспори. На жаль, дехто відвідує храми РПЦ, тобто церкви яка оголосила «священну» війну проти України. В публічному просторі заходів які організує українська діаспора панує звісно українська мова. Але враховуючи звідки саме походять більшість біженців, то вживання української мало б бути більш помітним.

1. Жолквер М. Українські біженці у Німеччині. Які вони? Сайт Deutsche Welle (Німецька хвиля). URL: www.dw.com/uk/ukrainski-bizenci-u-nimeccini-aki-voni/a-64123838

2. Сааков В. Понад 300 тисяч українських біженців залишили ФРН. Сайт Deutsche Welle (Німецька хвиля). URL: www.dw.com/uk/ponad-300-tisac-ukrainskih-bizenciv-zalisili-nimeccinu/a-68315202
3. Якимович Н. Українці в Німеччині у цифрах. Результати досліджень. Сайт Амаль, Берлін. URL: https://amalberlin.de/ua/2023/02/28/%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d1%86%d1%96-%d0%b2-8c%d1%82/
4. Каневський Д. Повернутися з ФРН в Україну прагне лише кожен 5-й біженець. Сайт Deutsche Welle (Німецька хвиля). URL: www.dw.com/uk/dedali-bilse-ukrainskih-bizenciv-u-nimeccini-ne-zbirautsa-povertatisa-doslidzenna/a-68496113

Долінська Ольга

ПРИБУТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ ДО ПОЛЬЩІ У ПЕРШІ ТИЖНІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ: ДОПОМОГА ТА ОСНОВНІ АКТОРИ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України спричинило величезну міграційну хвилю українців до Польщі. За даними управління Верховного комісара ООН у справах біженців, у період з 24 лютого 2022 р. по 15 грудня 2023 р. кількість зареєстрованих українських вимушених мігрантів у Польщі склала майже 1 млн осіб. За той самий період за даними агентства зафіксовано 17,3 млн перетинів українсько-польського кордону для виїзду з України. У зворотному напрямку чисельність перетинів кордону сягнула 14,7 млн [1]. Найбільше українських мігрантів проживає у Мазовецькому (205 тис.), Нижньосілезькому (109 тис.), Сілезькому (94 тис.), Великопольському (88 тис.) та Малопольському (85 тис.) воєводствах. За даними УВКБ ООН, серед вимушено переміщених українців жінки віком до 18 р. становили 18%, від 18 до 59 рр. – 39% і старші 60 р. – 5%, а відповідно чоловіки – 20%, 16% та 2% [2]. Великий та стрімкий наплив вимушених мігрантів до країни змусив польський уряд вжити безпрецедентних заходів для регулювання державної міграційної політики та акумулювати зусилля акторів на різних рівнях для підтримки українців у новому місці.

Першочерговою проблематикою для вирішення постав процес прибуття вимушено переміщених українських громадян, який розглядаємо як складний та комплексний етап у міграції. Він включає здійснення мігрантами перших кроків для входження у наявну суспільну систему приймаючої країни. На цьому шляху українці потребували особливої допомоги з боку польських практиків, яким довелося знайти способи задовольнити потреби новоприбулих. Спершу ключове значення мали низові ініціативи польських громадян, але згодом значний наплив українських вимушених мігрантів перевантажив ресурси і призвів до складної гуманітарної ситуації. Становище було критичним і потребува-

ло реагування «всього суспільства» із залученням різних відомств. Діяльність щодо підтримки українців здійснювали польські органи влади, державні та бізнес структури, неурядові організації та пересічні громадяни. Швидко була розроблена модель захисту мігрантів, яка об'єднала формальні та неформальні засоби допомоги від державних на недержавних інституцій для ефективного способу подолання кризи. Гуманітарні та українські діаспорні організації відігравали провідну роль у цих процесах [3, с. 2].

З прибуттям перших мігрантів польський уряд підготував пункти прийому, які були створенні на кожному з прикордонних пунктів. Переміщені українці могли відпочити, поїсти, отримати необхідну інформацію та медичну допомогу. Поблизу українсько-польського кордону були розташовані центри допомоги, які пропонували транспорт та житло по всій країні [4, с. 505]. До того ж державна допомога включала створення інформаційних пунктів та телефонних гарячих ліній при обласних управліннях у справах біженців. Приватні особи та неурядові організації підживлювали ці дії та надавали всіляку підтримку. Згідно з оцінками експертів Польського економічного інституту [8], на початку війни більша частина польського суспільства (77%) долучилася до допомоги вимушеним мігрантам з України. Масові та швидкі соціальні зусилля набули різноманітних форм: від фінансової та матеріальної підтримки до різних видів волонтерської роботи. До того ж у перші тижні повномасштабного вторгнення на підтримку українців у країні поляки витратили щонайменше 5,5 млрд злотих [5, с. 5; 9]. Варто зауважити, що зазначені заходи значною мірою були зумовлені людським бажанням допомогти та являли собою спонтанну реакцію на страждання українських громадян.

Важливими кроками реагування державного правління на наявні виклики було проведення комплексу юридичний дій, необхідних для створення чіткої бази для здійснення всієї необхідної підтримки, а також затвердження фінансових дій, які спрямовані на збір та виділення грошових ресурсів для належного виконання заходів [4, с. 507]. Хоча процес офіційного схвалення та легітимації потребували певного часу, польський уряд зробив достатньо для надання ефективної підтримки українцям. За підрахунками того ж Польського економічного інституту, орієнтовні загальні річні витрати органами влади та приватними особами на допомогу мігрантам протягом перших трьох місяців повномасштабної війни досягли 5,45 млрд євро [6]. Крім того, мери польських міст здійснювали координацію на місцевому рівні та розробили відповідні програми допомоги. Переміщені українці отримали доступ до повного пакету послуг та пільг на тих самих умовах, що й польські громадяни. Цей підхід сприяв дієвому входженню українських вимушених мігрантів у польське суспільство.

До підтримки переміщених осіб активно долучилися також громадські організації, які фактично взяли на себе основний масив праці. Вони розпочали свою діяльність одразу після початку російської агресії проти України як у зоні гуманітарної кризи (на польсько-українському кордоні та у прикордонній смузі), так і по всій країні. Хоча у перші дні війни їхня робота була дещо хаотичною та спонтанною, згодом вони змогли налагодити комунікацію між собою та почали створювати перші кризові штаби на рівні громад для об'єднання власних зусиль [7, с. 388]. Громадські організації здійснювали діяльність, в якій можна виділити такі ключові заходи для підтримки українців, як-от: забезпечення надійного місця для тимчасового проживання, координація волонтерської роботи, надання психологічної, інформаційної та правової підтримки, проведення безкоштовних курсів вивчення польської мови, збір коштів на потреби мігрантів.

Отже, Польща вжила низку важливих заходів для підтримки українських вимушених мігрантів у час жорстокої війни росії проти України. Громадський сектор спільно з державною владою та органами місцевого самоврядування проводили систематичну та наполегливу роботу з допомоги українцям. Вони змогли швидко та ефективно відреагувати на поставлені виклики з перших днів повномасштабного вторгнення.

1. UNHCR (2023). Ukraine Refugee Situation – Data Explanatory Note. Operational Data Portal. Retrieved April 3, 2024, from https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine
2. UNHCR (2024). Ukraine Refugee Situation – Poland. Operational Data Portal. Retrieved April 3, 2024, from https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10781
3. Szeptycki A., (2024). Polish Assistance for the Ukrainian Refugees: Current State and Perspectives of Research. Migration Studies – Review of Polish Diaspora, Online First, 1-21.
4. Krasnicka I. & Szymanski C. (2023). Polish Response to the War in Ukraine: the Protection of Refugees. Syracuse Law Review, 73, 503–520.
5. Baszczak Ł., Kiełczewska A., Kukołowicz P., Wincewicz A. & Zyzik R. (2022). How Polish society has been helping refugees from Ukraine. Polish Economic Institute, Warsaw, 1-53.
6. Polish Economic Institute (2022). Poland has spent 1% of its GDP helping refugees from Ukraine in the first months of the war. Retrieved April 5, 2024, from https://pie.net.pl/en/poland-has-spent-1-of-its-gdp-helping-refugees-from-ukraine-in-the-first-months-of-the-war/
7. Grabowska S. & Pięta-Szawara A. (2023). Polish support for refugees from Ukraine in the face of war in 2022 - selected aspects. Journal of Modern Science, 1(50), 381-396.
8. Дослідження проводилося з 25 квітня по 19 травня 2022 р. Вибірка складалася з 2200 поляків віком від 20 р. і старше. Опитування проводилося методом телефонного інтерв'ю (CATI).
9. Оцінка ґрунтується на заявах учасників дослідження щодо вартості ресурсів, які вони виділили на українських вимушених мігрантів.

Мотрук Світлана

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА ЧЕХІЇ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ТА КРИЗ XXI СТ.

Системна криза сучасного неоліберального глобалізму пов'язана із синергетичною взаємодією цілої низки криз практично в усіх локальних сферах, які складають світову систему забезпечення людської життєдіяльності – природно-екологічній, демографічній, технологічній, ринково-економічній, соціальній, політичній, культурній. Криза міжнародної системи відносин набула якісно нового рівня з початком широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну. Вона спричинила зростання ризиків підриву стабільності європейського світу та глобальної безпеки загалом.

Протягом двох років від початку агресії Росії понад 14 млн українців – майже третина населення країни – були вимушені покинути свої домівки. Близько 3,7 млн людей залишаються переміщеними особами в Україні, а понад 6,5 млн є біженцями по всьому світу. Про це йдеться у звіті Міжнародної організації з міграції (МОМ). Кількість українських біженців зі статусом тимчасового захисту, які перебувають у країнах Євросоюзу, на початку 2024 р. становила 4,2 млн осіб. Найбільше біженців прийняли: Німеччина (30,4% від загальної кількості у ЄС), Польща (22,6%), Чехія (9,1%) [7; 8].

Однією з найвідданіших союзниць України під час повномасштабної війни показала себе Чеська Республіка (ЧР), яка послідовно й системно демонструє всебічну підтримку на міжнародній арені, у політичній, військовій та гуманітарній сферах. Ця центральноєвропейська країна, парламент якої 20 березня 2024 р. визначив нинішній російський режим найбільшою загрозою ЧР, прийняла велику кількість українських вимушених мігрантів й успішно впоралася з найбільшою хвилею біженців у своїй історії.

Історія української міграції на територію Чехії налічує не одне століття. Прагнення до свободи та численні соціальні катаклізми змушували українців залишати Батьківщину і вирушати на Захід. Статистика останніх десятиліть свідчить про стрімке зростання чисельності мігрантів з України в ЧР, особливо після запровадження безвізового режиму в червні 2017 р., причому як легальних (тих, що мають постійне місце проживання, дозвіл на довгострокове перебування чи довгострокову візу), так й нелегальних. З менш ніж 10 тис. на початку 1990-х років офіційна кількість українських громадян, які легально проживали в Чехії, сягнула 145 518 (станом на 31 грудня 2019 р.). Українці перетворилися на найбільшу громаду іноземців в Чехії. До розгортання російської вій-

ськової агресії їх налічувалося 199 210, тоді як після 24 лютого 2022 р. чисельність збільшилася до майже 600 тис. Загалом на середину жовтня 2023 р. тут перебувало 362 594 українця з тимчасовим захистом, а на початок квітня 2024 р. – 338 736. Українці мешкають у кожному краї ЧР, але найбільше сконцентровані у великих містах. Серед біженців: економічно активних осіб 61% – жінки, 39 % – чоловіки; дітей до 18 років – 26%; пенсіонерів – 4% [2; 5; 6; 10].

Чехія є як країною транзиту, так і країною призначення з третьою за чисельністю зареєстрованих українських біженців в Європі та з найбільшою їх кількістю на душу населення у світі. Велика українська діаспора, яка перебувала тут до війни, економіка з найнижчим рівнем безробіття в ЄС і неабияка солідарність з вимушеними мігрантами призвели до того, що значний масив українців вирішив шукати прихистку саме в цій країні. Динамічні зміни в структурі і становищі української громади у XXI ст. спричинили появу цілої низки діаспорних організації в різних регіонах Чехії. В країні утворилося близько трьох десятків громадських та творчих об'єднань, а також чотири українські школи, які допомагають співвітчизникам вирішувати законодавчі проблеми, зберігати національну культуру і традиції [4].

З офіційних джерел відомо, що понад три чверті з усіх українців в ЧР працездатного віку та близько 123 тис. вже знайшли роботу. У 2023 р. працевлаштовані українці заплатили майже 15 млрд крон податків, на допомогу ж біженцям Чехія витратила всього 6,96 млрд крон. Очевидно, біженці приносять значну користь суспільству на своїх робочих місцях та допомагають економіці країни, незважаючи на зростання кількості тих, у кого робота значно нижча рівня їх кваліфікації. Нині таких 61% – переважно це особи старше 40 років, жінки та нові працівники. Лише 36% родин українських біженців отримують гуманітарну допомогу від держави, а в безкоштовному житлі мешкають тільки 7% з них. Втім, результати останніх опитувань показали, що попри всі труднощі та проблеми, 58% українських біженців не планують повертатися додому у найближчі два роки. Наразі у ЧР один з найнижчих показників людей, які повернулися до України – 17% [1; 3].

Чехія поступово удосконалює систему підтримки біженців. Країна продовжила тимчасовий захист для українців до 31 березня 2025 р. та розглядає умови їх перебування на довший час. Підготовлені МВС поправки до закону Lex Ukraina 7 передбачають отримання біженцями посвідки на довготривале проживання за умови перебування їх в ЧР не менше двох років, економічної самодостатності та відсутності проблем із законом. Через п'ять років вони зможуть подати документи на постійне проживання на загальній основі. Водночас в Че-

хії запроваджена фінансова допомога для українців, які бажають повернутися на Батьківщину [6].

Ставлення чехів до біженців з України практично не змінилося за два роки війни, підтримка суспільства залишається стабільною. Проте негативні настрої зростають. Це показали, зокрема, результати дослідження соціологічного агенства STEM, проведеного у вересні 2023 р. З нього випливає, що дві третини чехів продовжують вважати Росію одноосібною винуватицею війни. Близько половини населення (51%) підтримують подальше перебування громадян України в Чехії, але інші – проти. 43% опитаних повідомили про погіршення сприйняття українців з початку війни, 18% – оцінили свій особистий досвід спілкування з ними як переважно негативний. Незважаючи на значний внесок в економіку ЧР, серед деяких чехів досі існує думка, що українські біженці лише споживають державні ресурси. У зв'язку з цим було вирішено організувати комунікаційну кампанію «Працюємо там, де це потрібно», покликану сприяти формуванню позитивного іміджу українців [3; 9].

Отже, перспективи подальшого розвитку української громади в Чехії пов'язані з пошуком нової парадигми її існування у світлі ключових викликів сьогодення, виробленням дієвого механізму захисту біженців війни та їх інтегрування в чеське суспільство.

1. Маджумдар О. Скільки українських біженців хочуть залишитися у Чехії: опитування. РБК-Україна. 2024. 15 лютого. URL: www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayinskih-bizhentsiv-hochut-zalishitisya-1707989462.html.
2. Сімочко О. Скільки біженців продовжили тимчасовий захист та яка кількість перебуває у Чехії? ProUkraïnu.cz. 2024. 5 квітня. URL: https://proukrainu.blesk.cz/skilky-bizhentsiv-perebuvaie-u-chekhii/.
3. Українці важливі: в Чехії виділяють 10 млн, щоб розповісти чехам про працю біженців. Gromada.cz. 2024. 8 квітня. URL: https://gromada.cz/2024/04/08/ukraintsi-vazhlyvi-v-chekhii-vydiliaiut-10-mln-shchob-rozpovisty-chekham-pro-pratsiu-bizhentsiv-foto/.
4. Українці в Чехії / Посольство України в Чеській Республіці URL: https://czechia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/361-ukrajinci-v-chehiji.
5. Data – počet cizinců / Český statistický úřad. URL: www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu.
6. Ekonomicky soběstační ukrajinští uprchlíci získají možnost se dlouhodobě usadit v České republice / Ministerstvo vnitra ČR. URL: www.mvcr.cz/clanek/ekonomicky-sobestacni-ukrajinsti-uprchlici-ziskaji-moznost-se-dlouhodobe-usadit-v-ceske-republice.aspx.
7. Millions Assisted, Millions More Still in Need Two Years into Ukraine War, Says IOM. IOM Ukraine. 2024. 22 February. URL: https://ukraine.iom.int/news/millions-assisted-millions-more-still-need-two-years-ukraine-war-says-iom.
8. Number of people under temporary protection at 4.2 million. Eurostat. 2024. 8 April**.** URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240408-1.
9. Postoje české veřejnosti k válce na Ukrajině v létě a na podzim 2023 / STEM. URL: 2023-10-10_STEM_ postoje_ k_ válce_a_UA_uprchlikum_zprava_09-2023.pdf.
10. Uprchlíci z Ukrajiny v datech a analýzach.URL: https://migracnikonsorcium.cz/cs/datastatistiky-a-analyzy/uprchlici-z-ukrajiny-v-datech/#uprchlici-cr-pocty

Потапенко Ірина

УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ БОЛГАРІЇ

З початку повномасштабної війни росії проти України багато українців були вимушені залишити свої домівки і виїхати за кордон. Відповідно до рішення № 144 Ради Міністрів Республіки Болгарії від 10 березня 2022 року, люди, які шухають прихисток від бойових дій в Україні, мають можливість отримати тимчасовий захист у Болгарії. Станом на жовтень 2023 року, за статистикою Державного агенства для біженців [1], загальна кількість громадян України, які перетнули кордон Болгарії, становить понад два мільйони сім тисяч осіб українських біженців, з них понад сто шістдесят дев'ять тисяч отримали статус тимчасового захисту і майже п'ятдесят шість тисяч з них перебувають в Болгарії зараз [2]. Українці, яким надано статус тимчасового захисту, мають право на проживання на території Болгарії протягом терміну, встановленого для тимчасового захисту; право на офіційне працевлаштування та професійне навчання; право на освіту, включаючи загальну середню освіту та вищу освіту; право на медичну допомогу; право на повернення в Україну; допомогу на проживання та харчування.

Найчисельніше українські біженці в Болгарії проживають у великих містах – Софії, Пловдиві, Варні, Бургасі, Благоєвграді, Старій Загорі, Велико Тирново, Ямболі, Русе, Добричі, менш чисельно - в невеликих містах і селах.

Українці з тимчасовим захистом, у яких немає достатньо коштів, щоб самим забезпечити своє життя в Болгарії, можуть отримати допомогу на проживання і харчування. Станом на жовтень 2023 року [3], понад сім тисяч шістсот українців проживають та харчується безоплатно в готелях або на державних базах, інші забезпечують себе і свої сім'ї самі. Особи з тимчасовим захистом, як самостійно платять за своє проживання, мають право на додаткову фінансову допомогу, яка видається протягом трьох місяців, для покриття орендної плати та комунальних послуг.

З перших днів повномасштабної війни росії з Україною в різних містах Болгарії виникають центри, які надавали допомогу українським біженцям, які чисельно приїжджали в країну. Різнопланову допомогу українським біженцям надає Спілка українських організацій в Болгарії «Мати Україна», що створена в 2013 році і до складу якої входить п'ять товариств української діаспори, що існують в найбільших містах Болгарії – Софії, Варні, Бургасі, Пловдиві, Добричі. До війни основна діяльність Спілки зосереджувалася на підтримці української культури в Болгарії – участь у заходах з нагоди державних свят, відзначення річниць відомих українців, організація/участь виставок, концертів тощо, а з 2014

року Спілка почала займатися волонтерською діяльністю: збирати і надсилати допомогу українській армії. З початком повномасштабного вторгнення Росії її волонтерська діяльність набула значно більших обсягів. Спілка працює над задоволенням потреб Збройних сил України і українських лікарень – закуповує кровоспинні препарати, знеболювальні, бинти та інше, необхідне для першої медичної допомоги, а також допомагає біженцям з України в Болгарії [4].

Окрім Спілки українських організацій в Болгарії, є низка інших установ, які надають гуманітарну допомогу усім українським біженцям, які її потребують. Такими організаціями є Болгарський Червоний хрест і міжнародна благодійна організація «Карітас», представництва яких знаходяться у столиці і всіх обласних центрах Болгарії, а також організації, які знаходяться в окремих містах. У Варні, наприклад, це «Український дім», українсько-болгарський центр, в Пловдиві - це фонд допомоги «Ukraine Support and Renovation» [5], фонд «Для наших дітей», у Софії це фундація «Для добра» («За доброто»), Рада жінок-біженок та ін.. За підтримки ЮНІСЕФ і Верховного комісара ООН у справах біженців та за сприяння Болгарського Червоного хреста в Болгарії в 2022 році відкрито шість Блакитних точок (Blue Dot) – інформаційно-консультативних центрів для допомоги та підтримки біженців. Дві з них знаходяться в Софії, по одній – в Варні, Бургасі, Добричі й Русе. Такі ж Блакитні точки є й в інших країнах – Угорщині, Молдові, Польщі, Румунії, Словаччині, Словенії. Часто вони знаходяться в містах недалеко від кордону, на залізничних вокзалах та автовокзалах та в місцях великого сукупчення людей.

1. Република България. Държавна агенция за бежанците при Министерския съвет. URL: https://aref.government.bg/ (відвідано 8 жовтня 2023 року)
2. През България са преминаха 800 хил. украински бежанци, а са останали 51 хиляди. URL: https://www.mediapool.bg/prez-bulgaria-sa-preminali-800-hil-ukrinski-bezhantsi-a-sa-ostanali-51-hilyadi-news346100.html (відвідано 6 жовтня 2023 року)
3. Република България. Държавна агенция за бежанците при Министерския съвет. URL: https://aref.government.bg/ (відвідано 8 жовтня 2023 року)
4. Харченко О. Сестринська допомога Софії (Олена Коцева – про підтримку болгарами українців та важливі моменти, що їх слід мати на увазі вимушеним біженцям) // День. – 2022, 18 березня. URL: https://m.day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo/sestrinska-dopomoga-sofiyi (відвідано 04.06.2022)
5. Фондація «Ukraine Support and Renovation». Заедно можем по-вече. URL: https://ukraine-renovation.com (відвідано 15.10.2023)

Рендюк Теофіл

ЕТНО-КУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО УКРАЇНСТВА В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Нинішня повномасштабна фаза 10-річної війни росії проти України спровокувала глибинні тектонічні зміни не лише в гуманітарній, мілітарній, безпековій, політичній, економічній, демографічній сферах, але й призвела до появи безпрецедентного явища світового масштабу, а саме до глобалізації українства та українізації світу.

Безпосереднім маркером цього феномену є масовий виїзд мешканців України як прямий негативний наслідок повномасштабного вторгнення зосії в Україну 24 лютого 2024 р. За даними Державної служби статистики України, станом на 1 лютого 2022 р., тобто за три тижні до масованого вторгнення російської армії у межі нашої держави, чисельність населення України, яке проживало в її межах на постійній основі, становила 40 960 795 осіб [1]. Лише за неповний перший рік російсько-української війни цей маркер скоротився на 9 560 795 осіб: за оцінками експертів Українського центру охорони здоров'я (УЦОЗ), станом на кінець 2022 р. населення України становило близько 31,4 млн людей [2]. Але не можна нехтувати відповідними даними Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України. «Ми спробували оцінити чисельність населення на 1 січня 2023 року в кордонах країни на 1 січня 2022 року. У нас вийшла варіація від 28 до 34 мільйонів осіб. Левова частка цієї варіації пов'язана з тим, що ми не розуміємо, що відбувається з міграцією», – зазначила на початку травня 2023 року директорка Інституту Е. Лібанова [3]. Отже, лише за перший рік війни населення України стрімко скоротилося на понад 10 млн осіб, у першу чергу внаслідок вимушеної масової еміграції. Це найбільш масштабнішій виїзд мешканців з однієї країни після Другої світової війни, який дорівнюється безповоротними втратами українського населення під час тієї війни та який є набагато більшим, ніж у 2014 р., коли через політичну та економічну кризу свою країну залишили 6,8 млн венесуельців, а у 2015–2016 рр. від війни втекли 6,7 млн сирійців[4].

Безперечно, динаміка кількісних показників зовнішньо переміщених осіб (ЗПО) з України до зарубіжних країни постійно змінюється, насамперед, через вже розпочатий позитивний процес повернення вимушених переселенців в Україну. Станом на початку 2024 р., за даними ООН, за кордоном перебували понад 6 млн українських ЗПО. Більшість з них знаходяться в країнах Європи, зокрема у Німеччині (1 270 150 осіб, 29,5 % від загальної кількості у ЄС), Польщі (951 560; 22,1 %) та Чехії (381 190; 8,9 %). Водночас у січні 2024 р. стало менше українців із тимчасовим захистом в Італії (-18 125 осіб; – 11,2 %); Естонії (-225; – 0,6 %); Франції (-205; – 0,3 %) та Люксембурзі (-10; – 0,2 %) [5].

Отже, мозаїка етнічного ареалу проживання українців у світі постійно змінюється, але тенденція до стабілізації їх кількості зберігається: мільйони

вимушених емігрантів не поспішають повертатися в Україну і чим довше тягнеться війна, тим менше шансів на їх повернення додому. У контексті перспектив повернення вимушених українських втікачів від війни із-за кордону до України вважаємо за доцільне привернути увагу до наступного зауваження методологічного характеру: яким буде відсоток повернень спрогнозувати на даному, початковому етапі нашого дослідження стає складно, тому що занадто багато соціологічних центрів та фірм проводять різні соціологічні обстеження наших мігрантів щодо повернення. Всі обстеження проходять за різною методологією, але, зазвичай, опитують людей у телефонному режимі. Зрозуміло, що опитування проводяться вибірково за наявних номерів абонентів. Тобто казати, що вибірка у цих дослідженнях репрезентована, навряд чи можна.

Авторською новизною у представленому дослідженні є вперше оприлюднене наукове словосполучення: «глобалізоване українство». Підставою для його внесення до наукового обігу стали вражаючи статистичні, демографічні, етнографічні, соціально-економічні, культурно-освітні, духовно-релігійні, ментально-поведінкові результати безпрецедентно масштабних еміграційних процесів внаслідок нинішньої російсько-української війни. Як наслідок відбувається унікальна в історії українського народу інтерференція, комплементарність, взаємопроникнення, доповнення та збагачення його вітчизняного і зарубіжного компонентів, своєрідна зустріч етнічних українців на всіх паралелях та меридіанах світу, безпосереднім результатом чого стає прискорене подолання попередньої ментальної різниці між класичною діаспорою та нинішніми мешканцями України з одночасним формуванням і кристалізацією єдиного глобального українського етнічного простору. Важливим маркером цього простору стає той достеменний факт, що українська мова набуває очевидних ознак всесвітньої мови, якою все більше розмовляють не лише представники різних генерацій-вихідців з України, які наразі офіційно проживають у понад 150 країнах світу, але і зростаюче число зарубіжних дипломатів, політиків, журналістів, бізнесменів, письменників, діячів культури, військових тощо, для яких спілкування українською стає престижною професійною та життєвою необхідністю. Додатковим важелем закріплення української мови за кордоном є доведений факт її вивчення понад пів мільйоном учнів з України в школах багатьох країн світу, а що особливо важливо – поступове введення в навчальних програмах деяких зарубіжних держав окремих дисциплін: українська мова та література, історія України. Це дає підстави стверджувати про появу в світі нового явища – українського мовного всесвіту. Це також українська культура в усіх її проявах, зокрема українські традиції звичаї та обряди, які стрімко закріплюються в тих кра-

їнах, де опинилися етнічні українці. Зокрема, це – українська кухня та, особливо – український вишитий одяг, який стрімко стає світовим брендом.

Важливим для національних інтересів України в умовах війни стає перетворення традиційних діаспорян та нещодавніх вихідців з України на наших надійних союзників та ефективних лобістів у світі. Вони стають позаштатними амбасадорами України в багатьох зарубіжних країнах. Позитивним прикладом в цьому плані стала особлива роль Світового конгресу українців та всіх його останніх трьох керівників: Аскольда Лозинського, Євгена Чолія та Павла Грода у просуванні національних інтересів України та цінностей українського народу у світі. Яскравим доказом стало проведення 24 лютого 2024 р. потужних міжнародних заходів солідарності з Україною в у 746 містах в 69 країнах світу [6], а також організація надання системної матеріально-фінансової допомоги Збройним Силам України.

Отже, поява у світі нового етнічного явища – глобально українства – є не лише новим викликом для Української держави, але й першочерговим завданням для науковців, насамперед етнологів, яких закликаємо до ретельного всебічного дослідження цього безпрецедентного світового феномену, який по своєї сутності повністю відповідає національним інтересам незалежної України.

1. Населення України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki (дата звернення 22.02.2022)
2. Населення України на кінець 2022 року становило близько 31,4 млн осіб, 1,15 млн живуть на окупованій території – УЦОЗ. URL: https://bin.ua/news/economics/economic/293070-naselennya-ukrayini-na-kinec-2022-roku-stanovilo.html (дата звернення 28.04.2023)
3. Чисельність населення України варіюється від 28 до 34 мільйонів – демографи. URL: www.ukrinform.ua/rubric-society/3692466-ciselnist-naselenna-ukraini-variuetsa-vid-28-do-34-miljoniv-demografi.html (дата звернення 06.04.2023)
4. Науковий семінар «Українська еміграція та міграційні процеси в Україні як результат сучасної російсько-української війни та їхні наслідки для етнополітичного, соціально-економічного, демографічного і мовно-культурно розвитку держави» // Народна творчість та етнологія. 2023. 2. С. 81.
5. Касіянчук М. У ЄС понад 4 мільйони українців: куди їдуть найбільше біженців, а звідки масово виїжджають. URL: https://zakordon.24tv.ua/yakih-krayin-masovo-viyizhdzhayut-ukrayinski-bizhentsi-dani-yevrostatu_n2513559 (дата звернення 16.03.2024)
6. Рекордна акція: 24 лютого на підтримку України провели понад тисячу заходів у 69 країнах. URL: www.pravda.com.ua/news/2024/02/25/7443665/ (дата звернення 25.02.2024)

Ключівський Юрій

УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ В ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: СТАТИСТИКА, СТАТУС, ДОПОМОГА ТА ЗАХИСТ

Україна вже третій рік веде криваву війну на виживання, коли вся її територія продовжує знаходитись у зоні ризику російських обстрілів, через що

значна частина громадян України продовжують перебували за межами країни, фактично в статусі біженців, більшість із яких – у країнах Європейського Союзу.

Так, станом на червень 2022 року Чеська Республіка (10,5 млн. населення) прийняла біля півмільйона біженців з України, 504 107 яким надала спеціальний статус. Таким чином, Чехія, яка прихистила майже 4% українців, від загальної кількості власного населення країни – стала третьою країною серед країн Європейського Союзу, куди українці втекли від війни. Більше того, саме Чехія мала найбільшу кількість українських біженців на 100 тис. населення. При цьому, Польща (станом на 9 липня 2022 року) зареєструвала близько 1,19 млн осіб із тимчасовим захистом, Німеччина – 670 тис., Італія – 132,6 тис., Іспанія – 123,8 тис. і Словаччина – 79,6 тис. За підрахунками Міністерства праці ЧР, на 100 тис. мешканців Чехії припадає 3 646 прибулих [1].

З часом, частина українців повернулась назад до України, хоча 18% її території й досі є окупованою, 1,3 млн українців - в армії а понад 4 млн так й залишаються у Європі, в статусі біженців а обіцяна, реальна допомога цивілізованого світу - залишається на папері. Та й через складну, військову ситуацію в 2023 році та початку 2024 року, кінця війні, на жаль - не видно, незважаючи на те, що під час контрнаступу восени 2022 року українським військам вдалося звільнити 13% окупованої території. Ситуація ускладнюється ще й тим, що через чинний воєнний стан в Україні не відбулися вчасно парламентські вибори (жовтень 2023 року), а також навряд-чи відбудуться й президентські вибори в 2024 році, що викликає тривогу у певної частини суспільства, а розмови про вибори, особливо з боку окремих політиків - свідчать про підсвідоме бажання відновити втрачений баланс. Однак, це дещо інша тема.

Тим не менше, Чеська Республіка й надалі продовжує надавати підтримку Україні, включно з допомогою біженцям, які залишаються в цій Центральноєвропейській країні. Мова не тільки про: безкоштовний проїзд та безкоштовний мобільний зв’язок з Україною чи гуманітарну допомогу, з їжею, водою, одягом, взуттям, ліками, прихистком, курсами чеської мови, медичне страхування та кишенькові кошти, якими забезпечувався кожен українець, що отримав статус біженця але й влаштування дітей у садки та школи, працевлаштування працездатних й так далі. Так, за даними опитування (березень-травень 2023 року), українських біженців (віком від 15 років), які були зареєстровані для поновлення тимчасового захисту: 55% - працюють, 19% є безробітними, 12% перебувають у відпустці по догляду за дитиною або вдома, 8% - студенти, 6% - пенсіонери [2].

Натомість, за повідомленням Департаменту притулку та міграційної політики МВС Чехії, в ході «процесу реєстрації ми отримали актуальну інформацію

про кількість людей, які хочуть залишитися в Чехії. Станом на 1 квітня ми беремо на облік 325 742 особи з тимчасовим захистом. У цю кількість входять як особи, яким продовжено тимчасовий захист, так і особи, які звернулися за ним цього року», як заявила сказала Павла Новотна, директор вищеназваного департаменту. З цієї кількості українців, 68% осіб працездатного віку, з них 65% жінки та 35% чоловіки. Наразі 28% тих, хто має тимчасовий захист - діти та 4% - люди похилого віку. Найбільше тих, хто має тимчасовий захист, у Празі, Брно та Пльзені. За кількістю жителів найбільша кількість осіб з тимчасовим захистом знаходиться в районах Тахов, Пльзень-місто та Хеб. Приблизно третина від загальної кількості наданих тимчасових захистів втратила чинність. У більшості випадків це були особи, які повернулися в Україну [3].

Отже, скорочення кількості біженців з України в Чеській Республіці – суттєве. Однак, для тих громадян України, які залишились в країні - настав період адаптації до умов проживання в Чехії, які діють в цій країні: починаючи, наприклад, від перереєстрації автомобілів на українських номерах (з 1 січня 2024 року – перереєстрація українських автомобілів на чеські номерні знаки – обов'язкова) й закінчуючи навчанням дітей у місцевих навчальних закладах. Так, за даними Міністерства освіти, молоді та спорту, кількість українських біженців у чеських закладах освіти, станом на 30 вересня 2023 року, а саме - в чеських дитсадках, початкових і середніх школах перебувало 48 090 дітей та учнів українських біженців, що на 2 195 менше, ніж в 2022 році та становить 2,6% від загальної кількості. При цьому, загальна кількість дітей та учнів дитячих садків, початкових і середніх шкіл, консерваторій у 2023 навчальному році становила 1 860 705 осіб, що приблизно на 10 тис. більше, ніж рік тому. І якщо у дитсадках і початкових школах кількість дітей та учнів (в тому числі й українських) дещо зменшилася, то в середніх школах їх кількість, навпаки, зросла. Тим не менш, частка українських біженців становить лише 1 відсоток усіх старшокласників [4].

Отже, рятуючись від війни, значна частина українців знайшла прихисток у країнах Європи, включаючи й Чеську Республіку, яка за оцінками Кільського інституту світової економіки, виділила на прихисток для українців (грошові виплати, надання житла, медичну допомогу, освітні послуги, а також забезпечення продуктами харчування та засобами першої необхідності) понад 2,94 млрд євро [5]. Незважаючи на це, біженці з України вже платять Чехії більше грошей, аніж остання витрачає на підтримку найбільш незахищених з них. Так, доходи та витрати в 2023 році на підтримку українських біженців збалансувались, на майже 22 мільярдах чеських крон. І якщо в першому півріччі 2023 року витрати ще перевищували надходження, то в другому півріччі доходи домінували.

За четвертий квартал 2023 року різниця склала 1,9 мільярда чеських крон на користь держбюджету, а лише за січень 2024 року – до державної скарбниці додався ще мільярд. Таким чином «дані Міністерства праці та соціальних питань спростовують міфи про те, як ми доплачуємо, щоб підтримати жінок-біженок. Більшість із тих, хто може, вже працюють і частину заробітку віддають державі. Й виявляється, що підтримка тих, хто не може працювати і все ще відчайдушно потребує нашої допомоги, коштує нам менше», - як зазначає керівник Програми підтримки біженців Чеської Республіки Зузана Рамайзлова [6].

Загалом, в Чехії працюють понад 117 тисяч біженців із України, хоча троє з п’яти на посадах нижче від їх кваліфікації. При цьому, понад три п’яті працевлаштованих біженців - жінки. Найчастіше біженці працюють за робітничими чи допоміжними професіями, свідчать дані Бюро працевлаштування. «Кількість працевлаштованих на цей момент носіїв тимчасового захисту становить загалом 117 204, з них - 74 340 жінок. Найчастіше вони працюють як монтажні працівники на виробництві або як допоміжні працівники в будівництві, виробництві та на транспорті, а також як обслуга стаціонарних машин і обладнання», - як повідомили в Бюро працевлаштування. Міністр праці і соціальних питань Чехії Маріан Юречка заявляв раніше, що в Чехії вдалося дуже добре залучити біженців на ринку праці. За його словами, вони заповнюють давно вакантні місця, а їхні внески до чеського бюджету у вигляді податків та інших зборів цього року перевищать видатки на них. Урядова ж уповноважена з прав людини Клара Шимачкова-Лауренчикова на пресконференції неурядових організацій, які працюють із мігрантами, додала ще один момент, на який урядові варто звернути увагу: забезпечити біженців більшими можливостями працювати на неповну ставку. «Значна частина прибулих із України допомагає нам саме в тих секторах, де нам бракувало людських ресурсів і сил», — наголосила вона. Разом з тим, уповноважена звернула увагу на те, що значна частина працевлаштованих біженців - 61 відсоток працює на посадах нижче від своєї кваліфікації, тобто таких, що пов’язані з нижчою платнею [7].

Загалом, оцінка внеску саме з боку українських біженців, практично у всі сфери життя Чеської Республіки – позитивна. «Якби не українські біженці, людей в краї стало б менше на одне село» - якось сказав Їржі Фреліх з Оломоуцького відділення чеської статистики. Цей край має один із найнижчих показників приросту населення в Чехії, через що, якби не переселенці, населення Оломоуцького краю впало б на 624 особи в першому кварталі. Це «ніби зникло село Супіковіце в Єсеницях» - продовжив чиновник [8].

Не далі, як у вересні 2023 року, в Чехії ухвалили зміни до закону Lex Ukraine VI, який продовжує тимчасовий захист для громадян України до кінця

березня 2025 року. Серед низки нововведень є пропозиція щодо сприяння біженцям, які незважаючи на війну – хочуть повернутись в Україну, шляхом придбання їм квитків і, у виняткових випадках, наприклад, оплату термінового житла перед вильотом [9]. Це ї є відповідь тим, недоброзичливцям хто вважає що Європа не чекає українців та стомилась від допомоги Україні та її громадянам.

Тим не менше, певні труднощі з якими людина стикається за межами батьківщини, саме у випадку міграції та ще й у статусі біженця, як-то: незнання мови країни перебування, труднощі з працевлаштуванням, низка побутових проблем тощо, не кажучи вже про поневіряння, які довелось пройти у воюючій країні - таки сприяють поверненню українців додому. Одним з факторів такого рішення є й упереджене насильство по відношенню до біженців яке, на основі даних, отриманих у межах регулярного моніторингу досудового насильства - здійснює організація In IUSTITIA. Так, в Чеській Республіці, після російського вторгнення на Україну, згідно Аналізу антиукраїнських та антиросійських інцидентів, яка представлена в Доповіді - суттєво трансформувалась структура та динаміка досудового насильства [10].

Мова йде про словесні випади, погрози, фізичне насильство а також напади з тяжкими наслідками для здоров'я. Згідно з даними про упереджені напади на українців, які оприлюднила In IUSTITIA з нагоди дворіччя початку війни в Україні, українці, які проживають на території Чехії, наразі є найбільш вразливою групою, з точки зору досудового насильства. Кількість випадків відображає спротив частини суспільства допомозі біженцям і вказує на вплив дезінформації щодо підтримки Росії у цій війні. Автори дослідження констатують, що результати моніторингу не охоплюють всі випадки, а лише їх вибірку. Вони зазначають, що про події часто не повідомляють у поліцію [11].

Незважаючи на це, зідно з опитуванням агентства PAQ Research, більше половини біженців війни з України схильні залишитися в Чеській Республіці. «Трохи більша частка серед біженців, які довше були в Чехії і краще тут інтегрувалися (вони краще говорять чеською, мають роботу в Чехії, живуть в орендованому житлі). 62% українців, які вміють спілкуватися чеською мовою, хочуть залишитися в Чехії, а 32% тих, хто не розмовляє чеською мовою, хочуть залишитися. 57% домогосподарств, які живуть в оренді, хочуть залишитися в Чехії. Серед біженців, які проживали в безкоштовних нежитлових приміщеннях (державних гуманітарних), лише 38% хотіли залишитися в Чехії в червні, тоді як 52% усіх біженців хочуть залишитися в Чехії», – повідомляє агентство в червневому випуску «Українські біженці в Чехії», над яким співпрацює й Інститут соціології Академії наук [12].

Але інші цифри вже не звучать так позитивно, тому що сім із десяти біженців у Чехії живуть за межею бідності. При цьому, тільки дві третини прибулих старше 17 років мають роботу, хоч більшість українських працівників не заробляють навіть 150 крон нетто на годину. Майже три п'ятих зайнятих все ще займають посади, нижчі свою за кваліфікацію а дві третини біженців, як вже вказувалось - продовжують жити за межею бідності. Найбільше ж ризикують, найменш соціально захищені та вразливі категорії, тобто - сім'ї з дітьми та люди похилого віку [13].

Через це, не можна не звернути увагу й на правопорушення, яких допускаються громадяни України, в період перебування за межами країни а саме, в Чеській Республіці про що можна дізнатись із дослідження «Чеська Республіка: злочинність серед іноземців – зростає але в'язниці – закривають» [14]. Так, за даними «Звіту кримінальної поліції та слідчої служби», на території Чеської Республіки, в 2022 році було скоєно 118 991 злочинних діянь. З цього числа, до відповідальності було притягнуто 7 897 іноземних громадян. При цьому, іноземці склали 10,5% від усіх конфліктів з законом а з майже 8,5 тисяч злочинів або 7,1%, від загальної кількості правопорушень, яких допустились іноземці, громадяни України порушили закон у 2 568 випадках (або 2,2% від усіх злочинів в Чехії за 2022 рік). Вищенаведене не тільки не «красить» громадян України за її межами але й приводить до антиукраїнських інцидентів, що й аналізує In IUSTITIA.

Незважаючи на зазначене, 3 квітня 2024 р. Міністерство внутрішніх справ Чеської Республіки презентувало законодавчу пропозицію під назвою Lex Ukraine 7. Однією з головних змін, внесених поправкою, є можливість для економічно самозабезпечених українських біженців отримати посвідку на проживання у формі спеціального довгострокового проживання після виконання певних умов. Цей дозвіл не замінює режиму тимчасової охорони, який триватиме й надалі. Станом на квітень, у Чехії перебувають 338 736 українських біженців. Це дозволить українським біженцям, які не потребують допомоги держави та є економічно незалежними від неї, вийти зі статусу тимчасового захисту та отримати статус постійного проживання відповідно до закону «Про проживання іноземців» у формі довгострокового проживання. Це стосується в першу чергу тих українських біженців, які хочуть оселитися в Чехії на довгострокову перспективу, хоч інститут тимчасового захисту, як вже вказувалось - не скасовується. Він обмежений на європейському рівні до березня 2025 року, а Європейський Союз обговорить наступний крок у другому кварталі 2024 року. Ймовірним є його подальше продовження. Саме тому його власники в Чехії мали зареєструватися для його продовження до 15 березня 2024 року, що й зробили більше

320 000 осіб. Загалом на території зараз 338 736 носіїв тимчасової охорони. Серед економічно активних осіб 61% становлять жінки, 39% - чоловіки, 26% - діти до 18 років, 4% - люди похилого віку. Із загальної кількості майже 600 тисяч тимчасових захистів, виданих з початку вторгнення, половина вже зникла [15]. Отже, як бачимо, піклування про громадян України в Чеській Республіці – більш ніж належне та є постійно на порядку денному чеської влади.

Стосовно допомоги/сприяння українцям, які опинились за кордоном, то ще в 2017 році розпорядженням Кабінету міністрів України була схвалення Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017-2020 роки. Серед її завдань - вдосконалити правове врегулювання співпраці між Києвом та закордонним українством, підтримати діаспорські організації за кордоном тощо. Функції ж організаційного центру уряд поклав на Міністерство закордонних справ та її Національну комісія з питань закордонного українства. Фактично, на той час мова йшла про залучення діаспори у життя України, а також використання діаспори як інформаційної та культурної «армії» на протидію російській пропаганді у світі [16].

Дещо пізніше, в 2018 році Уряд затвердив Державну програму співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року. Реалізація Державної програми мала на меті сприяти активізації співробітництва з закордонними українцями, задоволенню їх національно-культурних і мовних потреб, залученню потенціалу української діаспори для утвердження позитивного іміджу України в світі, просування економічних інтересів держави. Згідно з документом, орієнтовний обсяг її фінансування склав 105 986 тис. гривень, у тому числі за рахунок коштів Держбюджету – 97 903,7 тис. гривень, місцевих бюджетів - 7872,3 тис. гривень, інших джерел - 210 тис. гривень [17]. Однак, як була виконана вищевказана програма та куди поділись кошти - відомо мало.

Натомість, українська діаспора, наприклад, в Чеській Республіці реалізувала цілу низку корисних заходів, які не тільки нагадали про українців у цій країні але й гідно презентували свою країну, наприклад, на міжнародних виставках. Так, в 2005 та 2006 роках, дякуючи небайдужим українцям, які проживали в Чехії, було презентовано агропромислові можливості України на XXXII та відповідно - XXXIII міжнародних виставка-агросалонах «Земля годувальниця» [18], [19].

У січні того ж, 2006 року, на 16-й Міжнародній виставці туристичного руху GO та на 15-й Міжнародній виставці туристичних можливостей в регіонах REGIONTOUR українці презентували туристичні принади Свалявщини що на Закарпатті [20]. Це дозволило, дещо пізніше - укласти партнерську угоду між чеським містом Жідлоховіце та українською Свалявою, що уможливило реста-

врувати середню школу імені Т.Г.Масарика в цьому закарпатському місті та чи не щороку її школярам відпочивати в Чеській Республіці.

В 2014 році виникла ідея долучити українських учасників: письменників та видавців до міжнародної книжкової виставки, яка щороку проходить у Празі. Book World Prague 2015 - це книжки усіма мовами світу, три десятки країн-учасниць, усі світові континенти, майже півтисячі видавництв, 400 різноманітних заходів - так у статистиці виглядав 21-ий міжнародний книжковий ярмарок «Світ книги Прага», який мав місце в травні 2015 року. Так, у березні 2015 року, відбулась перша презентація українського слова, та книжки з України, саме дякуючи утвореній Організаційній Раді національної експозиції «Український дім», яка й зайнялась: координацією взаємин з Виставкомом; питаннями спонсорства та фінансування українських учасників; організацією презентацій українських учасників виставки-ярмарку; волонтерською допомогою учасникам та відвідувачам виставки-ярмарку з України, включаючи й організацію екскурсій по Празі; допомогою у вирішенні візових, організаційно-побутових, транспортних та інших питань для українських учасників виставки-ярмарку тощо [21]. Саме з тих пір, українські автори та видавці - щороку презентують нові доробки в Чехії.

В 2016 році група українських активістів та волонтерів створили оргкомітет й сформувати Національну експозицію «Україна туристична», з метою організувати роботу українських часників туристичної сфери на міжнародних виставках GO та REGIONTOUR. Тобто, знову вперше Україна презентувала свої туристичні можливості, шляхом участі в найбільшій туристичній фієсті в Центральній Європі, а саме - в роботі на 26-й Міжнародній виставці промисловості туристичного руху - GO та у 25-й Міжнародній виставці туристичних можливостей в регіонах - REGIONTOUR, які пройшли з 14 по 17 січня в м. Брно, в Чеській Республіці [22].

Однак, ні по одному з вищенаведених проектів, які виникали з ініціативи української діаспори з Чеської Республіки, незважаючи на багаточисельні звернення до державних інституцій України, ніякої допомоги чи-то сприяння, з боку останньої отримано - не було, зовсім.

З початком повномасштабного нападу російських військ на Україну, коли мільйони українців втекли від війни у Європу де й отримали прихисток, Президент України Володимир Зеленський висловив свої побажання до європейських країн, що «гроші, які останні виплачують українським біженцям за кордоном, краще було б переказувати Україні, а вона б уже розподіляла її між переміщеними громадянами». Тобто, європейська соцдопомога для біженців, на думку очільника України, мала б надходити в український бюджет, який і буде розпо-

діляти її серед українців, які втекли від війни за межі України [23]. Однак, така ідея не була підтримана жодною країною-донором України.

Певною увагою, насамперед, до українських біженців - можна вважати ініціативу першої леді України Олени Зеленської - «Книги без кордонів». Акція спрямована на адресу дітей України, які втекли від війни до різних країн Європи, для яких вже надрукували 100 тисяч книг рідною мовою, як було повідомлено на сайті Офісу президента, вже у червні 2022 року [24]. А вже в березні 2023 року, Міністерство культури та інформаційної політики України поінформувало, що в межах акції «Українським дітям – українську книгу!», яка триває протягом року, читачі в Україні та понад 20 європейських країнах отримали вже майже 600 тисяч примірників підручників, навчальних посібників, художньої літератури [25]. Однак, чи пов'язані останні два проекти, достеменно - невідомо.

Висновки:

1. Кількість біженців з України в Чеській Республіці з різних причин, за два роки російсько-української війни скоротилась а частина українців повернулась в Україну або переїхали в інші країни Європи та світу.

2. Адаптація українців, які залишились в Чехії (біля 64%, від початкової кількості зареєстрованих з початку війни) - корисна для громадян України та вигідна, в тому числі й для: соціального, економічного та демографічного середовища в Чеській Республіці.

3. Абсолютна більшість працездатних українців (більше 52% від зареєстрованих біженців, які отримали притулок в Чехії) - знайшли роботу, орендували житло та віддали дітей в місцеві, дошкільні та освітні заклади а також забезпечені медичним страхуванням.

4. Тривала російсько-українська війна та труднощі та/чи неможливість повернення більшості громадян України на батьківщину а також бажання залишитись у мирній Європі, разом із зусиллями чеської влади та через гнучкість чеського законодавства - створюють умови й надалі сприятимуть, для українських біженців – у виборі Чеської Республіки, як місця постійного проживання.

5. Допомога, сприяння та захист українців, які опинились за кордоном своєї країни, саме з боку державних органів України, практично відсутня, а з боку представництв, як-то: Посольства та Консульства – недостатня.

1. Ключівський Ю.В. Чеська Республіка та біженці з України. URL: https://iaseed.eu/media-cz-ua-9-2022/
2. Ukrajinští uprchlíci *v* Česku. Průzkum mezi registrovanými k prodloužení dočasné ochrany březen–květen 2023. / Datum odevzdání. 4. 7. 2023. // Autoři. URL: www.mvcr.cz/migrace/soubor/vysledky-dotaznikoveho-setreni-pdf.aspx

3. V České republice je aktuálně 325 tisíc uprchlíků z Ukrajiny. URL: www.mvcr.cz/clanek/v-ceske-republice-je-aktualne-325-tisic-uprchliku-z-ukrajiny.aspx
4. Aktuální počty ukrajinských uprchlíků na českých školách. URL: www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/aktualni-pocty-ukrajinskych-uprchliku-na-ceskych-skolach
5. На прихисток для українців європейські країни витратили понад 43 млрд євро. URL: https://minre.gov.ua/2023/07/04/na-pryhystok-dlya-ukrayincziv-yevropejski-krayiny-vytratyly-ponad-43-mlrd-yevro/
6. Uprchlíci z Ukrajiny už státu odvádějí více peněz, než odčerpává podpora nejzranitelnějších z nich. URL: www.clovekvtisni.cz/uprchlici-z-ukrajiny-uz-statu-odvadeji-vice-penez-nez-odcerpava-podpora-nejzranitelnejsich-z-nich-11325gp
7. У Чехії працюють понад 117 тисяч біженців із України, троє з п'яти на посадах нижче від кваліфікації. URL: https://ukraina.radio.cz/u-chehiyi-pracyuyut-ponad-117-tysyach-bizhenciv-iz-ukrayiny-troye-z-pyaty-na-8809177
8. Nebýt ukrajinských uprchlíků, klesl by počet lidí v kraji o jednu vesnici. URL: www.idnes.cz/olomouc/zpravy/pocet-obyvatel-statistiky-uprchlici-ukrajina-narozeni-deti.A230615_731324_olomouc-zpravy_dmk
9. Prodloužení dočasné ochrany: Lex Ukrajina VI. URL: www.cizinci.cz/aktuality/-/asset_publisher/p5lSPRaHiJXx/content/prodlouzeni-docasne-ochrany-lex-ukrajina-vi
10. Uprchli před válkou do Česka, tady jsou vystaveni předsudečnému násilí. URL: https://advokatnidenik.cz/2024/02/23/uprchli-pred-valkou-do-ceska-tady-jsou-vystaveni-predsudecnemu-nasili
11. Předsudečné násilí v Česku po ruské invazi na Ukrajinu. Analýza protiukrajinských a protiruských incidentů. URL: https://in-ius.cz/wp-content/uploads/2024/02/utoky-pro-ukrajinskou-a-ruskou-narodnost.pdf
12. Práci v Česku už mají dvě třetiny uprchlíků. Většina stále pracuje pod kvalifikací. URL: www.paqresearch.cz/post/uprchlici-posun-jazyk-prace-bydleni/
13. Stát nezvládá integraci uprchlíků. Bude to mít následky, varují odborníci. URL: https://m.echo24.cz/a/HtATr/zpravy-domaci-uprchlici-ukrajina-ukrajinci-integrace-v-cesku-problem
14. Ключівський Ю.В. Чеська Республіка: злочинність серед іноземців – зростає, але в'язниці – закривають. URL: https://iaseed.eu/media-turma-1-2024/
15. Ekonomicky soběstační ukrajinští uprchlíci získají možnost se dlouhodobě usadit v České republice. URL: www.ceske-novinky.cz/2024/04/03/ekonomicky-sobestacni-ukrajinsti-uprchlici-ziskaji-moznost -se-dlouhodobe-usadit-v-ceske-republice/
16. «Про схвалення Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017-2020 роки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2017-%D1%80#Text
17. Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року. URL: www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-spivpraci-iz-zakordonnimi-ukrayincyami-na-period-do-2020-roku
18. XXXII Міжнародна виставка-агросалон «Земля годувальниця-2005». URL: https://iaseed.eu/zeme_zivitelka_2005/
19. XXXIII Міжнародна виставка-агросалон «Земля годувальниця-2006». URL: https://iaseed.eu/ zeme_zivitelka_2006/
20. Міжнародні вставки-ярмарок GO та REGIONTOUR, 13-17 січня 2006 року, Брно, Чеська Республіка. URL: https://iaseed.eu/go-regiontour-2006/
21. Міжнародна виставка та літературний фестиваль «Світ книги Прага», 14-17 травня 2015 року. URL: https://iaseed.eu/book_world_prague_2015/
22. Міжнародні вставки-ярмарок GO та REGIONTOUR, 14-17 січня 2016 року, Брно, Чеська Республіка. URL: https://iaseed.eu/go_regiontour_2016/

23. Зеленський запропонував передати Україні соцдопомогу, яку біженці отримують за кордоном. URL: www.unian.ua/society/zelenskiy-zaproponuvav-peredati-ukrajini-socdopomoguyaku-bizhenci-otrimuyut-za-kordonom-12526566.html
24. 100 тисяч книг українською мовою надруковано для дітей вимушених переселенців у різних країнах Європи. URL: https://interfax.com.ua/news/general/841178.html
25. «Українським дітям – українську книгу»: за рік дії акції читачі у Європі отримали майже 600 тис. підручників. URL: https://espreso.tv/ukrainskim-dityam-ukrainsku-knigu-za-rik-dii-aktsii-chitachi-u-evropi-otrimali-mayzhe-600-tis-pidruchnikiv

Макар Віталій

СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ: РОЗСЕЛЕННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Повномасштабне вторгнення в Україну у лютому 2022 р. викликало найбільшу хвилю біженців з часів Другої світової війни. Згідно даних Управління верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), з країни виїхало близько 6,5 млн осіб [1]. Задля коректності зауважимо, що статистика УВКБ складається з даних, які подаються державними інституціями країн. У статистичних цілях УВКБ ООН використовує термін «біженці», що стосується усіх осіб, які виїхали з України через воєнну агресію. Подекуди дані можуть різнитися щодо кількості біженців. В такому випадку досить складно встановити точну кількість людей, які виїхали за кордон після початку повномасштабного вторгнення Росії. Окрім всього, значна частина з них опинилася у країні-нападниці − Росії, а також у Білорусі. Згідно даних УВКБ ООН, туди після російського нападу могло переміститися близько 1,2 млн осіб [2]. Передусім, очевидно, йдеться про жителів окупованих регіонів на сході та півдні України. Для них це почасти був єдиний відносно безпечний і доступний шлях втечі з охоплених бойовими діями регіонів.

У даному випадку варто відзначити значимість Глобальних форумів з проблем біженства, що проводяться за підтримки та егідою УВКБ ООН. Безперечно, вони не мають статусу міжнародно-правових актів, але до питань, які там обговорюються прислуховуються держави та міжнародні організації з метою внесення корективів у свою діяльність стосовно глобальної проблеми біженства. Останній такий Форум відбувся наприкінці 2023 р. у Женеві (Швейцарія), де його відвідало понад 4200 учасників з 168-и країн, у тому числі понад 300 делегатів-біженців. Також, 10 тис. осіб слідкували за подіями на Форумі через мережу в Інтернеті [3]. Згідно повідомлення Філіппо Гранді, Верховного комісара УВКБ, наприкінці 2022 р. в результаті переслідувань, конфліктів, насильства, порушення прав людини або подій, що серйозно порушують громадський порядок, у світі нараховувалося 108,4 млн насильно переміщених осіб [4], з яких: 35,3 млн – біженці згідно мандату УВКБ; 62,5 млн – внутрішньо переміщені

особи; 5,4 млн – шукачі притулку; 5,2 млн – особи, що потребують притулку. Цікавим, але й водночас трагічним виглядає і те, що з тих 35-и млн осіб, котрі є біженцями згідно УВКБ ООН, 52 відсотки з них походять з трьох країн, відповідно: Сирійська Арабська Республіка – 6,5 млн осіб; Україна – 5,7 млн осіб; Афганістан – 5,7 млн осіб відповідно [5].

Беручи до уваги той факт, що статистичні дані дещо різняться, ми оперуємо даними згідно УВКБ ООН. Станом на березень 2024 р., і про це зазначено на початку, налічувалося близько 6,5 млн біженців з України, з яких 6 млн перебувають на території Європейського континенту, а 500 тис. відповідно поза ним. У даному випадку було б доречним вказати на ті країни Європи, де знаходиться найбільше українців, які звернулися за прихистом. Безперечно, українці перебувають на теренах майже усіх країн Європи, але ми подаємо відомості стосовно десяти держав, де перебуває більше ста тис., або ж така кількість наближається. Дані [1] продемонстровано у наступній таблиці:

Таблиця 1

№	Країна	Кількість (тис. осіб)
1	Польща	1,640
2	Німеччина	1,140
3	Чеська Республіка	589
4	Велика Британія	255
5	Іспанія	192
6	Болгарія	179
7	Румунія	159
8	Іспанія	192
9	Італія	169
10	Нідерланди	118

Окрім країн Європейського континенту, значна кількість українських біженців потрапила, зокрема, до Канади та Сполучених Штатів Америки. За програмою CUAET (Канадсько-українського дозволу на екстрені поїздки) українці та найближчі члени їх сімей будь-якої національності можуть перебувати в Ка-

наді як тимчасові резиденти до 3 років. Заходи CUAET також дають тим, хто вже перебуває в Канаді, можливість продовжити свій статус відвідувача, дозвіл на роботу або дозвіл на навчання, щоб вони могли продовжувати тимчасово жити, працювати або навчатися в Канаді. Важливим виглядає й те, що тимчасові мешканці можуть подати заяву на постійне проживання за допомогою різних програм, якщо вони вирішать залишитися в Канаді після закінчення терміну тимчасового перебування. Відповідно до даної канадської програми, тих хто прибув туди між березнем 2022 р. та березнем 2024 р. налічується близько 287 тис. осіб [6].

Що ж стосується США, то там діє програма «Єднання для України», яка надавала право на в'їзд до США й перебування в країні терміном до двох років за гуманітарним дозволом. Для участі в програмі біженця з України мав підтримати спонсор, який погодився б надати фінансову підтримку на час перебування у США. Українці, які приїхали в межах цієї програми, як правило, отримували два роки дозволу на гуманітарне перебування (humanitarian parole). Програми, які передбачають дозвіл на гуманітарне перебування у США, як правило, тимчасові й розраховані на один-два роки. З наближенням річного терміну програми «Єднання для України» українські біженці побоювались, що будуть змушені виїхати з країни. Але, США продовжили дію тимчасового захисту для українців до квітня 2025 р. Таким чином, дане рішення дозволить продовжити дію статусу тимчасового захисту 26 тис. українців, а ще майже 167 тис. зможуть претендувати на отримання цього статусу [7].

Окрім загальних, світових чинників, агресія спровокувала найбільшу хвилю біженців з часів Другої світової війни, ведучи мову про територію Європейського континенту. Цілком очевидно, що Україна зіштовхнулася із величезними проблема політичного та економічного характеру. Окрім них, держава перебуває в гострій демографічній кризі, оскільки мільйони громадян змушені були залишити територію України внаслідок воєнних дій та шукати притулку в інших країнах.

1. Ukraine refugee Situation. Operation Data Portal. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine (дата звернення: 04.04.2024).
2. Ibidem.
3. About the Global Refugee Forum. URL: www.unhcr.org/global-refugee-forum-2023 (дата звернення: 02.04.2024).
4. Trends at a Glance. URL: www.unhcr.org/global-trends-report-2022 (дата звернення: 07.09.2023).
5. Ibidem.
6. Canada-Ukraine authorization for emergency travel: Key figures. URL: www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures/key-figures.html (дата звернення: 03.04.2024).
7. США подовжили термін дії захисту для українських біженців. URL: www.dw.com/uk/ssa-podovzili-termin-dii-statusu-timcasovogo-zahistu-dla-ukrainskih-bizenciv/a-66574946 (дата звернення: 05.09.2023).

Кулагіна-Стадніченко Ганна

УКРАЇНЦІ ШВЕЦІЇ ТА ЇХ РЕЛІГІЙНІСТЬ У РЕАЛІЯХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ

Перша українська політична імміграція до Швеції була наслідком подій, що мали місце під час Північної війни (1700-1721 рр.). Наступна хвиля українських іммігрантів прибула до Швеції в другій половині XIX — на початку XX століття. Значна кількість українців почала прибувати до Швеції на початку Другої світової війни. Під час Зимової війни між Фінляндією та Радянським Союзом (1939-1940 рр.) у фінському полоні опинилося чимало українців. Це спонукало організацію ОУН створити у Гельсінки свій осередок, який очолив Богдан Кентржинський. Метою діяльності цієї організації була допомога українським полоненим та проведення інформаційно-пропагандистської роботи. Нова іммігрантська хвиля з'явилась у Швеції під кінець Другої світової війни. Вважається, що у перші повоєнні роки тут проживало приблизно 2,5 тисячі осіб українського походження [1].

У 1947 році в Стокгольмі була створена «Українська громада Швеції». Перші загальні збори Української громади та перший з'їзд українців у Швеції відбулися 6 січня 1948 року в місті Флюста поблизу Стокгольму. Тоді більшістю членів були колишні в'язні німецьких концтаборів,та остарбайтери. Громада займалася благодійництвом як у Швеції, так і за її межами, видавала часопис «Обіжник УГ» та квартальник «Скандинавські вісті». З 1950 року під орудою УГШ діяла Спілка української молоді, було налагоджено співпрацю з Українським Вільним університетом в Мюнхені, де здобували навчання представники української громади в Швеції. Певний час здійснювалося фінансування української гімназії в Регенсбурзі. У 1998 році видано альманах «50 років українців у Швеції», створений на основі архіву Валеріана Федорчука. Завдяки активним діям УГШ з початку 2000-х років проводиться навчання української мови у трьох університетах Швеції – Лунді, Стокгольмі та Упсалі.

Українська громада у Швеції (Ukrainska sällskapet i Sverige) постає найдавнішою громадською організацією української діаспори в Королівстві Швеція, яка є членом Європейського Конгресу Українців. До початку 1990-х років фактично була майже єдиною українською організацією у Швеції. Згодом стала співпрацювати з Союзом українок в Скандинавії. Як на початкових етапах, так і нині головним завдання української громади є інформаційно-просвітницька робота. Однак з появою нової хвилі українських мігрантів до Швеції Українська громада не зуміла їх повністю приєднати до своїх лав. В результаті з'явилися

численні інші українські організації, особливо на початку 2000-х років. Тепер чисельність Української громади у Швеції складає від 200 до 300 осіб.

Саме у межах українських громад у Швеції відтворювалась релігійна ідентичність українців. Зокрема, можна казати про діючі сьогодні УГКЦ та ті православні громади, що були створені під егідою колишньої УПЦ КП. І якщо мережа УГКЦ у Швеції надто розвинена (мають 2 священики, що опікуються парафіянами у 6 містах), то українські православні парафії не отримують значної підтримки від митрополії ПЦУ, а відтак збереження національної ідентичності українців надто ускладнюється.

Зрозуміло, шо збереження релігійної ідентичності українців є чинником відтворення їх національної приналежності, а відтак питання релігійності українців за кордоном набирає державної ваги.

У свою чергу, збереження української ідентичності віруючих за кордоном прямо чи опосередковано обумовлено станом Українського православ'я за кордоном, оскільки представництвом православної місії на рівні капеланського служіння вперше стали опікуватися посольські структури України. Очевидно, що це дало вагомий поштовх розвитку інфраструктури Православної Церкви України за кордоном. Проте на сьогодні такий процес надто інертний, незважаючи на вагомі важелі, що опинилися у руках і кліриків, і дипломатів.

Достатньо гостро постає проблема відсутності канонічної єдності українських Церков за кордоном, що надто впливає на міжконфесійне спілкування, а також на саму можливість, доступність задоволення релігійних потреб українських віруючих. Сьогодні у багатьох країнах приблизно однакова ситуація щодо різного канонічного підпорядкування Українських Церков: існує нечисленна капеланська місія з одного або кількох священиків, що, передусім, сконцентрована у столицях держав і в цілому не задовольняє значного релігійного попиту українців. Разом з тим маємо більш історично тривале в часі служіння на Українських православних парафіях, що утворювались колишньою УПЦ Київського Патріархату. Між даними гілками Українського Православ'я не існує узгоджених позицій, а тенденція узурпації канонічністю не сприяє міжконфесійному порозумінню.

У будь-якому разі, дипломатичні представництва України за кордоном мають бути компетентні у сфері релігійних свобод та міжконфесійного діалогу. Це постає питанням іміджу, національної безпеки України, сприяє національній єдності українців за кордоном, а також дозволяє віруючим зберегти українську ідентичність, що надто важливо за часів війни РФ проти України.

1. Українці Швеції. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українці_Швеції

Буличева Тамара, Гринюк Тетяна, Борисова Оксана

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА ТА ВІЙСЬКОВА ДОПОМОГА ЕСТОНІЇ УКРАЇНІ ЯК СВІДЧЕННЯ ПЕРЕМОГИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ВСУПЕРЕЧ ВИКЛИКАМ ВОЄННОГО ЧАСУ

Естонія належить до держав європейської родини, що завжди, традиційно, підтримувала Україну в її прагненні долучитися до ЄС. Українці в Естонії є третьою за чисельністю етнічною групою населення після естонців і росіян. До початку повномасштабної військової агресії рф проти України в Естонії проживало понад 25 тисяч вихідців з України, з початку війни і до травня 2023 року до країни в'їхало понад 130 тисяч громадян України, 71 тис. з яких залишилися в Естонії. Місцями компактного проживання українців в Естонії є міста Нарва, Кохтла-Ярве та північно-східний регіон Естонії, куди за радянських часів направлялися на роботу фахівці хімічної промисловості, а також, шахтарі з України. Українці проживають і у інших містах - Таллінн, Тарту, Маарду, Пярну. Важливий історичний контекст мають спільноти української діаспори, що сприяють розвитку та поглибленню всіх форм соціально-гуманітарних та політичних контактів [1]. Представники української діаспори об'єднані у дві самостійні структури: Конгрес українців Естонії та Асоціація українських організацій в Естонії, до складу яких входить двадцять вісім українських національно-культурних товариств. Конгрес українців Естонії є членом Асоціації народів Естонії, Європейського конгресу українців, Світового конгресу українців, Української всесвітньої координаційної ради. Представники Конгресу входять до складу круглого столу національних меншин при Президентові Естонії. Союз українок Естонії є членом Світової федерації українських жіночих організацій (СФУЖО) [2].

Активна фаза вторгнення рф в Україну 24 лютого 2022 року примусила світ здригнутися та усвідомити небезпеку. На українське лихо відгукнулися більшість європейських держав, серед яких особливо активною у допомозі стала Естонія. Українські біженці в Естонії - це люди, які залишили Україну через військові дії, військовий конфлікт та загрозу безпеці, що виникли після вторгнення росії в Україну. Вони шукають притулку в Естонії, де можуть отримати статус біженця та захист від переслідувань або небезпеки, що існують нині. Українські біженці можуть мати різні причини для вибору Естонії як місця притулку. Деякі мають зв'язки з Естонією, зокрема, родинні, дружба або робочі контакти. Ще одна категорія українців - обирають Естонію через її членство в Єв-

ропейському Союзі та НАТО, а також через розвинуту систему прав людини та захисту біженців. Еміграція українців до Естонії після 24 лютого 2022 року може бути пов'язана з різними обставинами та мотивами. Проте, перш за все, це може бути зумовлено політичною ситуацією та війною , що виникла після нападу росії на Україну. Крім того, еміграція може бути пов'язана з економічними аспектами, такими як пошук робочих можливостей, вдосконалення професійних навичок, отримання вищої освіти, освітня мобільність, грантова діяльність або розвиток бізнесу. Естонія відома своєю розвинутою економікою, технологічним сектором та сприятливими умовами для бізнесу, що може приваблювати українських іммігрантів. Крім того, еміграція може бути пов'язана з особистими чи сімейними обставинами, такими як переслідування, шлюб з місцевими жителями, навчання або бажання побудувати краще майбутнє для себе та своєї сім'ї.

Допомога Естонії українським біженцям включає різні види підтримки та послуг, які надаються цим людям під час їх перебування в країні. Ось деякі аспекти цієї допомоги: 1) Процедура визнання біженцями: Українські біженці мають право на звернення за отриманням статусу біженця в Естонії. Уряд країни забезпечує проведення відповідної процедури визнання, під час якої перевіряються їхні обставини переслідування в Україні та можливість повернення в країну. 2) Прийом та розміщення: Українські біженці можуть отримати допомогу у знаходженні житла та розміщенні. Це може включати надання тимчасового притулку в готелях або спеціально облаштованих притулках. 3) Медична допомога: Біженці мають доступ до медичної допомоги у медичних закладах Естонії. Це включає в себе невідкладну медичну допомогу, лікування та консультації з лікарями. 4) Соціальна підтримка: Естонія надає різні види соціальної підтримки для біженців, включаючи фінансову допомогу для покриття житлових та інших витрат, а також консультації з психологами та соціальними працівниками. 5) Інтеграція та освіта: Для полегшення інтеграції українських біженців у естонське суспільство надаються послуги з навчання естонської мови, адаптаційні курси та інші програми. 6) Правова допомога: Біженці також мають право на правову допомогу та консультації з питань їхнього статусу, прав та обов'язків в країні [1,2]. Ці види допомоги спрямовані на забезпечення стабільності, гарантій благополуччя та інтеграції українських біженців у Естонії.

В той же час, статистика говорить, що кількість українських біженців в Естонії поступово зменшується: на 02.01.2024 року посвідку на проживання на підставі тимчасового захисту нині мають близько 35,5 тисяч осіб, в той час, як на початку 2023 року їхня кількість перевищувала 38 тисяч. Зазначається, що станом на кінець року в Естонії працювали майже 12,5 тисячі українських бі-

женців, безробітними зареєстровано трохи більш як 4 тисячі. Зараз у місцях розміщення біженців, організованих Департаментом соцстрахування Естонії, немає жодного громадянина України. Департамент закриває тимчасове житло для біженців, проте, готовий знову відкрити його у разі потреби, якщо кількість біженців знову зростатиме [2]. Циклічність загроз від війни в Україні не можливо допоки ігнорувати. Відповідно, кількість українських біженців може постійно зазнавати змін в залежності від гостроти подій, ракетних обстрілів ворога, блекаутів тощо. На початку листопада 2023 року припинив свою діяльність Український інформаційний центр у Тарту. Подібний центр у Нарві відзначає помітне падіння відвідуваності – в окремі дні взагалі бувають відсутні відвідувачі.

Основною проблемою для соціалізації українців в Естонії є мовна. Зафіксована 2023 року внутрішня міграція із регіонів країни з переважною більшістю «естономовного» населення пов'язана в першу чергу з цим. Однак багато хто вчить мову, є й такі, що вже отримали сертифікат про знання естонської на категорію А1, що значно розширює можливості українців отримати достойну роботу [1,2]. Разом з тим, основна частина українських біженців прагне назад у рідну країну.

Відзначаємо, також, потужну матеріально-технічну та військову допомогу Естонії у війні України з росією. Так. міністр оборони Естонії Ханно Певкур під час візиту до Києва вже у 2024 році повідомив, що його країна надішле Україні наступний пакет військової допомоги на 20 мільйонів євро. До нового пакета увійдуть, зокрема, артилерійські боєприпаси, протитанкові гармати, вибухові речовини, протигази, снайперське спорядження, боєприпаси меншого калібру тощо. Пакет допомоги включає снаряди калібру 155 мм, що є додатковим внеском Естонії в ініціативу Європейського Союзу щодо відправлення в Україну мільйона снарядів. Внесок Естонії частково профінансує Данія, проте, точну кількість боєприпасів не розголошують з міркувань безпеки. Більшість естонських політиків усвідомлюють, що із наближенням літа Україні потрібні насамперед боєприпаси, усі елементи протиповітряної оборони, а також запчастини та засоби радіоелектронної боротьби [3]. Раніше у Єврокомісії повідомили, що до кінця березня 2024 року кількість поставлених в Україну снарядів у межах ініціативи Євросоюзу про один мільйон артилерійських боєприпасів сягне приблизно 500 тисяч. У січні профільний єврокомісар казав, що європейський ОПК зможе до кінця 2024 року виробити щонайменше 1,3 млн снарядів [3,4]. Президент Алар Каріс оголосив, що Естонія виділить Україні допомогу в розмірі 1,2 млрд євро до 2027 року. У рамках ЄС як відомо, вже надана підтримка в розмірі близько 5 млрд євро. Довгостроковий внесок Естонії до 2027 року буде становити 1,2 млрд євро. «… Україна потребує більшого і кращого озбро-

єння», - підкреслив Каріс. Він додав, що ЄС має збільшити виробництво озброєнь, щоб Україна могла отримати все необхідне якомога раніше, вже нині. Відомо, що Естонія щороку надаватиме Україні 0,25% від оборонного бюджету країни [5]. Така підтримка у військовій царині сприятиме просуванню України до своєї мети – до перемоги. Приклад Естонії у забезпеченні соціально-гуманітарної допомоги, фінансової та військово-технічної підтримки є неоціненим та відгукується у серцях мільйонів українців. Посольство України в Естонії тісно співпрацює з українською громадою, насамперед у сфері публічної та культурної дипломатії для популяризації іміджу України в Естонії та досягнень українсько-естонської дружби і взаємодопомоги – у світі.

1.Українських біженців в Естонії за рік поменшало. URL: www.ukrinform.ua/rubric-society/3807587-v-estonii-za-rik-pomensalo-ukrainskih-bizenciv.html
2.Українська громада. Посольство України в Естонській Республіці. URL: https://estonia.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/108-ukrajinci-v-jestoniji
3.До кінця березня країни ЄС передадуть Україні вже половину з обіцяного мільйона снарядів. URL: www.eurointegration.com.ua/news/2024/03/19/7182017/
4. Естонія оголосила пакет військової допомоги Україні на 20 млн євро. URL: www.eurointegration.com.ua/news/2024/01/20/7177849/
5.Естонія до 2027 року надасть Україні допомогу на €1,2 мільярда. URL: www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3811952-estonia-do-2027-roku-nadast-ukraini-dopomogu-na-12-milarda.html
6. Іван Драч. Українська діаспора. – К.: Фоліо, 2018. – 288 с.

Катрун Тарас

ЕМІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО ЧЕХІЇ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ В УКРАЇНУ: ОСНОВНІ РИСИ, ПРОБЛЕМИ, НОВІ МОЖЛИВОСТІ

З початком російського повномасштабного вторгнення та інтенсивних воєнних дій український народ зазнав та зазнає непоправних втрат та проблем. Наслідком є й багатомільйонна еміграція українців в інші країни світу. Насамперед в країни Європи: Польща, Чехія, Німеччина, ін.

Чеський варіант допомоги українським біженцям та можливості, які надані тут громадянам України є на високому рівні. Чехія приваблює економічною стабільністю, схожістю культури та мови, а також відносно легким процесом інтеграції. Тому, після 24 лютого 2022 року велика частина українців обрала для еміграції саме цю країну.

Основні етапи еміграції українців в Чехію та регіони розселення у 2022-2024 р.:

2022 рік - в результаті повномасштабного вторгнення 17 березня 2022 року парламент Чехії ухвалив закон Lex Ukrajina [1; 2; 3], який увійшов в дію 21 березня 2022 року.

Закон передбачає:

1. Правовий статус біженців (надання тимчасового захисту, доступ до ринку праці та доступ до медичної допомоги).

2. Соціальне забезпечення біженців (гуманітарна допомога, надання житла [4]).

3. Доступ учнів до освіти та догляду за дітьми (дитячі групи).

За даними Міністерства внутрішніх справ Чехії на території ЧР станом на 29.10.2022 року тимчасовий захист було надано 463.804 особам з України [5]. Загалом, від 21 березня 2022 року до 1 квітня 2023 року за даними Міністерства внутрішніх справ ЧР - 504.107 тимчасових захистів українським громадянам [6].

2023 рік, бачимо зменшення емігрантів на території Чеської Республіки. Станом на 1 квітня 2023 року в Чехії знаходиться 325.742 українців з тимчасовим захистом [6]. За статистичними даними Міністерства внутрішніх справ ЧР 1/3 українців після 2023 року повернулася додому. Щодо регіонів розселення українців, статистика наступна: Hlavní Mesto Praha 79 080 (24 %); Středočeský Kraj 44 445 (14 %); Jihomoravský Kraj 32 612 (10 %); Plzeński Kraj 27 259 (8 %); Moravskoslezský Kraj 18 953 (6 %); Ústecký Kraj 17 021 (5%); Jihočeský Kraj 16 301 (5 %); Pardubicky Kraj 15 201 (5%); Královéhradecký Kraj 14 251 (4 %); Liberecký Kraj 13 834 (4 %); Karlovarský Kraj 12 690 (4 %); Kraj Vysočina 12 530 (4 %); Olomoucký Kraj 10 443 (3 %); Zlínský Kraj 9 996 (3 %);(Neuvedeno) 1 126 [7].

2024 рік. За неофіційними даними в ЧР станом на лютий 2024 року перебуває близько 310 тисяч українців. Це число відчутно може зменшитися вже у вересні 2024 року, оскільки на сучасному етапі триває реєстрація на продовження тимчасового захисту, як показує статистика – кожного року це число зменшується.

Можливості та перспективи. У Чехії багато людей бачать перспективу сталого проживання. Насамперед це пояснюється стабільною економічною та політичною ситуацією. Вільний доступ до ринку праці, високі зарплати, доступ до житла, медицини та, звичайно, безпека. Для молоді відкриваються перспективи вступу у ВНЗ Чехії на безплатне навчання. Чеський уряд розробив стабільну програму у законі Lex Ukrajin, яка допомагає інтегруватися українським громадянам в чеське суспільство. Йде активне залучення українців до всіх сфер життя Чехії, ознайомлення з її культурою, традиціями та порядками. Загалом,

українська національна меншина має широкі права в ЧР. Зокрема, в інтерв'ю українським ЗМІ Міністр внутрішніх прав ЧР Віт Ракушан детально розповів про інтеграцію та допомогу, а також перспективи для українських біженців [9].

Проблеми. У тому ж інтерв'ю Міністра внутрішніх справ ЧР можна почути й про сучасні проблеми для українських біженців в Чехії. І, на жаль, вони існують: «*…в певних верствах суспільства, наприклад, серед наших ромських співгромадян починають з'являтися заклики на кшталт: «Допомагайте так само й чеським громадянам, допомагайте й нам, дивіться на те, чи у нас не погіршуються умови для життя*»,« *Я не думаю, що чехи є ксенофобами, але гадаю, що їм потрібно краще пояснювати контекст ситуації, що склалась. Наприклад, те, що українці часто працюють там, де чехи працювати навіть не хочуть. У довготривалій перспективі наявність українських біженців є потенційно економічно вигідною. Треба показувати добрі приклади інтеграції, адаптації у місцеву громаду*» [9]. Зі слів міністра можна визначити, що проблематика присутня. Але чеський уряд долає ці проблеми та працює для загального спокою. Велика частина чеського суспільства дійсно, не знаючи політичної, а й історичної ситуації, не розуміють, чому потрібно допомагати Україні та українцям. Трапляються випадки нападів на наших громадян через їх національність.

Біженці, які шукають роботу та житло у Чехії, зіштовхуються зі значними викликами, пов'язаними зі своїм походженням. За результатами опитування, 29% біженців відчули словесні напади через свою національність, що свідчить про наявність проблеми інтолерантності в суспільстві. Крім того, дискримінація виявляється й у сферах життя, роботи та доступу до медичної допомоги: 29% опитаних відчули дискримінацію при пошуку житла, 21% – при пошуку роботи, 18% – при пошуку лікаря. Зауважимо, що 36% біженців взагалі не стикалися з дискримінацією [8].

Одним із бар'єрів також можна назвати мовний. Хоча з філологічної точки зору чеська мова в розмовному ключі є дуже схожа на українську, багато наших громадян стикається з проблемами знання чеської мови.

У звіті також йдеться про те, що рівень знання чеської мови серед українських біженців покращується, особливо серед дітей. Проте, не всі діти добре інтегруються у шкільне середовище, а деякі біженці зіштовхуються з дискримінацією у різних сферах життя. Зокрема, 80% українських дітей віком від 3 до 17 років можуть спілкуватися чеською мовою, хоча б кількома реченнями, а 57% – у звичайних ситуаціях [8]. Уряд ЧР розробив план подолання і цієї проблематики. На території Чехії почалося державне фінансування курсів чеської мови для українців. Кожний громадян України, за бажання, може вивчити чеську мову

від початкового рівня до найвищого безплатно. Навчання проводять висококваліфіковані педагоги чеських шкіл та університетів.

Власний досвід проживання в Чехії. Автор перебуває в Чехії з квітня 2022 року. За цей час пройшов усі етапи інтеграції в чеське суспільство [10]. Зокрема, курси чеської мови. Дає хороший відгук про становище українських громадян в ЧР. Є можливість активного волонтерства та наукової діяльності. Стикався з проблемами дискримінації, але у всіх випадках інші чеські громадяни допомагали та пояснювали важливість допомоги біженцям та Україні. Загалом, Чехія є лідером серед питання політики біженців, допомоги та інтеграції їх у своє суспільство.

1. Zákon č. 65/2022 Sb. Zákon o některých opatřeních v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace. URL: www.zakonyprolidi.cz/cs/2022-65.
2. 66/2022 sb. zákon o opatřeních v oblasti zaměstnanosti a oblasti sociálního zabezpečení v souvislosti s ozbrojen... *Zákony pro lidi*. URL: www.zakonyprolidi.cz/cs/2022-66.
3. Zákon č. 67/2022 Sb. Zákon o opatřeních v oblasti školství v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace. URL: www.zakonyprolidi.cz/cs/2022-67.
4. Nařízení vlády č. 206/2022 Sb. Nařízení vlády o některých podrobnostech poskytování ubytování a souvisejících služeb osobám s udělenou dočasnou ochranou. URL: www.zakonyprolidi.cz/cs/2022-206.
5. Ministerstvo vnitra České republiky. Dočasná ochrana pro Ukrajince půjde prodloužit o jeden rok. Vláda schválila Lex Ukrajina IV. URL: www.mvcr.cz/clanek/docasna-ochrana-pro-ukrajince-pujde-prodlouzit-o-jeden-rok-vlada-schvalila-lex-ukrajina-iv.aspx.
6. Ministerstvo vnitra České republiky. URL: www.mvcr.cz/clanek/v-ceske-republice-je-aktualne-325-tisic-uprchliku-z-ukrajiny.aspx.
7. Ministerstvo vnitra České republiky. Související dokumenty Infografika_-_dočasná_ochrana. URL: www.mvcr.cz/clanek/v-ceske-republice-je-aktualne-325-tisic-uprchliku-z-ukrajiny.aspx.
8. Скільки українських біженців планують залишитися у Чехії на найближчі роки: опитування. URL: https://visitukraine.today/uk/blog/3367/how-many-ukrainian-refugees-plan-to-stay-in-the-czech-republic-in-the-coming-years-survey.
9. Міністр внутрішніх справ Чехії про ставлення до українських біженців, заклики популістів та підтримку України. URL: www.radiosvoboda.org/a/vit-rakushan-interview-czech-ukraine-russia/32624958.html.
10. Катрун Т.І. Власний архів.

Хільчевська Ірина, Холодько Анастасія

МІГРАЦІЙНИЙ СПІЛЛОВЕР ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИКЛИК ЧИ ШАНС ДЛЯ ЕВРОПИ

Міжнародні міграції населення – надзвичайно важливий та багатоаспектний за своїми наслідками процес. Дані наслідки, зокрема, стосуються геополітичних трансформацій у регіоні та світі, міжнародної безпеки загалом, національної безпеки окремих держав. На сучасному етапі міжнародні міграційні процеси набули принципово нових рис та досягли значних масштабів. Вторгнення росії в Україну призвело до найбільшої міграційної кризи з часів Другої світо-

вої війни (станом на першу половину 2022 року лише в Європі перебувало до 7,8 млн біженців). Міжнародні міграції населення здійснюють вплив на різні сфери життя держав: економічну, соціальну, гуманітарну тощо, значною мірою навіть визначаючи акценти їхньої зовнішньої політики. В реаліях сьогодення цей вплив є особливо помітним , здійснюючи так званий спілловер-ефект.

Ефект «спілловер» (від англ. «spillover», "the effect which spills over") означає ефект розсіювання або поширення на інші сфери; ефект, який розливається. Він є типовим прикладом мережевого ефекту, який має свій кількісний та якісний прояви. В кількісному значенні ефект спілловер проявляється в обсягах впливу. У якісному вимірі ефект спілловер має більш важливе значення, передбачаючи ситуацію, коли перелив ресурсів в одній сфері викликає якісні зміни в інших. Такий ефект називають наскрізним, коли він проходить через систему і охоплює пов'язані (дотичні) системи, приносячи можливі негативні результати. Наскрізний, або якісний, спілловер має стратегічний характер і викликає появу таких наслідків, які можуть принести довгострокову небезпеку, в т.ч. і в наслідок міграційних процесів.

Міграційний спілловер: кількісний аспект.

За даними Євростату [5], станом на 31 січня 2024 р. статус тимчасового захисту в ЄС мають 4,3 мільйона громадян, які втекли з України внаслідок російського вторгнення. Основними країнами ЄС, які приймали бенефіціарів тимчасового захисту з України, були Німеччина (1 270 150 осіб; 29,5% від загальної кількості ЄС), Польща (951 560; 22,1%) і Чехія (381 190; 8,9%).

На кінець січня 2024 року громадяни України становили понад 98% осіб, які отримали тимчасовий захист, серед них 46,1% - жінки, 33,2% - діти, 20,7% - чоловіки.

Від 24 лютого минуло вже майже 800 днів (сьогодні 792 день!!!). Частина українців, які виїхали за кордон, повернулися додому, хтось інтегрувався у суспільство нової для себе країни, але є й ті, хто лише зараз виїжджає за межі України. Попри значний обсяг даних, неможливо точно встановити, скільки українців зараз перебуває за кордоном.

Взагалі-то, демографічна ситуація — один із найскладніших викликів, з якими стикнулася Україна з часу відновлення незалежності в 1991 році. Переважання смертності над народжуваністю, масова еміграція населення, зокрема молоді, низький коефіцієнт народжуваності та складна соціально-економічна ситуація зробили депопуляцію характерним для України явищем.

За різними оцінками, до повномасштабного вторгнення на території України проживало від 37,3 до 43,8 млн осіб.

На жаль, повномасштабне російське вторгнення прискорило депопуляцію та спричинило справжню демографічну катастрофу. Якщо лиха та жахіття війни, то перед українською владою невдовзі постане справді важливе питання: хто житиме в Україні після перемоги?

Міграційний спілловер: якісний аспект.

Зазвичай біженці стають тягарем для держав, які їх приймають. Переселенці потребують чималих видатків на їх утримання та адаптацію. За розрахунками економістів, держави ЄС залежно від країни витрачають від 9 тис євро до 25 тис євро на рік на кожного українського мігранта [4].

Проте хвиля біженців з України може стати винятком з цього правила. Вона не схожа на попередні міграційні кризи, які спіткали Європу в XXI столітті. Відмінність у тому, що більшість українських біженців – жінки працездатного віку з вищою освітою та їх діти. Вони швидко адаптуються до нових умов, шукають роботу і платять податки.

Нацбанк дослідив вплив хвилі біженців з України на країни Євросоюзу та дійшов висновку, що українці пожвавили їх економіки і пом'якшили вплив нової економічної кризи [1].

В який спосіб вони це зробили? Перше – витрати українців за кордоном значно зросли. Загалом із березня до жовтня (за вісім місяців від початку війни) українці, за підрахунками НБУ, витратили за кордоном понад $15 млрд [3]. Це відобразилося, зокрема, в одномоментному стрибку обороту роздрібної торгівлі, який найбільше спостерігався в перші місяці вторгнення в Польщі та Естонії.

Якщо на початку вторгнення витрати українців за кордоном фінансувалися переважно коштами заощаджень та переказів з України, то з часом у структурі цих витрат збільшується частка трудових доходів. Адже українці все активніше долучаються до ринку праці. Європейський центробанк оцінює, що у середньостроковій перспективі коефіцієнт участі в робочій силі Єврозони українських переселенців становитиме від 25% до 55%. Водночас робоча сила Єврозони збільшиться завдяки участі українців на 0.2-0.8% або в абсолютних цифрах на 0.3-1.3 мільйона осіб [3]. Тож, у процесі активнішого залучення українців до ринку праці в середньостроковій перспективі фіскальний тиск зменшуватиметься й чистий фіскальний ефект для Європи буде додатнім.

Беручи до уваги результати дослідження МВФ, опитування ООН та Центру Разумкова, у 2026 році за інших незмінних умов випуск товарів і послуг завдяки участі українських мігрантів в Естонії, Польщі та Чехії може зрости на 2,2-2,3%, а в Німеччині на 0,6-0,65% більше, ніж за сценарію без українських мігрантів [2].

Таким чином, якісний вимір міграційного спілловер ефекту полягає в тому, що, по-перше, українські мігранти – не тягар, а скоріше актив для економік країн ЄС через їх відносно високу конкурентоздатність, навіть в екстремальних умовах. По-друге, Україна є не лише реципієнтом міжнародної макрофінансової допомоги, але й (через своїх мігрантів) – своєрідним донором та відчутним фактором на міжнародному (європейському) ринку праці в довгостроковому періоді. По-третє, українські мігранти – якісний трудовий ресурс, має високий рівень якості людського капіталу, який є найціннішим ресурсом для кожної країни.

Рано чи пізно, певна частина тих, хто зараз знаходиться за кордоном однаково стане частиною закордонного українства. З часом все більше українців та українок ставатимуть громадянами інших країн і загалом діаспора стане важливішим аспектом українського життя.

1. Вплив українських мігрантів на економіки країнреципієнтів // О.Туча, І.Співак, О.Бондаренко, О.Погарська. Дослідження НБУ. Грудень 2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Migration_impact_2022-12-15.pdf?v=4
2. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн східного партнерства: доповідь // Пищуліна О., Юрчишин В., Стецюк П., Міщенко М. / За ред. Якименка Ю. - Центр Разумкова. - Київ. – 2023. – 265 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf 2.
3. Українські мігранти в Європі – не тягар, а цінний людський капітал. URL: www.epravda.com.ua/columns/2022/12/15/695056/
4. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? URL: www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/
5. Number of people under temporary protection at 4.3 million. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240308-3

Гаращенко Альона, Сировець Сергій

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ЕМІГРАЦІЇ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ

Еміграція через війну може бути складним і травматичним досвідом для багатьох людей. Військові дії, насильство, знищення інфраструктури та загроза для особистої безпеки можуть змусити людей залишати свої рідні країни та шукати притулку в інших країнах.

Еміграція внаслідок війни може мати різні причини, включаючи:

- Загрозу особистої безпеки: люди можуть залишати свої домівки через безпосередню загрозу життю або здоров'ю через воєнні дії, воєнний конфлікт або етнічні чи політичні переслідування.
- Загибель родичів та близьких: смерть родичів або близьких може стати причиною еміграції для тих, хто залишився без підтримки та захисту.

- Зруйнування інфраструктури: воєнні дії часто призводять до руйнування інфраструктури, включаючи житлові будівлі, школи, лікарні та інші соціальні установи, що робить неможливим продовження нормального життя.
- Економічні проблеми: воєнний конфлікт може призвести до економічної нестабільності та зниження можливостей заробітку. Це також може стати фактором, який змушує людей емігрувати в пошуках кращого економічного майбутнього.
- Психологічний стрес: війна може призвести до травматичного стресу та психологічних проблем у людей, які пережили насильство та терор.

Географічні аспекти грають важливу роль у міграції через війну. Вони включають розташування конфлікту, доступність безпечних маршрутів, природні бар'єри та місцеві кліматичні умови. Основні географічні фактори, які впливають на еміграцію внаслідок війни:

- Розташування конфлікту: люди, що проживають у зонах прямого військового конфлікту або під великим ризиком терору, зазвичай мають найбільшу потребу в еміграції. Їхня готовність та можливості пересуватися можуть бути обмежені через віддаленість, відсутність транспортних маршрутів та інші фактори.
- Безпечні маршрути: людям, які шукають притулку в інших країнах, можуть бути доступні різні маршрути. Деякі з них можуть бути безпечнішими та доступнішими, в той час як інші можуть бути небезпечними через пропускні пункти, контроль за кордоном або небезпечні природні умови.
- Природні бар'єри: географічні об'єкти, такі як гори, річки або пустелі, можуть утруднювати міграцію та становити перешкоду для людей, які шукають притулку.
- Кліматичні умови: міграція через війну може відбуватися в різні погодні умови. Емігранти можуть стикатися з екстремальними температурами, погіршенням погодних умов під час маршруту та іншими кліматичними викликами.

Розуміння цих географічних аспектів дозволяє керівникам гуманітарних дій, урядам та міжнародним організаціям краще реагувати на потреби емігрантів, забезпечуючи їм безпеку та підтримку під час міграції через війну.

Еміграція величезної кількості українців через повномасштабне російське вторгнення стала економічним та гуманітарним викликом не лише для України, а й для держав-партнерів, що прийняли мільйони вимушено переміщених осіб

Демографічна ситуація — один із найскладніших викликів, з якими стикнулася Україна з часу відновлення незалежності в 1991 році. Переважання смертності над народжуваністю, масова еміграція населення, зокрема молоді, низь-

кий коефіцієнт народжуваності та складна соціально-економічна ситуація зробили депопуляцію характерним для України явищем.

Так, за оцінками уряду, в Україні (без тимчасово окупованих територій) станом на 1 грудня 2019 р. – 37,3 млн осіб. Натомість Держстат станом на 1 лютого 2022 р. оцінював кількість наявного населення (без урахування тимчасово окупованої АР Крим) у 41,1 млн людей. Річне скорочення становило понад 420 тис. осіб. [2]

Крім того, станом на 1 січня 2022 р., за оцінкою Євростату, населення України становило 41 млн осіб. Натомість, згідно з оцінкою Світового банку, в 2021 р. в Україні проживало 43,8 млн осіб. Приблизно такі самі дані наводила ООН. Отже, навіть за найскромнішими підрахунками, населення України за 30 років скоротилося на понад 8 млн осіб. Від 5,6 млн до 6,7 млн українців залишаються за кордоном – про це свідчить дослідження Центру економічної стратегії (ЦЕС). Це люди з різною освітою, професійними навичками та добробутом, але дві третини з них хотіли б повернутись до України. [1]

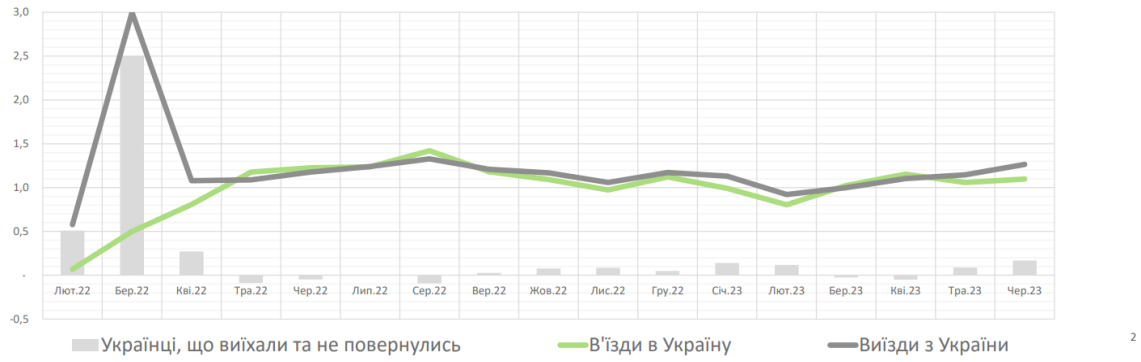

Рис. 1. Динаміка перетину кордону України, лютий 2022 – червень 2023 рр., млн. осіб. [1]

З часом на перше місце за кількістю українських переселенців вийшла Німеччина, обігнавши Польщу. Так, станом на травень 2023 р. у цій країні перебувало близько 1,1 млн українців, у Польщі – 990 000. Далі йдуть Чехія (340 000), Іспанія (178 000), Італія (158 000) та Болгарія (157 000). За межами Європи найбільше українців прийняли США та Канада: у США – 280 000, у Канаді – 234 500.

Неповернення мігрантів може мати великий вплив на демографічну ситуацію України на тривалі роки, навіть після закінчення війни. В разі якщо держава не буде здатна впровадити ефективну політику з повернення мігрантів, на Україну очікує дефіцит робочої сили у 3,1-4,5 млн людей до 2032 року, свідчать попередні оцінки Центру економічного відновлення та Інституту демографії. [1]

1. Вдома краще? В Україну можуть не повернутись до 3,3 млн біженців, що коштуватиме 7% ВВП. Головні тези з демографічного звіту ЦЕС. URL: https://forbes.ua/money/bizhentsi-doslidzhennya-04092023-15788 (дата звернення: 25.04.2024)
2. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. URL: www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html (дата звернення: 25.04.2024)

Відомості про авторів

Антонова Вікторія – м.н.с. відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (anaisant196@gmail.com)

Антонюк Тетяна – д.і.н., доцентка, п.н.с. відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (antoniuktd@nbuv.gov.ua)

Архипова Людмила – д.т.н., професорка катедри екології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (konsevich@ukr.net)

Бажан Ольга – директорка Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ) (bazhanclio@ukr.net)

Бойко Галина – м.н.с. Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (GalBojko @gmail.com)

Болдирєв Олексій – к.б.н., н.с. Київського академічного університету (oleksiy.boldyriev@gmail.com)

Борисова Оксана – к.г.н, доцентка катедри туризму та готельно-ресторанного бізнесу Київського національного університету технологій та дизайну (mariaborysova@gmail.com)

Бородіца Світлана – к.філол.н, доцентка катедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (boroditsa_s@ukr.net)

Брязгунов Юрій – Заслужений журналіст України (bryazgunov@ukr.net)

Буличева Тамара – к.г.н., доцентка, завідувачка катедри туризму Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (t.v.bulycheva@npu.edu.ua)

Бурда Славко – президент Українського культурно-просвітнього товариства «Кобзар» (Загреб, Хорватія) (slavkoburda.hr@gmail.com)

Вакулик Ірина – к.філол.н., доцентка катедри філософії та міжнародної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (vakulyk@ukr.net)

Васильчук Володимир – д.і.н., професор катедри психології і туризму Київського національного лінгвістичного університету (vladimir_vasyl@ukr.net)

Винниченко Ігор – к.г.н., доцент катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка, директор Інституту досліджень діаспори (ingvar80@ukr.net)

Вівчарик Петро – головний спеціаліст відділу туризму та охорони культурної спадщини управління економіки та залучення інвестицій Збаразької міської ради (vivcharykpetro@gmail.com)

Вусик-Жильцова Людмила – референтка освіти Союзу Українок Америки, членкиня Національного комітету Голодомору (США), членкиня комітету Голодомору Південної Каліфорнії (wussek@hotmail.com)

Гаврилишин Петро – к.і.н., доцент катедри міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (gavryshp@ukr.net)

Гаврилюк Алла – д.держ.упр., професорка катедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу Київського національного університету культури і мистецтв, п.н.с. відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті України Інституту вищої освіти Національної Академії педагогічних наук України (etnosvit24@ukr.net)

Галайчук Оксана – к.філол.н., н.с. Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (ok_halaychuk@ukr.net)

Гаращенко Альона – фахівчиня 1 категорії катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гедін Максим – к.і.н., доцент катедри психології і туризму, в.о. заступника декана факультету туризму, бізнесу і психології Київського національного лінгвістичного університету (maks300011@ukr.net)

Гілевич Ігор – к.і.н., доцент катедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка (ihor.hilevych@lnu.edu.ua)

Гнатюк Володимир – PhD в галузі політичних наук, н.с. Міжнародного інституту освіти, культури і зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (v.v.hnatiuk@gmail.com)

Горбунова Галина – провідна архівістка відділу формування НАФ документами україніки Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки (gagorbunova@ukr.net)

Горда Оксана – к.філол.н., с.н.с. Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (hordaoksana@gmail.com)

Гринюк Діана – к.г.н., асистентка катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (dianagr1987@gmail.com)

Гринюк Тетяна – к.г.н., доцентка катедри географії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (lilacsky53@gmail.com)

Гринюка Богдан – к.і.н., с.н.с. науково-дослідного відділу КЗ Львівської обласної ради «Адміністрація історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ» (Hrynjuka@ukr.net)

Гуда Андрій – аспірант першого року навчання катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (gudaandrey @gmail.com)

Дзира Олеся – к.і.н., завідувачка відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (dzyraolesya@gmail.com)

Долінська Ольга – магістриня соціології, провідна соціологиня Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (olya99dol@gmail.com)

Дрогобицька Оксана – к.і.н., доцентка катедри етнології і археології Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (oksana.drohobytska@pnu.edu.ua)

Дьолог Ольга – к.філол.н., доцентка, н.с. Слов'янського інституту Академії наук Чеської Республіки (doloh@slu.cas.cz)

Журжа Ірина – к.і.н., начальниця відділу використання інформації документів та комунікацій Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки (i.zhurzha.tsdahou@arch.gov.ua)

Закіров Марат – д.політ.н, доцент, завідувач відділу політологічного аналізу Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (zakirovmarat65@gmail. com)

Закірова Світлана – к.і.н., доцентка, завідувачка відділу обслуговування інформаційними ресурсами Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (zakirovasvtl@gmail.com)

Запотоцький Сергій – д.г.н., професор, декан географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (geogr@knu.ua)

Зінченко Віктор – к.і.н., доцент катедри психології та туризму Київського національного лінгвістичного університету, директор туристської фірми «Супутник» (zinchenko.sputnik@gmail.com)

Ільїн Леонід – д.г.н., професор, завідувач катедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки (ilyinleo@ukr. net)

Ільїна Ольга – к.г.н., доцентка катедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки (olga777ilyina@ gmail.com)

Карабардін Андрій – аспірант історичного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (a.v.karabardin@npu.edu.ua)

Карась Ганна – д. мистецтвознавства, професорка катедри методики музичного виховання та диригування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (karasg@ukr.net)

Катрун Тарас – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти другого року навчання історичного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, дійсний член Асоціації україністів Чехії (taraskatrun700@gmail.com)

Кирчата Діана – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти другого року навчання факультету комп'ютерних наук, математики, фізики та економіки Полтавського національного університету імені В.Г.Короленка (kirchatadiana@gmail.com)

Кліш Андрій – д.і.н., професор катедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Klish_Andriy@ukr.net)

Ключівський Юрій – керівник Інформаційно-аналітичної служби «Європейсько-Східний діалог» IASEED (Прага, Чехія) (iaseedua@gmail.com)

Конджарян Інна – викладачка-спеціалістка з географії Фахового коледжу при Житомирському інституті ПрАТ «ВНЗ» «МАУП» (inchik63super@gmail.com)

Костючок Петро – к.і.н., доцент катедри етнології і археології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (petro.kostyuchok@pnu.edu.ua)

Кривчун Віта – аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка (vita_nika@ukr.net)

Крисаченко Валентин – д.філос.н, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу військово-патріотичного виховання Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (krysachenkovs@gmail.com)

Крупа Тетяна – завідувачка Міжнародної лабораторії реставрації та консервації культурної спадщини «UMAI» Інституту археологічних досліджень НАТ «Павлодарський педагогічний університет імені Ә. Марғұлан» (tatiana.krupa@hotmail.com)

Кулагіна-Стадніченко Ганна – к.філос.н, с.н.с. Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, н.с. Університетського коледжу Стокгольму (Ensklida Högskolan Stockholm) (a_kulagina@ukr.net)

Кулешір Марія – викладачка катедри германських і романських мов Київського національного лінгвістичного університету (maria_kuleshir@ukr.net)

Куліш Наталія – к.філос.н., доцентка катедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, запрошена учена Університету Манітоби (dobre3009@gmail.com)

Куцов Костянтин – PhD в галузі історії та археології, головний спеціаліст відділу збереження об'єктів культурної спадщини та музеїв Департаменту культури Закарпатської обласної державної адміністрації – обласної військової адміністрації (kostiantyn.kutsov@gmail.com)

Левицька Анна – PhD, старша викладачка катедри філософії, біоетики та іноземних мов Одеського національного медичного університету (anna.levytscka@ukr.net)

Лисак Ірина – викладачка катедри іноземних мов Державного податкового університету (myfebruaryshii@gmail.com)

Локаєнко Валерія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти третього року навчання катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (lokaienko.valeriia@gmail.com)

Любіцева Ольга – д.г.н., професорка, завідувачка катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (loa13@ukr.net)

Мага Ірина – к.і.н., с.н.с., заступниця директора Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки (maga6898@gmail.com)

Мазепа Олександр – к.і.н., в.о. доцента катедри гуманітарної освіти Львівського національного університету природокористування (o.mazepa.uhhru@gmail.com)

Мазука Людмила – к.і.н., с.н.с. Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України (lmazuka@ukr.net)

Макар Віталій – д.політ.н, професор, завідувач катедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (vit_makar@yahoo.com)

Матвійчук Людмила – д.е.н., професорка, завідувачка катедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету (kalishl.y@gmail.com)

Мацука Вікторія – к.е.н., доцентка катедри менеджменту та фінансів Маріупольського державного університету (v.matsuka@mdu.in.ua)

Мовчан Олена – викладачка інформаційної, бібліотечної, архівної справи і соціально-політичних та гуманітарних дисциплін Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» (hov3801@gmail.com)

Молчко Уляна – аспірантка навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доцентка катедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (molchko@gmail.com)

Мотрук Світлана – к.і.н., доцентка катедри історії Центральної та Східної Європи Київського національного університету імені Тараса Шевченка (motruksm @knu.ua)

Мушкетик Леся – д.філол.н, чл.-кор. НАН України, п.н.с Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України (mushketik@ukr.net)

Павлишин Любов – к.і.н., заступниця директора з наукової роботи Українсько-угорського навчально-наукового інституту, доцентка катедри історії Угорщини та європейської інтеграції ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (liubov.pavlyshyn@uzhnu.edu.ua)

Палійчук Ірина – к.мистецтвознавства, доцентка катедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (iryna.paliichuk@pnu.edu.ua)

Парацій Володимир – с.н.с. Бережанського краєзнавчого музею (volodimirparacij1971 @gmail.com)

Петрук Наталія – д.філос.н, професорка, завідувачка катедри філософії та соціально-гуманітарних наук Хмельницького національного університету (nataliia. petruk@gmail.com)

Пономаревський Станіслав – д.пед.н., с.н.с., завідувач катедри педагогіки, корекційної освіти та менеджменту Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д.Ушинського (diaspora@meta.ua)

Потапенко Ірина – к.філол.н, н.с. Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології імені М.Т.Рильського НАН України (ogiyenko@ukr.net)

Потульницький Георгій – к.і.н., н.с. Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України (potulnytski@gmail.com)

Просалова Віра – д.філол.н, професорка катедри української мови, теорії та історії української літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса (virakalon@gmail.com)

П’ятковська Оксана – к.е.н., заступниця директора Міжнародного інституту освіти, культури та зв’язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (o.pyatkovska@gmail.com)

Рендюк Теофіл – д.і.н., п.н.с. Українського етнологічного центру Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України (rendiuk55@ukr.net)

Ріпей Марія – к.філол.н., доцентка катедри мови ЗМІ факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (maria-kr@ukr.net)

Рябчун Анастасія – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти третього року навчання катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (nasti123rub4@gmail.com)

Савчук Тетяна – к.і.н., доцентка катедри давньої і нової історії України та методики навчання історії Запорізького національного університету (savatg@ukr.net)

Саган Галина – д.і.н., професорка катедри всесвітньої історії Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (h.sahan@kubg.edu.ua)

Семенова (Поліщук) Марія – режисерка, художня керівниця Ризького українського народного театру, Заслужена вчителька України (p.marija@inbox.lv)

Сергійчук Володимир – д.і.н., професор, завідувач катедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (serhijchuk@ukr.net)

Сидоренко Андрій – лаборант катедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (0679672207@ukr.net)

Сирко Ірина – к.філол.н., доцентка катедри практики англійської мови та методики її навчання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (irynasyrko@ukr.net)

Сировець Сергій – к.г.н., доцент катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (lgtinfo@ukr.net)

Сиротюк Назар – аспірант катедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Klish_Andriy@ukr.net)

Сікорська Ірина – к.мистецтвознавства, с.н.с. відділу музикознавства та етномузикології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України (Sikorska1959@gmail.com)

Смирнов Ігор – д.г.н., професор катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАН ВО України (smyrnov_ig@ukr.net)

Солонська Наталія – к.і.н., с.н.с. Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (solonska.n@ukr.net, vzunbuv@ukr.net)

Стафійчук Валентин – к.г.н., доцент катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (valikosta@ukr.net)

Стебельський Ігор – професор-емерит Віндзорськго університету (Канада), член НТШ у Канаді, CAS, CAUS (stebels@uwindsor.ca)

Степанчук Олександр – здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти четвертого року навчання катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стеценко Олександра – здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти другого року навчання катедри історії світового українства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (alexstets20042gmail.com)

Супронюк Оксана – к.філол.н., с.н.с. відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (odudko @ukr.net)

Тимків Богдан – PhD, професор, завідувач катедри методики викладання образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва й дизайну Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (bohdan.tymkiv@pnu.edu.ua)

Тичініна Альона – к.філол., доцентка катедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (a.tychinina@chnu.edu.ua)

Тищук Інна – к.е.н., доцентка катедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки, н.с. Інституту досліджень діаспори (innatv78@gmail.com)

Ткаченко Віктор – д.і.н., с.н.с. Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (viktor69tkachenko@ukr.net)

Ткачук Анатолій – к.т.н., доцент катедри електроніки та телекомунікацій Луцького національного технічного університету (a.tkachuk@lntu.edu.ua)

Тодоров Ігор – д.і.н., професор катедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету (ihor.todorov@gmail.com)

Уліганець Сергій – к.г.н., доцент, завідувач катедри географії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка (uliganez@ukr.net)

Филипович Людмила – д.філос.н., професорка, п.н.с. Інституту філософії НАН України (lfilip56@gmail.com)

Филипович Георгій – к.філос.н, військовослужбовець ЗСУ (red.ukr@gmail.com)

Хільчевська Ірина – к.г.н., доцентка катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (i.khilchevska@gmail.com)

Холодько Анастасія – аспірантка катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Хоменко Олена – к.і.н., завідувачка катедри інформаційної, бібліотечної, архівної справи, соціально-політичних та гуманітарних дисциплін Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» (elena83_zt@ukr.net)

Хроболова Ганна – провідна спеціалістка Національного університету «Києво-Могилянська академія» (khrobolova@ukma.edu.ua)

Цимбал Тетяна – д.філос.н., професорка катедри професійної та соціально-гуманітарної освіти Криворізького національного університету (ttsymbal07@gmail.com)

Чекаленко Людмила – д.політ.н, професорка, п.н.с. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» (chekaliudmila@gmail.com)

Червінська Інна – д.пед.н., професорка катедри початкової освіти, завідувачка творчої навчально-наукової лабораторії «Гірська школа Українських Карпат» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (chervinska.inna@gmail.com)

Чернега Тарас – к.філол.н., Голова Ради ГО «Український Культурний Центр «ВАТРА» міста Астани» (Республіка Казахстан) (ukrastana@gmail.com)

Шевчук Тетяна – к.філол.н., с.н.с. відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України (shevchuk1712@ukr.net)

Шендеровський Василь – д.ф.-м.н., п.н.с. Інституту фізики НАН України (schenderv@gmail.com)

Щербін Лілія – к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (lilia.scherbin@pnu.edu.ua)

Шертвітєнє Наталія – Голова Громади українців м.Вільнюс (Литва) (sertvytiene@gmail.com)

Шпарага Тетяна – к.г.н., доцентка катедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка (tatiana.shparaga@gmail.com)

Юров Олександр – к.т.н., член-кор. АТН України, Голова Всеукраїнського клубу почесних послів науки ЦЕРН в Україні, провідний фахівець Національного центру «Мала академія наук України» (o.yurov@man.gov.ua)

Якуб'як Андрій – аналітик ЛМГО «Лабораторія соціальних досліджень у Львові» (a.yakubyak@gmail.com)

Наукова література

Закордонне українство: від дослідження історії до прогнозу розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 квітня 2024 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2024. – 354 с.

Упорядник І.Винниченко

За зміст, орфографію та стилістику тексту, а також за порушення авторських прав відповідальними є автори публікацій

Збірка матеріалів міжнародної науково-практичної конференції містить його програму та результати студіювань науковців, педагогів, аспірантів і студентів різних регіональних центрів, а також практиків. У публікаціях висвітлюються та аналізуються питання студіювання зарубіжного українства, наукового доробку вітчизняних та зарубіжних діаспорознавців, науки, освіти та просвіти в українському зарубіжжі, мистецтва зарубіжного українства, діаспорознавства в закладах вищої освіти України та зарубіжжя, форм організації зарубіжного українства, культурної та мовної інтеґрації українців в країнах оселення, українського зарубіжжя на автохтонних землях, взаємин Української держави та закордонного українства, іноземного досвіду підтримки своїх зарубіжних краян, еміґрації українців до Европи після лютого 2022 року

Формат 60х84/16
Друк цифровий. Папір офсетний

ТОВ "Геопринт"
Україна, 03150 м. Київ, вул. Велика Васильківська, 69
e-mail zakaz@geoprint.com.ua
Свідоцтво про внесення суб`єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 7203 від 02.12.2020 р.